

2/51001

LINDA PATUNE • KODUAEDADE KUJUNDAMINE

A-23453 III

Linda Patune

Koduaedade kujundamine

5100A

1960

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS • TALLINN

KAANE KUJUNDANUD
G. PANT

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
51001

EESSÕNA

Rahva jõukuse kasvuga käib kaasas ka kodukultuuri areng, seda eriti praegu, kommunistliku ühiskonna hoogsa ehitamise perioodil Nõukogudemaal. Üheks kodukultuuri väljenduseks on aia rajamine ja selle kunstiline kujundamine. Viimaseil aastail on hoogustunud elamuehitus ning koos sellega aedade rajamine nii elamute juurde kui ka aianduskruntidele, mida on antud välja kollektiividele ja üksikisikuile. Kuid sageli esineb aedade kujundamisel hea tahte juures oskamatust, millest tulenevad iganenud või ebaterviklikud lahendused. Selles on palju süüdi ka sellealase kokkuvõtliku eestikeelse raamatu puudumine.

Käesolev raamat on mõeldud neile, kes soovivad juba olemasolevat koduaeda kasvanud elunõuete kohaselt ümber kujundada või rajada ja kujundada uut aeda. Raamatus leiavad käsitlemist aia kujunduselemendid ja väikeaiale sobiv taimmaterjal. Missuguseid raamatus käsitletavatest kujunduselementidest aia kujundaja saab oma aias rakendada, see jäägu tema enda otsustada, sest selleks on vaja tunda kohalikke olusid ning arvestada kujunduselementide ja ümbruse omavahelist suhet.

Siinkohal avaldan südamlikku tänu agronoomiakandidaat O. Priilinnale, bioloogiakandidaat V. Veskile, insener A. Veskile, arhitektuurikandidaat K. Tihasele, agronoom J. Liivile ja kõigile teistele, kes aitasid kaasa kasulike nõuannetega käesoleva raamatu koostamisel.

Loodan, et käesolev raamat aitab kaasa aiakultuuri levikule ja on abiks aedade kujundamisel.

Linda Patune-Mitt

Tallinn, juulikuu 1960.

ESIMENE OSA

KODUAIA KUJUNDAMINE

I. KODUAIA KUJUNDAMISE PÕHIPROBLEEME

Juba väga ammu hakkasid inimesed istutama elamute lähemasse ümbrusse mitmesuguseid kasulikke taimi ja neid kultiveerima. Algul istutati taimi ainult praktilistel eesmärkidel, kuid hiljem ka eluaseme ümbruse kaunistamiseks. Kaitseks loomade vastu ehitas inimene kas puust, kivist või muust materjalist, mis kohapeal kättesaadaval oli, piirdeaiad. Istutatud taimede kastmiseks ehitati aeda veekogud. Lahendades neid algelisi vajadusi, lõigi inimene koduaia põhielemendid, mis enamasti esinevad praegugi.

Ka nüüd ehitatakse elamu ja selle juurde aed vastavalt elamut ja aeda kasutavate inimeste individuaalsetele tarvetele ja soovidele. Tänapäeva inimese nõuded on aga palju suuremad. Aed pole ainult tarvilike taimede kasvukohaks, vaid see peab rahuldama ka meie esteetilisi vajadusi. Aed pole ainult maja dekoratsiooniks, vaid täidab osaliselt ka elamu aset, kus kevadel, suvel ja sügisel veedetakse suur osa oma ajast, töötades või puhates pärast päevatööd. Lastele on aed aga asendamatuks mängumaailmaks. Seega näeme, et aed on tänapäeval elamu lahutamatu osa.

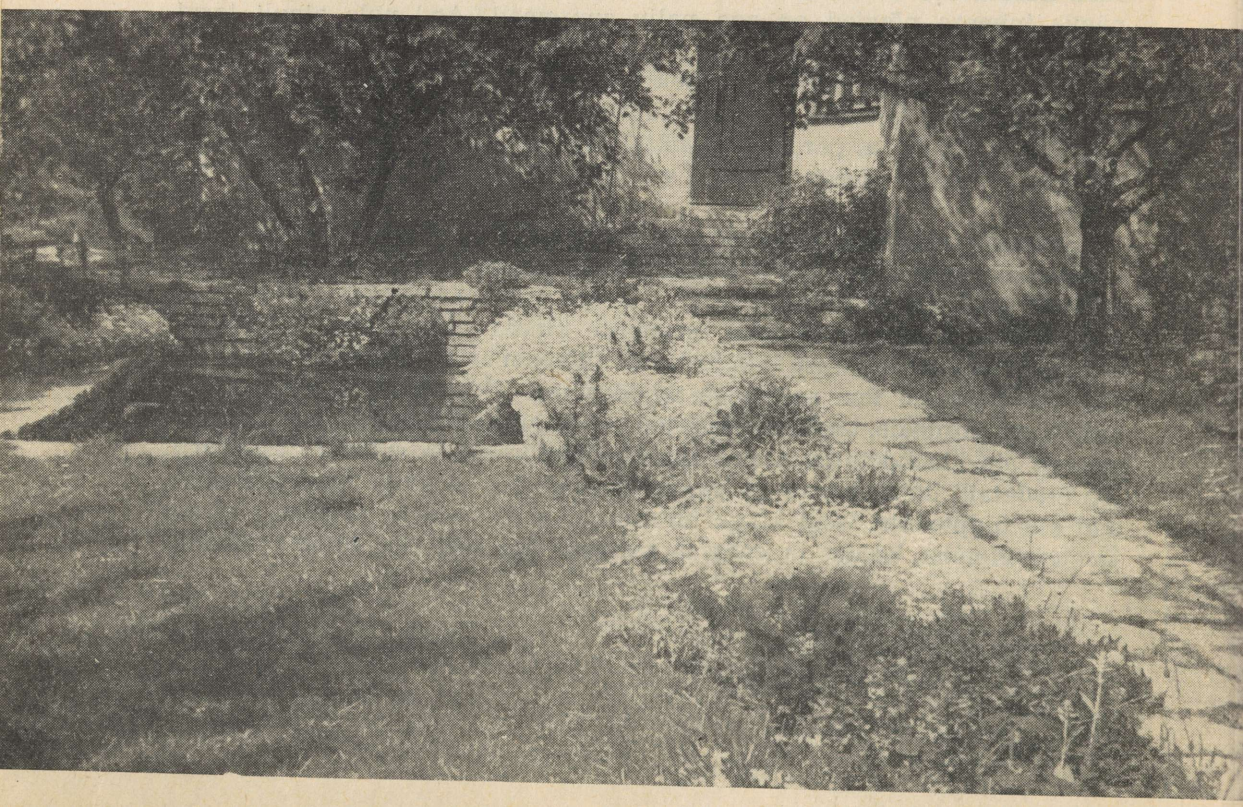
Enamasti rajatakse koduaed väga juhuslikult, ilma pikema kaalutlemiseta. Juhuslikult rajatakse teed, istutatakse mõned tarbe- ja ilupuud ning -põõsad ja jäetakse tükike muru. Aia peamise kaunistusena istutatakse lilli. Sageli tehakse seda ilma igasuguse kindla süsteemita. Selline aed ei rahulda meie esteetilisi vajadusi, sest lillepeenar ei muuda veel igakord aeda meeldivaks. Ilus aed peab moodustama ühtse terviku maja, maja välistrepi, piirdeaia, teede, istepinkide, veekogu ja taimestikuga. Seejuures peavad aia üksikdetailid olema igaüks õigel kohal ja sobima üksteisega. Iga aiadetaili koht, suurus ja kujundus tuleb ära määrata hästi läbimõeldud aia üldplaanis. Isegi kõige lihtsama juurviljapeenra rajamine nõuab järelemõtlemist, kuidas ja kuhu ta asetada. Aia rajamisel tuleb tingimata

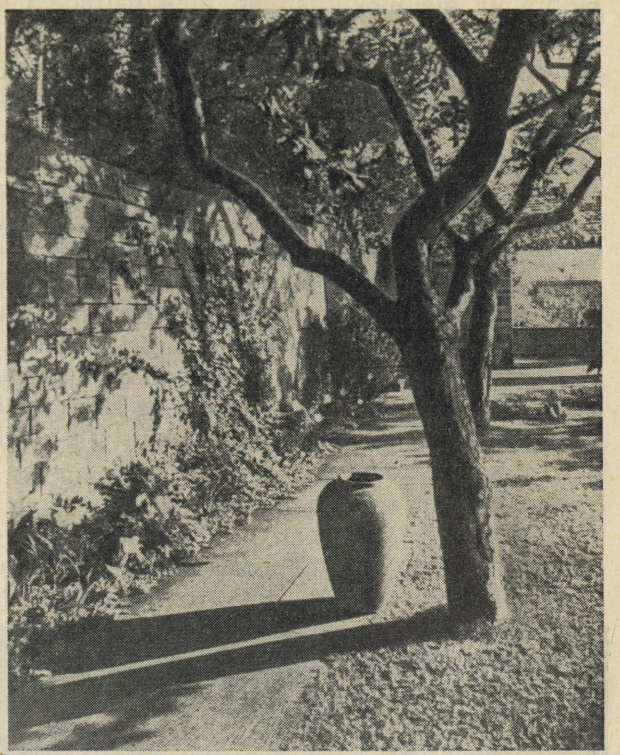
arvestada ka aia asukohta, ümbruse omapära ja ilmakaari, pinnase iseärasusi ja maapinna reljeefi.

Aia kunstiline kujundus ja aia tarbekus ei tohi teineteist segada. Sobivalt paigutatud viljapuud ja marjapõõsad mõjuvad praktilise otstarbe kõrval aeda kaunistavalt. Ka aias tarvilikud tarbeesemed ja seadmed, nagu aiapingid, aialaternad, lillevaasid ja veebassein, peavad oma ilu ja kunstilise kujundusega mõjuma aeda kaunistavalt. Puht iluesemed — dekoratiivvaasid, skulptuurid jt. — paigutatakse aias enamasti elamu ja istekohtade lähedusse. Aiapink peab võimaldama mugavalt istuda ja ühtlasi olema kaunis. Aiateed peavad looma hea ühenduse käidavate kohtade vahel, seejuures aga ei tohi nad aeda killustada ning peavad ise mõjuma meeldivalt. Aialatern on aia valgustamiseks, kuid ta peab seejuures olema dekoratiivne. Esemed, mille otstarve ja väline ilu üksteist täiendavad, mõjuvad terviklikult ja kaunina. Seepärast ei tule ühtki eset hinnata tema keeruka väljatöötuse ja maksumuse, vaid otstarbekuse ja ilu järgi.

Aia ehitusmaterjalidele tuleks nende omadused alles jätta. Puitesemed on kõige kaunimad, kui nähtavaks jääb kaunis puusüü. Kivile tuleb jätta tema looduslik pinnastruktuur ja värvus, seda ei tuleks katta lubja ega

Majja viiv plaattee, veekogu, väike terrass ja viljapuud moodustavad väikeses, 600 m² suuruses koduaias meeldiva tervikn.

Taimestatud müür ja omapärase pinnastruktuuriga betoonplaatidest tee. Üksik vaas õunapuu kõrval tee serval on sobivaks ilustuseks.

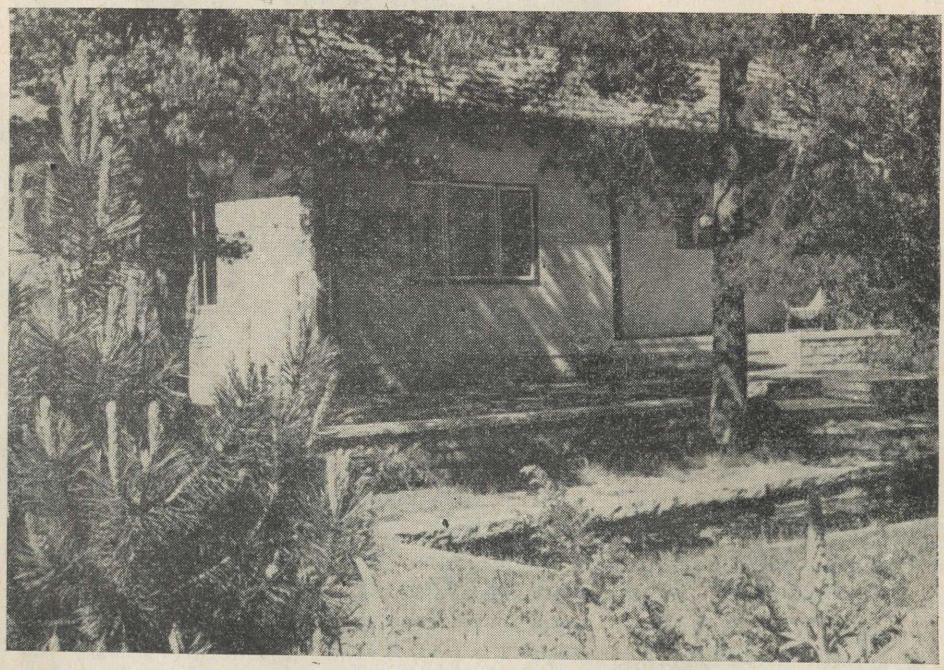
värviga. Ka betoonile ei sobi anda näiteks puu süüd ja tekstuuri, sest betoonil pole iialgi tõelise puidu pehmust. Koduaias surub looduslik kivi ehitusmaterjalina betooni ilu poolest tagaplaanile, kuna meil ei ole veel siiani betooni jaoks välja kujunenud temale omaseid kasutusviise. Betoon sobib rohkem suurte ehituste juurde, kus ta peab toonitama ehitusvormide konstruktiivsust. Täielikult ei saa betoonist koduaias ära öelda siiski neis rajoonides ja linnades, kus paekivi ei leidu. Ja et graniitkivi töötlemine on küllalt kallis, võib seal tarvitada betoonplaate tee, terrassi ja veekogu ümbruse katmiseks ning trepiastmeteks.

Tihti kahjustatakse aia ilu sellega, et hävitatakse selle looduslik lihtsus. Tänapäeva aiad peaksid olema lihtsad. Lihtne ei tähenda aga primitiivsust, algelisust ja fantaasiavaesust. Primitiivse aia kujundus on juhuslik, aiadetailid paiknevad süstematiseerimata. Sellises aias pole saavutatud ega püütudki saavutada üksikute aiaosade omavahelist seost. Halvasti

mõjub ka aia ülekuhjamine liiga paljude üksikdetailidega. Lihtsas aias aga paikneb iga ese nagu tema jaoks loodud kohal, sellises aias pole midagi ülearu ega mõju häirivalt, aga ka midagi vajalikku ei puudu.

Väga tähtis on maja ja aia kujunduslik ühtsus. Looduslikku ümbrust täiendamata ei saa luua sellist ühtsust maja ja aia vahel. Koduaed on enam kui ilusate loodusmotiivide kogumik isegi siis, kui on võimalik ehitada elamu ja asutada selle juurde koduaed maastikuliselt väga ilusasse kohta ja säilitada peaaegu kõik seal olemasolev. Aed või ilus maastik elamuga pole seesama, mis ta oli elamuta. Seega pole õige vaadelda maja ja aeda üksteisest sõltumatutena. Kuulsatel aiaepohhidel, XV—XVI sajandi renessansi- ja XVII—XVIII sajandi barokiajastul, kujundasid aia harilikult seal asuvaid hooneid projekteerinud arhitektid. Aedade planeerimisel pandi pearõhk arhitektoonilisele lahendusele ja taimed jäid ainult vahendiks arhitektuuriliste vormide saavutamisel. Sageli anti puudele ja põõsastele pügamise teel mitmesuguste loomade ja muid kujusid.

Aia rajamisel kasvama jäetud puud säilitavad seose maastikuga.

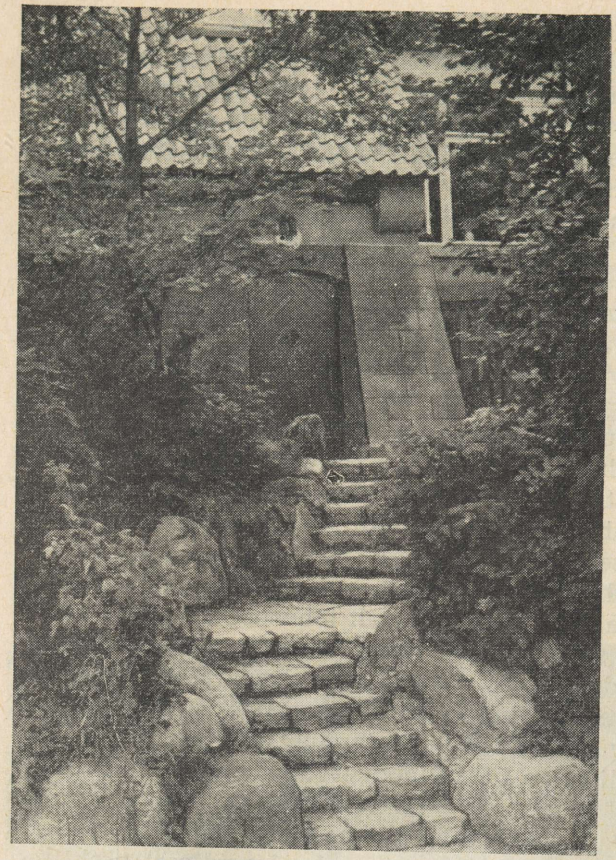

Jaapanis samaaegselt püüti taimede vaba loodusvormi esile tuua. Kui see suund tungis XIX sajandi lõpul Euroopasse, jäid siin aia kujundajateks peamiselt aednikud, kuna nad tundsid taimi. Neil oli proportsioonitunnetus nõrk, aia kujunduslik külg jäi tagaplaanile ja kujundamisel ei arvestatud enam hoonet. Taimed jäeti küll vabasse loodusvormi, kuid neid suruti hulgana kokku. Samaaegselt oli ka kujutavas kunstis langusajajärk, valitses nn. «juugendstiil». Sellest ajast ongi pärit veel tänapäevalgi esinevad mustritega lillepeenrad ning kirjulehelised puud ja põõsad.

Kaasaegne moodne aiakunst arvestab nii ehitust kui ka taimi, lähtudes ehituse ja looduse sobivast kooskõlastamisest. Hoone läheduses on aia kujundus range, lähtuv hoone arhitektuurist. Harilikult on plaatteed maja seina kõrval sirged, ainult nende äär liitub vahest sujuvalt muru või lilledega. Mida kaugemale hoonest, seda vabamaks, looduslähedasemaks muutub ka kujundus. Kaovad sirged teed, kunstlikud veekogud muutuvad vabakujulisteks, treppidel kaovad konsoolid ehk põsed, mõni trepiaste on pikem, teine lühem, ulatudes ümbruse muru ja lillede sisse. Iga taim kui indiviid jäetakse vabalt nähtavaks, harilikult nii, nagu ta looduseski kasvab. Aiaga ei taheta kajastada päris harilikku, vaid stiliseeritud maastikku. Aias kujundatakse dekoratiivselt lähedase maastiku tüüpilisemaid või selles armsaks saanud ja meelde jäänud motiive. Mida lihtsam on maja arhitektuur, seda vabam, lihtsam ja looduspärasem võiks olla ka aed. Nii sobib lihtsa puitmaja juurde ka lihtne aed, hästi viimistletud elamu seab aga rangemaid nõudeid ka aia kujundusele.

Meie esiisade elamud olid kooskõlas loodusega. Elamute ehitamiseks kasutati kohapeal leiduvaid looduslikke ehitusmaterjale, kivi või puitu. Osati hinnata materjali ilu ja seda ka sobivalt kasutada. Paekivist ja raudkivist piirdeaiad samast materjalist hoonete juures mõjusid oma praktilise otstarbe kõrval ka nägusalt. Samuti nägusad ja loodusega ühtesulavad olid ka õlgkatused, mis aja jooksul kattusid rohelise samblaga. Viimane kooskõlastas maju muu rohelusega ja andis majale puude ja põõsaste taustal erilise võlu. Ka tänapäeval püütakse luua kooskõla ehituste arhitektuurivormide ja ümbritseva looduse vahel.

Elamu matmine vääntaimedesse, tee ja terrassi kividevaheliste vuukide katmine polstertaimedega jms. ei loo veel maja ja aia vahel vajalikku kooskõla. Maja ühtekuuluvust aia ja maastikuga soodustavad madalehitised — nišid, rõdud, terrassid ja huvitavad sissepääsulahendused. Kooskõla on võimalik saavutada ka maja ja aia ehitusmaterjalide sarnasusega, nende ühesuguse töötlemisega. Näiteks võib maja alusmüüris nähtavat kiviliiki kasutada ka ehitusmaterjalina aias, näiteks terrassi, teede, trepi, aiamüüri, veekogu ja selle ümbruse ehitamiseks või lillepeenarde ääre-

Omapärane majjapääs.

kivideks. Aia ja hoonestuse vahelise kooskõla saavutamiseks tuleb otsida sobivaid lahendusi terrasside, treppide, teede ja aiamüüride kujundusele ja töötlusele. Väikeses aias, kus on vähe rohelust, s. t. kus ka murupind on väike või puudub hoopis ja pole ka suuri puid, ei tuleks kividega liialdada. Kõrvalhooned, nagu aiamaja, garaaž ja kuur, ehitatakse samas tehnikas ja samasuguse katusekattega mis elamugi. Ka lilled akendel ja rõdudel aitavad kaasa maja ja aia ühtluse saavutamisele.

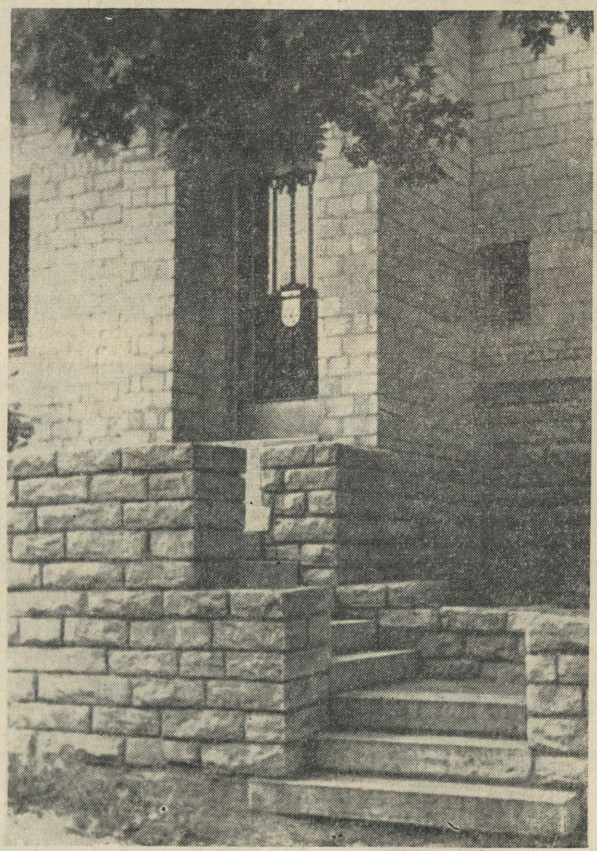
Hea kooskõla saavutatakse maja ja aia vahel ainult aia hästi läbimõeldud planeerimisega. Et maja on aias domineeriv, siis tuleks tema arhitektuuri, mõõtmeid ja muud omapära arvestada ka aiaelementide juures.

Elamu täpse asukoha plaanil määrab elamu projekti autor. Elamu paigutatakse harilikult maatüki idapoolsesse nurka, võimalikult lähedale selle

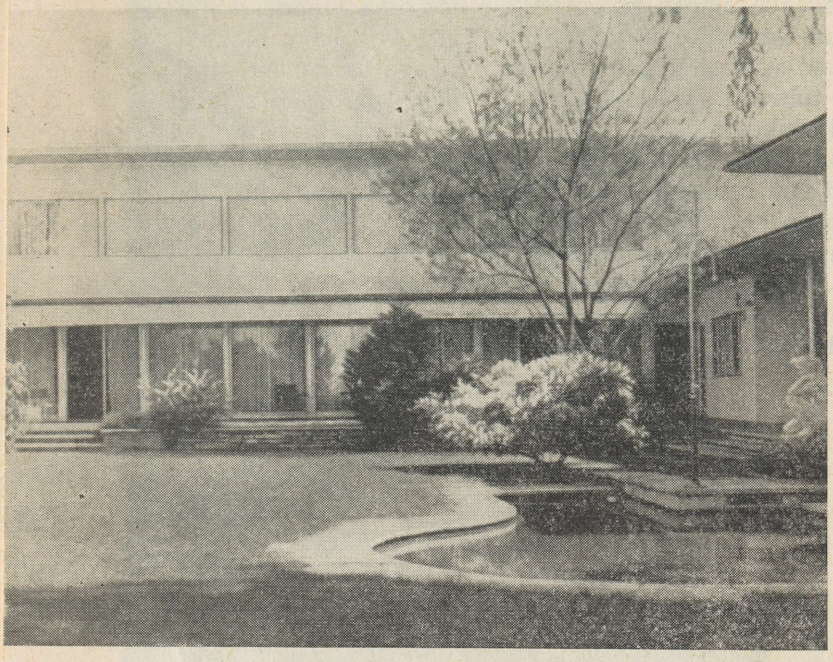
põhjapiirile. Seega jääb vaba aiaosa peamiselt lõunasse ja läände. Maja asukoha valikul tuleb arvestada ka juurdepääsuvõimalust, olemasolevaid puid, maastikule avanevat vaadet ja pinnavorme. On aga elamu ehitatud varem, arvestamata aia tulevast asukohta ja kujundust, tuleb aed rajada kõige kohasemalt antud olukorrale.

Läbi aegade on olnud muld, vesi, kivi ja taimed aia kujundusmaterjaliks. Ka kaasajal jäävad nad selleks, kusjuures peamine osa on taimedel. Koduaias võib sobivas proportsioonis ja värviharmoonias kogu aiaga kasutada igasuguseid lilli ja põõsaid. Ilupuud tuleks valida ja aeda paigutada nii, et aed järsult ei eralduks ümbrusest.

Tänapäeva aias vahelduvad vabalt looduslikult kasvavad puude, põõsaste ja lillede rühmad kindlapiiriliste hekkide, müüride, teede ja vee-

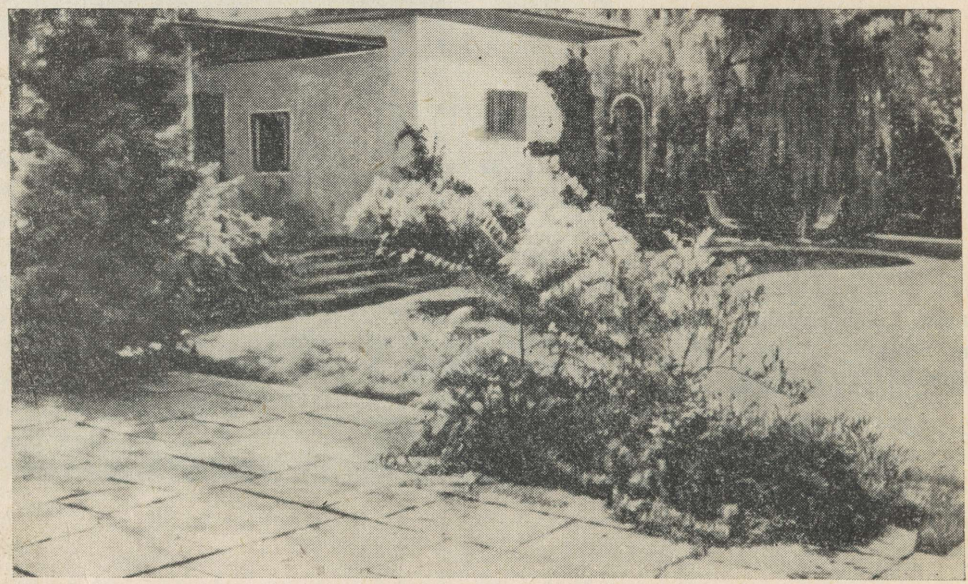

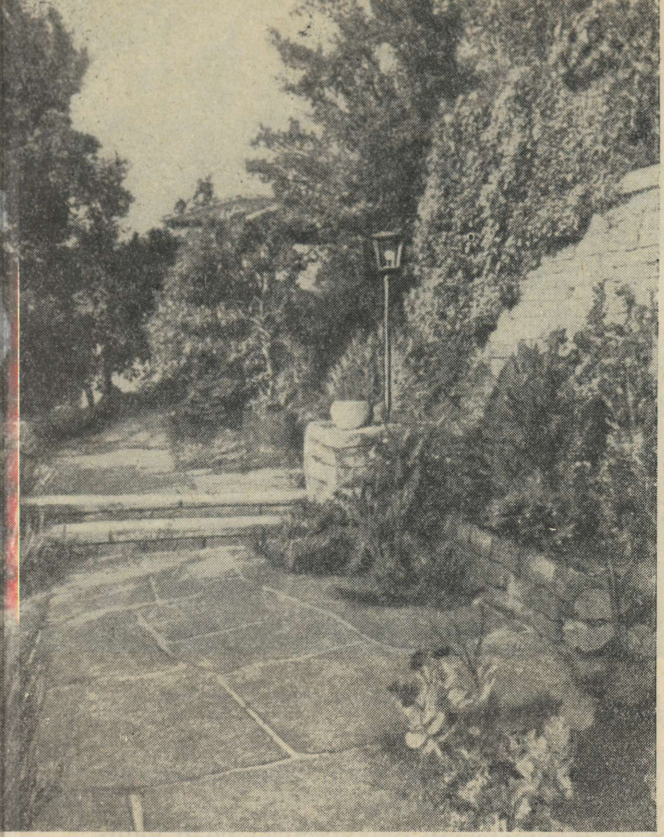
Tõusva pinnaprofiiliga aias on võimalik majja viivat treppi huvitavalt kujundada.

Vaade elamu kõrval olevale terrassile ja veekogule.

Samas aias liitub tee sujuvalt muru ja kõrgemate taimedega.

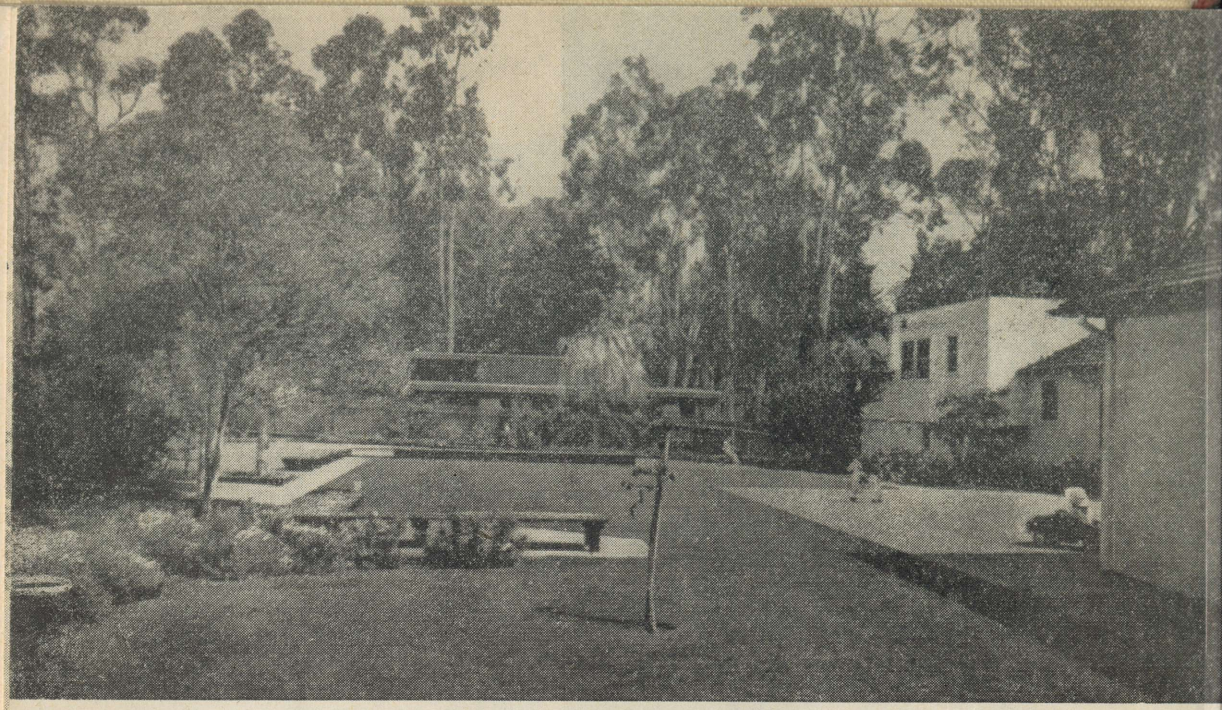

Looduslikust kivist plaattee; kahe astmega treppi ja müüri kaunistavad vabalt kasvavad taimed.

Ühestainsast kõrgemast taimest — kuradipuust — moodustub välikaminale hästisobiv tagapõhi.

Aia keskel avar murupind. Istekoha juures mõned lilled. Aia piirdel puud ja põõsad.

basseinidega. Selline taimede vaba kasvu ja teiselt poolt range ehitusviisi vastandamine tekitab huvitavust ning omapärast ilu.

Nagu kõigi aiadetailide, nii ka taimmaterjali paigutamisel peab valitsema kindel kord. Juhuslik, tihedalt täisistutatud puude, põõsaste ja lillede segu ei paku esteetilist rahuldust. Taimede liigrohkusega kaob aias avarus ning taimed ise ega ka arhitektuur ei pääse mõjule. Oluline on, et igal taimel aias oleks vajalik kasvuruum ja sobiv koht, kuhu ta kuuluks kui vajalik liige.

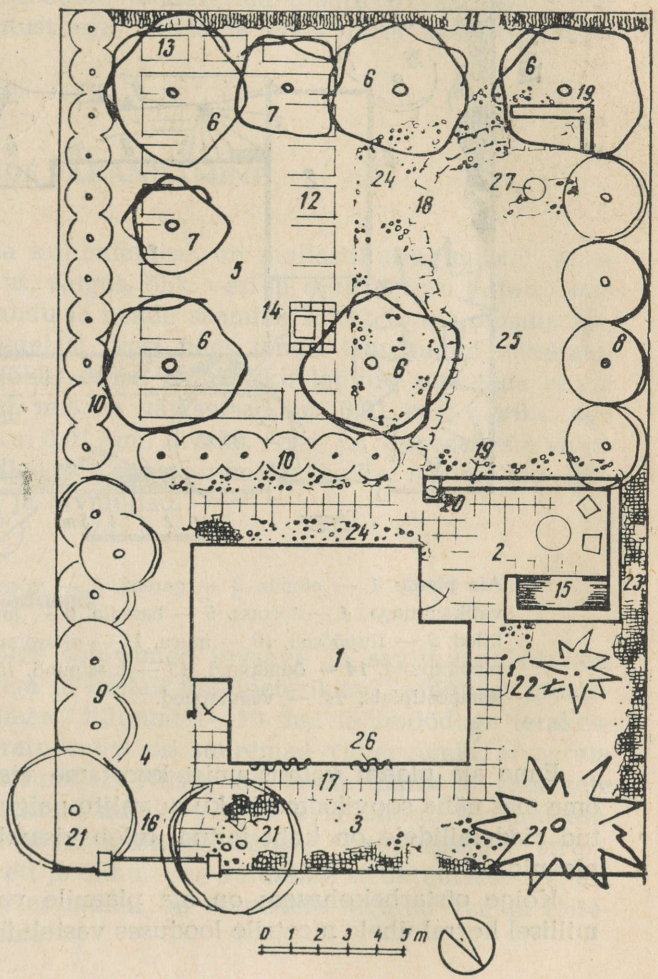
Taimede valikul ja rühmitamisel tuleb arvestada nende muutustega, mis nendega toimuvad aja jooksul. Aastate jooksul omandavad puukroonid suure läbimõõdu, samuti laienevad ka põõsad. Taimed on erinevad kevadel, suvel, sügisel ja talvel. Lilled ei õitse üheaegselt. Ühed lõpetavad, teised alustavad õitsemist, mõned õitsevad korduvalt. Taimmaterjali paigutamisel tuleb niisiis arvestada taimede kõrgust, laiust, kuju ja, eriti lillede juures, ka õite kuju ning nende värvust, õitsemise aegu, ajaliselt vahelduvaid värvitoone ning ühtlasi muutuvate värvipindade suurust ja asetust.

Kõrgete taimedega rohkem või vähem piiratud aiapind tekitab ruumitunde. Puu- või põõsarühm vaatepiiri ees suleb vaate ja jagab aiaruumi

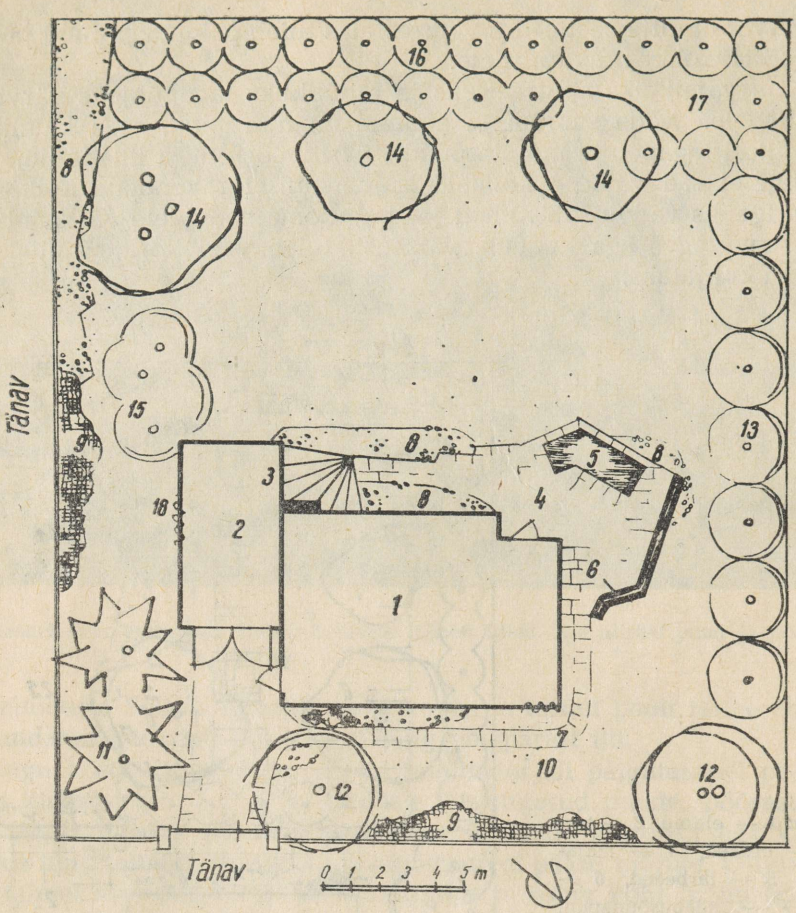
osadeks. Avara mulje saamiseks väikses aias tuleb paigutada puud ja kõrgemad põõsad rohkem aia piirdele.

Muru on vajalikuks neutraalseks ja rahulikuks tagapõhjaks värviküllastele lilledele. Mida suurem ja avaram on murupind, seda kaunimalt pääseb sellisel tagapõhjal mõjule puude, üksikpõõsaste ja lillede ilu.

Muidugi ei saa väikese koduaia kujundamisel rakendada kõiki aiaelemente. Igaüks valigu sobivamad ja lisagu oma soovidele vastavad elemendid. Arvestades aga koduaia väiksust, tuleb veel kord rõhutada, et aeda üle ei kuhjataks.

Aia plaan: *1* — elamu, *2* — terrass, *3* — eesaed, *4* — majapidamisõu, *5* — tarbeaed, *6* — õunapuu, *7* — kääbusõunapuu, *8* — ploomipuud, *9* — kirsipuud, *10* — marjapõõsad, *11* — vaarikad, *12* — köögiviljapeenrad, *13* — kompostikuhilad, *14* — kastmisveebassein, *15* — veekogu, *16* — sissepääsutee, *17* — plaattee, *18* — asteplaadid murupinnas, *19* — müürid, *20* — latern, *21* — ilupuud, *22* — mägimänd, *23* — ilupõõsad, hekid, *24* — lilled, *25* — muru, *26* — vääntaimed, *27* — lindude joomiskoht.

Aia plaan: *1* — elamu, *2* — garaaž, *3* — võrestikuga kaetud istekoht välikaminaga, *4* — terrass, *5* — bassein, *6* — müür, *7* — plaattee, *8* — lilled, *9* — ilupõõsad, *10* — muru, *11* — okaspuud, *12* — lehtpuud, *13* — ploomipuud, *14* — õunapuud, *15* — kirsipuud, *16* — marjapõõsad, *17* — kompostiplats, *18* — vääntaimed.

Enne aia plaani valmistamist koostame visandi selle kohta, mida me oma aias näha sooviksime ja kuhu valitu paigutaksime. Kui kõigile soovitud aiadetailidele on koht leitud, tuleb visand asendada kindlas mõõdus plaaniga.

Kõige otstarbekohasem on aia plaanile valida sajakordne vähendus, millisel korral ühele meetrile looduses vastab üks sentimeeter joonisel. On

meil näiteks aed 20 m lai ja 30 m pikk, tuleb joonistada nelinurk 20×30 sm. Lihtne on kavandit joonistada millimeetripaberil, kus 1 millimeeter vastab 10 sentimeetrile aias.

Aia plaanil tarvitatakse harilikult selliseid tingmärke, mis skemaatiliselt kujutavad antud detaili pealtvaates.

Kõigepealt kantakse plaanile elamu, olemasolevad puud ja muud olemasolevad elemendid, mida tahetakse säilitada, seejärel aga kõik juurdetulevad aiadetailid. Aiaplaanil määratakse kindlaks iga aiatee ja üksikdetaili koht ning suurus, nii et on näha nende omavaheline kaugus ja sobivus üksteisega. Aiaplaani joonestamisel tuleb arvestada aia- ja selle detailide tegelikke mõõtmeid. Mõõduta joonestatud plaan on väärtusetu, sest ta ei anna õiget ettekujutust ega võimalda enda järgi aeda tegelikult kujundada.

II. AIAMULLAD JA NENDE PARANDAMINE

Oluline tähtsus koduaia kujundamisel on mullastikutingimustel, kuna taimekasvuteguritest (soojus, valgus, õhk, vesi ja toit) on vesi ja toit kasutatavad peamiselt mulla kaudu ja nende saamine sõltub mulla omadustest. Muld koosneb tahkest, vedelast (vesi ühes temas lahustunud mineraalsooladega) ja gaasilisest (õhk) osast. On kokku lepitud nimetada mulla tahkeid (mineraal-) osakesi, mis on väiksemad kui 0,01 mm, saviks, aga osakesi, mis on suuremad kui 0,01 mm, liivaks. Savi- ja liivaosakeste vahekorra järgi jaotatakse mullad neljaks suuremaks liigiks: savimullad, liivsavimullad, saviliivmullad ja liivmullad.

1. Mullaliigid ja nende omadused

Aia asutamiseks on kõige sobivamad liivsavi- ja saviliivmullad, sest viimased on hea struktuuriga ja küllalt toitaineterikkad. Mainitud muldades on mullaosakesed enamasti liitunud 1—10 mm läbimõõduga terakesteks — sõmerateks. Sõmerate vahel on suuremad vaheruumid, sõmerate sees aga peenikesed vaheruumid. Niisugune muld mahutab sademete korral endasse palju vett, kuna mulda valguv vesi imbub sõmeratesse. Sõmerate vaheruumid võivad aga täituda õhuga. Seega sisaldab struktuurne muld samaaegselt vett ja õhku. Vee auramine struktuursest mullast toimub aeglaselt. Struktuurses mullas on taimedele tagatud vee ja toiteainete üheaegne kättesaamine.

Savi- ja liivmullad on aiamullaks vähemsobivad. Savimuld kattub kuival ajal tiheda koorikuga. Mõnikord muutub see koorik nii kõvaks, et noored tõusmed ei suuda temast läbi tungida ja hukkuvad, kui mulda õigeaegselt ei kobestata. Struktuurita muld nagu savimuld ei jagune kobestamisel sõmeraiks, vaid pihustub. Kui sajab vihma või kui mulda kastetakse, siis täidab vesi peenikesed sõmerate vahekäigud ja tõrjub õhu välja. Peenikesed saviosakesed paisuvad ja tekitavad kleepuva massi, mis ei lase mulda enam ei vett ega õhku. Kuivades aga aurab vesi kiiresti ning taimed kannatavad niiskusepuuduse all. Liivmullad on aga liiga kuivad, sest mullaosakesed ei ole ka siin liitunud sõmeraiks. Üksikteralised mullaosakesed ei ole siin suutelised siduma vett ega toitaineid ning need uhutakse kiiresti mullast välja. Seetõttu kannatavad liivmullad niiskuse- ja toitainetepuuduse all. Liivmullad on enamuses ka happelised.

Praktiliselt saab mullaliiki ligikaudselt kindlaks määrata niiske mulla veeretamisega näppude vahel. Kui veeretamisel saadakse kepike ja see rõngasse keeramisel ei pragune, on tegemist saviga; kui kepike rõngasse keeramisel praguneb õige vähe või vaevaltmärgatavalt, on tegemist raske liivsaviga; kui praguneb rohkem, siis keskmise liivsaviga, ja kui murdub, siis kerge liivsaviga. Saviliiva on võimalik ainult kuulikeseks veeretada; kepikeseks veeretamisel see tavaliselt puruneb, sest saviliival peaaegu puuduvad siduvus ja kleepuvus. Liiva aga ei saa ka kuulikeseks veeretada, see pudeneb.

2. Mulla happesus ja selle reguleerimine

Happelised mullad tekivad tavaliselt metsaaluses mullatekkeprotsessis. Metsaalustest taimejäätmetest, mida lagundavad seened, lagunemisel tekkivad happelised produktid lahustavad mulla mineraalühendeid. Kaltsium, magneesium ja teised elemendid uhutakse sooladena pinnase sügavamatesse kihtidesse. Seda protsessi nimetatakse mulla leetumiseks ja mulda leetmullaks. Leetmulla reaktsioon on happeline.

Väliselt võib mulla happesust kindlaks määrata seal kasvavate taimede järgi. Nii on happelisele mullale tüüpilised taimed väike oblikas *(Rumex acetosella)*, põld-kaderohi *(Scleranthus annuus)*, põld-nälghein *(Spergula arvensis)*, põld-rõikhein *(Raphanus raphanistrum)*, jusshein *(Nardus stricta)* ja lamba-aruhein *(Festuca ovina)*.

Mulla happesuse täpset astet saab kindlaks määrata ainult mulla keemilise analüüsi abil. Mulla happesuse astet märgitakse tähisega pH. Tugevasti happelistel muldadel on pH alla 4,5, happelistel 4,6—5,5, nõrgalt happelistel 5,6—6,5, neutraalsetel 6,6—7,2 ja leelisestel üle 7,2. Aiataimede

kasvatamiseks on enamasti kõige sobivamad nõrgalt happelised (pH 5,6—6,5) ja neutraalsed (pH 6,6—7,2) mullad.

Mulla happesust saab ka lihtsamal teel kontrollida. Kõigepealt tuleks teha nn. «keemisproov». Mullale tilgutatakse pipetiga 10%-list soolhapet. Kui selle juures tekib kihisemine ehk «keemine», on see tunnuseks, et muld sisaldab süsihaput kaltsiumi, s. t. on leelisene. Kui muld soolhappe mõjul ei kihise, on see tunnuseks, et muld on kas happeline või neutraalne.

Välistingimustes saab mulla happesuse astet kõige kiiremini määrata universaalindikaatori abil. Määramiseks võetakse väikesesse portselannõusse umbes pool grammi mulda. Portselannõu tuleb enne määramist 2—3 korda uuritava niiske mullaga üle hõõruda. Võetud poolele grammile mullale valatakse peale niipalju universaalindikaatori-lahust, et muld lahusega läbi imbuks. Mullast läbiimbunud lahus muudab seejuures oma värvust. Võrreldes lahuse värvust trükitud värviskaalaga, leitakse mullareaktsiooni näitav pH suurus. Kui lahuse värvus on kollakas, on muld leelisene. On aga lahuse värvus punane, siis on muld happeline, ja mida tumedam, seda happelisem.

Mulla happesust saab vähendada ja kõrvaldada mulla lupjamise teel. Lupjamine parandab mulla füüsikalisi ja keemilisi omadusi ning intensiivistab mikroorganismide elutegevust. Mulla lupjamiseks võib kasutada kustutatud lupja, põlevkivituhka, puutuhka, järvekriiti, paejahu jm., mis mullaga segamiseks mulda küntakse või 25—30 sm sügavuselt sisse kaevatakse. Üheks kõige kättesaadavamaks ja otstarbekamaks mulla lupjamise materjaliks koduaias on põlevkivituhk, mida võib anda keskmiselt 1 kg ja rohkem 1 m^2-le. Põlevkivituhk sisaldab peale mulla reaktsiooni parandava kaltsiumi veel teisi taimede toitumiseks vajalikke elemente.

3. Aiamulla viljakuse suurendamine

Savimuldade omaduste parandamiseks tuleks aia rajamisel kasutada kompost- või turbamulda ja sõnnikut. Samuti tuleks mulla happesuse korral anda ka lubiväetisi. Muld tuleks pärast lisandite andmist juba sügisel põhjalikult ümber kaevata või künda, et antud lisandid seguneksid mullaga. Mõnevõrra soodustab struktuuri kujunemist ka ümberkaevatud või küntud savimulla läbikülmumine talvel.

Liivsavi- ja saviliivmullad on võrdlemisi hea struktuuriga ja viljakad. Nendel mullaliikidel, eriti kergetel saviliiv- ja rasketel liivsavimuldadel, tuleks viljakuse suurendamiseks anda kompost- ja turbamulda või laudasõnnikut.

Kergetele liivmuldadele tuleks struktuuri loomiseks ning niiskuse ja toitainevarude suurendamiseks vedada savi, kompost- või turbamulda ja sõnnikut. Kuna enamik liivmuldasid on happelised, tuleks neile anda ka lubiväetisi. Kui liivmulda rikastada huumusega, lisada sinna suurtes kogustes eespool mainitud lisandeid, et vee- ja toiterežiim mullas muutuks normaalseks, osutuvad liivmullad heaks aiamullaks.

Sageli tuleb aed rajada maa-alale, kust mets on maha võetud. Olenevalt mullaliigist on seal mulla struktuur enamasti halb, muld happeline ning suuremalt osalt vaene toitainete poolest. Seal tuleks muld põhjalikult ümber kaevata, kuid nii, et mulla horisontide asend jääks endiseks. Tugevasti tuleb lisada kompostmulda, sõnnikut, lubiväetisi ning fosfor- ja kaaliväetisi.

Aedasid rajatakse sageli ka soostunud või soomaale. Seal on määravaks teguriks põhjavee sügavus. Enamasti on soomaal põhjavesi kõrgel ja on tarvis läbi viia kuivendus. Soostunud ja soomullad on rikkad orgaanilise aine poolest, mille lagunemisel vabaneb ka küllaldaselt lämmastikku. Seal tuleks väetada peamiselt kaali-, fosfor- ja lubiväetistega.

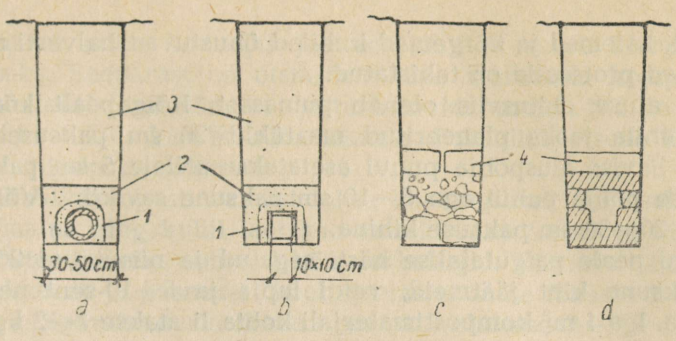
4. Veeolude reguleerimine

Aedades, kus kasvatatakse viljapuid, ei tohi põhjavesi olla kõrgemal kui 1,5 meetrit ja marjaaedades kuni 1 meeter. Lillede, köögivilja jt. mitte sügavale tungivate juurtega taimede korral võib põhjavesi asuda veidi kõrgemal. Liiga kõrge põhjavee korral on taimede areng kidur, sest see osa juurestikust, mis on tunginud põhjavette, ei saa vajalikke toitaineid ega õhku. Aias, kus põhjavesi on kõrge, võivad viljapuud talvel kergesti külmuda.

Kui on võimalik vett juhtida madalamasse kohta või äravoolukraavi, tuleks kuivendus läbi viia drenaaži abil. Drenaaži jaoks kaevatakse aeda rida paralleelselt kulgevaid kuni 1,5 m sügavusi kraave. Kraavide vahekaugus peaks savimuldadel olema mitte üle 10 meetri ja teiste mullaliikide korral mitte üle 15 meetri. Kraavi põhi tasandatakse, kusjuures kraavi põhjale antakse 10 meetri kohta vähemalt 20 sentimeetrit langu veevoolu suunas. Üksikud dreenikraavid ühendatakse kogujakraaviga, mis suunatakse äravoolukraavi.

Dreenikraavide põhjale asetatakse 5—10 sm jämedused keraamilised torud või tsementtorud. Liiva sissepääsu takistamiseks torudesse kaetakse torude liitekohad 10—15 sm paksuse samblakihiga, mis omakorda kaetakse 15 sm paksuse killustiku- või kruusakihiga. Seejärel täidetakse kraav väljakaevatud pinnasega.

Vastavate savitorude puudumisel võib kasutada ka tollilistest lauda-

Dreenikraavid ristlõikes: *a* — savitorudreen ø 5—10 sm, *1* — 10—15 sm sammalt, *2* — 15 sm killustikku või kruusa, *3* — muld; *b* — laudtorudreen, ristlõikega 10×10 sm; *c* — raudkividest või killustikust kividreen, *4* — mättad; *d* — paekividreen.

dest tehtud torusid. Ka laudtorude liitekohad kaetakse sambla- ja killustikukihiga.

Dreenikraavi võib torude asemele panna ka kimpudesse seotud latte või hagu, mis kaetakse mätastega ja seejärel mullaga. Samuti võib kraavi põhja paigutada vett juhtivaks materjaliks killustikku.

5. Kompostide valmistamine

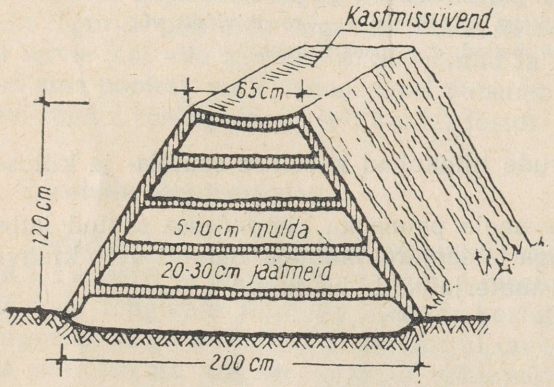
Mulla viljakuse tõstmiseks ja füüsikaliste omaduste parandamiseks on tingimata vaja kasutada orgaanilisi väetisi ka siis, kui on küllaldaselt mineraalväetisi. Seepärast tuleks püüda igati orgaaniliste väetiste kogust suurendada. Peamisteks orgaanilisteks väetisteks on meil sõnnik ja turbamuld. Koduses majapidamises ja aias aga jääb hulgaliselt mitmesuguseid jäätmeid, nagu äraõitsenud lilled, puulehed, niidetud rohi, umbrohi, köögiviljajäätmed, fekaalid, sõnnik, virts, puutuhk, tiigi- ja kraavimuda, pühkmed, köögijäätmed jm., mida kõike saab edukalt kasutada komposti valmistamiseks. Komposti valmistamiseks ei tohi kasutada haigeid ega taimekahjureid sisaldavaid taimeosi, nagu kapsajuurikad, puukoorelt mahakraabitud samblikud, seenetanud puuoksad jm. Samuti ei kõlba selleks mittekõdunevad esemed ega niisugused ained, milles leiduvad keemilised ühendid võivad kahjustada mikroorganismide arengut komposti valmimisel.

Kompostikuhilad paigutatakse aias varjulisse kohta, võimaluse korral kärutee äärde. Kompostikuhila laius võiks olla 2 meetrit ja kõrgus kuni

1,2 meetrit. Laiemad ja kõrgemad kuhilad õhustuvad halvasti ning mikrobioloogilised protsessid on takistatud.

Kuhila aluse ehitusviis oleneb pinnasest. Kõigepealt kõrvaldatakse kompostikuhila jaoks planeeritud maatükilt 20 sm paksuselt pealmine mullakiht. Savise aluspõhja puhul asetatakse sellele 5 sm paksune liivakiht, liivase põhja puhul aga 5—10 sm paksune savikiht. Võib kasutada ka turvast 20—30 sm paksuse kihina.

Aluskihi peale paigutatakse hästi segatud ja niisutatud 20—30 sentimeetri paksune kiht jäätmeid, veidi lupja ja 5—10-sentimeetrine kiht head mulda. Iga 1 m^3 kompostimaterjali kohta lisatakse 1—2 kg hästi pee-

Kompostikuhil läbilõikes.

nestatud kustutatud lupja. Iga järgmise jäätmekihi kohaleasetamisel tuleb see kuivamise vältimiseks tingimata kohe mullaga katta. Kui kuhil on 1—1,2 meetrit kõrge, kaetakse selle küljed ja hari ühtlaselt kuni 10 sentimeetri paksuse mullakihiga. Kuhila laius pealt võiks olla 0,65 meetrit.

Kuival ajal vajab kompostikuhil sagedat kastmist. Hästi sobib selleks lahjendatud virts või virtsa puudumisel vesi. Kastmiseks sügava süvendi moodustamine kuhila peale pole soovitatav, sest liigse niiskuse korral võib tekkida kuhila sisemuses mittesoovitav käärimine.

Kompostikuhilat tuleb vähemalt kaks korda aastas ümber kaevata. Ümberkaevamisel pääseb kompostikuhilasse õhk ning jäätmed ja muld segunevad. Kaevata tuleb nii, et pindmised osad satuksid ümberkaevamisel kuhila seesmisse ossa, seesmised osad jääksid aga välimisteks. Kuhil laotakse uuesti üles kihitamata ja kaetakse õhukese mullakorraga. Aasta pärast on peaaegu kõik jäätmed lagunenud ja võime komposti väetamiseks tarvitada.

Tavaliselt ei jätku koduaias jäätmeid küllalt suure kompostikuhila valmistamiseks. Seepärast on otstarbekohane muretseda kompostimaterjali, nagu puulehti, laudasõnnikut ja turbamulda, mujalt juurde. Komposti valmistamiseks tuleks kasutada ka fekaale. Fekaalide otsene kasutamine aiamaa väetamiseks on lubamatu.

Turba-fekaali komposti valmistatakse analoogiliselt eelmisele. Valmistatakse turbaalus ning kuhil laotakse vaheldumisi turba- ja fekaalikihtidest. Komposteerimiseks sobivad kõik turbaliigid. Olenevalt turba liigist, niiskusesisaldusest ja peenusest imeb turvas endasse fekaale 1 kuni 5 osa turba kaalust. Soovitatav on lisada kompostikuhilasse 2—3% fosforiiti ja 0,5—1% kaaliväetisi komposti kaalust. Kompost saab kasutamiskõlblikuks soojal ajal 2—3 kuuga, külmemal ajal kuni 6 kuuga. Turba puudumisel võib fekaale komposteerida ka kas majapidamisjäätmete, tiigimuda või sõnnikuga.

Analoogiliselt võib valmistada ka turba-sõnniku komposti, kusjuures 15—20 sm paksusele turbakihile laotakse 10—15 sm paksune sõnnikukiht. Mida rohkem on kompostis sõnnikut, seda kiiremini valmib kompost. Keskmine komposteerumise aeg on 3 kuni 4 kuud. Kui lisada kuhilasse umbes 2% fosforiidijahu, valmib kompost varem.

Peenarde väetamisel ei kaevata komposti sügavale maa sisse, vaid rehitsetakse või kõblatakse mulla pinnakihti.

Kui komposti tahetakse valmistada varavalmivate taimede jaoks, siis tuleb tal lasta kauem laguneda. Suve jooksul tuleb kuhil 2—3 korda ümber kaevata ja võimaluse korral niisutada virtsaga. Kahe aasta pärast on kompost kasutamiskõlblik ja sobib eriti lavadesse.

6. Aiakultuuride nõuded mullastiku suhtes

Koduaia asutamisel peame arvestama kasvatatavate taimede nõuetega mullastiku suhtes, et valida antud tingimustele enam sobivaid taimi. Viljapuude kasvatamisel tuleb arvestada, et õunapuud vajavad soodsaks arenemiseks huumusrikast liivsavi- või saviliivmulda, pirnipuud kobedat, hästi õhustatud keskmise raskusega mulda. Ploomipuud eelistavad niiskemat mulda kui teised viljapuud, kuid märga mulda tuleb siiski vältida. Kirsipuud eelistavad kergemat mulda ja võivad kasvada kuivematel muldadel kui teised viljapuud.

Kuna viljapuudel asub suurem osa juurestikust 30—60 sm sügavusel, siis tuleb mulla väetamisel viia väetised, nagu sõnnik, kompost ja turbamuld, samuti sügavamatesse mullakihtidesse. Kui aiapinnaseks on vett läbilaskev liiv, tuleks see puude juurestiku ulatuses asendada sobivama mullaga. Selleks tuleks liiv kuni meetri sügavuseni välja kaevata ja kae-

viku põhja panna 20—30 sm paksuselt tihe, tambitud savikiht. Ka võib kasutada põhja katteks turvast või paekive. Sellisele aluskihile lisatakse liiva- ja savisegust mulda, millele on ohtrasti lisatud kompostmulda, kõdusõnnikut või turvast ja mineraalväetisi. Sellisel korral vajatakse iga 5—6 m^2 aiapinna kohta keskmiselt üks autokoorem sellist huumusrikast, musta mulda.

Kõikide marjakultuuride kasvatamiseks sobivad huumusrikkad niisked liivsavimullad. Nii näiteks vajab must sõstar huumusrikast keskmise raskusega liivsavimulda, punane ja valge sõstar arenevad hästi kergemas liivsavimullas, karusmari ja vaarikas vajavad aga huumusrikast paraja niiskusega liivsavimulda. Aiamaasikad kasvavad niiskematel liivsavi- ja saviliivmuldadel. Kõige enam vajab niiskust must sõstar, kuna kõige leplikumad kuivuse suhtes on punane ja valge sõstar.

Marjakultuuride juured ei tungi sügavale ja nende jaoks pole tarvis mulda sügavamalt parandada.

Ilupuudest ja -põõsastest lepivad kehva liivase pinnasega männid, kadakad, enamik vahtraliike *(Acer ginnala, A. negundo, A. platanoides)*, arukask, enamik papleid, astelpaju, enelad, forsüütiad, thunbergi kukerpuu, harilik lumimari, läätspuu, punane leedripuu, harilik robiinia ehk valge ebaakaatsia, sirelid, tatari kuslapuu, harilik ja horisontaalne tuhkpuu, ubapõõsas, valge ja verev kontpuu, viirpuud, mõned pargiroosid *(Rosa canina, R. rubrifolia, R. rugosa, R. spinosissima altaica.)*.

Raske ning külma pinnasega lepivad harilik vaher, alpi kuldvihm, ebajasmiinid, kikkapuud, kirss-kontpuu, lodjapuud, punane leedripuu, sarapuud, sõstrad, toomingad ja viirpuud.

Märjal pinnasel kasvavad sookask, tamm, lumepall, paakspuu, pajud.

Lilledest vajavad suurte ja pehmete lehtedega lilled raskemat niiskest huumusrikast mulda. Sellised on: imikas, võsaülane, bergeenia, varsakabi, daalia, murtud süda, kaheteistkümne jumala lilled, mõõlad, metsvitsad, priimulad, kopsurohi, ramondiad, tradeskantsiad.

Väikeste ja paksude lehtedega lilled seevastu tarvitavad vähem niiskust ja lepivad kergema mullaga; niisugused on näiteks: kassikäpad, kevadikud, ogaputked, angervaks, kipslilled, käokullad, jänesekäpad, kukeharjad, mägisibulad ja mõned kivirikud.

Sootaimed, nagu sõnajalad ja rododendronid, vajavad haput, huumusrikast, keskmise raskusega mulda, kuna liblikõielised, nagu lillhernes, on tundlikud mulla happesuse suhtes.

Köögiviljade kasvatamiseks on kõige sobivamad keskmise raskusega mullad — saviliiv- ja liivsavimullad, mis sisaldavad küllaldaselt huumust ja mis ei asu liiga kergel ega liiga raskel aluspõhjal.

Pinnase ettevalmistamisele tuleb omistada suurt tähtsust ja teha seda

põhjalikult, kuna puud, murupind ja püsililleepeenrad jäävad aastaiks puutumatuks. Vähene või hooletult teostatud pinnaseparandus annab end alati tunda kiratsevate taimede näol.

7. Ehituste kaevistest väljatõstetud pinnase ärakasutamine

Uute aedade rajamisel tuleb mõelda sellele, kus ja kuidas kasutada ehituste alusmüüride kaevistest väljatõstetud mulda. Tihti on maapind ebatasane. On vaja otsustada, kas tuleks kõrgusvahekordi osaliselt või täiesti ümber korraldada, kas tasandada kõrgendikke sügavike täitmisega või astendada kaldpinda müüride abil. Tuleb mõelda ka sellele, kui palju kaevatakse tiigi või basseini ehitamisel pinnast välja ja kuhu see mahutada.

Kui kaevamisel saab pinnasest ehituseks vajalikku liiva, kasutatakse see muidugi ehituse juures ja teede katteks. Kivimaterjal sobib teede kindlustamiseks. Väljakaevatud pinnasest saab, eriti suuremas aias, moodustada huvitavaid kombinatsioone terrasside, müüride, treppide ja kallakutega. Sealjuures ei tohi aiaruumi tarbetult lõhkuda ega minna mõttetu mängimiseni. Tasapinnalise aia võib jätta ka tasapinnaliseks ja see on enamasti ka ilusam kui põhjendamatult mullavallidega kuhjatu. Tihti esineb aedades looduslikke nõlvu, mis pakuvad häid kujundamisvõimalusi. Suuremas aias on meeldivad kerged lained pinnaprofiilis. Tee kõrvale tuleb aga tingimata jätta väheke tasast pinda, et kallak ei langeks alla otse tee servast; sama kehtib ka tõusu kohta tee kõrval.

Pinnase väljakaevamisel, kui seda on vaja teha sügavamalt kui 60 sm, tuleb igal juhul eraldada taimekasvuks sobiv pealmine muld. See säilitatakse lahus viljatust aluspinnasest ja kasutatakse aiakultuuride kasvatamiseks. Istekohtadel, teedel ja terrassidel, kus hiljem taimi ei kasvatata, võib tarvitada aluspinnast.

Madalate kohtade täitmisel tuleb arvestada mullamahu suurenemist. Savipinnase kasutamisel täitematerjalina jäävad pankade vahele vahed ja savipinnase 1 kuupmeetri maht suureneb 1,25 kuni 1,30 kuupmeetrini. Liivapinnase kuupmeetri maht uuel kohal on 1,08 kuni 1,10 m^3.

Pinna kujundamisel tuleb võtta täidet rohkem, nii et hilisemal vajumisel jääks pind tasaseks. Kohev meetrikõrgune liivapinnas vajub ise aja jooksul 5 sm, savipinnas 7—8 ja raske tükiline savipinnas 12—15 sm.

Pinnase vajumist saab kiirendada raske rammiga tampimisega ja tugeva niisutamisega.

Kui pinda tuleb täita üle ühe meetri sügavuselt, on soovitatav see jätta talveks vajuma. Pärast tugevat tampimist ja talvist vajumist tuleb edaspidist vajumist ainult siis ette, kui täitekihi paksus on üle kahe meetri.

Sellisel juhul tuleb arvestada, et 1,5-meetrine savipinnas vajub aja jooksul veel 1—2 sentimeetrit ja 2-meetrine 3—5 sentimeetrit.

Pealmises, 0—70-sentimeetrises kihis ei tohi täitepinnast enam tampida ega tugevasti niisutada, kuna selles sügavuses asub põhimine osa taimejuuri, mis vajavad kasvuks kobedat mulda.

III. KODUAIA OSAD

Koduaia võib eraldada osadeks: eesaed, majandushoov, tarbeaed ja elu- ehk iluaed. Kuid olenevalt aia asukohast ja aiaomaniku soovidest ei tarvitse alati kindlapiiriliselt sellisest jaotusest lähtuda.

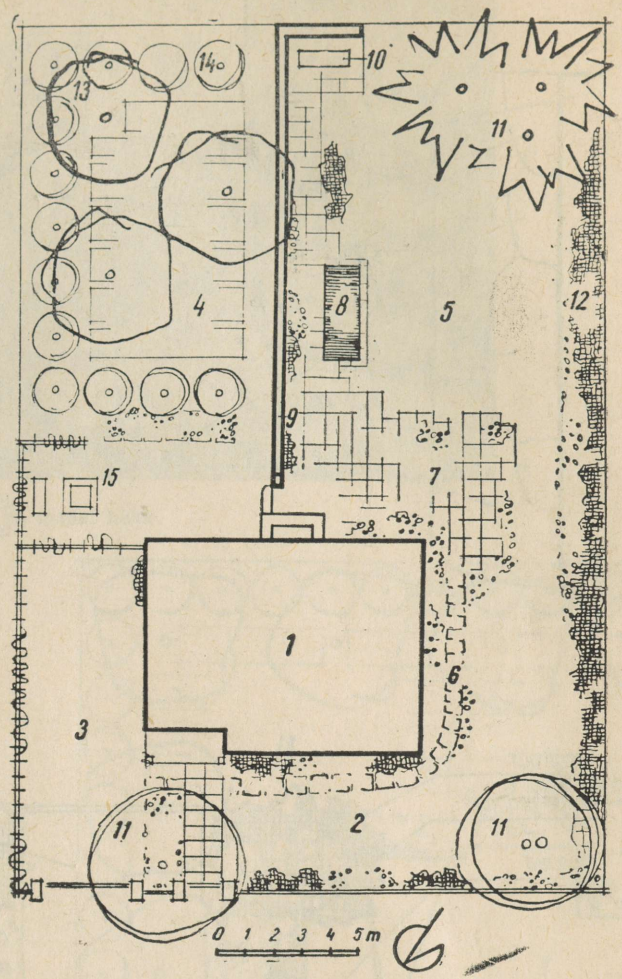
1. Eesaed

Eesaed on elamu ja tänava vaheline aiaosa, mille laius on harilikult 4—6 meetrit, kuid võib olla ka laiem. Eesaed on küll koduaia osa, kuid oma asukoha tõttu tänava ja elamu vahel on ta lähedane ka tänavale, mille üldilmet ta tugevasti mõjutab.

Harilikult eraldatakse eesaed tänavast puitpiirde, heki, vabakasvuliste põõsaste, müüri või traatvõrguga. Jätab tervikliku, meeldiva mulje, kui kogu tänava ulatuses kasutatakse sama piiret, aga aedu ei eraldata tänavast läbisegi hekkide, puitpiirete ja müüridega.

Eesaeda sobib hästi mõni okas- või lehtpuu. Neid võib istutada aia nurkadesse, värava kõrvale või piirde äärde. Olemasolevaid suuri puid tuleb säilitada, sest mõni suurem puu eesaias heki, müüri või puitpiirde ees on suurepäraseks kaunistuseks mitte ainult aiale, vaid ka tänavale. Meeldivaks muudavad aia ka kohati eesaia piirde kõrval, aia nurkades või värava kõrval asuvad õitsevad põõsad. Mõne põõsa või vääntaime võib istutada maja seina äärde. Kui tänavalt suundub maja juurde eraldi auto- ja jalgtee, siis võib nende vahele jäävale murule istutada mõne madalama kasvuga põõsa ja nende kõrvale vabakujulise püsililleriihma.

Püsililled sobivad hästi eesaeda elamu seina kõrvale kas nelinurksele peenrale või vabakujulise rühmana. Kui eesaed piirneb hoone põhjapoolse seinaga, siis võivad seal kasvada ainult muru, mõni põõsas ja varju taluvad püsililled. Lilled sobivad ka tänavalt maja juurde suunduva või ümber maja kulgeva tee äärde. Sirge tee äärde võib paigutada lilli kindlakujulisele peenrale või vabakujuliste rühmadena, lookleva tee äärde ainult vabakujuliste rühmadena. Vabakujuliste rühmadena võib püsililli istutada ka tänavapoolse piirdeaia kõrvale ja heki, põõsaste või müüri ette. Heki ja põõsaste ette ei sobi sirgjooneline peenar. Samuti võib vabakujulisi

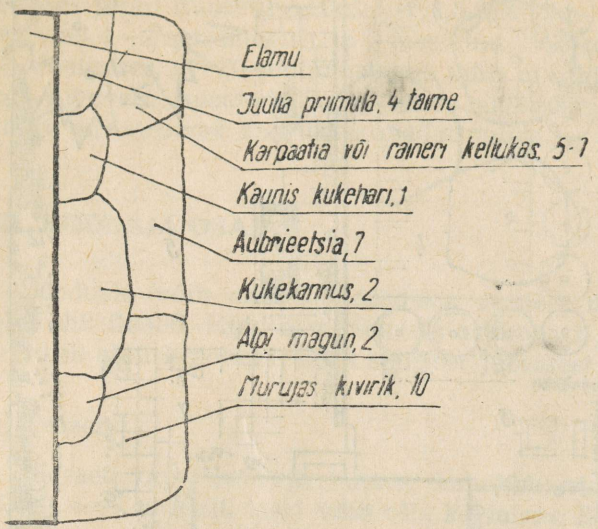

Aia plaan: *1* — elamu, *2* — eesaed, *3* — majandushoov, *4* — tarbeaed, *5* — iluaed, *6* — asteplaadid murupinnas, *7* — terrass, *8* — veekogu, *9* — müür, *10* — pink, *11* — ilupuud, *12* — ilupõõsad või hekk, *13* — õunapuud, *14* — marjapõõsad, *15* — laste mängunurk pingi ja liivakastiga.

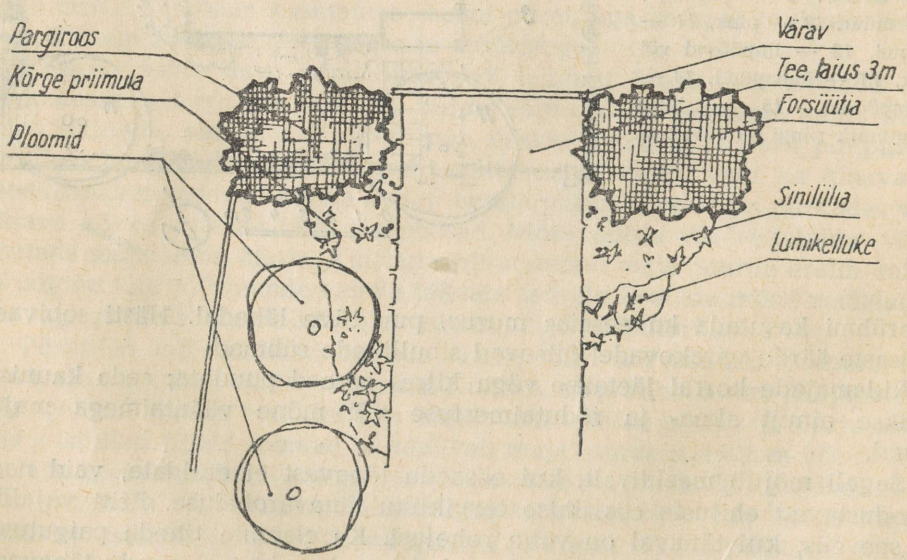
lillerühmi kasutada ka eesaias murus, puu tüve lähedal. Hästi sobivad põõsaste äärde varakevadel õitsevad sibullillede rühmad.

Ridamajade korral jäetakse väga kitsas eesaed puudeta; seda kaunistatakse ainult akna- ja rõdutaimestuse või mõne vääntaimega maja seinal.

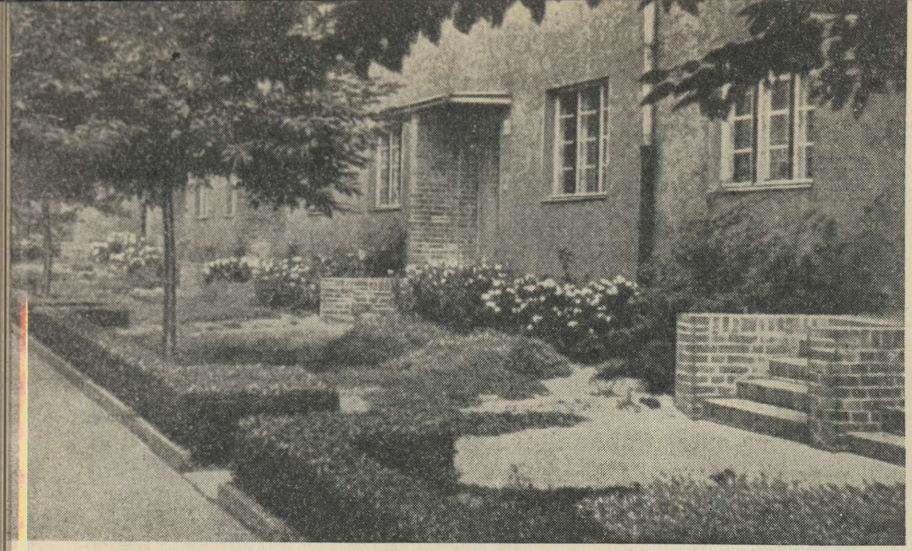
Sageli mõjub meeldivalt, kui eesaedu tänavast ei eraldata, vaid nad moodustavad ehituste ees ühtse tervikliku tänavaroheluse. Eriti vajalik on see siis, kui tänaval on vähe rohelust. Ka elamute tiheda paigutuse juures, kus vahemaa hoonete vahel on väike, ei eraldata eesaedu tänavast piirdeaia või kõrge hekiga, vaid nad jäävad tänava laienduseks. Selliste

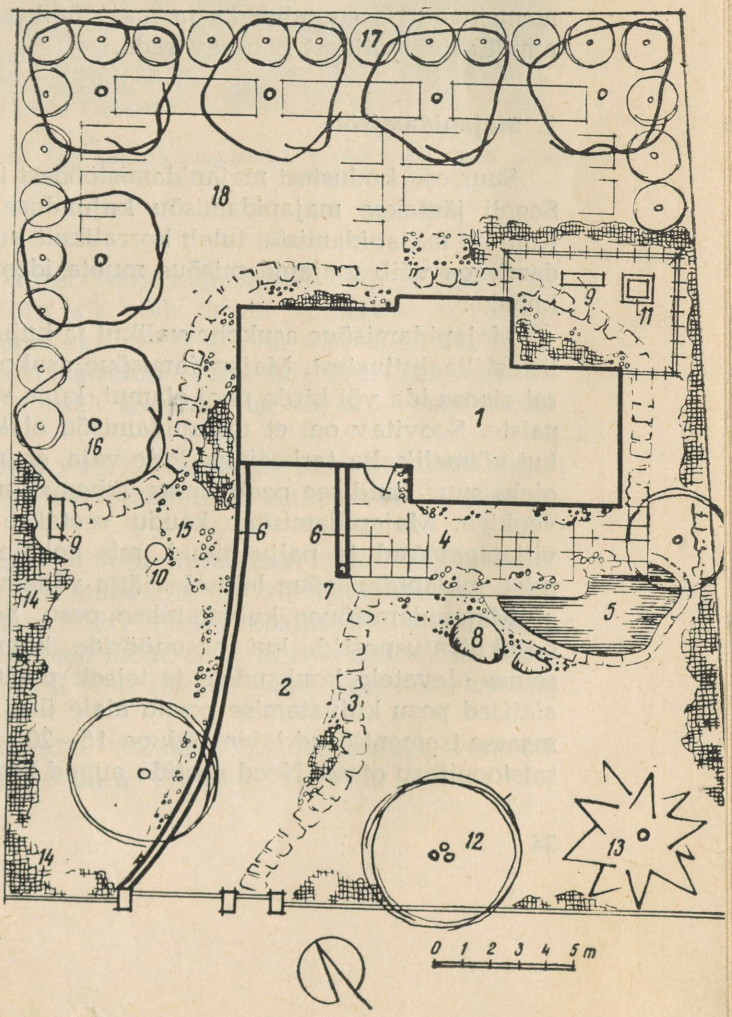
Elamu seina kõrval asuv 80 sm laiune püsililleepeenar.

Kevadel õitsevad lilled tänavalt aeda suunduva tee kõrval.

Ridamajade eesaia piirdeks on madal hekk.

Aia plaan: *1* — elamu, *2* — sõidukitee, *3* — asteplaadid murus, *4* — terrass, *5* — bassein, *6* — müür, *7* — latern, *8* — graniitkivi, *9* — pink, *10* — lindude jooginõu või toitelaud, *11* — liivakast, *12* — kased, *13* — okaspuu, *14* — ilupõõsad, *15* — lilled, *16* — õunapuud, *17* — marjapõõsad, *18* — juurviljapeenrad.

eesaedade lõpetamiseks tänava piiril võib kasutada madalat hekki, madalat müüri, tänavapiiril muru servas ainult kividerida või madalamaid püsililli. Lihtne mururiba ja sellel mõni puu või põõsas on niisuguses eesaias kõige ilusam.

Paigutades elamu võimalikult krundi põhjapiirile, jääb vahest suur osa aiast küll elamust lõuna poole, aga sealjuures tänava äärde. Sellisel korral on eesaed suurem kui tavaliselt, olles sel korral ka eluaiaks. Koduaed eraldatakse siis piirdeaiaga tänavast. Sellises eesaias võib kasvatada viljapuid ja marjapõõsaid. Seal võib olla puhkenurk veekoguga, millele vaate tänavalt võib sulgeda vabakasvuliste põõsaste rühmaga või muul viisil.

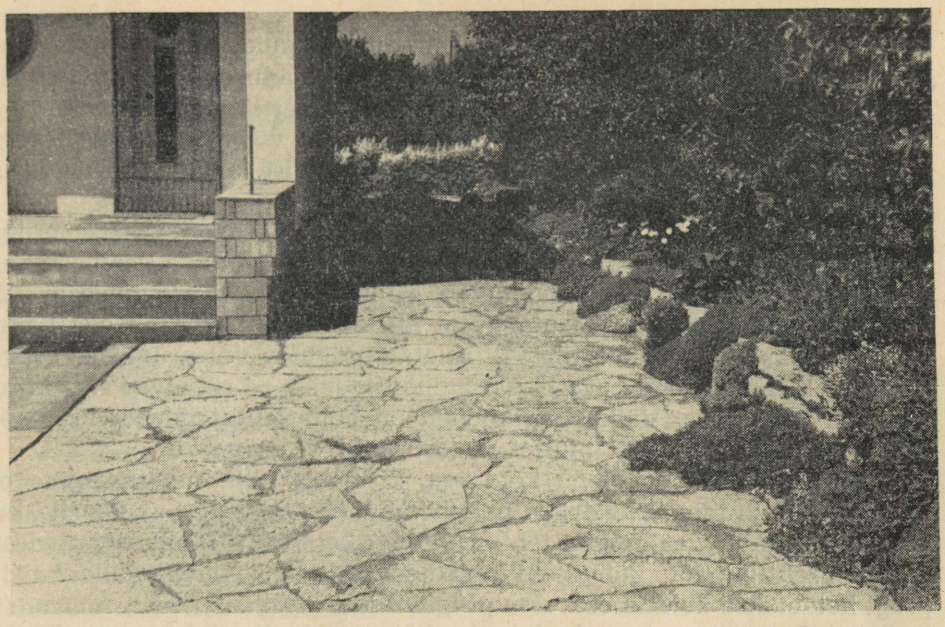
Tänavalt aeda viiva auto- ja kõnnitee kavandamisel tuleb arvestada, et need võimalikult vähe muru katkestaksid. Autotee laiuseks arvestatakse 3,2 meetrit. Laia autotee asemel võib tarvitada ka ainult plaadistikku auto rataste kohal. Auto- ja kõnnitee võib kavandada ka kas ainult nende algusosas või tervenisti ühisena. Kahe kõrvu kõndiva inimese tee laiuseks arvestatakse 100—120 sentimeetrit, üheinimese tee laiuseks 60 sentimeetrit. Majja suunduvaks ja maja ümber kulgevaks teeks võib olla ka ainult asteplaatidest koosnev rada.

2. Majapidamisõu

Suur osa kodustest majapidamistöödest toimub suvel majapidamisõues. Sageli jäetakse majapidamisõu kujunduse ja korra poolest hooletusse. Kuid ka majapidamisõu tuleb korralikult kujundada. Plaanikohase kujundamisega võib majapidamisõue muuta ideaalseks suviseks töö- ja puhkekohaks.

Majapidamisõue asukoha valikul ja kujundamisel tuleb lähtuda praktilistest kaalutlustest. Majapidamisõue asukohaks valitakse võimaluse korral aiaosa ida või kirde pool elamut, kuna seal ei ole eriti oluline päikesepaiste. Soovitav on, et majapidamisõu oleks ühenduses köögi, keldri ja, kui võimalik, ka tarbeaiaga. Pole vaja, et individuaalmaja majapidamisõu oleks suur, kuid see peab olema vähemalt nii lai, et sinna pääseb tänavalt veokiga. Majapidamisõue kaudu veetakse kohale küte, keldrisse juurviljatagavarad ja palju muud, mis kohale toimetatakse veokiga. Seega tuleb majapidamisõue laiuseks jätta vähemalt 3,2 meetrit.

Majapidamisõues kuivatatakse pesu. Selleks on vaja asetada sinna pesukuivatuspostid, kui pesunööride kinnitamine pole võimalik maja seinas olevatele konksudele ja teiselt poolt võrestiku või muu külge. Et alatised pesu kuivatamise postid aiale ilu juurde ei anna, võib paigutada maasse tsementtorud läbimõõduga 15—20 sentimeetrit või malmist kanalisatsioonitoru otsad. Need postide augud kaetakse kaanega ja postid püsti-

Majapidamisõue moodustab sõidukitee. Tee kattena paeplaadid, krundi piiri ääres puude ees püsililledega madal müür.

tatakse neisse ainult vajaduse korral. Majapidamisõues võib paikneda ka vaibakloppimispuu. Vihmaveetoru all võib asuda vihmavee kogumise tünn või betoonist põhjaga kaevurake. Selle kõrval võib kasvada mõni kõrgem püsilill või põõsas. Majapidamisõue võib paigutada aiapingi või laua köögitöödeks. Seal asub tavaliselt ka prüginõu või selle puudumisel prügikast.

Vahest on krundil peale elamu veel kõrvalehitus, siis võib neid ühendada aiamüüriga ja muuta seega majapidamisõue tänava või ka naabermaja poolt suletud hooviks.

Majapidamisõu nõuab tagasihoidlikku kujundust. Selle kodusemaks muutmiseks on küllalt, kui istutame sinna ühe ilu- või viljapuu. Seal võib kasvada ka mõni põõsas, näiteks hästi lõhnav ebajasmiin. Maja akna kõrvale võib majapidamisõue istutada mõne dekoratiivse lihtsa lille (daaliad, tokkroos) või vääntaimi. Suvel võib suletud hoovi paigutada ka lilli pottides.

Naaberaiast võib majapidamisõue eraldada vääntaimedega võrestik või lihtne lippidest või traatvõrgust piire. Viimaste ette võib istutada lilli,

ilu- või marjapõõsaid või väiksemakasvulisi viljapuid. Majapidamisõu on harilikult ühenduses tarbe- ja eluaiaga, aga vajaduse korral võib teda eraldada neist ilu- või marjapõõsastega ja ka võrestikuga.

Majapidamisõue pinnakatteks võib olla muru või kruus. Katame aga majapidamisõue taimestamata osa plaatidega, millist tarvitame puhkeaias, siis kaob piir majapidamisõue ja muu aia vahel.

Prüginõu paigutamine. Igas majapidamises on vajalik prügi-nõu. Kõik majapidamisjäätmed tuleks koduaias ära kasutada komposti valmistamiseks. Prügi ja jäätmeid tuleb säilitada nende äraviimiseni või komposti valmistamiseks kasutamiseni nii, et ei tekiks tolmu ega haisu. Prügihoidlaks peaks olema tihedalt suletav prüginõu või prügikast. Prügikast nõuab enam ruumi kui väike prüginõu ja jäätmed riknevad seal kiiremini kui prüginõus. Väikest prüginõud on hõlpus tühjendada. Prüginõu ei tohi rikkuda esteetilist muljet majast, aiast ega tänavast.

Tihti asetatakse prüginõu keldrisse, kust aga selle tühjendamine on raskendatud. Prüginõu keldrisse paigutamine on õigustatud ainult siis, kui ta on kättesaadav välisseina tehtud uksest, keldrist väljaulatuva podesti kaudu. Praktiline on kööki ehitatud kaanetatud prügiava, mille kaudu prügi heidetakse keldris olevasse prüginõusse.

Prüginõu võib paigutada ka sissekäigutrepi alla suletavasse kappi. Samuti võib paigutada prüginõu põõsastesse, asetades viimase maasse kaevatud auku nii, et ta hekist või põõsastest välja ei paistaks. Nõud aga ei paigutata täiesti maa sisse, siis on seda raske tühjendada. Väiksemat suletavat prüginõud ei ole vaja maa sisse paigutada, sest see ei paista hekist ega põõsastest välja. Prügikasti kõrvale võiks istutada suurema põõsa nii, et kast välja ei paistaks, kusjuures põõsas ei tohi takistada kasti tühjendamist.

3. **Tarbeaed**

Tarbeaias asuvad viljapuud, marjapõõsad ja köögiviljapeenrad, lavad ja kompostikuhil. Tarbeaias nähakse ette ka kastmisvee võtmise kohad.

Viljapuid võib paigutada tarbeaiaossa või eluaeda murusse. Õunapuid on soovitatav istutada vahekorras 1 suvi-, 2 sügis- ja 3 taliõunapuud. Õuna- ja pirnipuud istutatakse aia piirist 3—4 meetri, üksteisest aga 6—8 meetri kaugusele. Kääbuspuud istutatakse üksteisest 3—4 meetri kaugusele. Harilikke ja kääbusviljapuid võib istutada vaheldumisi. Sel korral olgu harilike viljapuude vahekaugus üksteisest vähemalt 8 meetrit, kuna nende vahel on kääbuspuud. Kirsi- ja ploomipuud istutatakse hari-

likult aia idapoolsesse serva, vähemalt 1,5—2 meetri kaugusele piirdest. Kirsi- ja ploomipuude vahekauguseks jäetakse 3—4 meetrit.

Kõiki viljapuid võib paigutada ka kahe-kolmekaupa rühmadena murusse. Et ilusat rühma saada, võiks puude vahekaugus rühmas olla kuni 1,5 meetrit.

Marjapõõsaid võib istutada aia piirdele 1 meetri kaugusele sellest või eraldushekina tarbeaia ja muu aia vahele. Samuti võib neid kasutada tarbeaias omaette mitmes reas kõrvuti. Väikeses aias võib marjapõõsaid istutada ka noorte viljapuude vahele. Viljapuude ja marjapõõsaste üheaegsel istutamisel on viljapuud veel väikesed. Viljapuude täisikka jõudmisel on marjapõõsad juba vanaks jäänud. Sellisel juhul on aga kahjurite tõrje tülikas, sest viljapuudel ja marjapõõsastel kasutatakse erinevaid keemilisi vahendeid. Marjapõõsad istutatakse 1,5—2-meetriste vahekaugustega. Ridade vahekauguseks tuleb jätta 2—2,5 meetrit.

Vaarikaid ei või istutada aia keskele ega ka viljapuude vahele, sest nad kurnavad mulda ja kahjustavad neid ümbritsevaid teisi kultuure. Vaarikad istutatakse harilikult ühes reas aia äärde meetri või vähemalt 0,7 meetri kaugusele sellest. Taimede vahekauguseks reas jäetakse 0,5—0,8 meetrit. Kui soovitakse istutada mitu rida, siis jäetakse ridade vahekauguseks 1,5—2 meetrit.

Maasikad istutatakse 1,1 m laiusele peenrale kolme ritta. Peenra äärest reani jäetakse 20 sm. Taimede vahekauguseks reas arvestatakse 30 sm, tugevakasvulistel sortidel rohkem. Maasikapeenrad võivad asuda viljapuude vahel nagu köögiviljapeenradki.

Kui puud on veel noored, võib köögiviljapeenrad paigutada viljapuude vahele. Sobivaks peenra laiuseks arvestatakse 1,1 kuni 1,2 meetrit. Peenarde vahele jäetakse 0,3 meetri laiused vaheteed ehk vahekäigud. Piki aiaäärt jäetakse 1,5 meetri kaugusele piirdest 0,5—0,7 meetri laiune kärutee. Kõige sobivam on suunata peenrad põhjast lõunasse. Peenarde sellise asetuse juures saavad aiakultuurid kõige rohkem päikest, mis on eriti oluline kõrgekasvuliste aedviljade (oad, herned, tomatid) kasvatamisel, sest need kultuurid kipuvad üksteist varjama.

Lavad paigutatakse kaldega lõuna suunas nii, et ehitised ja puud neid ei varjaks.

Kompostikuhil valmistatakse aia nurka tee äärde mõne suure puu või põõsa varju. Kompostikuhila võib piirata ka vaarikahekiga.

Kastmisveebassein või -paak paigutatakse võimalikult päikese kätte, siis kaevust või veejuhtmest võetud vesi soojeneb, enne kui seda kasutatakse kastmiseks (taimi ei või kasta külma veega). Kastmisveebasseinile sobiv koht on tarbeaia keskosa kärutee kõrval.

4. Elu- ehk iluaed

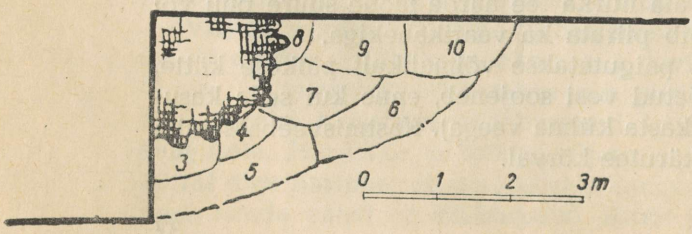
Eriti oluline tähtsus on kaasajal elu- ehk iluaial. See peaks olema suveperioodil kauniks ja mugavaks eluruumiks. Harilikult jäetakse eluaed elamu kõrvale, aia päikesepaistelisse lõuna- või lääneossa. Eesaia murupind ja taimerühmad lähevad eluaiaks üle kindla piirita. Tahetakse eluaeda eesaiast eraldada, paigutatakse nende piirdele mõni põõsas või lilli. Eraldada võib ka müüri või pergola abil.

Tihtipeale ei rajata väikesesse aeda eraldi tarbeaeda, vaid tarbeaia maa-ala jääb ka eluaiaks. Eriti siis, kui aias kasvab suuri ilusaid looduslikke puid, jäetakse kogu elamu ümber olev aed ühtseks ees-, tarbe- ja eluaiaks. Harilikult ei kasvatata väikeses koduaias suurel hulgal köögivilja, vaid lepitakse ainult paari väikese peenraga, mis põõsaste või lilledega peaaegu märkamatult eraldatakse eluaiast. Samuti pole tingimata vaja eraldada viljapuid muust aiast. Kasvades aia piirde lähedal, varjavad nad naabrite eest vaate teie aeda ja muudavad aia mugavaks eluaiaks. Ka võivad nad kasvada kas üksikult või rühmana eluaia murupinnas.

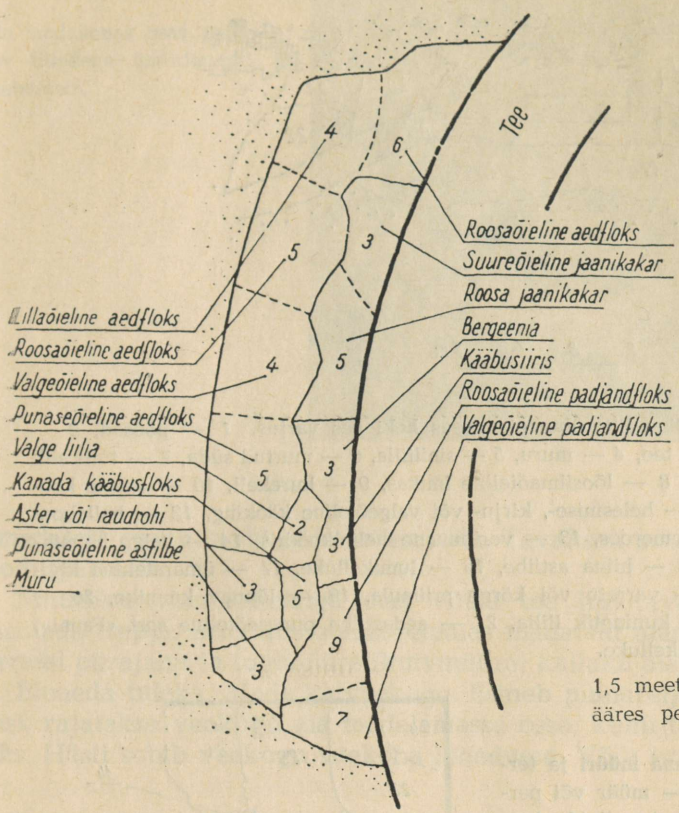
Eluaia keskossa jäetakse võimalikult avar muru, sinna ei istutata suuremaid põõsaid ega puid, vaid need istutatakse enam piirde lähedusse istekoha või laste mängunurga kõrvale. Põõsaid ja vääntaimi võib paigutada maja nurka trepi või terrassi kõrvale või lihtsalt seina kõrvale. Madalamad põõsad võivad kasvada ka murus ja lillepeenardes.

Aia piirdele võib istutada heki. Hekki võib kasutada ka üksikute aiaosade eraldamiseks. Lehtpuu- ja samuti ka kuuseheki laiuseks arvestatakse keskmiselt 60 kuni 100 sm.

Lilled sobivad elamu lähemasse ümbrusse, seina äärde, teede kõrvale, vabakujuliste rühmadena aia piirdele, puude ja põõsaste ette, murusse, veekogu ümber, müüri ette, kuivmüüri vuukidesse, trepi ja terrassi kõrvale. Päikest eelistavad taimed tuleb istutada päikese kätte, ülejäänud nende nõudeile vastavalt kas poolvarju või varju (vt. tabeleid 2, 3, 4, 5 ja 6). Roosidele nähakse ette iseseisvad peenrad elamu lähedal.

Püsililleriihm põõsa ees poolvarjus ida- või kagupoolses majanurgas. *1* — elamu, *2* — ebajasmiin või pargiroos, *3* — astilbe, *4* — lumikelluke, *5* — kivirik, *6* — priimula, *7* — meelespea või imikas, *8* — siniliilia, *9* — murtud süda, *10* — käoking.

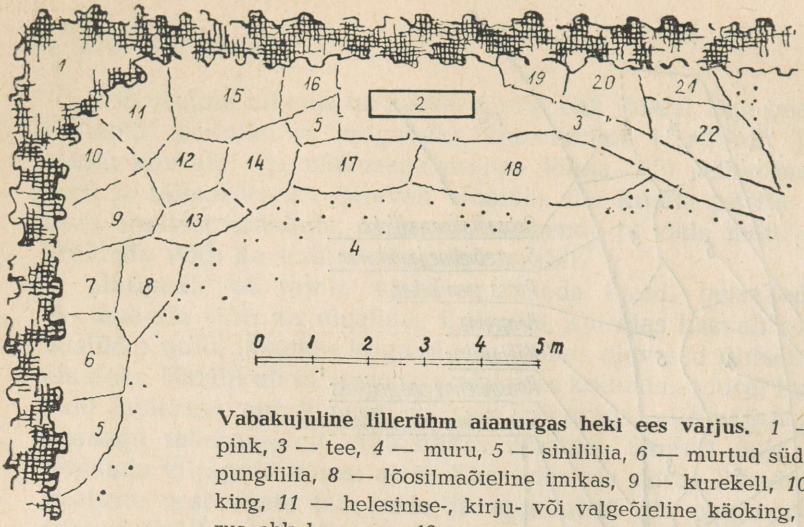
1,5 meetri laiune peenar tee ääres peamiselt floksidega.

Laste mängunurgale leitakse koht, kus see on kaitstud külmade tuulte eest. On soovitatav, et see oleks nähtav köögi või elutoa aknast.

Eluaia kujundamisel arvestatakse, et elutoa aknast või terrassilt jääks sellele meeldiv vaade. Sinna nähakse ette mugav istumisvõimalus, nii päikesepaistele kui ka varju. Heaks istekohaks on terrass.

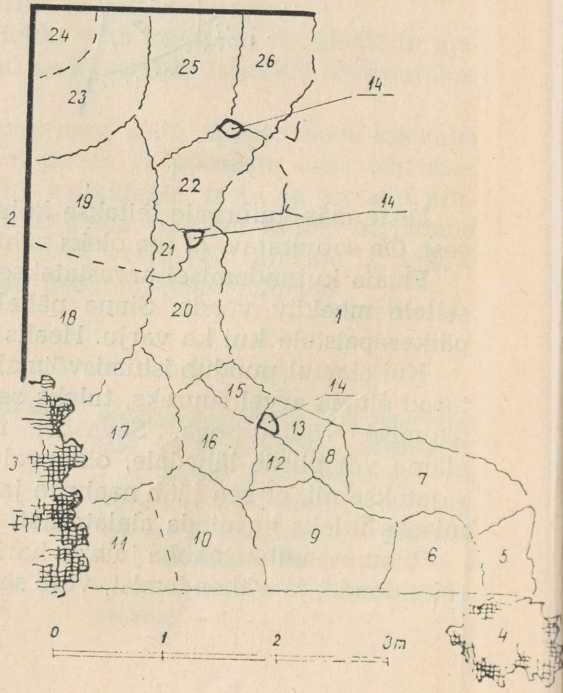
Kui elamul puudub istumisvõimalusega terrass ja tarbeaiaosa on paisutatud eluaia arvel suureks, tuleks sellises aias ette näha väike puhkenurk istumise võimalusega. Seda ei rajata harilikult aia keskele, vaid elamu või piirde lähedale, olenevalt aia üldisest kavandamisest. Istekoht rajatakse nii, et see jääb naabrite ja tänava eest varju. Istekoha valgustamiseks tuleks kasutada aialaternat.

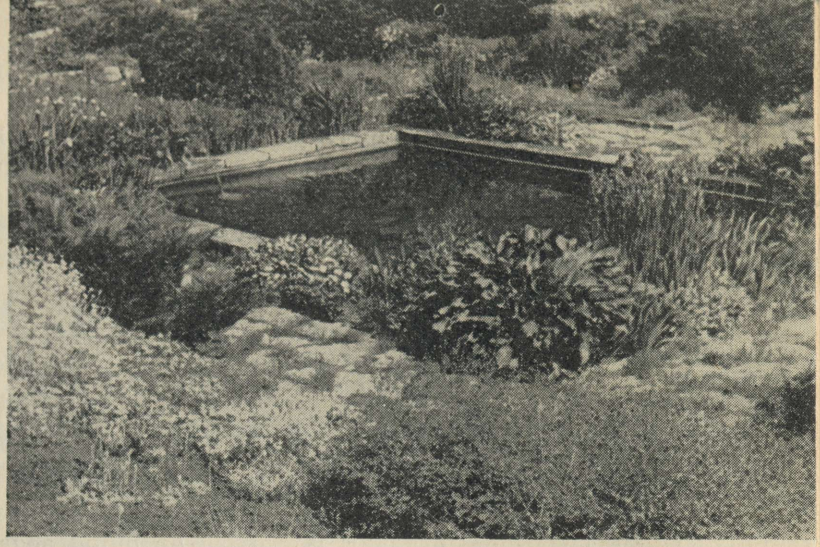
Elamust viib istekoha juurde harilikult tee. Et vältida murupinna liigset tükeldamist ja vähendamist, võib see olla üsna kitsas, ainult plaatidest või

Vabakujuline lillerühm aianurgas heki ees varjus. *1* — põõsad, *2* — pink, *3* — tee, *4* — muru, *5* — siniliilia, *6* — murtud süda, *7* — tuli- ehk pungliilia, *8* — lõosilmaõieline imikas, *9* — kurekell, *10* — sinine käoking, *11* — helesinise-, kirju- või valgeõieline käoking, *12* — helleboorus ehk lumeroos, *13* — veripunane helmikpööris, *14* — valge helmikpööris, *15* — hiina astilbe, *16* — lumikelluke, *17* — ümaralehine kivirik, *18* — varretu või kõrge priimula, *19* — lõhnav kannike, *20* — valge või kuninglik liilia, *21* — aedastilbe punaseõieline sort «Fanal», *22* — maikelluke.

Püsililled vabakujulise rühmana müüri ja terrassi vahel. *1* — terrass, *2* — müür või pergola, *3* — lodjapuud või ebajasmiinid, *4* — ebaküdoonia, *5* — igihali (3 taime), *6* — idamagun (3), *7* — kõrge priimula (15), *8* — kahtlane kukehari, sort «Purpurteppich» (2), *9* — suureõieline jaanikakar (4), *10* — punaseõieline helmikpööris (11), *11* — valgeõieline helmikpööris (9), *12* — nelk (3), *13* — emajuur (3), *14* — krookus või lumikelluke (3—7), *15* — missuuri kuningakepp (2), *16* — kääbusiiris (5), *17* — habepentstemon (3), *18* — lillaõieline aed-kukekannus (3), *19* — helesiniseõieline kukekannus (3), *20* — karpaatia kellukas (8), *21* — adoonis (1), *22* — lillaõieline aubrieetsia (9), *23* — tumesiniseõieline käoking (3), *24* — valgeõieline käoking (1), *25* — aediiris (5), *26* — roosaõieline padjandfloks (10).

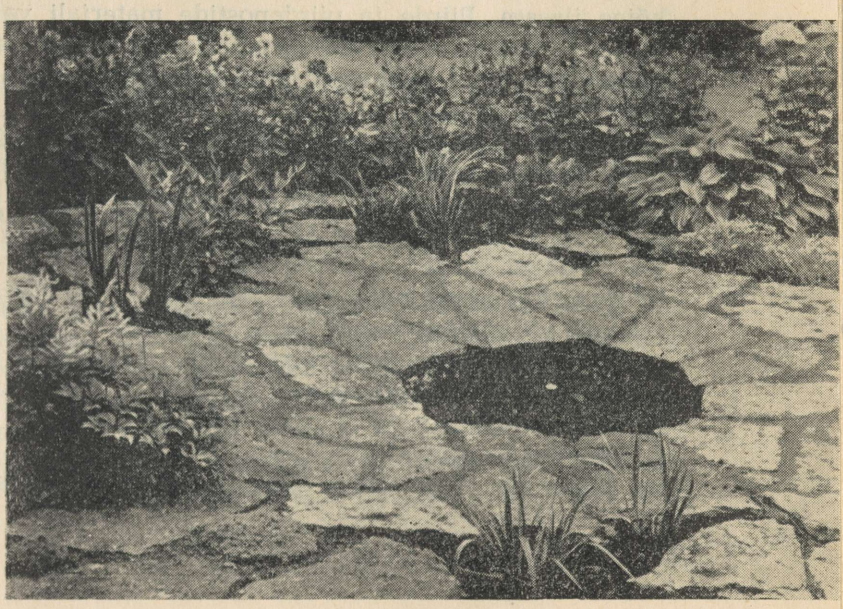

Aia madalamas osas paiknev lilledega ümbritsetud veebassein.

lamedatest graniitkividest koosnev rada. Tavaliselt suunatakse see vabalt, looduspäraselt.

Muutliku pinnareljeefiga aias võiks tee huvitavamaks muutmiseks kasutada treppi. Eriti hinnatakse eluaias madalaid aiamüüre istekoha või terrassi piirajana ja tugimüüre (kuivmüüre) kallaku aiapinna kaotamiseks.

Eluaeda tuleks rajada ka veekogu. Esineb pinnareljeefis tõuse või langusi, rajatakse veekogu aia madalamasse ossa, kuhu ta looduslikult kuuluks. Hästi sobib veekogu istekoha lähedusse. Võib istumisvõimaluse ette

Paeplaatäärisega väike purskkaev.

näha ka veekogu ümbruse plaadistatud pinnal. Elamu lähedal arvestatakse veekogu kuju sobivust hoonega, elamust kaugemal harilikult loobutakse nelinurksest või ümarast kujust, jättes veekogule vaba, loodusliku kuju.

Eluaias võib olla ka lindude toitelaud ja veekogu puudumisel nende jooginõu.

IV. KODUAIA KUJUNDUSLIKUD ELEMENDID

1. Piirdeaiad ja väravad

Piirdeaed piirab aeda, eraldab selle tänavast, naabritest või jagab suurema aiaruumi osadeks. Piirdeaiad on olnud aegade vältel väga erineva kõrgusega. 17. ja 18. sajandil ehitati piirdeaed nii kõrge, et see varjas aia täielikult vaate eest tänavalt ja sulges ka sissepääsu sinna. 19. sajandil ehitati piirdeaed märksa madalamana, nii et see ei kaitsnud enam aeda vaate, vaid ainult sissepääsu eest. 20. sajandil on aga piirdeaiad mõnedes maades juba kohati kadunud. Eriti hästi mõjub piirdeaia ärajätmine neis rajoonides, kus on palju looduslikult kasvavaid puid ja kus aias tahetakse säilitada maastikule omast iseloomu.

Aiapiire ei tohi mõjuda iseseisva arhitektuurilise üksusena, vaid peab jääma elamu, aia ning ümbruse juurde kuuluvaks elemendiks. Piirdeaia kujundus peab olema tagasihoidlik. Ei soovita ehitada võimalikult omapärast ja keerulist piiret; lihtne, korralikult ehitatud piirdeaed on kõige ilusam. Piirde ja piirdepostide materjali valikul ja kujundamisel tuleks arvestada elamu ehitusmaterjali ja kujundust. Lihtsalt kujundatud puitpiire sobib igasugusest ehitusmaterjalist majaga ning harmoneerib hästi taimestikuga.

Mida lihtsam ja looduslikum on koduaia ümbrus ja mida lihtsam on maja välimus, seda lihtsam võib olla ka piirdeaed, ja vastupidi.

Piirdeaia ehitamisel tuleb arvestada ka tänava üldilmet. On meeldiv, kui piirdeaiad ühe tänava ääres on ühekõrgused ja nende ehitusmaterjal enam-vähem ühesugune. Pole ilus, kui igaüks oma soovi kohaselt ehitab piirdeaia kas kõrge või madala, kas puidust või elavast hekist, kivist segus puiduga või tõmbab ainult traadi postidele.

Tavaliselt kaldutakse ehitama liiga kõrgeid ja liiga tihedaid piirdeaedu. Piirdeaed mõjub meeldivalt, kui ta pole kõrgem kui 1,2 meetrit. Sellise kõrguse korral ei mõju piirdeaed tänavat kitsendavalt. Kõrguse suurenedes muutuvad piirdeaiad nii inetumaks kui ka kallimaks.

Piirdeaiana kasutatakse puitpiirdeid, müüre, metallpiirdeid ja hekke.

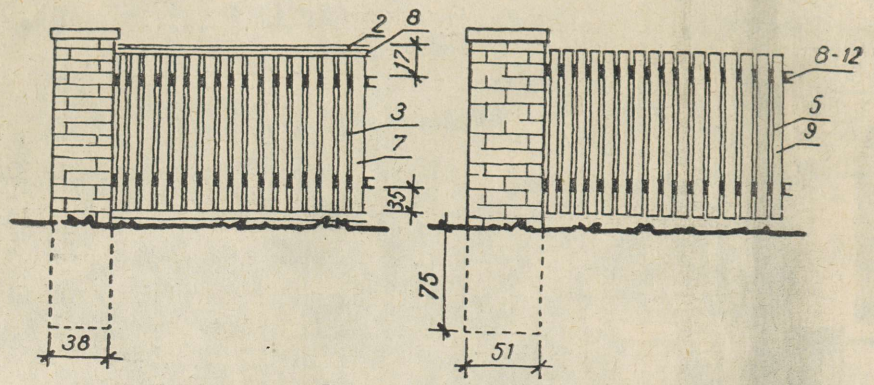

Lihtne puitpiire eraldab aeda tänavast.

Puitpiire ehitatakse võimalikult lihtne ja tugev. Harilikult ehitatakse see aiapostidele tuginevatele horisontaallattidele kinnitatud vertikaallaudadest ehk lippidest. Viimasteks võib kasutada ka hööveldatud pindlaudu.

Postide vahekaugus üksteisest võiks olla 3 meetrit, äärmisel juhul kuni 4 meetrit. Pealt võib piirdeaia lõpetada kas horisontaallaudadega või ilma nendeta.

Samuti võib lõpetada piki piirdeaeda lippidele kinnitatud lauaga ka piirdeaia allserva. Pealmine kattelaud kaitseb aia püstlaudade (lippide) otsi vihmavee eest. Kattelaua alla, samuti ka püstlaudade alumistele otstele kinnitatud ristlauad annavad piirdele lõpetatuse ilme ja takistavad üksikuid laudu kergesti lahti kangutada. Puidule kahjulikust mullaniiskusest hoidumiseks tuleks püstlauad paigaldada nii, et nende alumised otsad asuksid mullapinnast vähemalt 5 sm kõrgemal. Piirdelaudade otste alla võib

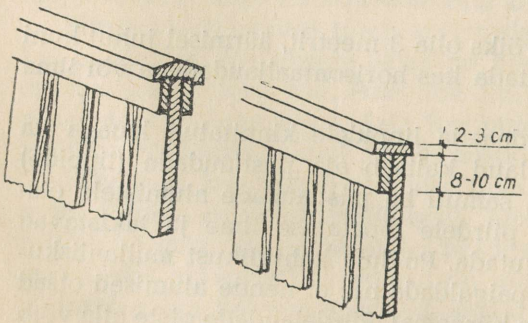

Silikaattellistest postidega puitpiirdeid: aiapiire lõpeb pealt kas horisontaalse kattelauaga (vasakul) või ilma selleta.

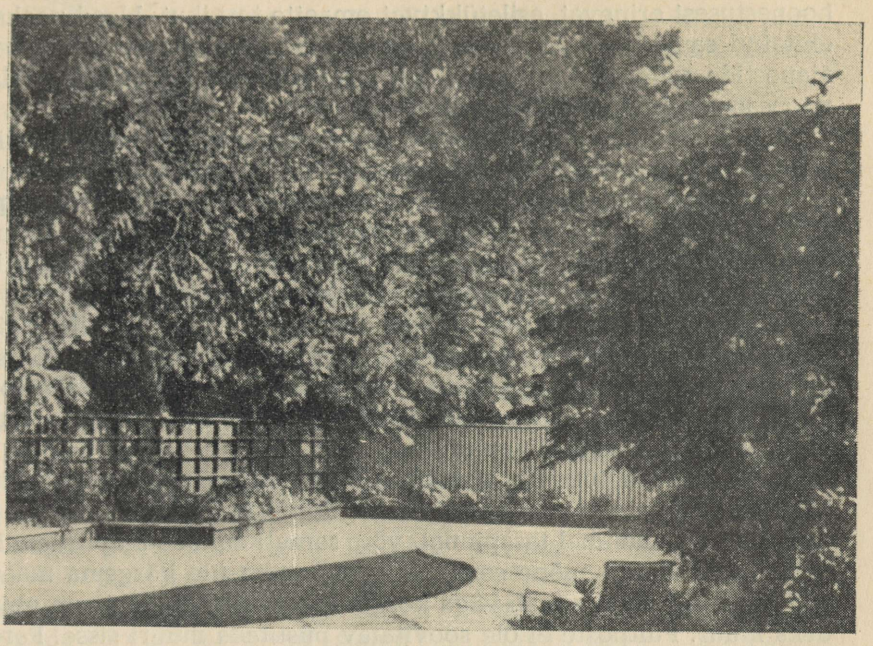
paigutada ka kivid. Eriti hästi sobivad selleks klombitud kivid. Tänavalt vaadatuna mõjub selline korralikult laudade otste alla paigutatud kividest moodustatud kiviääris meeldivalt. Aias aga ei puutu aiapiirde puitosa maapinna tõstmisel või mullaharimisel kokku mullaga ja piire säilib kauem.

Rahutult mõjub puitpiirde ebaühtlane kõrgus, s. o. aiapostide ja püst- ehk vertikaallaudade ebaühtlane pikkus. On inetu, kui üksikud piirdest põhjendamatult väljaulatuvad püstlauad ja puidust aiapostid lõpevad pikkade nikerdatud teravikkudega või postidele paigutatud kuulidega.

Täiesti kinnise puitpiirde ehitamisel jäetakse laudade vahele kitsad vahed ja vahekohtadele lüüakse peale liistud või kasutatakse ühetasase igavalt mõjuva pinna elustamiseks teisi mooduseid. Kinnist puitpiiret ei

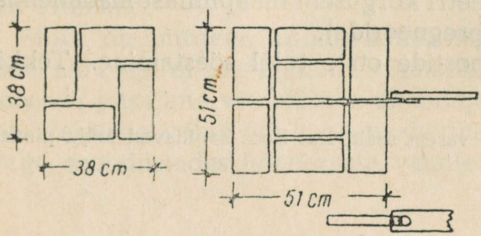
Puitpiirde lõpetamine pealt.

Kinnised puitpiirded naaberaia eraldajaina.

ehitata koduaia tänavakülgseks piirdeks, vaid ainult sinna, kus kindlasti on vaja aeda kaitsta võõra vaate eest.

Piirdeaia kandjaks on aiapostid, mis ehitatakse puidust, looduslikust kivist, silikaatkividest, tellistest, betoonist või metallist, kusjuures igal materjalil on omad voorused ja puudused. Nii saab paekivist ehitada ainult suure läbimõõduga poste. Väiksemõõtmeliste postide valmistamiseks sobivad tellised, metall, betoon ja puit. Vastupidavad on metall- ja betoonpostid (vt. metallpiirded, lk. 49). Joonisel näeme tellistest postide erinevaid ladumisviise. Kasutades piirdepostide ehitusmaterjaliks kivi, tuleb arvestada, et rasked, puittarast küllaltki erinevad kivipostid ei looks

Silikaattellistest aiapostide ladumise viise.

hoonestusest erinevat, esiletükkivat omaette tervikut. Need peaksid olema ehitatud samast või sarnasest kivimaterjalist mis hoonedki. Lubamatu on aiapostide valgeks lupjamine, mis eraldab neid kogu ansamblist. Kõige nägusam on kivide algvärvus.

Nägus on võimalikult vähe silmatorkav aiapostide paigutus piirde tagaküljele, kusjuures aiapiire moodustab ühtlase aialaudade rivi. Aiapostideks võib sel juhul kasutada 15—20-sentimeetrise läbimõõduga puitposte. Selline puitpiire kooskõlastub ka kivimaja piirdena pehmelt looduse ja taimestikuga. Inetud on aga liiga jämedad postid kitsastest laudadest piirde puhul, kus nad rikuvad piirde peent liigendust.

Aiapostid ei tohi piirdeaia laudadest üle ulatuda, või siis ulatugu õige vähe, kui seda tingib konstruktsioon. Puitposti ülemist otsa võiks niiskuse kaitseks katta posti läbimõõdust veidi suurema lauatükiga. Postiotsad võib lõigata ka kaldu ja katta siis kattelaudadega või tõmmata kahe-kolme aasta tagant üle karbolineumiga.

Langevas või tõusvas maastikus võib piirdeaia alla ehitada ka müüri, kusjuures müür kulgeks astangutena. Juhul kui maapind väljas- ja seespool piiret ei ole ühel tasapinnal, võib samuti ehitada aiapiirde alla madala müüri, mis ulatub mõne sentimeetri võrra ka üle kõrgema maapinnaosa. Kui kõrguste vahe nõuab väga kõrget alusmüüri, on sobivam ehitada piirdeks müür. Puitposte ei ole soovitatav püstitada müüri sisse. Parem oleks, kui posti kohale müürisse betoneeritakse 10—20 sentimeetri pikkuselt müürist väljaulatuv nurk- või U-raud. Raua külge kinnitatakse post poltide ja kruvidega. Selline kinnitusviis on otstarbekohane, sest niiviisi on vajaduse korral võimalik poste vahetada.

Vastupidavaks puitpostide materjaliks on lehis, mida peetakse vastupidavuse poolest mädanemisele peaaegu võrdseks tammega. Aiapostideks võib kasutada ka mändi, kuuske, eriti soomändi ja sookuuske, haaba ja paplit. Nimetatud puude puidust postid võivad impregneeritult 10 kuni 12 aastat vastu pidada.

Puitpostid on küllalt vastupidavad, tuleb ainult kaitsta mõningaid ilmastiku mõjudele vastuvõtlikke kohti. Puitpostidel ei kõdune kõigepealt mitte maa sees olev osa, vaid mädanemine algab sealt, kus post puutub kokku nii pinnase kui ka õhuga. Seepärast tuleb puitpostide otsi vähemalt 20 sentimeetri kõrguseni maapinnast mädanemise vastu töödelda (impregneerida).

Levinud on aiapostide otste tulel söestamine. Tekkiv

Puitpost kõduneb kõige varem sealt, kus koos avaldavad mõju pinnase ja õhu niiskus.

söekord kaitseb posti mädanemise eest. Et aga söestamisel tekivad postidesse praod, mille kaudu posti sisemusse imbuv niiskus kiirendab postide mädanemist, siis tuleks asetada postid pärast söestumist paariks tunniks karbolineumi, põlevkiviõli või tõrva sisse. Postide otsi võib ka söestamata immutada kuumas (95° C) tõrvavees, karbolineumis või 10%-lises vasevitriolilahuses. Poste tuleks kuumutada immutusvedelikus kuivast puidust postide korral 2—3 tundi, toore puidu korral aga 5—6 tundi, misjärel postid jäetakse immutusvedelikku viimase jahtumiseni.

Juhul kui poste ei immutata, vaid ainult tõrvatakse, peavad postid olema kuivad, sest tooreste postide korral mädaneb puit tõrvakatte all kiiremini kui tõrvamata puit.

Ilmastikumõjudele vastuvõtlikud on ka puitosade omavaheliseks ühendamiseks postidesse tehtud sisselõigete kohad, kuhu sademete vesi võib püsima jääda. Samuti võtavad siledaks hööveldatud lauad vähem niiskust sisse kui hööveldamata lauad, kuna hööveldamata laudade karedale pealispinnale jääb vesi kauemaks püsima, soodustades mädanemist.

Hööveldatud laudadest piirdeaed värvitakse õlivärviga. Hööveldamata laudadest piirde puhul võib kasutada lubja- või kaseiinivärvi või rootsi värvi. Ka võib piirdeaia katmiseks kasutada põlevkivifenoole, karbolineumi, tõrvaõli või puutõrvaga segatud petrooleumi. Viimased jätavad aga puidule tumeda värvuse ja võivad esialgu kahjustavalt mõjuda piirdeaiaga kokkupuutuvatele taimedele.

Piirdeaedade puhul tuleb hoiduda intensiivsetest, eredatest värvidest (sinine, lilla, erk punane). Piirdevärvina võiks kasutada ehitusdetailide juures esinevat värvitooni ja puitmaja puhul viimasega samavärvilist piiret. Meeldivalt mõjub ka taime värvustega hästi harmoneeruv roheline ja hele toon (beež, hall, helepruun).

Puitpiirde ees on soovitatav kasutada õitsevaid põõsaid ja püsililli vabakujuliste rühmadena. Eriti vajalik ja nägus on see hõreda piirde korral.

M ü ü r p i i r d e n a. Piirdena võib kasutada ka müüri, mis ehitatakse vastavalt maja ehitusmaterjalile kas paekivist, raudkivist, klinkrist, silikaattellistest või betoonist. Tänavapoolse ehk eesaia piirdena kaitseb kõrge müür aeda täielikult vaate eest. Tänapäeval on kõrge müür seal vastuvõtmatu. Müür ei tohi oma kõrgusega maja peita ega tänavast tugevalt eraldada.

Müür on piirdena küllalt kallis, mistõttu suurema maatüki ümbritsemine müüriga ei ole igakord võimalik. Meeldivalt mõjub müür väikeste aiaosade piirajana või ehitiste ühendajana, näiteks maja ja garaaži vahel, kõrvalehitiste vahel või kahe naabermaja vahel. Sel juhul võib müür olla kõrge, moodustades hoonestuse vahele suletud aiaosa.

Üksikud väljaulatuvad kivid muudavad müüri pinna elavaks. Müüri peal veel poolelioleva pergola postid.

Mördiga laotud kivimüüri alusmüür peab ulatuma pinnase külmumispiirist sügavamale, muidu kergitab ja mõrastab külm kogu müüri. Alusmüür ehitatakse raudkivist, paest või lahjast betoonist.

Aiamüür, mis pole betoonist, kaetakse pealt katteplaadiga, et soodustada sademete vee äravoolamist.

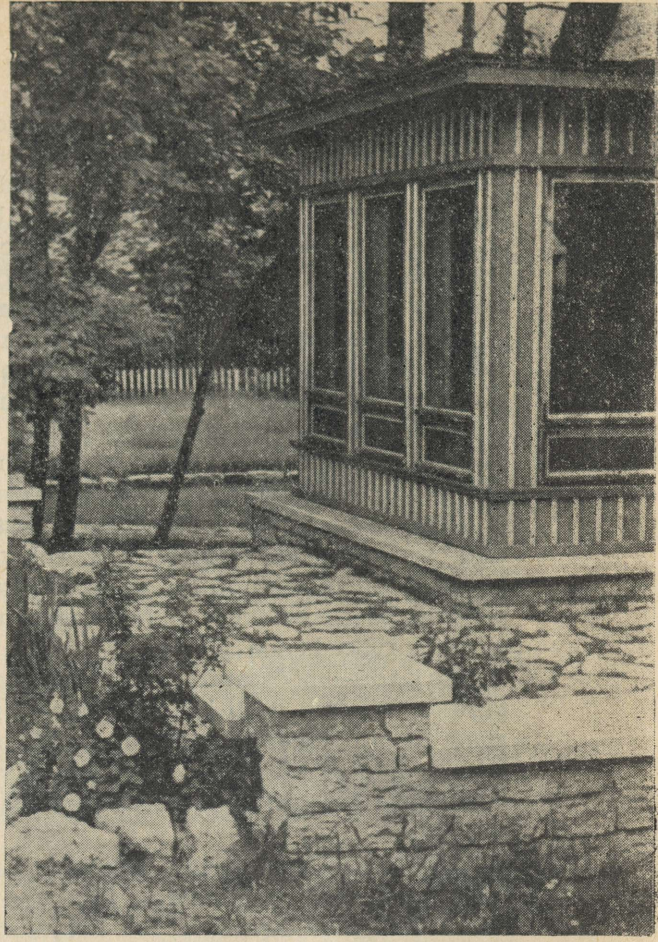
Maal näeme tihti piirdeaiana pae- või graniitkivist ilma mördita laotud müüre. Kasutatakse kohapeal leiduvat kivi väga mitmesuguses suuruses ja laotakse mitut viisi. Enamasti mõjuvad need looduse keskel, eriti veel samast materjalist hoonete juures terviklikult ja kaunilt.

Tahvel I — Männid: *1* — harilik mänd *(Pinus silvestris)*, *2* — mägimänd *(P. montana)*, *3* — must mänd *(P. nigra)*, *4* — alpi seedermänd *(P. cembra)*.

1
2
3
3
4

TAHVEL II

Paekivist müür katteplaadiga

Väga lihtsate hoonete juures on omapärased ka lattide vahele koorimata kuuseokstest või kadakatest punutud tarad.

Metallpiirded. Piirdena võib kasutada ka traatvõrku. Traatvõrk kinnitatakse puit-, betoon- või raudpostide külge. Traatvõrgu tugipostideks sobivad mainitutest kõige rohkem raudpostid betoonalusel. Puitpostide uuendamine traatvõrgu korral on raskendatud, sest sealjuures rikutakse võrku ja traati kaitsvat tsingikorda. Betoonpostid on küll vastupidavad, kuid pole eriti ilusad. Neid kasutatakse peamiselt siis, kui võrkpiirde kõrvale on istutatud põõsaid või lilli, mis poste suuremalt osalt varjavad. Betoonpostide ristlõige võiks olla 15×15 sm.

Tahvel II — Nulg ja jugapuu: *1* — siberi nulg *(Abies sibirica)*, 2 — harilik jugapuu *(Taxus baccata)*, *3* — tema okas, *4* — tema vili ja *5* — tema isasõisik.

Raudpostideks kasutatakse nurkrauda või roostetamise kaitseks seest betooniga täidetud raudtorusid. Need asetatakse 15×15-sentimeetrise ristlõikega betoonplokkidesse. Metallpostid võib asetada ka maasse kaevatud aukudesse, mis täidetakse killustiku ja betooniga.

Raudpostid tuleb roostetamise kaitseks hoolikalt katta õlivärviga. Enne igakordset uut värvimist tuleb rooste põhjalikult kõrvaldada, eriti nendest kohtadest, kuhu vesi jääb pikemaks ajaks seisma.

Aia ehitamisel võrk pingutatakse ja kinnitatakse raud- või betoonpostide külge traadiga, puitpostide külge obadustega. Võrgu ülemisest ja alumisest äärest tõmmatakse läbi 4—5 millimeetri jämedune pingutustraat, mis samuti kinnitatakse postide külge. Traatvõrgust piirde meeldivamaks muutmiseks võib seda piirata värvitud raud- või puitliistuga. Traatvõrgust piirde ette võib istutada õitsevaid põõsaid ja vabakujulise rühmana lilli.

Piirdeaiana võib kasutada ka kunstiliselt kujundatud metallpiirdeid, eriti sepispiirdeid. Sepispiirded sobivad ainult tänavapoolse aiakülje piirdeks. Siiani leidub meil vähe nägusaid, maitsekalt valmistatud metallpiirdeid. Seepärast tuleb metallpiirete kujundamisse suhtuda nõudlikumalt, et mitte rikkuda aia ja tänava üldilmet.

Hekid — põõsastarad — moodustavad rohelise seina, mis sobib aiapiirdeks niisama hästi kui puitpiire ja müürgi. Hekki kasutatakse piirdeaiana ja piirdeaedade kattena. Sageli on hekid väga vajalikud tuulekaitseks — hekiga piiratud aed kannatab vähem öökülmade all. Hekke kasutatakse ka vahepiirdena tarbe- ja iluaia vahel, kompostikuhila piiramiseks jne.

Põõsaste või puude tihe hekiks kokkuistutamine on vastuolus taimede vaba kasvamise põhimõttega, kuid see sünnib tarbe pärast ja on olemas suur hulk põõsaid ja puid, mis kokkuistutamist ja lõikamist hästi taluvad.

Aiapiirdele võib istutada ühe realise heki. Kaherealised pole ilusamad ning võtavad enda alla rohkem maad. Istutamiseks valitakse 2—3-aastased, vähemalt kolme mullapinnast väljaulatuva tugeva haruga hekitaimed.

Lagedal asuvale aiale, kus on vajalik tuulekaitse, ja eriti selle põhjapiirdele on eelistatud hekitaimeks harilik kuusk. Ta on nii suvel kui ka talvel ilus roheline. Ainult tööstuspiirkonnas, kus õhus esineb suurel hulgal suitsu ja mürgiseid gaase, ei taha kuusk kasvada. Kuusk sobib kõrgeks ja keskmise kõrgusega hekiks. Istutamiseks võetakse 4-aastased taimed (vt. tabelist 1).

Kord väga eelistatud igihaljast elupuud kasutatakse tänapäeva koduaias vähem, ta pole ilu poolest enam nii hinnatud.

Kõrgeks hekiks võib kasutada ka vahtraid ja harilikku pärna. Astelde tõttu läbipääsmatu kõrge või keskmise kõrgusega hekk saadakse viirpuust. Samasuguse kõrgusega hekke saadakse ka vähenõudliku läätspuu

kasutamisel. Keskmiseks ja kõrgemaks hekiks võib kasutada ungari sirelit, harilikku sirelit ja ebajasmiini.

Madalateks ja keskmise kõrgusega hekkideks sobivad tuhkpuu ja mitmesugused enelaliigid, varjulisse kohta mage sõstar ja lumimari. Ilusate tumeroheliste lehtedega hekitaim on ka liguster, kuid ta on üsna külmaõrn. Hästi madalaid alati haljaid hekke saab moodustada pukspuust. Talveks tuleb pukspuust hekk kinni katta.

Sobiv hekipõõsaste istutamise aeg on kevad. Heki istutamisele eelneval sügisel tuleks valmis kaevata istutuskraav, mille sügavus ja laius oleksid istutatava hekitaime juurte ümber olevast mullapallist kaks korda suuremad. Kevadel, paar päeva enne heki istutamist, täidetakse kraavi põhi uue mullaga, jättes istutuskraavi nii sügavaks, et sinna mahuks põõsaste loomulikku asendisse seatud juurekava. Istutuskraavi põhja täiteks võib hästi kasutada näiteks aiateede ehitamisel eemaldatud huumusrikast mulda. Ka võib istutuskraavi lisada kompostmulda või hästi kõdunenud turvast. Üldiselt lepivad hekitaimed märksa kehvema mullaga kui lilled ja aedvili.

Hekitaimed istutatakse kohale nööri järgi. Kui taimejuured on umbes poole kõrguseni kaetud parema mullaga, vajutatakse muld kergelt kinni ja kastetakse tugevalt.

Hekitaimed tuleb istutada mulla vajumise võrra kõrgemale, et nad jääksid pärast mulla lõplikku vajumist niisama sügavale, kui nad kasvasid endises kasvukohas. Sügavamale istutatud põõsad jäävad põdema ja kuivavad.

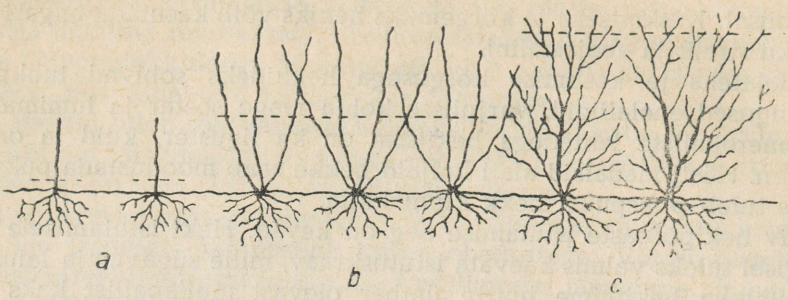
Hekitaimede vahekaugus valitakse vastavalt taimeliigile (vt. tabelist 1). Hekitaimi tuleb istutamise järel tugevasti kasta. Kuivade ilmade korral tuleb kasta ka hiljem. Võimaluse korral on soovitatav hekialune mullapind katta turba- või kompostmullaga, puulehtede või kõdunenud sõnnikuga. Selline kate kaitseb taimi kuivamise eest.

Heki välimisele küljele võib loomade aeda tungimise vältimiseks paigutada traatvõrgu. See paigutatakse hekikraavi kinniajamisel umbes 30 sentimeetri sügavuselt maa sisse, kuna võrgu kõrguseks pealpool mullapinda võiks olla umbes 50 sentimeetrit.

Noorte hekkide kaitseks võib heki sisse tõmmata ka 2,5—3-millimeetrise läbimõõduga traadi, mis pingutatakse ja kinnitatakse umbes 8-sentimeetrise läbimõõduga postide külge. Selline traat takistab hekist läbikäimist.

Ühetüvelisi hekipõõsaid tuleb pärast istutamist tugevalt tagasi lõigata — maapinnast 10—15 sentimeetri kõrguseni. Ilma tugeva tagasilõikamiseta jäävad hekid alt lagedaks. Mitmetüvelisi rohkem ettekasvatatud hekipõõsaid lõigatakse tagasi vähem.

TRÜ Raamatukogu

Heki tagasilõikamine: *a* — esmakordsel lõikamisel kõrguseni 10—15 sm, *b* ja *c* — järgmistel lõikamistel.

Hilisemate lõikamistega kärbitakse hekid trapetsikujulisteks, nii et nad maapinna poolt oleksid alati laiemad. Kui heki küljed lõigata vertikaalseks, siis jäävad hekid hiljem alt lagedaks, sest põõsaste alumine osa saab vähem päikest. Meetrikõrgune hekk jäetakse tavaliselt alt 10 sm võrra laiemaks kui ülevalt.

Pideva iga-aastase lõikamisega hoitakse hekid korralikkude ja soovikohastena. Hekkide peamine lõikus ehk vormilõikus toimub augustikuus, et enne külmade tulekut lõikekohad kinni kasvaksid. Soojal ning niiskel sügisel võib lõigata ka hiljem. Tavaliselt piisab ühekordsest vormilõikusest aastas. Soovitakse aga hästi korrapäraseid hekke, võib neid mitu korda suve jooksul kergelt pügada, alates lõikamisega juba kevadel. Juunis ja juulis tuleb heki lõikamisel olla ettevaatlik, et mitte lõhkuda hauduvate lindude pesi.

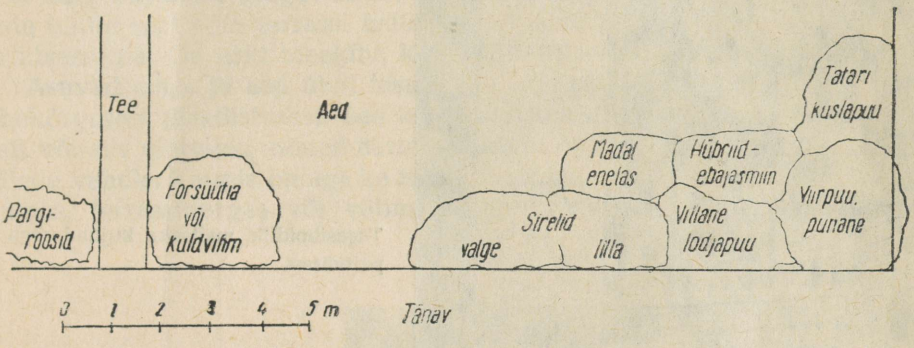
Augustikuu vormilõikamisel ei lõigata harilikult täiesti ära viimase aasta kasve, vaid hekk jäetakse 1—5 sm võrra kõrgemaks eelmise aasta vormilõikusest.

Sageli (sirel, läätspuu, kuslapuu) muutuvad vanad hekid alt lagedaks ja ei ole siis enam ilusad. Siis tuleb hekipõõsad 10—30 sentimeetri kõrguseni maapinnast ära lõigata. Varsti arenevad uued võrsed ja nii saame kasvatada uue, noore heki. Noori võrseid lõigatakse tagasi samuti nagu noori istutatud põõsaidki. Kuuse-, tuhkpuu- ja elupuuhekk ei talu tagasilõikamist noorendamiseks. Hekkide iga võib korraliku hooldamise juures ulatuda 70 aastani.

Heki ette sobib hästi mõni meeldiva kujuga üksiklill, liillerühm või õitsev põõsas. Heki tagapõhjal tuleb lillede, puude ja vabalt kasvavate põõsaste ilu eriti esile.

Väga ilusad aiapiirded kujunevad lõikamata, looduslikult kasvavatest õitsevatest põõsastest. Selline elustara ei vaja erilist hooldamist. Nägus on ka põõsaste segaistandus, sest selline hekk on pikemat aega õites. Ka põõsaste erinev kuju, kõrgus ja värvus toovad piirdesse vaheldust. Looduslikult kasvavaid põõsaid võib istutada aiapiirdele üksikult või väikeste või suuremate rühmadena. Neid võib rühmitada nii, et kõrgemad põõsad jäävad tahapoole ja nende ette istutatakse kohati rühmadena madalamad põõsad.

Laialdaselt levinud õitsevad piirdepõõsad on deutsiad, ebajasmiinid, ebaküdooniad, enelad, forsüütiad, kukerpuud, kuslapuud, lodjapuud, pargiroosid, sirelid ja viirpuud. Varjulistes kohtades, näiteks suurte puude all, kasvavad hästi mage sõstar ja punaseviljaline lumimari.

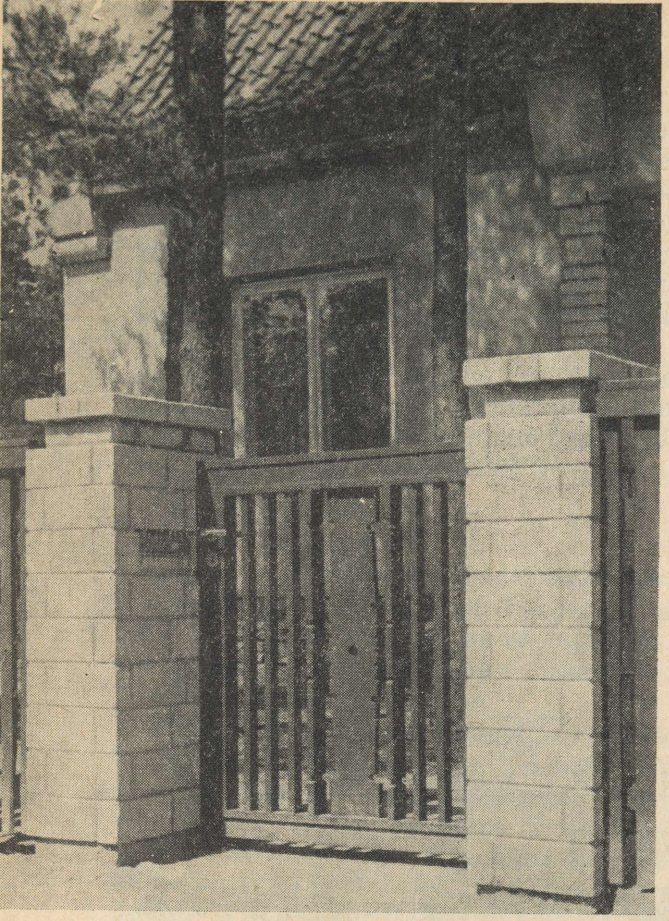

Ilupõõsad aiapiirdel: aiapoolsed põõsad on madalamad, tänavapoolsed — kõrgemad.

Väravad. Tänapäeval ei paista aiavärav tavaliselt eriti silma. Ta asetseb madalas puitpiirdes, müüris, metallpiirdes või rohelises hekis. Värav peaks oma ehituselt ja värvuselt olema kooskõlas elamu ning piirdeaiaga. Jalgvärava laiuseks võib olla 1,20 meetrit, s. o. enamasti võrdne maja juurde suunduva kõnnitee laiusega, sõidukivärava laius aga vähemalt 3 meetrit. Jalg- ja sõidukiväravaks võib planeerida ka ainult ühe ühise värava.

Väravad ei tohiks avaneda tänava poole; kui teisiti pole võimalik, tuleks ehitada piirdesse tagasiaste.

On aiapiirdeks hekk või põõsad, siis sobib nii metall- kui ka puitvärav. Puitpiirdele aga ei sobi metallvärav, vaid ainult puitvärav. Võrkpiirde puhul valmistatakse ka värav võrgust, millele ehitatakse nurkrauast või puitliistudest raam. Võrkpiirde puhul võib kasutada ka metallvära-

Tagasihoidlik, maitseka kujundusega puitvärav.

vat. Looduslikest ja kunstkividest väravapostide vahele sobivad piirdega samast materjalist väravad. Müüri puhul võib ehitada lihtsa või kunstiliselt kujundatud sepisvärava või lihtsa puitvärava.

Väravapostid võivad olla puidust, looduslikust kivist või kunstkivist. Viimased võiksid olla puhtalt vuugitud ning raudbetoonist südamikega. Aiaposte ei tehta tugevamaid kui konstruktiivselt vaja, väravapostid võib aga teha tugevamad kui aiapostid, et väravaid veidi esile tõsta. Suuremates aedades, kus elamu jääb tänavast kaugemale aia sisse, võivad väravapostid olla piirdeaiast kõrgemad. Väravaposti sisse võiks ehitada kirjakasti ja elektrikella. Väravapostidele asetatakse tahutud kivist katteplaadid.

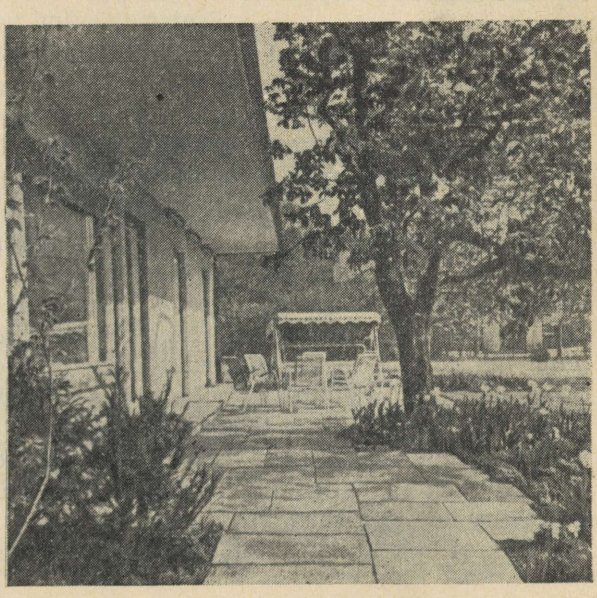
Meeldivalt mõjub värava kõrval suur puu või põõsas, mis rikastab ka tänava ilmet.

2. Aiaterrassid

Vanu Eufrati kallaste rippaedu, Rooma villade aedu, Itaalia ja Prantsuse renessansiaegseid aedu kujundati väga sageli terrassaedadena. Krundi valikul otsiti languse või tõusuga maastik ja kallak aiapind muudeti astmeliseks. Inglise maastikulise aia väljakujunemine tegi terrassaedadele lõpu. Tänapäeval ei tule meil väikeaedades kõne alla paljuastangulised terrassid. Küll aga kasutatakse meil terrassi selleks, et muuta maja sissekäigu ees olevat kaldset aiapinda horisontaalseks; ka kasutatakse terrassi tasapinnalises aias elamu kõrval plaadistatud sileda pinnana.

Terrass ehitatakse harilikult maja lõuna- või lääneküljele. Terrassi kujundamisel tuleb lähtuda maja arhitektuurist, selle piirjoontest ja aia kujundusest. Soovitatav on, et terrass oleks kaitstud tuulte ja võõra vaate eest ning kujuneks mugavamaks värskes õhus viibimise kohaks. Valitsevate tuulte eest võib terrassi kaitseks kasutada põõsaid, müüri, vääntaimi ja klaasseina. On eriti meeldiv, kui terrassilt avaneb kaunis vaade aiale.

Asuvad maja ja aed ühel tasapinnal, siis piisab terrassiks aiapinnaga ühekõrgusest plaadistusest. See kiviplaadistus liitub aiaga kas korrapäraselt või siis ulatuvad mõned äärmised kivid enam, teised vähem muru ja lillede vahele. Kaunis on aga ka mõni lillerühm maja seina kõrval terrassipinnas, terrassinurgas või välimisel äärel, kuhu terrassi ehitamisel on

Ebasümmeetriline nelinurksetest plaatidest terrass.

Trepiga lõppev terrass. Selle kaunistuseks dekoratiivvaas ja lilled.

jäetud lilledele plaatidest vaba koht. Peamiselt kasutatav terrassi keskosa jäetakse aga taimestamata — seal peab saama vabalt liikuda. Selline plaadistatud pind moodustab mugava istekoha, mis jääb väljaspool aeda vähenähtavaks, kuid seob maja ning aia meeldivaks tervikuks.

Pinna väikegi langus pakub terrassi kujundamiseks huvitavaid ja mitmekesiseid võimalusi. Sellisel juhul võime terrassi lõpetada laiaastmelise trepi abil või juhtida aeda kitsama trepi terrassi ühest kohast. Lai trepp nõuab enese ees aias avarat vaadet ja murupinda. Seda ei sobi lillede vaheleasetamisega terrassist eraldada. Aeda laia trepina laskumiseks peaks aga terrass olema küllalt lai. Kitsas terrassiriba maja kõrval mõjub sellisel juhul inetult. Ka oleks nägusam, kui laial trepil ei oleks palju astmeid. Vähesed astmed ehitatakse küllalt laiad, kuid võimalikult madalad. Sellisel trepil jäetakse harilikult teena kasutatav osa taimestamata, ülejäänud osal võib aga vuuke taimestada. Need paar kiviastet tuleks siis aga hästi tugevate laikudena maaliliselt lilli täis istutada. Sama taime paljude eksemplaride kõrvutamisel saadakse toredaid värvilaike. Eriti hästi mõjub, kui sama värvi laik ulatub ühelt astmelt edasi teisele.

Meeldiv on ka aiapinnast kõrgem ebasümmeetriline terrass. Seda võib osaliselt või tervenisti piirata kas müüri, metall- või puitpiirdega. Sellise terrassi kõrvale võib istutada õitsevaid põõsaid, vääntaimi või kõrgekasvulisi lilli. Kõrgem terrass võib olla aga ka ilma ühegi piirdeta. Viimasel juhul on meeldiv, kui aia poole nähtavaks jääva terrassi alusmüüri kivid on laotud puhta vuugiga.

Piiratud terrassile sobib rohkem trepi otsmine asend, mis jätab terrassipinna suletuks. Sellisesse suletud terrassiossa paigutatakse istmed. Palava päikese ja vihma puhuks on eriti mugav, kui istekoht terrassil jääb hoone etteulatuva katuse alla. Suurema terrassi korral võib seda osa tõsta astme võrra kõrgemale muust terrassipinnast.

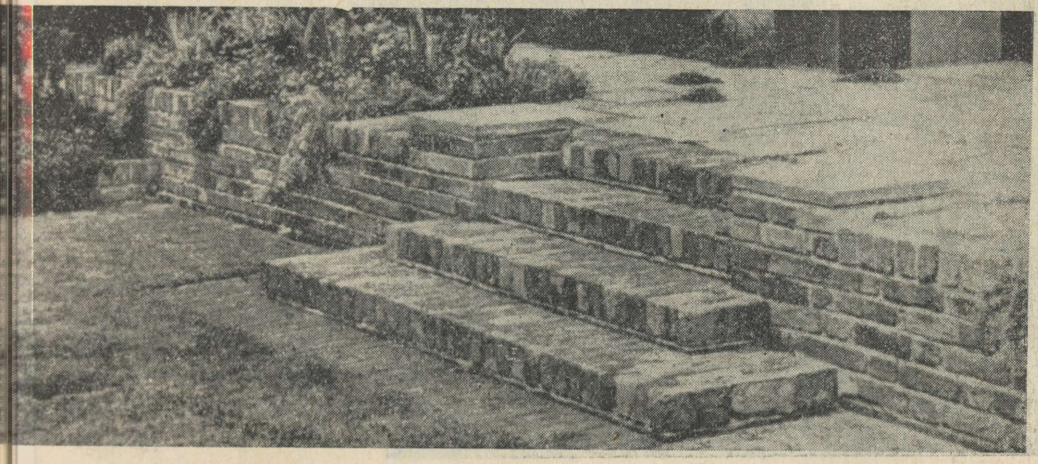
Terrassi kaunistusena võib tarvitada keraamilisi vaase, plastikat ja sepislampe.

Terrassi ehitusmaterjalina kasutatakse peamiselt kas ühesuguse või erineva suurusega korrapäraseid ja korrapäratuid looduslikke kiviplaate ning kunstkivist plaate. Arhitektuuriliselt viimistletud hoone nõuab korrapärastest plaatidest terrassipinda, kuna korrapäratud plaadid laiade vuukidega sobivad lihtsamate majade ja aedade juurde.

Looduslikest materjalidest leiavad kõige enam kasutamist kiviplaadid. Eriti vastupidavad on nägusa pinnaga Saaremaa dolomiit ning Vasalemma marmor, kuigi viimane aja jooksul tuhmub. Väga ilusad on terrassi pinnana raudkiviplaadid, kuid nende töötlemine on raske ja kulukas.

Kiviplaadi paksus võiks olla 5—10 sentimeetrit. Liiga õhukesed plaadid purunevad kergesti ja püsivad halvasti paigal.

Tellistrepiga terrass.

Enne terrassi ehitamist eemaldatakse pealmine mullakiht, mida võib kasutada aia taimestamisel. Seejärel pinnas tasandatakse ja tambitakse kõvaks. Kui maapinnal terrassi ulatuses esineb langus, tuleb terrassi aluspõhi täita vajaliku kõrguseni. Terrassi aluspõhi tuleb täita kihiliselt, tampides iga kihi järel mulla tugevasti kinni. Tugevat täitmist vajavale pinnale tuleks muld kohale panna juba sügisel, siis see vajub talve jooksul tihedalt kokku.

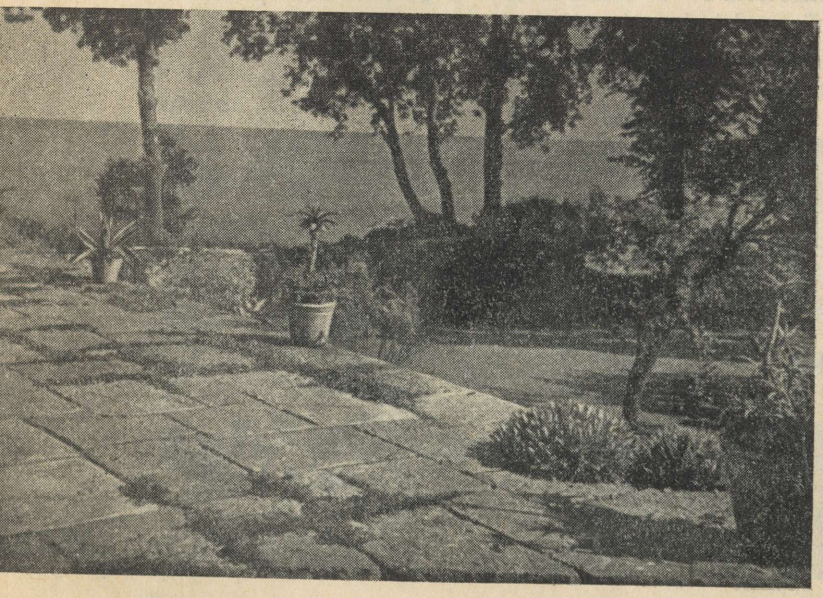
Vihmavee äravoolu soodustamiseks tuleb terrassile anda kalle aia poole — umbes paar sentimeetrit iga meetri kohta.

Kõvaks tambitud tasasele aluspinnale paigutatakse umbes 10 sentimeetri paksune kiht liiva. Plaadid sobitatakse kohale ja paigutatakse kindlalt liivasse. Ka plaatide vahed täidetakse liivaga.

Korrapäratute kivide kasutamisel valitakse parema liitumise saavutamiseks üksteisega kujult hästi sobivad kivid. Vajaduse korral tahutakse nende külgi enne kohalepaigutamist, nii et kivide vahele ei jääks suuri vahesid.

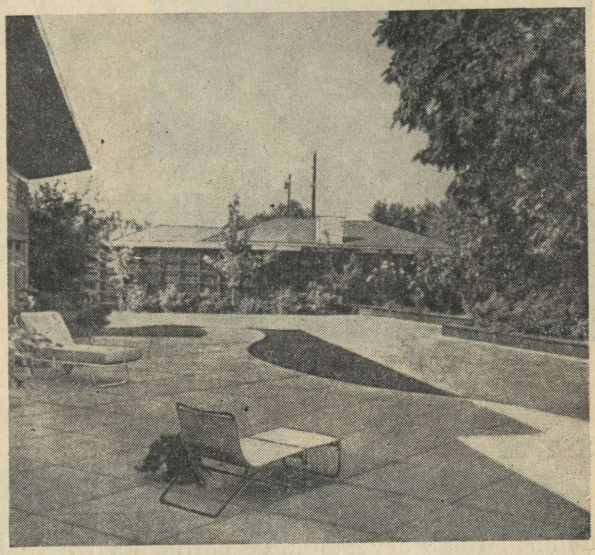
Laua ja vesiloe abil kontrollitakse pinna tasasust. Ükski kivi ei tohi ulatuda teistest kõrgemale. Samuti ei tohi terrassi tasapind laiemas ulatuses korrapäratult tõusta või langeda.

Algul jääb muidugi veidi liiva terrassi pinnale. Hiljem, kui liiv on kivide vahedes vajunud, kaob üleliigne liiv terrassi pühkimisel vahedesse.

Korrapärastest looduslikest kiviplaatidest valmistatud suurem terrass. Plaadistuse vuukides kohati taimi.

Tahetakse terrassi taimestada, tuleb tasandatud ja kinnitambitud aluspõhjale asetada vähemalt 20 sentimeetri paksuselt mulda. Plaadid paigutatakse antud juhul mullale ja plaatide vahed täidetakse mullaga. Taimestamiseks jäetakse aga üksikutesse kohtadesse kivide vahele veidi suuremad vahed.

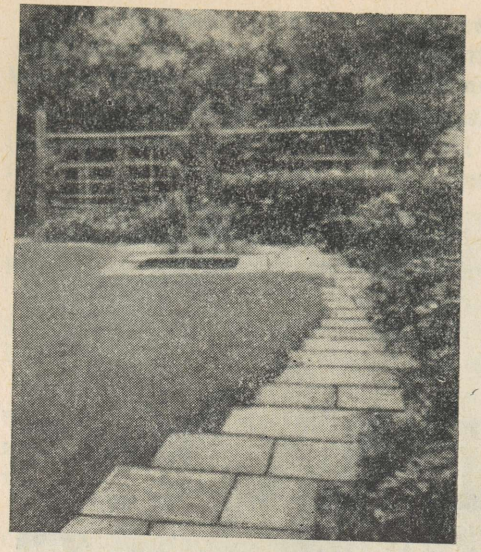

Betoonplaatidest ebasümmeetriline terrass.

Kui terrassitrepi astmeteks kasutatakse õhukesi plaate, tuleb need paigutada kahelt korralt, kusjuures plaadikordade vahele paigutatakse mulda, sest mullal püsivad plaadid paremini kui liival.

Korrapärastest plaatidest terrassi võib ehitada ka kindlale betoonalusele. Muidugi ei ole siis mõeldav terrassi taimestamine. Alus täidetakse sel juhul killustikuga või räbuga ja sellele valatakse betoonikiht, millele pärast kuivamist asetatakse kiviplaadid, mis kinnitatakse kohale tsementmördiga.

Meie küllalt jahedatel kevad- ja sügisõhtutel on vajalik täiendav soojus. Siis on mugav istuda väljas kaminatule ääres. Harilikult ehitatakse välikamin terrassile või mujale istekohta hoone välisseina või müüri kõrvale. Seal talle omaette korstnat püstitades saab teda huvitavalt kujundada. Viimasel ajal on ehitatud kergeid välikaminaid isegi väikestele ratastele; siis võib neid alati veeretada aias vajadust mööda uude soovitud kohta.

Vabalt aia kaugemasse ossa veekogu juurde suunduv tee.

3. Teed

Teed ühendavad aia koostisosi ehk aiadetaile omavahel. Teede kavandamisel tuleb arvestada, et paljud teed tükeldavad ja killustavad asjatult aiapinda. Teid tuleb rajada ainult sinna, kus nad on tõesti vajalikud.

Teed on tarbeks ja seega ei tohi nad suunduda sellisesse kohta, kus ei käida. Tee ei tohi kunagi suunduda piirdeaia vastu, kui seal pole väravat. Teed ei tohi planeerida ilma sihtkohata, nagu istekoht, mõni vaatamisväärne objekt, kus tee võiks platsiks laieneda, või muul otstarbel käidav koht.

Ka on lubamatu, et tee suunduks poolele uksele või ühele aknapoolele. Tee ja akna või ukse kesktelg peavad ühtuma.

Teid võib planeerida sirgjooneliselt või vabalt. Mõlemaid vorme võib kasutada olenevalt sellest, mida nõuavad aia kuju ja aia domineerivad elemendid. Sirgjoonelisi ja looklevaid teid on ühes ja samas aias väga raske omavahel kooskõlla viia. Oskamatult planeeritud teed võivad rikkuda kogu aia.

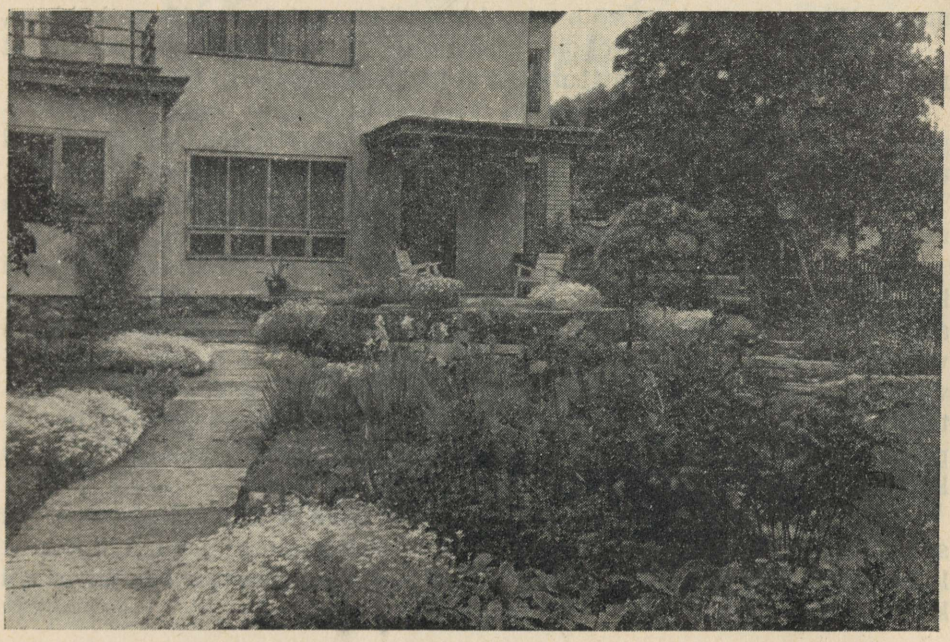
Arvamus, et tasase maapinnaga aias peavad teed olema sirgjoonelised, pole õige. Kõik oleneb aia üldisest kujundusest. Ainult sirgete teedega aed võib jääda rangeks ja puiseks. Kui teed kulgevad sirgjoonelise heki, maja seina, müüri või basseini ääres, suunatakse neid küll esialgu nime-

tatutega paralleelselt. Eriti halvasti mõjub looklev tee vahetult maja ees. Maja juures võib tee kõverduda ainult maja etteulatuva väljaehitise juures ja maja nurkade kohal. Majast eemal suundub aga tee tavaliselt vabalt, looduspäraselt. Teede ringlus ei tohi aga ka seal kujuneda käänakutega liialdamiseks ja mänglemiseks. Enamasti on otsesuunast ärapöördumise põhjuseks mõni takistus, olgu see siis väike põõsas, puu, kivi või mõni tähelepanuvääriv lill.

Tuleb hoiduda aiapinna jaotamisest teedega teravnurkseteks tükkideks, seda eriti väikeses aias. Kui teede hargnemise puhul tekib teravnurk, siis tuleb see ümardada. Samuti tuleb ümardada ka tee pööramise korral tekkinud täisnurk.

Teede tõusud ja langused. Tee võib kulgeda horisontaalselt või tõusta ja langeda. Korduvalt silmatorkavad tõusud ja langused lühikese teelõigu juures tuleks ära jätta. Ekslik on arvamine, et tee on maastikuga paremini seotud või looduspärasem, kui ta jälgib iga väiksematki pinnavormi. Teel, mille algus on horisontaalne, võib väga hästi esineda tõus või langus, mis elustab teed ja soodustab vee äravoolu. Tee alguses

Tänavalt majja viiv paeplaatidest tee.

on sobiv teha väiksem tõus ja suurendada seda tee lõpu poole. Tee järsu tõusu korral tuleb kasutada treppi.

Teede laius. Teede laiuse määramisel tuleb lähtuda nende otstarbest, kuid seejuures peavad need olema proportsionaalsed kogu aiaruumiga. Väikeses koduaias tuleb hoiduda liiga laiadest teedest, mis asjatult võtavad enda alla palju aiapinda.

Tänavalt majani viiv tee on tavaliselt sirge ja ehitatakse 1—1,2 meetri laiusena (kahele inimesele kõrvuti kõndimiseks). See tee võib olla ka kitsam — ehitatud suurematest paeplaatidest rajana. Samuti piisab ka aia eri osade vahel sageli 60—80 sentimeetri laiusest teest või murupinnas asetsevatest asteplaatidest. Autotee laius tänavalt garaažini on tavaliselt 3,2 meetrit. Juhul kui autotee läbib muru, pole vaja teha laia teed, vaid paigutada autoratta laiuselt murusse kaks rida kiviplaate. Kui võimalik, tuleks auto- ja jalgteeks jätta üks ühine tee või suunata neid kohati koos.

Kärutee laiuseks tarbeaias peaks olema 50—70 sm ja see ehitatakse aiapiirdest 1,5 meetrit eemale. Seejuures piirde ja tee vahele kujunevale külgpeenrale võib istutada marjapõõsad. Tarbeaia teed olgu võimalikult sirged.

Teede kalle. Pehme kattega teel, olgu see lai või kitsas, peab olema kumer profiil vee äravoolu soodustamiseks. Keskmise laiusega kruusatee kalle on 2—3 sm; suurema kalde korral on kõndimine ebamugav. Plaat- ja kiviteid võib teha ilma kaldeta või üsna väikese kaldega.

Kui tee kõrval asub istekoht, peaks selle alus olema tee keskkohast veidi kõrgem ja langusega (1 meetri kohta 5 sentimeetrit) tee poole.

Kruusa- või muu pehme kattega teed peaksid olema ümbritsevast maapinnast veidi sügavamal. Teede ehitamisel teesüvendist väljakaevatud mulla võib panna kompostikuhilasse või laotada tee äärde ühtlaselt laiali. Tee äär peaks olema peale täitmist 3—4 ja keskkoht 1 sentimeetri võrra madalamal teeäärsest maapinnast.

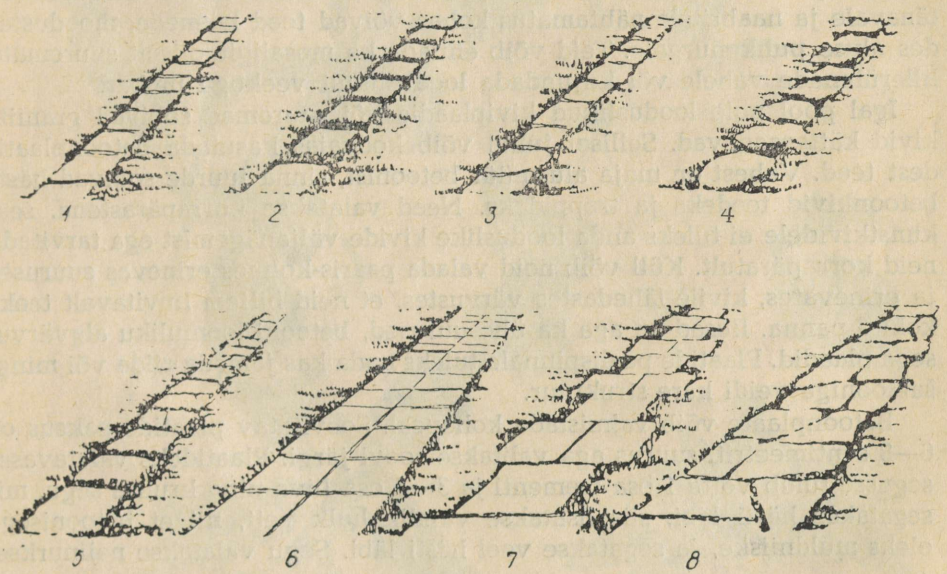
Kruusateed on kõige tavalisemad. Tee ehitamisel märgime aiaplaani kohaselt tee piirded vaiadega ja sirge tee korral nööriga ühest vaiast teiseni. Tee piir lõigatakse labidaga nööri järgi läbi kas risti maapinnaga või väikese kaldega tee poole. Seejärel kaevatakse 10—15 sentimeetri sügavune teesüvend. Tee aluskihiks kasutatakse graniit-, paas- ja telliskillustikku või jämedat kruusa. Jämedam täitematerjal peab jääma aluskihi põhja- ja peenemad pealepoole, et hiljem jämedad täiteosad välja ei kerkiks.

Aluskiht rullitakse või tambitakse hästi kõvasti kinni. Kui tee serva soovitakse paigutada äärekive, tuleb need pärast aluskihi kinnitampimist kohale asetada. Killustik kaetakse 1,5—2 sm paksuse jämeda liiva või kruusakihiga ja rullitakse või tambitakse kinni.

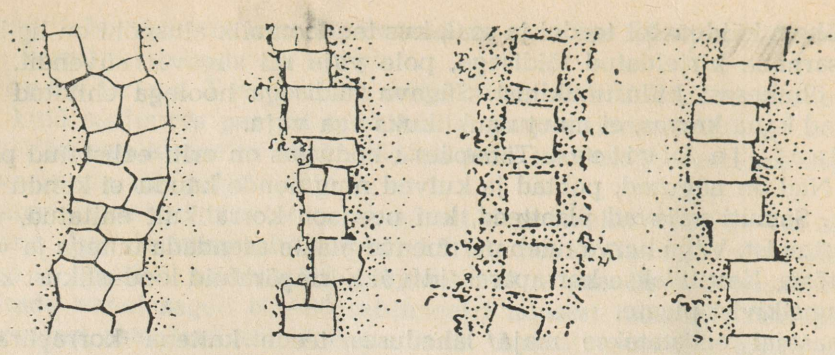
Vähem käidavatel teedel ja seal, kus tee loomulik aluspõhi on ligilähedalt sarnane kirjeldatud täidisega, pole vaja nii sügavat süvendit. Seal aitab õhukesest killustikukihist. Sügava täidisega hoolega ehitatud teed püsivad kaua korras, ei muutu auklikuks ega vaju.

Plaat- ja kiviteed. Tänapäeva koduaias on eriti eelistatud plaatteed. Nad on nägusad, puhtad ja kuivad ning nende kaudu ei kandu liiva majja. Samuti vajavad plaatteed, kui need on korralikult ehitatud, vähe korrastamist. Väga harva tuleb purunenud plaate asendada uutega ja vajunuid tõsta. Kasutatakse korrapäraseid või korrapäratuid looduslikust kivist või kunstkivist plaate.

Kaasajal eelistatakse maja läheduses teede kattena korrapäraseid plaate. Korrapäratud plaadid on seal siis veel mõeldavad, kui elamu on väga lihtne või kui plaadid paigutatakse hästi tihedalt üksteise kõrvale. Plaate võib ümbrusega parema kooskõla saavutamiseks laduda nii, et ühtlane teekontuur kaob: mõni plaat ulatub enam, teine vähem teed ümbritseva muru või lillede sisse. Majast eemal peaaegu ei kasutata laia kiviteed, vaid kasutatakse suurtest korrapärastest või korrapäratutest üksikplaatidest koosnevat rada, kus inimesed mitte enam kõrvuti, vaid üksikult

Looduslikust või kunstkivist sirged plaatteed: *1* — korrapärastest, *3* — korrapäratutest plaatidest tee. *2*, *4* ja *5* — asteplaadid murupinnas. *6*, *7* ja *8* — laiemad plaatteed.

Looklevad plaatteed ja asteplaadid murupinnas.

kõndida võivad. Selliseks rajaks võivad olla ka lamedad, pealt küllalt tasase pinnaga graniitkivid. Mida suuremad on graniitkivid või plaadid, seda rahulikum on seal kõndida. Need kivist rajad läbivad looduslähedaselt, ilma range teekontuurita murupinda ning teega kooskõlastatud vabakujulisi püsililleriihmi. Teeristmel, mõnes vaatamisväärses aiaosas või tänavale ja naabritele nähtamatus kohas võivad teed laieneda, moodustades aluse puhkenurgale. Teid võib ehitada ka mosaiigitaoliselt suuremate lillerühmade vahele või kujundada looduslikult veekogu ümber.

Igal pool pole looduslikud kiviplaadid või suuremad sobivad graniitkivid kättesaadavad. Sellisel juhul võib koduaias kasutada betoonplaatidest teed. Vahest on maja alusmüür betoonist, sinna juurde sobivad hästi betoonkivid teedeks ja treppideks. Need valatakse korrapärastena, sest kunstkividele ei tuleks anda looduslike kivide väljanägemist ega tarvitada neid korrapäratult. Küll võib neid valada paaris-kolmes erinevas suuruses ja erinevates, kivile lähedastes värvustes, et neid hiljem huvitavalt teeks kokku panna. Ilusad on aga ka ühesuurused, betooni loomuliku algvärvusega plaadid. Plaatide pealispinnale tuleks anda kas jämeda riide või mingi šablooniga veidi kare struktuur.

Betoonplaate võib valmistada kohapeal. Soovitatav plaatide paksus on 6—8 sentimeetrit, suurus aga valitakse soovi järgi. Plaatideks valatavasse segusse tuleb võtta 1 osa tsementi ja 3—4 osa liiva ning kruusa segu, mis segatakse hästi läbi, siis lisatakse vajalik hulk vett, nii et betoonisegu oleks muldniiske, ja segatakse veel hästi läbi. Segu valatakse nelinurkse-

---

Tahvel III — Ilupuud: *1* — punane õunapuu *(Malus purpurea f. eleyi)*, *2* — kolmehõlmse mandlipuu roosa täidisõieline teisend *(Amygdalus triloba var. multiplex)*.

2
1

TAHVEL IV

tesse niisutatud vormidesse ja tambitakse, eriti nurkadest, kõvasti kinni. Pragunemise või murdumise vältimiseks võiks valamisel asetada plaatide sisse kas raamina või ristina metallarmatuuri. Suvel tuleb betoonplaate valmistada vilus. Pärast valamist tuleks betoonplaadid katta riide või paberiga ja niisutada.

Harvem ehitatakse teid tellistest ja klinkerkividest. Klinkerkivid on tellistest kõvemad ja sobivad tee kattena tellisehituste juurde, pinna kattena majapidamisõue, lihtsasse maa-aeda ja köögiviljaaeda.

Aiatee kattena võib veel kasutada tee keskel suuremaid lamedaid graniitkive, tee äärtel aga väiksemaid kive või kruusa.

Laiemate plaatteede nagu terrassidegi ehitamisel kaevatakse osa mulda välja, alus tambitakse kõvaks, tasandatakse ja kaetakse 5—8 sm paksuse liivakihiga. Plaatteeks valitakse 6—8 sm paksused plaadid. Plaadid paigutatakse hoolikalt liivalusele oma kohale. Eriti vajalik on liiv plaatide aluskihina vett mitteläbilaskva savipinnase puhul, sest sellisel pinnasel kergitatakse kivid talvel sageli üles. Kivid peavad tuginema alusele kindlalt, kogu oma aluspinnaga, et nad püsiksid hästi paigal ega murduks. Vuugid tuleb pärast iga üksiku kivi kohaleasetamist tihedalt vee abil liivaga täita. Vesi uhub liiva kivide alla jäänud tühemikesse ja kivid jäävad kindlalt püsima.

Teeplaatide vahele kasvab aja jooksul sammal või mõned väikesed taimed, mis muudavad plaattee eriti huvitavaks ja nagu pehmendavad külma kivi. Kui mõnele meeldib ka kunstlik taimestus kivide vahel, siis tuleb see kujundada väga looduspäraselt ja tagasihoidlikult. Tuleb valida ainult tugevaid taimi, mis tallamist taluvad. Tihti kasutatakse plaatide vahel murutaimi, kuid küllalt tugevad on ka nõeljaslehine kesakann, kaljunelk, liivateed ja kassikäpad. Plaatteed ei tule aga teha õitsevaks kiviktaimlaks, kus astumisel tuleb karta taimede tallamist. Küll võivad aga üksikud madalad püsililled ulatuda tee kõrvalt mitte kaugele plaatide vahedesse. Nii jätame tee keskkoha mugavalt käidavaks. Suurte taimestatud vuukidega plaatteed võib kasutada ainult kohtades, kus kõnnitakse vähe, näiteks basseini ümber.

Murupinnas olevad asteplaadid ei või olla liiga väikesed, vaid peavad olema vähemalt nii suured, et inimene võiks neile kahe jalaga mugavalt astuda. Ka ei tohi plaadid olla üksteisest nii kaugel, et ühelt plaadilt teisele tuleks hüpata. Tavaliselt asetatakse plaadid üksteisest nii kaugele, et ühe plaadi keskkohast teiseni oleks 60 kuni 65 sm, s. o. inimese sammu pikkus.

Tahvel IV — Kauni deutsia *(Deutzia gracilis)* aedvormid.

Plaattee, mille kontuur kaob teed ääristavate lillede sisse.

Asteplaadid asetatakse samale kõrgusele murupinnaga või muru niitmise hõlbustamiseks 1—2 sentimeetrit sellest madalamale. Murupinnast kõrgemale asetatud asteplaadid kuivavad pärast vihma küll kiiremini, kuid mõjuvad inetult ja raskendavad muru niitmist. Asteplaate kasutatakse ka laiemate lillepeenarde korrashoiu hõlbustamiseks. Seal asetatakse need lillepeenra keskele taimede vahele.

Tuleb silmas pidada, et looklev asteplaattee ei mõjuks aia üldpildis rahutult. Asteplaatteedega ei tule liialdada, rajades neid sinna, kus neid tarvis pole. Aiaosades, kus pole suurt käimist ja mida ei taheta teedega killustada, võib käia ka murul.

T e e d e ä ä r i s t a m i n e. Teid võib ehitada kindla äärekandiga ja ilma. Teeäärist tarvitatakse ainult kruusateedel, selle tõttu et need asuvad madalamal ümbritsevast aiapinnast. Plaatteede puhul ei ole kindlakujuline ääris vajalik ning plaatteedel jäetakse teeserv muru ja lilledega paremaks seostumiseks ebaühtlaseks.

Kõige lihtsamaks äärematerjaliks kruusateedele on murumätas. See

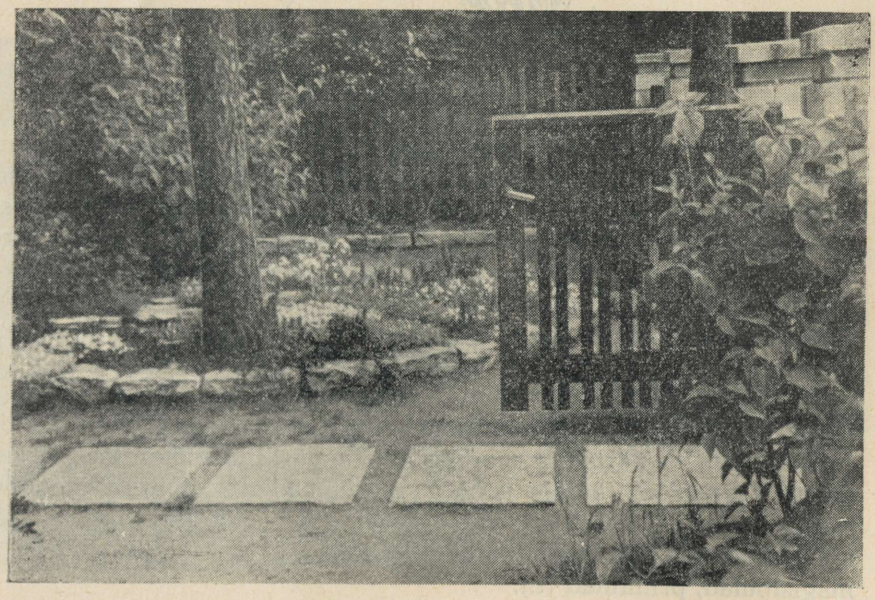
kinnitatakse kohale puutikkudega ja lõigatakse nööri järgi sirgeks. Muruääris vajab aeg-ajalt niitmist ja selle serv tasandamist.

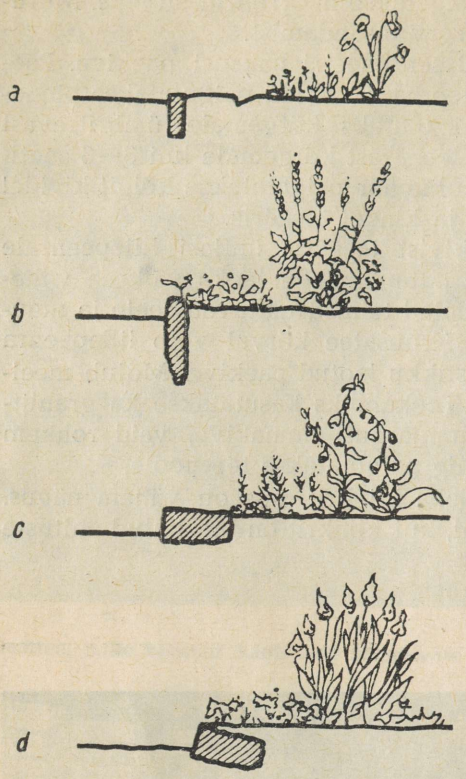
Teekandiks võib kasutada ka 5—8 sentimeetri paksusi paekive. Paekivid asetatakse kas serviti või lapiti tee äärde. Kivid paigutatakse pinnasesse nii, et teekandi ülemine serv ei ulatuks kõrgemale ümbritsevast murust või peenrast, kuid ei jääks ka teeäärest kõrgemale kui 3—6 sentimeetrit. Lapiti paigutatud kivide teepoolne äär paigutatakse kõigil kividel ühele joonele, niiviisi saadakse sirge ja kindel teeääris.

Kasutades tee kõrval lilli, jääb kivist teeääris ühtlasi lillepeenrale piirdeks. Mõnede kivide vahele võib jätta taimede jaoks väikese vaheruumi. Neisse vahedesse istutatud madalad taimed ulatuvad teele ja muudavad kiviäärise maaliliselt kauniks. Kruusatee kõrval võib lillepeenra äärisena kasutada ka kahelt kihilt ülestikku laotud paekive. Mõjub meeldivalt, kui kivid pole liiga väikesed. Teekandiks kasutatakse ka graniitkivi. Selleks ei valita liiga väikesi ümmargusi munakive, vaid rohkem kandilisi kive, millel kõige tasasem külg paigutatakse tee poole.

Harvem tarvitatakse tee äärekivideks klinkrit, mis on vähem nägus. Seda võib tarvitada tarbeaias või juhul, kui klinkrit on tarvitatud ehituste

Asteplaatidest tee.

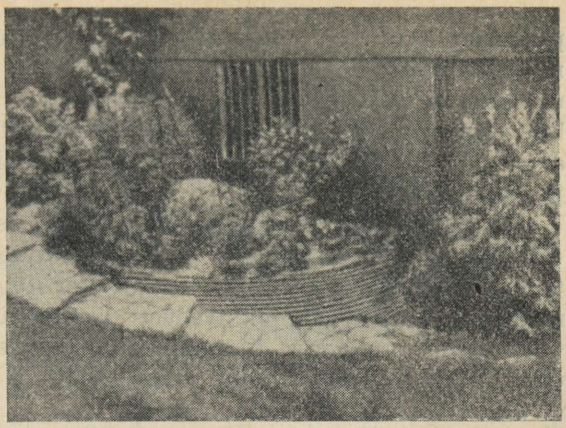
Tee ääristamine: *a* — klinker- või silikaattellistega, *b* — vertikaalsete paeplaatidega, *c* ja *d* — horisontaalsete paeplaatidega.

juures. Klinkerkivi ülemine kant peab olema kindlasti horisontaalne. Kive ei tohi asetada nurgeti, see ei ole mitte ainult inetu, vaid jätab ka tarbetuse mulje, sest kõrgemal asuv pinnas variseb niiviisi kergesti teele ja sageli kukuvad kivid ümber. Ka ei tohiks ühelgi juhul äärekivide loomulikku värvust muuta lupjamise või värvimise teel.

Kasutatakse ka betoon-äärekive, kuid koduaias pole need eriti nägusad. Betoonkivide katmiseks võib nende taha istutada neist üle kaarduvaid taimi.

Tarbeaias ja väga lihtsas aias võib tee äärestamiseks kasutada ka saelaudu või ümarlatte. Üldiselt pole puitääristus nägus ega vastupidav.

Meeldiva teeääristuse moodustab ka püsililleenar tee kõrval. Selle peenra teepoolsele äärele istutatakse rühmadena taimi, mis moodustavad madala polstri (akakapsad, araabised, aubrieetsiad, kevadel õitsevad floksid, helmikpöörised, kadakkaerad, kellukad, kivirikud, kukeharjad, nelgid, mägisibulad, priimulad jt.).

Laiade astmetega garaažist majja viiv trepp.

4. Trepid

Trepid elustavad aeda. Koduaias on trepid vajalikud eri kõrgusega aiaosade ühendamiseks ja mugava käimise hõlbustamiseks kallakteedel. Trepp vähendab kaldpinna üksluisust ja toonitab kõrgemal asuvat aiaosa.

Trepi ehitamiseks pole alati vaja suurt kõrguste vahet. Trepi ehitamise õigustamiseks piisab poole- ja isegi veerandmeetrisest tõusust. Otsustavaks jääb hea kujundamisoskus ning trepi sobivus muu aiaga. Siiski

Looduslikust kivist aiatrepp. Trepi kõrval asendavad konsooli samuti looduslikud kivid ja taimed.

pole soovitatav ehitada aeda ühtainsat trepiastet. See jääb harilikult märkamatuks. Meeldivam on juba kas kaks või kolm astet järjest või siis üksikust astmest eemal veel üks või enam astet. Just maapinna aeglase kalde korral võib ehitada üksikuid trepiastmeid, mis on üksteisest pisut eemal. Trepiastmeid võib aias mõni looduslik takistus, näiteks puu, korrapäratult katkestada.

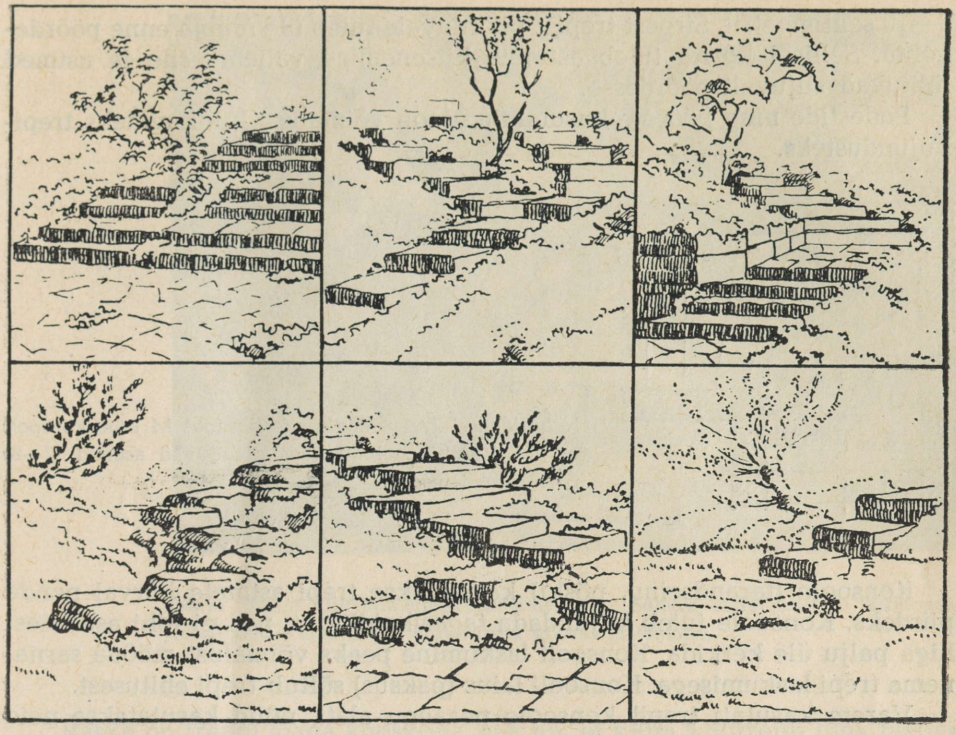
Trepi välimusele mõjuvad selle asend, astmete laius, kõrgus ja pikkus, astmete arv, ehitusmaterjal, kivide murdevorm ja pinnastruktuur, see, kas trepp on konsooli ehk tugiseinaga või ilma, ning konsooli kujundus ja mõõtmed. Trepi astmeteks võivad olla looduslikud suured kivid, väikesed või suured kiviplaadid, betoonplaadid, tellised ja ka puit. Hoone läheduses võiks trepi materjal olla enam valitud ja töödeldud, sellest eemal vähem.

Trepp algab ja lõpeb harilikult teel või suundub istekohani. Trepp ei tohi lõppeda mõne takistuse, nagu seina, müüri või aiapeenra ees, siis poleks tal mingit otstarvet.

Aiatrepi astme keskmiseks kõrguseks on 12—15 sentimeetrit. Astme kõrguse ja laiuse arvutamiseks kasutatakse põhilist trepivalemit: astme laius + kahekordne astme kõrgus = 60—65 sm. Näiteks:

Loodusega hästi sobitatud kivitrepp.

Erinevaid aiatrepi kujundusviise.

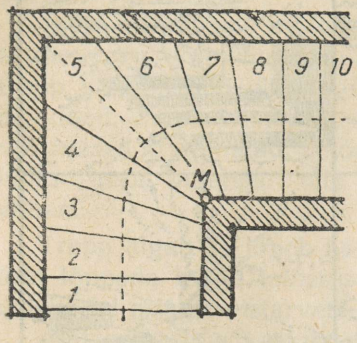
$40 + 2 \times 12 = 64$ sm. Sellise pikkuse tingib rahulikult kõndiva inimese sammu pikkus, mis on tavaliselt 60—65 sm. Aiatrepp peab olema mugavasti käidav, mistõttu ei tuleks ehitamisel astmete normaalset kõrgust suurendada mitte üle paari sentimeetri. Vastasel korral on mööda treppi tõusmine väsitav.

Trepi järsu pöörde korral trepi ühel küljel tekkinud astmete kitsenemise ärahoidmiseks kasutatakse trepi alustamiseks podesti. Podesti võib kasutada ka trepi sees. Podest muudab trepi vabamaks, huvitavamaks, pakub häid kujundamisvõimalusi, on puhkekohaks ja võimaldab trepi suuna muutmist. Podesti kujundamisel tuleb selle pikkus võtta keskmise sammu kordsena, nii et oleks mugav kohe järgmisele astmele edasi astuda, sammu pikkust muutmata. Podesti laiuseks on trepi laius.

Pöörduva trepi normaalne astme laius säilitatakse kesk- ehk jooksujoonel. Seesmise konsooli juurest peab astme laius olema vähemalt

8—10 sentimeetrit. Sirgest trepist pöörduvale tuleb üle minna enne pöördekohta. Sellisel korral tuleb astmete kitsenemine vähem esile ja astmed lülituvad sujuvalt pöördesse.

Podestide ning pöörete kasutamine loob võimaluse huvitavateks trepikujundusteks.

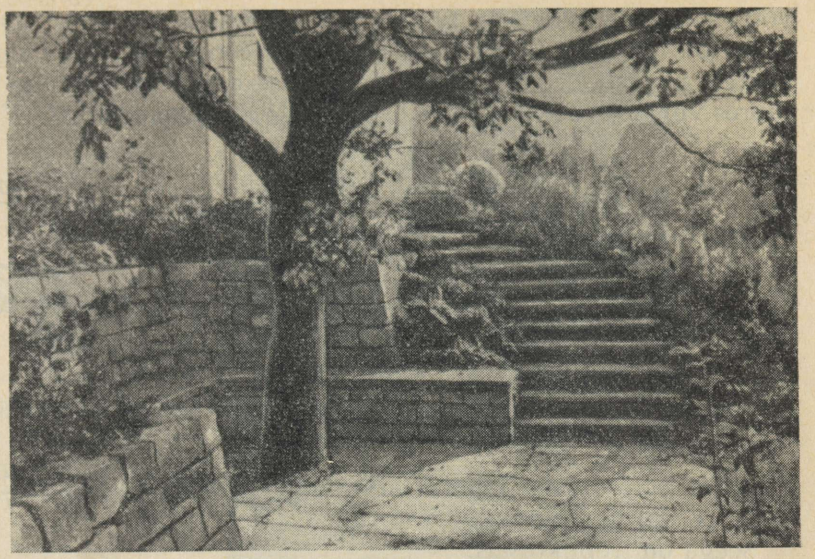

Käigujoone kõverusraadiuse keskpunkt M asub konsooli nurgal. Käigujoonel on kõik pöörduvad astmed (2—8) normaalse laiusega.

Konsoole (tarandseinu, põski) kasutatakse trepi astmete kõrval nende piirdeks. Konsoole tuleb kujundada tagasihoidlikult, nad ei tohi astmetest liiga palju üle kerkida. Konsooli laskumine peaks võimalust mööda sarnanema trepi laskumisega. Konsooli laius (paksus) sõltub trepi ehitusest.

Varem kasutati trepil konsoole peaaegu alati, nüüd kasutatakse neid koduaias veel vaid terrassile või elamusse suunduva trepi juures. Tihti leitakse ka seal meeldivamaid lahendusi tugimüüriga. Enamasti kasutatakse tugimüüri ainult ühel pool trepi kõrval, kuna teisele poole astmeid jääb kallak murupind või lilled ja põõsad. Lühike, kuni 60 sentimeetri kõrgune tugimüür võib paikneda ka mõlemal pool trepi kõrval ainult trepi alguses. Sel juhul võivad kõrgemal jääda trepi kõrvale püsililleriihmad. Hoonest eemal kujundatakse looduslikud trepid ilma konsoolita. Alati ei ole seal kõik trepiastmed ühepikkused, vaid mõni aste võib enam, teine vähem ulatuda ümbruse rohelusse. Harilikult läbivad kiviastmed kallakut murupinda või on trepi kõrval püsililleriihmad, mõni põõsas või puu. Madalatest püsililledest sobivad sinna hästi aubrieetsiad, madalakasvulised floksid, kadakkaerad, kipslilled, kilbirohud, kukeharjad jt., kuid sinna sobivad ka kõrgema kasvuga taimed, nagu bergeeniad, hostad, kitseenelad, kobarpead, päevaliiliad, rodgersiad, tokkroosid, sõnajalad ja kõrgekasvulised heintaimed.

Lihtsamate aiatreppide puhul võib trepi kõrval kasutada ka madalamaid raudkive, mis vaid veidi ulatuvad astmetest üle. Ka nende vahele sobivad madalad ja mõned kõrgemad püsililled.

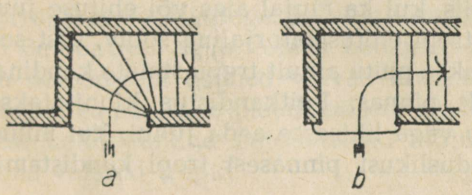
Maja juurde viiv taimedega piiratud trepp. Samast materjalist ja ühtmoodi töödeldud trepiastmed, müür trepi kõrval ja teekate.

Raske on treppi aiaga kooskõlla viia nii, et külm kivitrepp ilma taimestuseta harmoneeriks aia kui tervikuga. Taimed tuleb aga trepi kõrvale paigutada nii, et nad kaugele trepi kohale ulatudes seda ei kitsendaks ega peidaks.

Esimene trepiaste võib trepi konsoolist või tugimüürist ettepoole ulatuda või sellest tahapoole jääda. Trepi algust võib ilustada laterna, plastika või muuga.

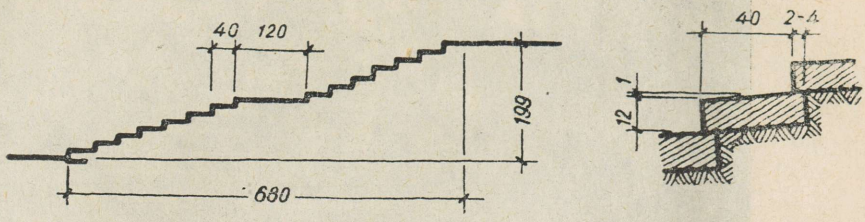
Kõik trepiastmed tuleb vee äravoolu soodustamiseks kohale asetada 0,5—1,5-sentimeetrise langusega astme esiserva poole.

Trepi astmete arv ja pikkus. Olgu meil näiteks trepiga vaja ületada 2-meetrine kõrgus. Siis on ligikaudne trepiastmete arv, kui

Pöörduva trepi *(a)* astmete kitsenemise vältimine podesti sissetoomisega *(b)*; podest on ühtlasi esimeseks trepiastmeks.

võtta astmete keskmiseks kõrguseks 13 sentimeetrit, 200 : 13 ≈ 15. Et trepis ei ole ühtejärge nii suur astmete arv soovitatav, siis paigutame trepi keskele podesti. Seega jääb trepi alumisse ossa 8 ja ülemisse 7 astet, kusjuures viimane aste jääb samale tasemele maapinnaga.

Podestiga trepi projekteerimine.

Trepi kõrguse määramisel arvestame astmete kõrgust (12 sm), astme kallet (1 sm) ja podesti kallet (5 sm).

Seega on trepi kõrgus:

15 astme kõrgus	$15 \times 12 = 180$ sm
14 astme kalle	$14 \times 1 = 14$ sm

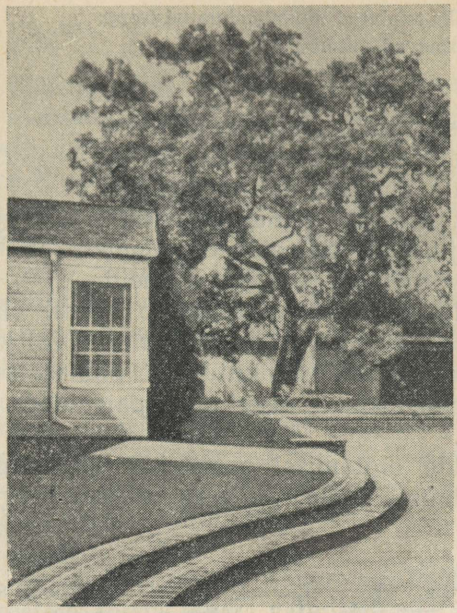
(kaheksanda astme pealispind läheb üle podestiks, mistõttu selle kalle jääb podesti üldise kalde sisse)

podesti kalle	$1 \times 5 = 5$ sm
trepi kõrgus	$180 + 14 + 5 = 199$ sm

Kui trepi kõrgus osutub väiksemaks ületatavast tõusust, kaotatakse vahe pinnase tõstmisega esimese astme ees või jäetakse esimene aste 1 sentimeetri võrra kõrgemaks.

Trepi pikkuse moodustab 14 astme laius ($14 \times 40 = 560$ sm) ja podesti pikkus (120 sm), kusjuures kaheksanda astme laius jääb podesti pikkuse sisse. Seega saame trepi pikkuseks $560 + 120 = 680$ sm.

Treppide materjal ja ehitamine. Aiatreppide jaoks võime kasutada väga erinevaid materjale. Meil on kõige nägusamateks ja kättesaadavamateks materjalideks paas, graniit või ka valatud betoonplaadid. Tellistest ehitatakse trepp siis, kui ka mujal aias või ehituse juures on kasutatud tellist. Puit ei ole trepi ehitusmaterjalina sobiv, sest see mädaneb kiiresti. Mõnikord kasutatakse puitu ainult trepiastmete kandina, kuna astmeteks on kõva looduslik pinnas. Puitkandistus kinnitatakse kohale vaiadega. Selline trepp sobib väga lihtsasse aeda juhul, kui muud sobivat materjali ei ole saada. Looduslikust pinnasest trepi kandistami-

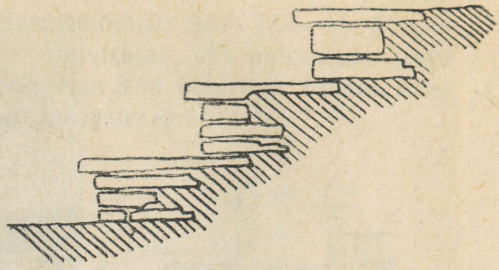
Madal, trepitaoliselt kujundatud tellismüür, mis on piiriks kõrgemal asuva murupinna ja madalamal asuva plaadistuse vahel.

seks on parem kasutada paeplaate või graniitkive. Need paigutatakse vähemalt kahe kolmandiku ulatuses maa sisse, et nad kindlalt kohal püsiksid.

Meeldivad on pae- või graniitkivist astmed. Need võivad koosneda ainult ühest suurest kiviplaadist, mille nähtavaks jääv pind on kas vähem või rohkem tahutud või ainult eesservast tasaseks tahutud. Pinnasesse ulatuv osa jääb tahumata. Alati ei ole nii suuri kiviplaate, siis paigutatakse pikema astme korral kõrvuti kaks või enam plaati. Aste võib koosneda ka kahest võrdse suurusega õhemast üksteise peale asetatud kiviplaadist. Samuti võib ka mitmest kivist koosnevale alusele asetada peale ühe suurema plaadi, nii et selle esiserv ulatuks alumistest kividest veidi üle.

Trepi astmeteks võib kasutada ka küllalt kantis küljega loodusliku kujuga graniitkive. Hästi viimistletud majade läheduses tuleks hoiduda korrapäratute kividega ja viimistlemata kitsastest treppidest.

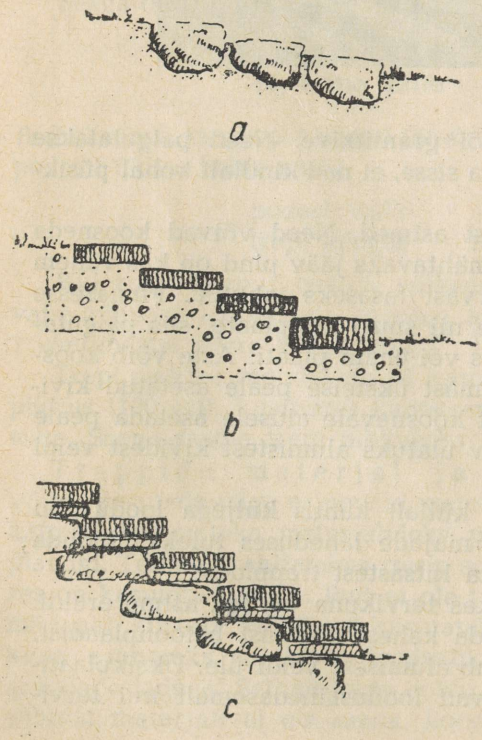
Betoontrepi võib valada kohapeal kas tervikuna või iga astme eraldi. Ka betoontrepi astmed võivad koosneda kahest õhemast betoonplaadist, kusjuures pealmise plaadi esiserv ulatub alumisest veidi üle. Üksikplaatidest kokkupandud betoontrepid mõjuvad looduslähedasemalt kui tervikuna valatud trepid.

Madal kõvaks tambitud mullale ehitatud trepp. Astmed koosnevad mitmest kivikihist.

Väikesi, mõneastmelisi treppe võib ehitada otse hästi kõvaks tambitud mullale, eriti kui astmed koosnevad ühest plaadist. Seisnud pinnasele, mis ei vaju, võib ilma aluseta paigaldada ka kõrgemate treppide astmeid. Pehme aluspõhja ja täitepinnase korral ehitatakse need 20—30 sentimeetri paksusele kiviräbu-, killustiku- või kivialusele, mis on libisemise vältimiseks samuti trepikujuliselt pinnasesse paigutatud. Suurte ja kõrgete treppide astmete otsad tuleb paigaldada kindlale alusmüürile, et trepp ei vajuks.

Treppide ehitamisel asetatakse iga järgmine aste 2—4 sentimeetri võrra eelmise peale. Astmed peavad seega olema ettenähtud laiusest 2—4 sentimeetri võrra laiemad. Eriti kindlalt peab paigaldama esimese astme, sest sellel tuleb vastu võtta teiste astmete surve. Esimene aste peab olema teistest 3—5-sentimeetrise maasse ulatuva osa võrra paksem. Ka võiks trepi esimesele astmele teha madala alusmüüri; see tagab trepile ilmastikukindluse.

Trepiastmete kõrval võib olla muru, vabakujulised lillerühmad, põõsad, kuid astmekivide vuukide vahelisest taimestusest tuleb loobuda. Vähem käidavatel treppidel võib astmekivide külgmisi vuuke tagasihoidlikult taimestada, aga mitte nii, et trepp kaotaks oma otstarbe ja kõndija peaks otsima taimedest vaba astumiskohta. Aiatrepp nagu teegi peab jääma mugava liiklemise vahendiks.

Trepiastmete paigaldamine: *a* — otse kõvaks tambitud pinnasele, *b* — killustikule, *c* — kivialusele.

5. Aiamüürid

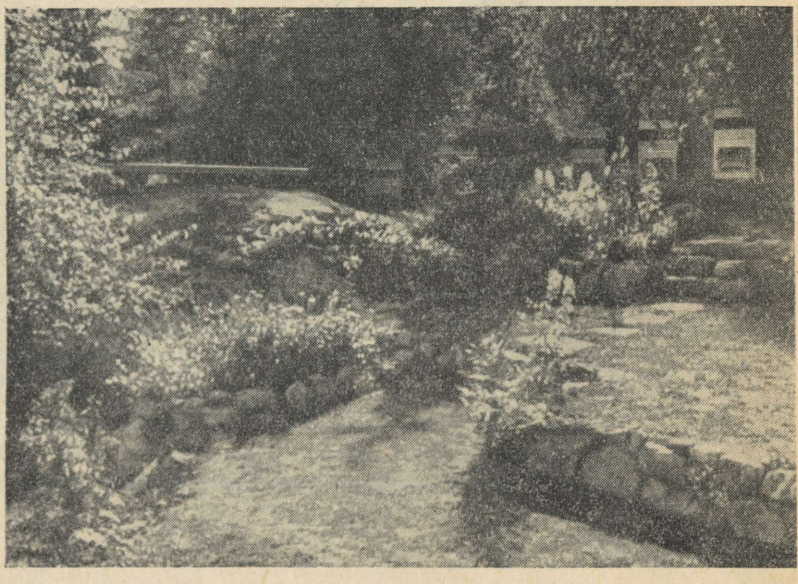
Nagu trepid, nii on ka müürid väga hinnatud kujunduselemendid. Müür piirdena, üksikute aiaosade ja istekoha eraldajana või kallaku aiapinna elustajana pakub palju huvitavaid kujundamisvõimalusi ja toob vaheldust aia üldpilti. Müüre kasutatakse ka selleks, et kehva pinnase korral täita müüritagune hea mullaga ja luua seega taimedele soodsamad kasvutingimused. Meeldiv ja hinnatud on ka aianurgas kaunilt kujundatud müür-pink, mille juurde võib ehitada väikese veekogu.

Müüride ja treppide kunstiline lahendus on siis õige, kui need sundimatult sobivad ümbrusega ja taimestusega. On vale paigutada mõnd kuskil nähtud ilusat müüri või treppi oma aeda, arvestamata oma ja nähtud aia erinevusi.

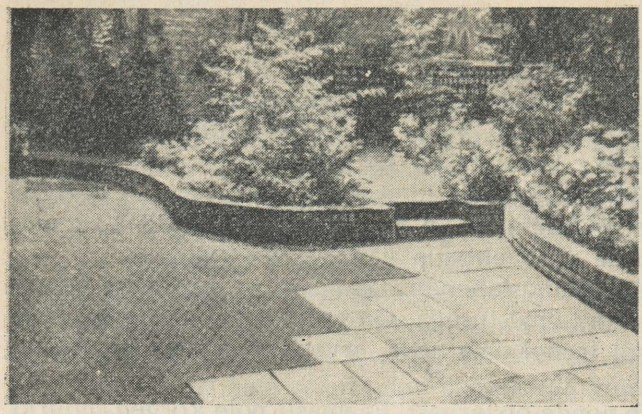
Müüride kõrgus oleneb nende otstarbest. Enamasti pole kõrged müürid eesaia piirdena ilusad; ka silma kõrgusel lõppevad müürid lõikavad vaatepilti ebamääraselt. Ainult hooneid ühendav või ka naaberaedade vaheline müür võiks olla kõrge. Keskmiseks müüri kõrguseks valitakse koduaias koos katteplaadiga kuni 50 sm.

Müüri materjalil, kivide kujul ja asetusel, nende pealispinnal ning vuukide kujundamisel on otsustav tähtsus müüri välimusele.

Aiamüürina võib kasutada iga kivimaterjali. Kõige sobivam on muidugi samas maastikus esinev looduslik kiviliik. Hinnatav müürimaterjal on paekivi, mis harmoneerib hästi taimevärvustega. Väga ilus on ka mitmevärviline graniitkivi.

Graniitkivimüürid suuremas looduslikus aias.

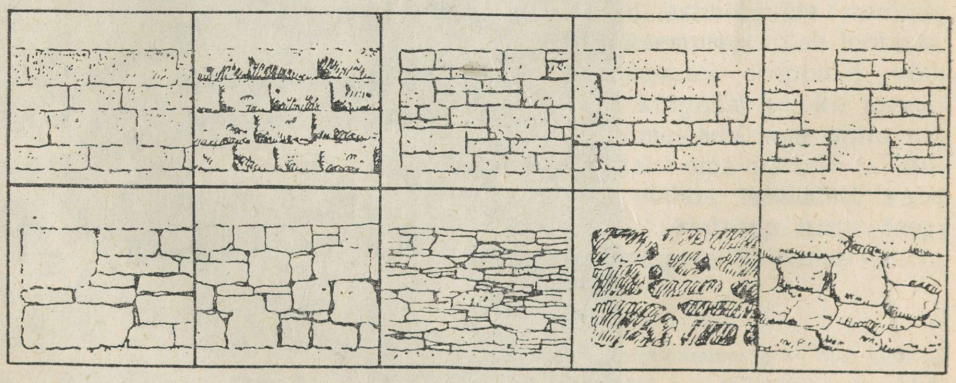

Korrapärastest kividest ehitatud tagant täidetud müür.

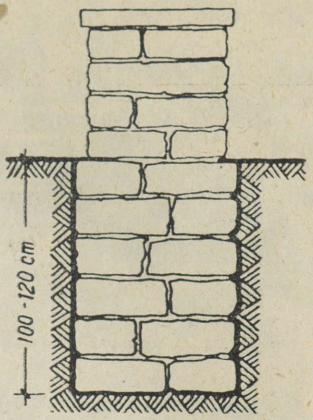
Erineva värvusega kivirühmi ei paigutata müüriks korrapäraselt, vaid vabalt. On ilus, kui mingi kivitoon oma ülekaaluga jääb põhitooniks. Vahest tarvitatakse samas müüris nii pae- kui ka graniitkivi, kuid neid tuleb siis kunstipäraselt kokku sobitada.

Alati ei kasutata müüri kivide vahel mörti, vaid kivid laotakse üksteise peale ilma sideaineta. Tahumata kividest müür jääb hästi viimistletud ehituse kõrval võõraks. Seal tuleks kasutada klombitud kive.

On müür vahetult liidetud ehitusega, siis võiks kasutada müüri ehitamiseks enam-vähem sarnast materjali ja samasugust ehitustehnikat nagu ehitusegi juures. Nii võib kasutada silikaat- või tellisehituste juurde

Enam või vähem töödeldud ja töötlemata kividest erinevalt laotud müüre.

Poole- kuni meetrikõrgune paekivist (või silikaattellistest) müür.

samast materjalist ja samas ehitustehnikas müüre. Mördiga laotud tellismüürile võiks ehitamisel vuukide vahele sisse panna raudarmatuuri.

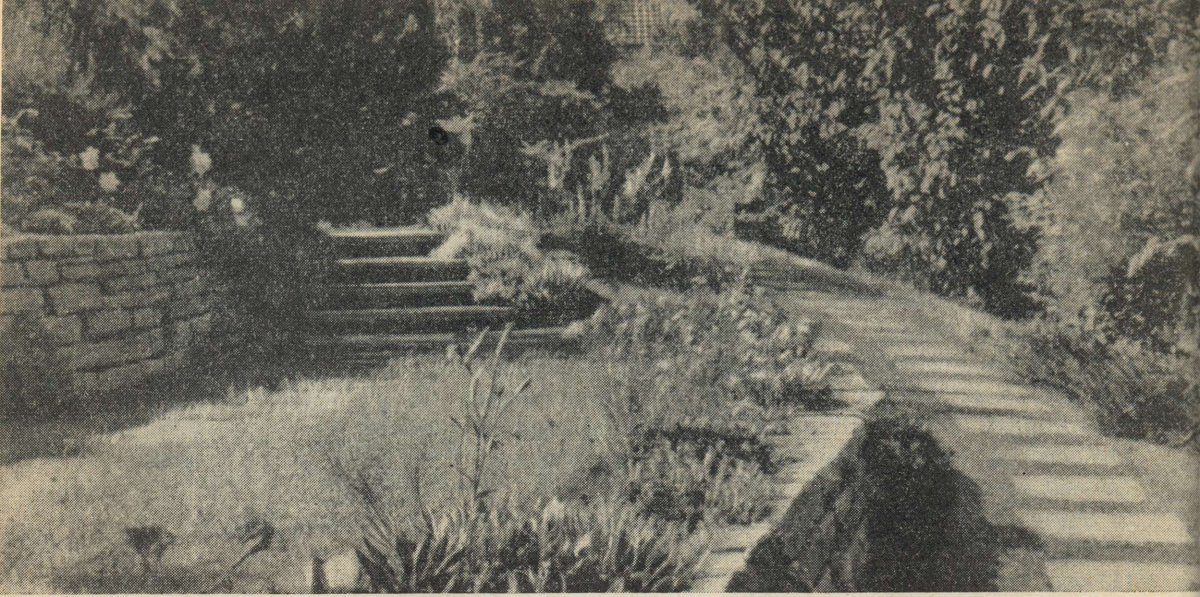
Mördiga laotud looduslikust ja kunstkivist müüride alusmüür ehitatakse külmumispiirist sügavamale, s. o. umbes 1,0—1,2 meetri sügavusele maapinnast. Kuivas liivapinnases võib alusmüüri ehitada ka külmumispiirist kõrgemale — nimelt 50—60 sm sügavuseni.

Pae- ja silikaatkividest müürid laotakse tsementmördiga, mis on valmistatud vahekorras 1:2:10 (1 osa tsementi, 2 osa lupja ja 10 osa liiva). Raudkivist müürid laotakse tsementmördiga, mis on valmistatud vahekorras 1:0,5:6.

Igale mördiga laotud müürile tuleks peale asetada kivist väljatahutud või hööveldatud katteplaat. Katteplaadi paksus oleneb müüri kõrgusest. Et see liiga kergena ei tunduks, ei tarvitata harilikult õhemat katteplaati kui 5 sentimeetrit. Laius valitakse nii suur, et ta külgedelt ulatuks kuni 3 sentimeetrit üle müüriääre. Slemmitud tellismüüri peal võiks tarvitada selle elustamiseks ka looduslikust kivist katteplaati.

Vähem leiavad kasutamist betoonmüürid. Nad on väga tugevad ja ilmastikukindlad, kuid ilu suhtes ei suuda nad loodusliku kiviga võistelda. On hoonel betoonsokkel või kogu alumine korrus betoonist, siis võib seal kasutada kas hoonega sarnast või pinnastruktuurilt ja värvuselt vähe erinevat betoonmüüri. Huvitavat pinnastruktuuri võib saada suurte, kuni 50-millimeetrise läbimõõduga kruusaterade või kivikestega. Need pannakse kas kogu valusegusse või ainult välimisse müüripinna ossa. Et suured terad jääksid pealispinnale püsima, peab betoonisegu olema muldniiske.

Betoonmüüri valamiseks vajalik betoonisegu valmistatakse vahekorras 1:3:3 (1 osa tsementi, 3 osa liiva ja 3 osa killustikku või jämedat kruusa). Segu tuleb valmistada kogu müüri ulatuses ühtlasena. Betooniseguga täidetakse müüri laudadest vorm ehk raketis, tampides segu täitmisel kõvasti kinni. Hooletul täitmisel võivad hiljem müüri pinnalt just ilusad jämedad seguosad maha pudeneda. Ei ole soovitatav pärast raketise eemaldamist, mis toimub umbes 4 päeva pärast raketise täitmist, enam müüri pealispinda tsemendiga katta ega seda tasandada. Hiljem tsemendiga kaetud müürid on ilmetud ja inetut värvi. Lihtsa müüri pealispinda saab teha huvi-

Paekivist tugimüürid looduslikus aias.

tavamaks, kui pärast raketise eemaldamist seda haamriga ebatasasemaks täksida.

Tavalist, lihtsat betoonmüüri pinda võib vajaduse korral katta ka heledavärvilise krohvi või muu viimistluskihiga, mis sobib hoonete juures kasutatud kattekihiga. Slemmitud betoonmüüri võib pealt katta punase katusekivi kattega. Sellise heleda müüri ees tulevad püsililled hästi esile. Betoonmüüri võib elustada ka vääntaimedega.

T u g i m ü ü r i d. Kui koduaias on nõlvakuid, võime aiapinna paremaks ärakasutamiseks ja pinna väikeste kõrgusevahede esiletõstmiseks ehitada tugimüüre. Tugimüüriks nimetatakse kahe eri kõrgusega pinna piiril asuvat müüri, mille esikülg on nähtav, tagakülg aga nähtamatu, see toetub vastu mulda. Tugimüür asendab kallakut ja võimaldab muuta aia kaldpinda horisontaalseks.

Aia kaldpinda võime muuta tugimüüriga horisontaalseks mitmel viisil:

1) tugimüüri abil müüri taga oleva kallaku täitmisega;
2) kahe eri kõrgusel asuva paralleelse müüri abil. Kõrgemal asuva müüri ette jääva mullaga täidetakse alumise müüri taga olev kallak;
3) müüri ette jääva mulla äravedamise või laialikühveldamisega.

Tahvel V — Neitsilik ebajasmiin: *1* — *Philadelphus virginalis.* Sellised väikesed üksikõiekobarad kinnituvad kogu pika varre ümber. *2* — *P. virginalis* «Bouquet blanc».

1
2
Patune

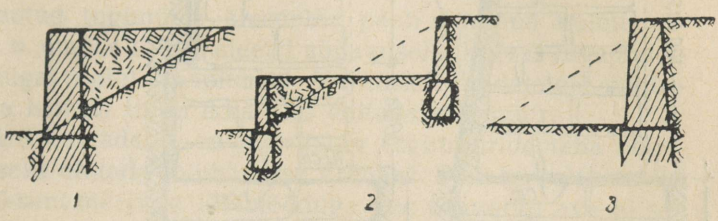

1

2

Müür peab olema seda tugevam, mida korrapäratumad on müüri ehituskivid ja mida niiskem on müüri taga asuv pinnas. Tavaliselt on küllalt, kui võtta tsementmördiga laotud vertikaalse tugimüüri paksuseks üks kolmandik müüri maa seest väljaulatuvast kõrgusest. Sealjuures kitseneb müür ülespoole kas sujuvalt või astmeliselt.

Kaldpinna muutmine horisontaalseks tugimüüri abil.

Looduslikust kivist laotud tugimüüri minimaalne paksus on 50—60 sm. Tugimüüre ei tohi ehitada täidetud pinnasele, sest seal esineva pinnase vajumise tõttu võib müür mõraneda. Tugimüüri ehitamiseks võib tarvitada iga looduslikku kiviliiki. Nägusad on rustikaalsed klombitud kividest esiküljega müürid. Meeldiva müüri saame ristkülikukujulistest enamvähem korrapäraselt asetatud paekividest. Võib tarvitada ka korrapäratuid, erineva suurusega ja vähe või täiesti töötlemata kive. Nurkades kasutatakse müüri tugevdamiseks ning ilu pärast suuremaid kive.

Raudkive kasutatakse enamasti lõhutult või tahutakse ainult väljapoole jääv külg tasaseks. Sellises müüris jäävad kivide vahele kolmnurksed vahekohad, mis täidetakse kivikildudega. Sel puhul tuleb vuugid puhtalt välja tuua, mitte aga katta kivikildude pinda mördiga. Looduses esineb eri värvi ning heledamaid ja tumedamaid kive. Õige müüriehitaja jagab kivide värvilaigud sobivalt üle kogu müüri pinna, muutes sellega müüri elavaks ja värviliseks.

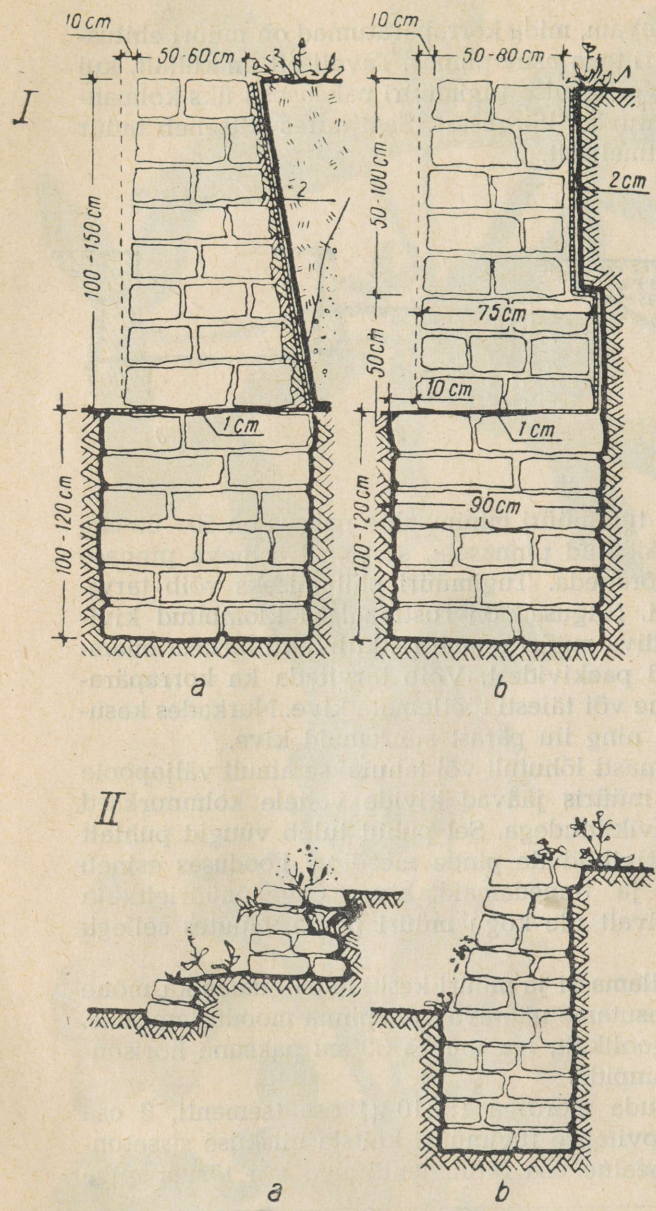
Tugimüüris võib vastu mullamassi ja müüri keskele paigutada ka mõne muu kiviliigi kui see, mida kasutame nähtava välispinna moodustamiseks.

Müüritagune tuleb täita hoolikalt, iga umbes 30 sm paksune horisontaalkiht tuleb kõvasti kinni tampida.

Paekivist müüre võib laduda mördiga 1:2:10 (1 osa tsementi, 2 osa lupja ja 10 osa liiva). Kui soovitakse tugimüüri kaitsta niiskuse sissetungimise eest, tuleb selle maapealne osa bituumenikihiga või tõrvapapiga

---

Tahvel VI — Ebaküdoonia ja kuldvihm: *1* — näsaline ebaküdoonia *(Chaenomeles japonica)*, *2* — alpi kuldvihm *(Laburnum alpinum)*.

Aiamüüre: I) Sujuvalt *(a)* ja astmeliselt *(b)* kitsenev tugimüür. Niiskuse isolatsioonina tugimüüri ja vundamendi piiril *(1)* bituumeni- ja tõrvapapikiht ning vastu mullamassi *(2)* bituumeniga kaetud krohvikiht. II) Mördita laotud ehk kuivmüürid. Väike vundamendita müür *(a)* ja vundamendile ehitatud tugi-kuivmüür *(b)*.

isoleerida maa sees olevast alusmüürist. Müüri maapealse osa pinnasepoolne külg tuleb mördiga siledaks krohvida ja bituumenikihiga katta.

Kuivas liivamullas võivad müürid jääda isolatsioonita.

Paekivist tugimüürid kaetakse tavaliselt paekivist tahutud katteplaadiga. Hädakorral võib kasutada ka betoonplaati.

Raudkivist tugimüürid laotakse tsementmördiga 1:0,5:6 (1 osa tsementi, 0,5 osa lupja ja 6 osa liiva).

Tsementmördil laotud tugimüüri alusmüür peab ulatuma külmumispiirist sügavamale, s. o. umbes 1—1,2 meetri sügavusele (kuivas liivapinnases aga 50—60 sm sügavusele) maapinnast. Ka küllalt madalatele müüridele, mis on mördiga laotud, tuleb ikka alla ehitada alusmüür.

Et hoida tugimüüre kuivadena, on soovitatav tugimüüride taha koguneva vee ärajuhtimiseks ehitada müüri sisse drenaaž. Selleks tuleb müüri sisse jätta väikesi 10-sentimeetrise läbimõõduga vee äravoolu avasid või paigutada sinna 5-sentimeetrise läbimõõduga torusid. Tuleb hoolitseda ka selle eest, et müüri pealispinna vesi ära voolaks.

Küllalt kuiva liivapinnase korral võib ehitada tugimüüre tellistest. Tugimüüre ehitatakse ka betoonist. Need valatakse korrapärastena ja nendega ei püüta jäljendada looduslikku kivi.

K u i v m ü ü r i d. Koduaias tarvitatakse peamiselt ilma mördita laotud tugimüüre ehk nn. kuivmüüre. Kuivmüüri ehitamisel tarvitatakse kivide vahel sideaineks savikat mulda, sammalt või mättaid. Vajaduse korral võib kive mõnest kohast ka tsementmördiga ühendada.

Kuivmüüri võib ka üsna madala ehitada (alates paarikümnest sentimeetrist), mispuhul see on tavaliselt ääriseks lillepeenrale.

Koduaia kuivmüürid ehitatakse otse mullale, niiske savipinnase korral aga killustik- või kruusalusele. Kõrgeid kuivmüüre võib ehitada ka mördiga laotud kindlale alusmüürile. Alusmüüri paksuseks võetakse kaks kolmandikku müüri kõrgusest.

Kuivmüüri paksuseks võetakse keskmiselt pool tema kõrgusest. Müüri esikülg ehitatakse tahapoole kergelt kaldu. Meetrikõrgusel müüril on kalle 10—20% (s. o. kaugus müüri jalalt tõmmatud vertikaaljoone ja müüri tipu vahel on 10—20 sm). Kalde tõttu püsivad kivid kindlamini kohal ja muld ei varise nende vahelt välja. Taimestatava kuivmüüri kivikihtide vahele tuleb kivide paigaldamisel panna 2—3 sentimeetrit huumusrikast mulda.

Mida madalam on planeeritud müür, seda paremini tuleb kivid välja töötada, sest selline müür paistab rohkem silma. Kunagi ei asetata kive müüri vertikaalselt, vaid nii, et pikemad küljed jääksid horisontaalselt.

Madala laitmatult laotud kuivmüüri puhul võime loobuda katteplaadist. Kui aga kõrget müüri ei taheta lõpetada katteplaadiga, peavad müüri

ülemised read olema küllalt suurtest kividest. Kaetud müür on vastupidavam.

Raskel savisel pinnasel on soovitatav täita kuivmüüri tagune jämeda kivikillustikuga. Selline kaitsekiht juhib vee eemale ja külm ei kahjusta müüri.

K u i v m ü ü r i t a i m e s t a m i n e. Kuivmüüri taimestamiseks tuleb iga nõgu ja vuuk hästi tihedalt täita viljaka parajalt niiske mullaga. Kivid asetatakse müüri nii, et vertikaalsed vuugid ei satuks kohastikku, sest muidu võib vihm mulla kivide vahelt välja uhtuda.

Müüri tuleb taimestada väga hoolikalt, sest kivide vahel on taimedel hoopis halvemad kasvutingimused kui peenral. Istutatava taime juured ei tohi olla kuivad, neid ei tohi kägarasse suruda, vaid nad tuleb sinna paigutada loomulikult. Eriti ettevaatlikult tuleb istutada vanemaid taimi, noored taimed kohanevad kergemini. Ka juba müüri ehitamise ajal võib müüri vuukidesse istutada taimi või segada lilleseemneid vuukidesse pandavasse mulda. Taimed sobivad ka müüri peale, kuhu samuti paigutatakse head mulda. Müüri peale esiäärele võiks istutada selliseid taimi, mis üle müüri ääre alla ripuvad. Müüri peal võib kasvada ka ainult muru.

Asub kuivmüür tee kõrval, muudavad müüri vuukidest tee kohale ulatuvad taimed müüri ja tee eriti huvitavaks.

Pole õige taimestada iga kuivmüüri või teha seda valimatult. Müüre, mis ühendavad ehitusi, taimestatakse väga tagasihoidlikult. Aia piirdeks olevaid müüre ja müüre, mis aiaruumi tükeldavad, võib tugevalt taimestada. Kuid ka seal ei istutata kogu müüri külge tihedalt taimi täis, vaid müür jäetakse kohati suuremate laikudena nähtavaks.

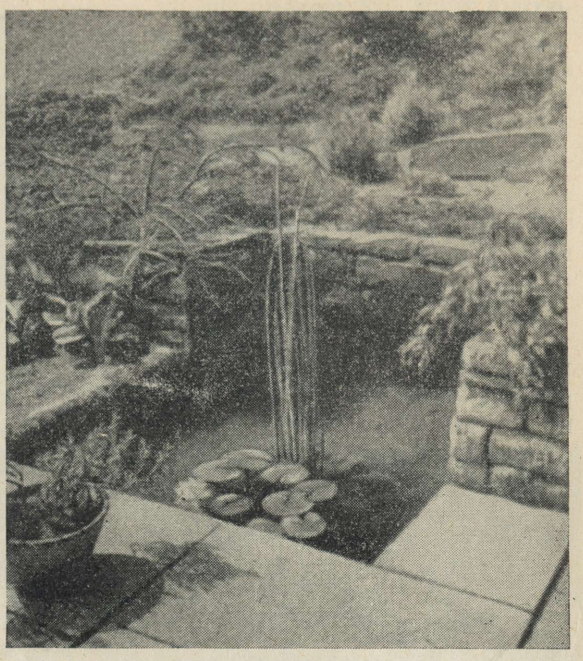
Dekoratiivselt mõjuvad kohati müüri ees paiknevad kõrgemad taimed, nagu kukekannused, tokkroosid, daaliad jt. Müüri ette võib istutada ka mõne vääntaime.

Päikesepaistel asuva kuivmüüri vuukidesse sobivad alpi aster, harilik aubrieetsia, nõeljaslehine floks jt. (vt. tabelist 6).

6. Vesi aiakujunduses

Vesi on hinnatav kujunduselement nii väikestes kui ka suuremates aedades. Viimasel ajal on veebasseinide arv individuaalaedades pidevalt kasvanud.

Selge ja rahulik veepind või vaikne veevulin mõjuvad rahulikult ja nauditavalt. Palavatel suvepäevadel levib veekogust aeda karastavat jahedust ja niiskust, mis soodustab taimede kasvu. Veekoguga aeda lendavad külastama ka mitmesugused linnud, et seal juua või end vette kasta.

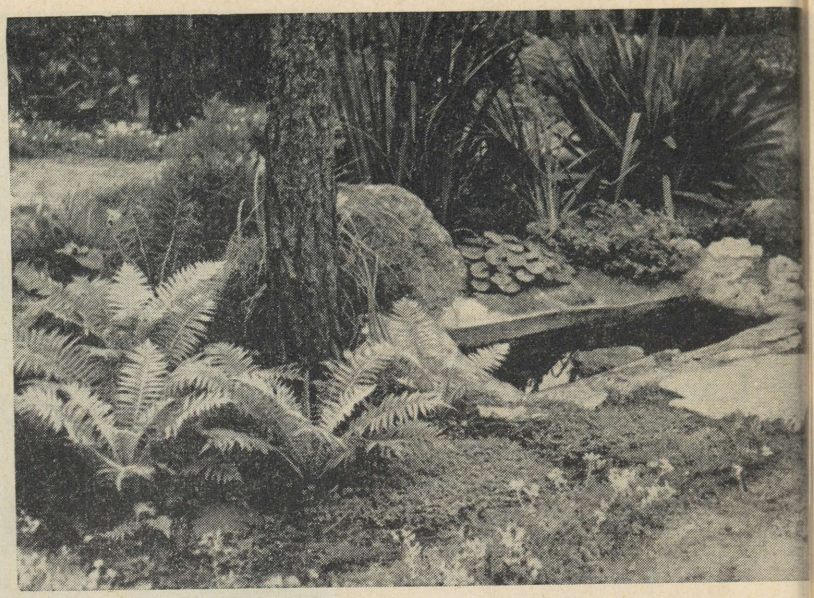

Väike bassein pinnatõusu jalamil.

Ümbrusega sobitatud basseinid asuvad müüri, püsilillede või põõsaste kõrval murus või pinna väikese tõusu jalal. Meeldiv on koduaias väike puhkenurk veekoguga, milles kasvavad vesiroosid või muud veetaimed. Koduaeda võib ehitada ka veebasseini väikese skulptuuri või võrdlemisi vähest ehituskulu nõudva purskkaevuga. Kaunis on terrassiga ühendatud veekogu.

Veebasseini suurus oleneb aia suurusest ja basseini otstarbest. Väiksesse koduaeda ei ehitata liiga suurt basseini. See läheks küllaltki kulukaks, aga väikesed basseinid on samuti ilusad ja vastavad väikese koduaia mõõtmetele. Pealegi muudavad suured veekogud aia näiliselt väiksemaks, suured vett täis basseinid ise aga paistavad alati väiksematena, kui nad tegelikult on.

Basseinid võivad olla oma kujult looduslikult vabakujulised, ümmargused, ristküliku-, ruudu- või trapetsikujulised jne. Väga kaua esinesid aedades ainult geomeetrilise vormiga veekogud. Tänapäeval on kiiresti levinud vabakujulised basseinid. Elamu läheduses võiks esineda nii geomeetrilise kui ka vabama kaldajoone kujundusega bassein, nagu seda tingib hoone ja basseini lähema ümbruse lahendus. Hoonest eemal või aia-

Väike bassein püsilillede vahel lindude joomis- ja supelkohana.

osas, kus kujunduselt on kõik looduslähedaselt vaba, tundub veekogu nelinurkne vorm liiga otsituna ega sula ümbrusega kokku. Seal oleks sobivam vabakujuline bassein.

Geomeetrilise kujuga — nelinurkseid, ümmargusi jt. basseine ei ehitata murusse ega muude taimede keskele ilma kindla piirdeta, vaid need ääristatakse looduslikest või kunstkividest plaatidega. Vabakujulisi basseine ääristatakse samuti, kuid suuremaile neist võib jätta ka loodusliku kalda ning paigutada kaldale graniitkive ja vabakujulisi püsililleriihmi.

Nüüd ei ehitata koduaia kaunistuseks enam vanamoelist kõrgete äärtega esinduslikku veebasseini keset muruväljakut. Basseini plaatääris jääb harilikult samale kõrgusele maapinnaga või ulatub kuni ühe plaadi paksuse võrra sellest kõrgemale. Plaatääris võib osaliselt või ka üleni laieneda plaadistatud pinnana ümber basseini. See kas nelinurksetest või korrapäratutest plaatidest pind liitub muru või püsililledega vabalt, ilma korrapärase piirjooneta. Basseini ümbruse plaadistatud pinna sisse või selle välimisele äärele võib kohati kivide vahele jääda suurem vahe või terve kivi koht vabaks, kuhu istutatakse püsililli. Taimi ei istutata hekina ümber veekogu, vaid rühmade viisi. Muidu sulevad taimed juurdepääsu veekogule, takistavad vaadet veele ning mõjuvad igavalt.

Kunstliku veekogu, basseini ümbrus ei ole niiskem kui muu aiaosa, seepärast ei või sinna istutada looduslikke kaldataimi. Kõrgematest taimedest valitakse peamiselt lopsakakasvulised, lihavate lehtedega taimed või lameda veepinnaga kontrastselt püstised.

Basseinide ümbrusse sobivad astilbed, bergeeniad, hostad, iirised, päevaliiliad, kobarpead, kullerkupud, lõosilmaõieline imikas ja rodgersiad.

On veekogu ümber kiviplaadid või sinna kulgeb plaattee, sobivad plaadistuse vahele kõrgemate taimede hulka ka madalad ja polstertaimed, nagu akakapsad, madalad floksid, ibeerised, kadakkaerad, kilbirohud, kääbusiiris ja missuuri kuningakepp.

Basseini äärel väike vett purskava konna skulptuur.

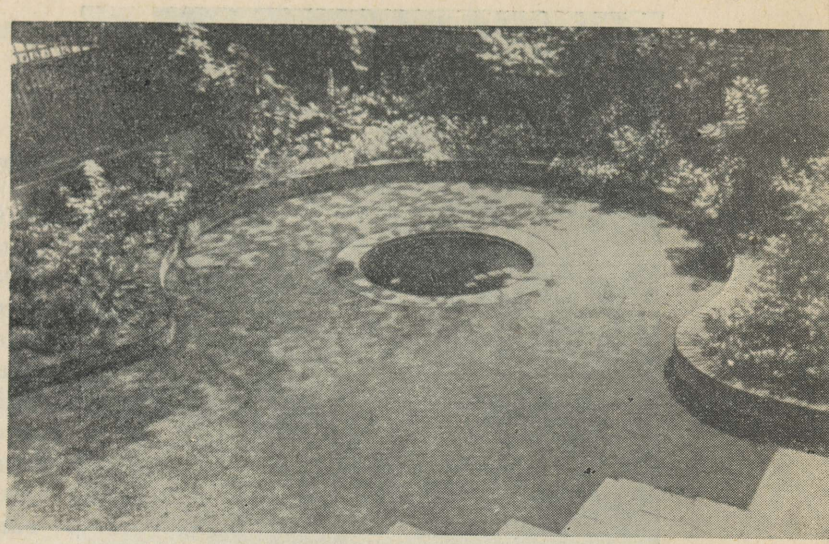

Terrassi ees asuv bassein.

Veekogu ümber aga ei tarvitse alati olla kaldataimi. Suuremas murupinnas asuvale basseinile, mille ääreks on suured kiviplaadid, annab erilise võlu ainult mõni vesiroos või muu vees kasvav taim. Vesirooside jaoks peab vee sügavus basseinis olema vähemalt 40—50 sm, sest muidu ei uju vesirooside lehed vee pinnal nagu looduslikus veekogus, vaid ulatuvad ebaloomulikult üle veepinna. Vee vähene sügavus võib olla ka nende kidura kasvu põhjuseks. Vesiroosid ei vaja väetamist ega hooldamist, küll on neile aga vajalik päike ja soe vesi, mistõttu basseini vee liiga sagedane vahetamine on kahjulik. Ka purskkaev ei sobi vesirooside basseini.

Väikesi veekogusid ei tohi taimedega üle kuhjata, siis ei pääse vesi kui peaelement mõjule. Suurem osa veepinnast peab jääma nähtavaks.

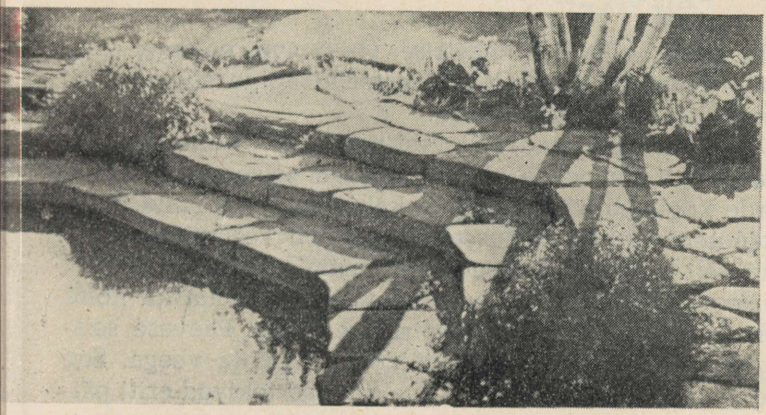
Vee juhtimine basseini ja sealt ära. Kui majapidamises on olemas puurkaev või veevärk, võib vee basseini juhtida toru kaudu või voolikuga. Toru ots peab jääma veest välja, et kõdunenud lehed, rohi

Ümarbassein murupinnas.

ja muu praht ei ummistaks toru. Juurdevoolutoru ei tarvitse olla suure läbimõõduga. Väikese basseini täitmiseks on küllalt 1—1¼-tollisest torust.

Basseini tühjendamiseks kasutatakse tavaliselt juurdevoolutorust 2—3 korda suurema läbimõõduga või veel jämedamat äravoolutoru või äravooluseadeldist, mis asub harilikult basseini põhjas. Äravoolutoru ots on suletav. Basseini tühjendamiseks kõlbab ka aia kastmisel kasutatav pump.

Osaliselt trepikujuliselt äärestatud bassein. Plaadistuse vahel kohati taimi, murupiiril mitmeharaline puu.

Paeplaatäärisega nelinurkne bassein terrassi ees murus.

Basseini põhi ehitatakse mõnesentimeetrise (4—5 sm) kaldega äravoolu suunas; vee äravoolutoru peab algama basseini kõige sügavamast kohast, et basseini saaks täielikult tühjendada.

Veekogud on aias ainult siis ilusad, kui vesi nendes on küllalt puhas. Selleks tuleb vett aeg-ajalt uuendada. Pikemat aega seisnud ja haisva veega veekogu juurde koguneb sääski ja teisi kahjulikke putukaid. Puudub basseinil äravoolutoru või äravooluseadeldis, tuleb vesi välja tõsta. Basseinis soojenenud vett on sobiv kasutada aia kastmiseks.

Vetikate tekkimise vältimiseks võib basseini vees lahustada ka kolm grammi kaalium-permanganaati ühe kuupmeetri vee kohta. Päevase seismise järel tühjendatakse bassein sellest ja täidetakse puhta veega. See pidurdab vetikate tekkimist 3—4 nädalaks. Kuna vetikad tekivad eriti päi-

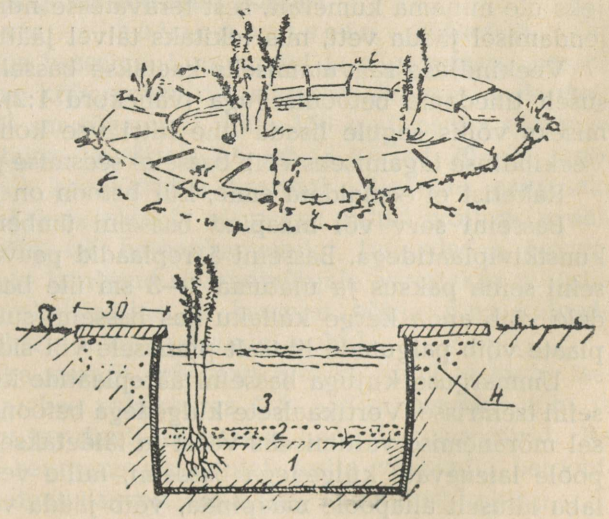
kesepaistel soojenenud vees, siis veekogudes, mille kaldal või vees on vett varjutavaid taimi, tekib neid vähe. Ka kalad hävitavad vetikate algmeid.

Kunstlike veekogude konstruktsioone

P u u t ü n n. Kõige lihtsama ja odavama pisikese veebasseini saame ääreni maasse kaevatud puutünnist või plekkvannist. Puutünn võib olla üsna vana ja muuks otstarbeks sobimatu.

Enne maasse paigutamist tuleb tünn puhastada. Tünni serva ja maapinna tünni ümber katame kiviplaatidega nii, et tünni ülemine serv ei jääks nähtavaks. Selline väike veekogu võib olla võhumõõkade, hundinuiade, kõrkjate ja teiste veetaimede kasvukohaks. On tünn küllalt suur, võib seal kasvatada vesiroose. Tugevakasvuliste vesirooside heaks arenemiseks tuleb ühe vesiroosi kohta arvestada kuni 2 m^3 vett. Tavaliste veetaimede jaoks asetame tünni põhja 10—30 sm paksuse kihi huumusrikast mulda, vesirooside jaoks aga head savikat kõdunenud veisesõnnikuga segatud aiamulda. Sellesse mulda istutame taimed, riputame 3—4 sm liiva ja selle peale õhukese kihi kruusa ning seejärel täidame nõu veega. Liiv ja kruus hoiavad mulla põhjas ega lase vett sogaseks muutuda.

Analoogiliselt võib väikese ümmarguse veekogu ehitamiseks kasutada ka betoonist kaevu- või kanalisatsioonitoru, mille põhi valatakse betoonist või kindlustatakse saviga.

Väike bassein vanast puutünnist, mille ääris on paekivist: *1* — 15—20 sm mulda, *2* — 3—5 sm kruusa või jämedat liiva, *3* — kuni 30 sm vett, *4* — kruus.

Väike betoonbassein. Väikese betoonbasseini, mille külgede pikkused on 1,5 ja 2 meetrit ning sügavus kuni pool meetrit, põhi ei ulatu küll mittekülmuvasse pinda, kuid ta ei vaja alusmüüri. Süvendi kaevamisel arvestatakse basseini mõõtmetele juurde seinte ja põhja täitekihi paksus. Kaevatud süvendi põhi tambitakse kõvaks ja kaetakse vett läbilaskva killustikuga. Killustik kaetakse vett läbilaskva ning basseinile elastse aluse moodustava 5—10 sm paksuse liivakihiga. Need vett kiiresti läbilaskvad kihid kaitsevad basseini põhja külmumise ja mõranemise eest. Liiva peale pannakse tampides 12 sm paksune betoonisegu kiht. Betoonisegu valmistatakse vahekorras 1:4 kuni 1:5, s. o. üks osa tsementi ja neli või viis osa liiva. Segu ei tohi olla liiga niiske. Enne põhja valamist luuakse vee sisse- ja väljajuhtimise võimalus. Betoonikihi ülemisse ossa on soovitatav panna 3—4-millimeetrise läbimõõduga traadist armatuur. Traadid asetatakse nii piki kui ka põiki, vahekaugustega 25—30 sm üksteisest. Pärast põhja valamist ehitatakse süvendisse 2,5 sm paksustest laudadest vorm ehk raketis ja valatakse segu iga 10—15-sentimeetrise kihi järel tugevasti tampides 8—10 sm paksused küljed. Raketis peab mahtuma süvendisse nii, et raketise ja pinnase vahele jääks basseini külje paksune ruum. Raketist tuleb seestpoolt tugevasti toestada, et see betooni tampimisel ja hiljem kivistumisel ei painduks.

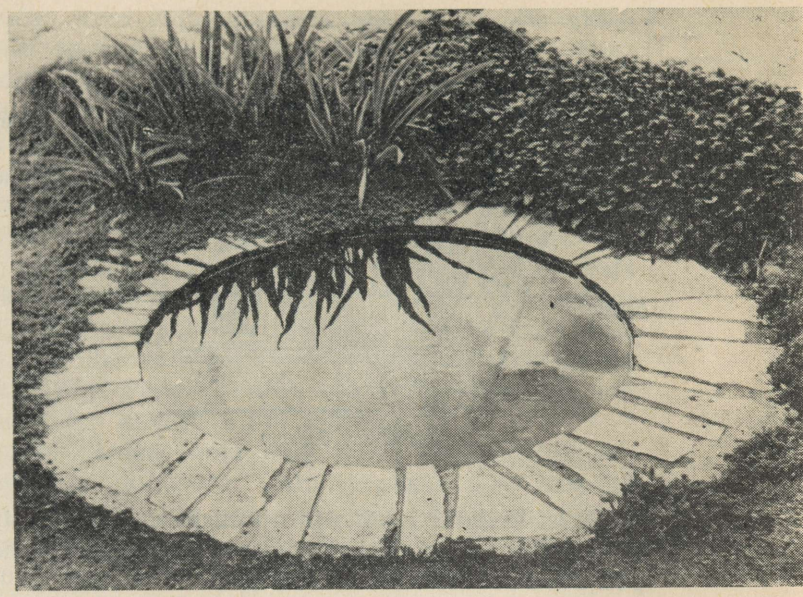
Ka basseini külgedesse on soovitatav asetada armatuur. Põhja armatuuri moodustavad traadid jäetakse niipalju pikemaks, et neist saaks painutada ka külgedele vertikaalse armatuuri, kuna hiljem, külgede tegemisel, paigutatakse juurde veel horisontaaltraadid. Basseini põhi peab küljeks üle minema kumeralt, sest teravatesse nurkadesse võib basseini tühjendamisel jääda vett, mis tekitaks talvel jäätudes mõrasid.

Veekindluse saavutamiseks kaetakse basseini sisepind 1,5—2 sm paksuselt tihedama betooniseguga (vahekord 1:2). Vetikate tekkimise vältimiseks võiks segule lisada ühe liitri vee kohta 25 grammi vasevitrioli. Veekindluse tagamiseks võib basseini seesmise pinna katta ka vesiklaasiga.

Raketist ei eemaldata enne, kui betoon on kivinenud.

Basseini serv või maapind basseini ümbert kaetakse looduslike või kunstkiviplaatidega. Basseini ääreplaadid peavad olema laiemad kui basseini seina paksus ja ulatuma 2—3 sm üle basseini külgede. Ääreplaatidele võib anda kerge kallaku kas basseini suunas või väljapoole. Ääreplaate võib paigutada lihtsalt pinnasele või siduda need mördiga.

Ümmarguse kujuga basseini ääreplaatide küljejooned suunatakse basseini tsentrisse. Vertikaalsete külgedega betoonbassein tühjendatakse sügisel mõranemise vältimiseks veest ja täidetakse puulehtedega. Kaldu ülespoole laienevate külgedega basseini, mille veepind lastakse umbes käelaba laiuselt allapoole maapinda, võib jääda vesi talveks sisse.

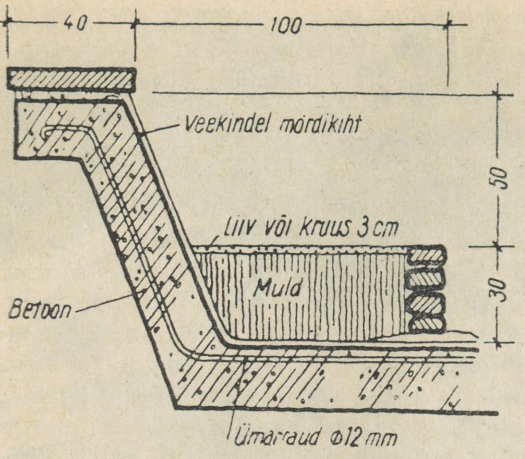

Paeplaatäärisega ümarbassein.

Kerges pinnases võib ehitada ilma alusmüürita niisama sügavaid, kuid pikemate külgedega basseine. Ilma alusmüürita ehitatava basseini seinad ei tohi aga kunagi ulatuda sügavamale selle põhjast.

130—150 sm sügavune betoonbassein. Betoonist võib ehitada igasuguse suurusega basseine. Suurematel ja sügavamatel basseinidel peab süvend ulatuma külmumispiirist sügavamale, mis asub meie oludes keskmiselt 100—120 sm sügavusel. 130—150 sentimeetri sügavuse betoonbasseini põhi ehitatakse tavaliselt 20—30 ja küljed 20—25 sentimeetri paksused. Harilikult arvestatakse basseini külgseina paksuseks $^1/_3$ külje kõrgusest. Kui ei taheta ehitada nii paksu müüri, võib selle ehitada niisama paksu kui väikesel betoonbasseinilgi, tugevdades betooni traadist armatuuriga. Kõvaks tambitud süvendipõhjale asetatakse killustik ja sellele liivakiht. Segu valmistamine ja basseini põhja ning külgede valamine toimub nagu väikese betoonbasseinigi puhul.

Basseini võib ehitada ka graniit- või paekividest, sidudes kivid tsementmördiga, mis valmistatakse vahekorras 1:4. Sellise basseini põhi ja küljed ehitatakse nii, nagu tavaliselt ehitatakse hoonete alusmüürid. Ka kividest ehitatud basseini seesmine pind tuleb katta veekindla betoniseguga. Põhja alla tuleb paigutada vett läbilaskev kivikillustikukiht.

Suuremas betoonbasseinis on tellismüüri abil eraldatud poole meetri sügavune vesirooside kasvukoht ehk hoidla.

Suuri betoonbasseine ja ujumisbasseine tuleb tugevdada terasarmatuuriga, sest bassein peab olema mitte ainult veekindel, vaid ka vastupidav põhjavee survele.

Veetaimede hoidlad. Basseinist võib madala tellismüüriga või lihtsalt kividega ääristamise teel eraldada ühe või mitu veetaimede kasvukohta ehk hoidlat.

Veetaimed kas istutatakse hoidlasse või paigutatakse sinna nõudega, milles nad kasvavad. Veetaimi, mis vees või ka ilma veeta võivad vabas looduses talvituda, võib kasvatada vahetult hoidlas. Need veetaimed aga, mis talveks tuleb veest välja võtta ja hoonesse paigutada, asetatakse hoidlasse korvide, kastide või pottidega. Hoidlad tuleb ehitada sellise suurusega, et taimede kasvunõud nendesse mahuksid.

Hoidlamüüri ehitamisel tellistest tuleb selle alla paigutada killustiku- või kruusakiht, et võimaldada basseini tühjendamisel veel välja voolata kogu hoidlast. Taimehoidla põhi, kuhu veetaimed istutatakse, täidetakse umbes 30 sm paksuse savika kõdusõnnikumullaga ja kaetakse pealt mõne sentimeetri paksuse liiva- ja kruusakihiga. Sellisel hoidlal aga, kuhu taimed paigutatakse nõuga, võib põhjaks olla kruus, nõu surutakse seal kruusa sisse.

Suuremate veekogude korral võib veetaimede hoidlat kujundada astangutena, vastavalt veetaimede erinevaile nõudeile vee sügavuse suhtes.

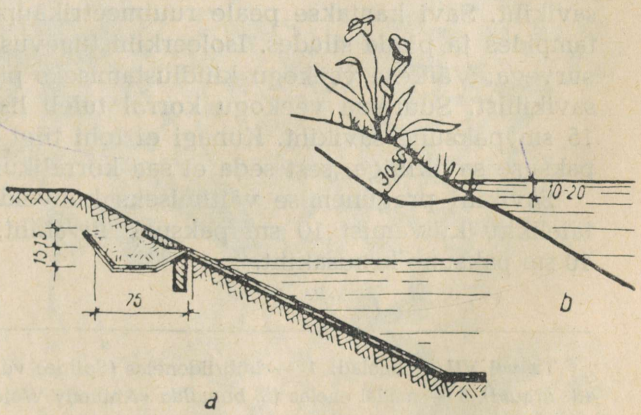
Papp-põhjaga basseinid ja tiigid. Praktiline ja hinnatud suuremate basseinide, eriti aga tiikide aluspõhja materjal on katusepapp. Sellega saab hõlpsasti, kiiresti ja odavasti kindlustada veekogusid. Pappkindlustuse vastupidavus on küllalt suur: harilikult üle 10 aasta. Papp-

kindlustus ei veni ega paisu, kuid võib rebeneda, kui peab vastu võtma liiga suure surve. Seetõttu on pappkindlustus kohane ainult kõva aluspõhja korral, kui veekogu põhja all ei esine allikaid, mis muudavad aluspõhja pehmeks ja järeleandvaks. Kui basseini süvend on välja kaevatud, võetakse basseini põhjast kõik kivid välja, et nad hiljem pappi ei rebestaks. Basseini külgedele antakse kalle, et need hiljem ei variseks. Kogu süvendi pind tambitakse kõvaks ja siledaks. Ära- ja juurdevoolutorude ümbrus betoneeritakse 25 sm paksuse betoonkindlustuskihiga.

Olulise tähtsusega on kaldaäärse pappkindlustuskihi kohalepanek. Papi serv tuleb keerata üle kalda tugikivi selle alla või kinnitada niisamuti mullakihi abil. Viimasel juhul võiks kalda mullakihi paksus papi peal olla vähemalt 30—50 sm. Kinnitatavale papiosale tuleb jätta samasugune kalle, mis on basseini kaldalgi. Pappi kattev kaldakindlustuskiht, milleks hästi sobivad mättad, tuleb kõvasti kinni tampida.

Basseini süvend kaetakse papiga sooja ning kuiva ilmaga. See toimub analoogiliselt pappkatuse katmisega. Katmist alustatakse basseini keskkohast. Iga järgmise papiriba äär peab ulatuma vähemalt 10 sm võrra eelmise peale. Alumise papi äärele määritakse kuuma bituumenit ning järgmine papikiht pannakse kiiresti peale. Nii töötatakse esimesest papiribast vasakule ja paremale poole. Basseini nurkadesse ja ümara basseini puhul sirgete ribade vahele tuleb asetada kiilukujulisi papiribasid.

Väiksemas basseinis piisab kahest üksteisele asetatud katusepapikihist. Suurematele, kuni kahe meetri sügavustele veekogudele on soovitatav paigutada kolmekihiline pappkindlustus. Viimane papikiht tuleb üle tõmmata bituumeniga ja riputada veel soojale bituumenile ühtlaselt

Pappkindlustuse kinnitamine: *a* — papi serv on keeratud üle kalda tugikivi, *b* — papp on kinnitatud kohale mullakihi abil.

kuiva, soovitatav soojendatud keskmise jämedusega liiva. Märg liiv ei jää bituumeni külge kinni. Liivakihile võib veel puistata 5—10 sm paksuse kihi jämedat kruusa.

Vee ära- ja juurdevoolutoru, mille läbimõõt on 10—20 sm, kinnitatakse mansetiga esimese ja teise papikihi vahele.

Kui papp on õline ning muudab ka vee õliseks, siis tuleb bassein 6—8 päeva pärast veest tühjendada ja uuesti täita. Bituumen ei anna veele maitset ega lõhna.

Sellisel viisil ehitatud veebassein võib säilida heas korras aastakümneid. Selle sees ei või ainult väga tugevasti tallata ja suvel ei tohi see bassein seista kuivalt.

Suurte vabakujuliste veekogude kaldaid ei piirata harilikult kindla arhitektuurilise kiviäärisega. Nendega sobivad paremini looduslikud kaldad muru või kõrgemate taimedega. Veekogude serva ja kalda lähedale vette võib paigutada ka looduslikke kive. Kivide paigutus ja asend peab aga olema loomulik, looduspärane.

Tiigi kindlustamine saviga. Pinnast tihendatakse saviga enamasti suurtes tiikides, mille põhjaks on turbapinnas. Pinnase tihendamiseks kasutatakse puhast savi, ilma liiva ja kruusata.

Tiigiks ettenähtud süvendi kuju ja sügavuse järgi tõstetakse muld välja. Kallaste nõlvus tiikide juures võiks olla 1:2—1:3, olenevalt mullaliigist. Väljatõstetud mulda ei jäeta vallina kaldale. Kui väljakaevatud mulda ei kasutata mujal aias, siis kühveldatakse muld kaldale ühtlaselt laiali.

Pealepandav savikiht ei tohi olla pudrutaoliselt märg ega ka liiga kuiv, vaid pehme taigna sarnane ja nii kuiv, et ei jääks tööriistade külge ning oleks hästi vormitav.

Tasandatud süvendisse paigutatakse ühtlane, umbes 15 sm paksune savikiht. Savi kantakse peale ruutmeetrikaupa, laia puulauaga tugevasti tampides ja pinda siludes. Isoleerkihi tugevus peab olema kooskõlas vee survega. Väikese veekogu kindlustamiseks piisab ühest 15 sm paksusest savikihist. Suurema veekogu korral tuleb lisada veel teine või kolmas 15 sm paksune savikiht. Kunagi ei tohi tiigi põhja katta korraga 45 sm paksuse savikihiga, sest seda ei saa korralikult kinni tampida.

Savikihi pragunemise vältimiseks kühveldatakse viimasele enne savi täielikku kuivamist 10 sm paksune liivakiht. Viimase peale tuleb veel 10 sm paksune kruusakiht.

Tahvel VII — Enelad: *1* — hübriidenelas *(Spiraea vanhouttei)*, *2* — teravalehine enelas *(S. arguta)*, *3* — madal enelas (*S. bumalda* «Anthony Waterer»).

3
1
2

2
3
1

Kui savi pole, võib tiigi põhja ja külgede katteks edukalt kasutada õhu käes kuivatatud põletamata telliseid. Need paigutatakse tiigi põhjale lapiti üksteise kõrvale, kastetakse märjaks ja tambitakse tihedaks ühtlaseks massiks. Suurema, 1,2—1,5 meetri sügavuse tiigi põhja võib selliseid telliseid panna kaks kuni kolm kihti. Põhja katmisel laotakse iga uue kihi kivid risti eelmisele ja iga kihiga taotakse tiigi põhi ühtlaseks ning siledaks. Viimasele tellisekihile paigutatakse kiht liiva ja sellele kruusa.

On soovitatav, et tiigi põhja kindlustav savikiht ulatuks vähemalt 15 sm võrra kõrgemale vee kõrgseisujoonest.

Tugeva savipõhja võib ehitada isegi supelbasseinile, mis peab kannatama tallamist; sel juhul peab aga põhja kattev kruusakiht olema paksem.

Looduslikud veekogud.

Olemasolevaid tiike, ojasid ja kraave tuleb säilitada; nad pakuvad aias suurepäraseid kujundamisvõimalusi ja neid võib vähese ümberkorraldusega muuta meeldivaks.

Suuremasse looduslikult kujundatud aeda võime ise ehitada väikese looduslikus vormis tiigi või ojakese. Tiigi võib ilma põhja kindlustamata ehitada sinna, kus põhjavesi selle ise edaspidi täidab. Tiigivee soovitatav sügavus on vähemalt üks meeter, muidu soojeneb vesi päikesepaistel tugevasti ja veepinnal hakkavad arenema vetikad. Ka külmub madal tiik talvel põhjani, mistõttu sellises tiigis ei saa kalu kasvatada. Suurematesse madalatesse tiikidesse võib kalade jaoks kaevata süvendid.

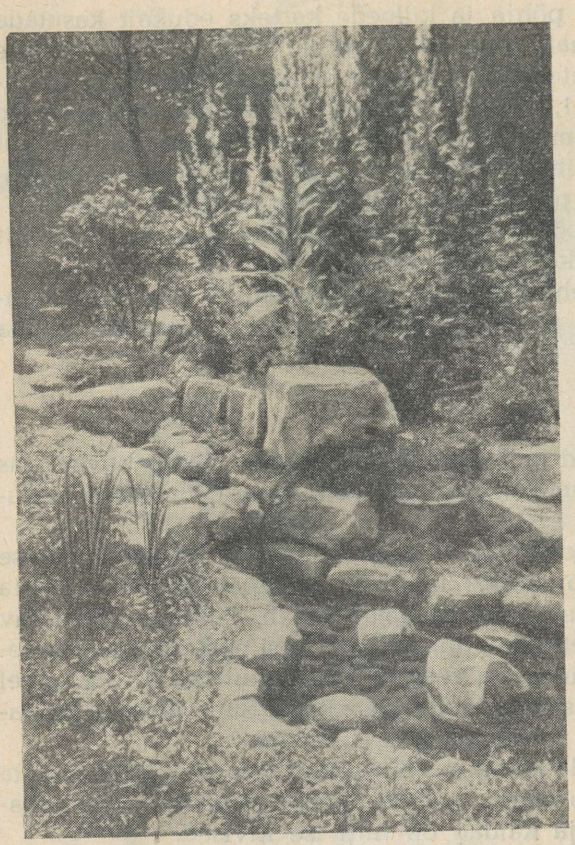
Looduslikule tiigile ja ojale jäetakse võimalikult loomulik kuju. Nende kaldaala on suur. Sinna sobib muru, mõni kaldakivi ja põõsas ning vabakujulised püsililleriihmad. Oja kaldad on tihti ise kivised.

Vahetult vee äärde sobivad taimed, mis mõnepäevast vees seismist taluvad, ilma et nad sealjuures häviksid, nagu sookalla, kollane ja siberi iiris, katkujuur. Neile järgneksid bergeeniad, hostad jt. (vt. tabelist 5); nende vahele võiks istutada sõnajalgu, rododendroneid ja rodgersiaid. Veekogu kaldale, põõsaste äärde sobivad märtsi- ja lumikellukesed, sinililled, võsaülased, lõokannused ja priimulad.

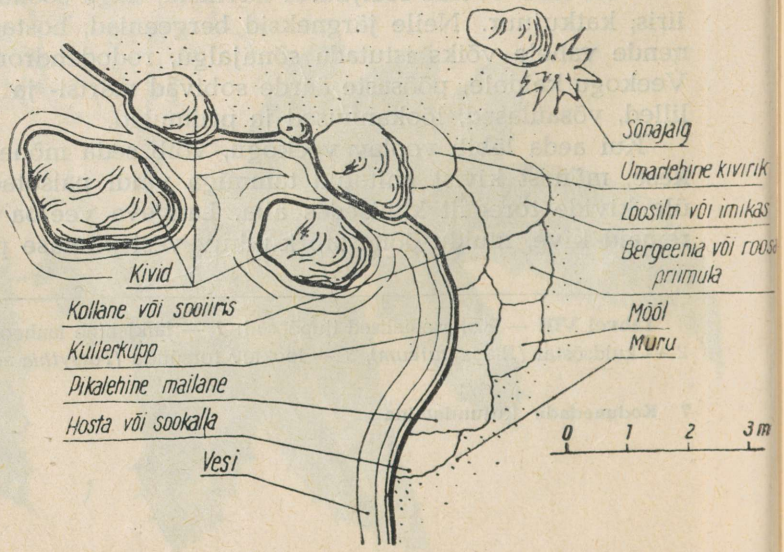
Kui aeda läbib voolav veekogu, võib seda mõne suure kivi või väikese, mõnest kivist ehitatud tammiga veidi paisutada. Vesi langeb siis üle kivide toredalt kohisedes alla. Langeva veejoa alla asetatakse suuremaid kive, muidu õõnestab kukkuv vesi pinnase peatselt. Ühtlase laia

---

Tahvel VIII — Kollaseõielised ilupõõsad: *1* — läiklehine mahoonia *(Mahonia aquifolium)*, *2* — kuldsõstar *(Ribes aureum)*, *3* — looklev forsüütia *(Forsythia suspensa)*.

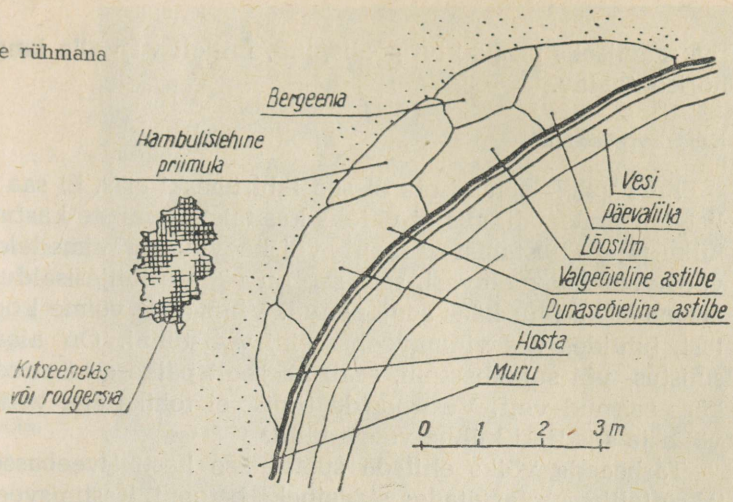

Väike ojake raudkivide ja kaldataimedega.

Tiigikallas taimede ja kividega.

Püsililled vabakujulise rühmana tiigi kaldal.

Väike oja jugadega.

joa saamiseks peaks kivi pealispind, millelt vesi alla langeb, olema täiesti horisontaalne.

Kastmisveebassein

Ilma vee kasutamiseta ei saa läbi üheski aias. Ei saa valida ainult sellist taimmaterjali, mis ei vajaks kastmist. Taimede kastmiseks ei sobi aga külm ning õhustamata kraani- või kaevuvesi. Taimedele on kõige vastuvõetavam sademetevesi, sest see on vähese lubjasisaldusega, õhurikas ja enamasti ka õhu käes soojenenud. Vihmavett võime koguda katuse rääs-tast, juhtides vee vihmaveebasseini või -tünni. On aias mõni veekogu, sulistus- või supelbassein, saab ka sealt päikese käes soojenenud ja õhu käes seisnud vett. Vesirooside tiigist ei tohiks aga vett suuremal hulgal võtta ja siis tiiki külma veega täita.

Tarbeaeda võiks ehitada spetsiaalse kastmisveebasseini. Bassein laotakse tellistest, tarvitades sideaineks betooni. Kastmisvee hoidmiseks võib kasutada ka betoonist kaevutoru.

Kastmisveebassein ehitatakse päikesepaistelisele kohale, tavaliselt 55—60 sm kõrgusena, et vee väljatõstmine poleks liiga raske. Bassein kaetakse seest 2 sm paksuse veekindla betoonikihiga (segu 1:2). Põhjale antakse väike kallak, et vajaduse korral saaks basseini täielikult tühjendada. Basseini ümber on vaja ehitada maapinnast veidi kõrgemale ulatuv alus kiviplaatidest või tellistest, et basseini ümbrus ei muutuks poriseks.

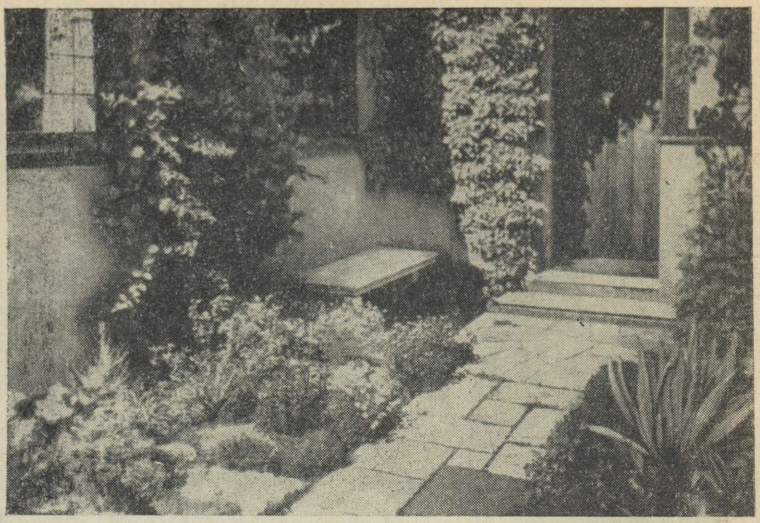
7. Istekohad

Pingelise tööpäeva järel otsitakse sageli puhkust ja vaheldust aias. Seal peaks kõik olema kooskõlaline ja rahustav, et kaoks pinge ja väsimus. Pikemaks istumiseks või lamamiseks on väga sobiv muru, kuhu paigutame oma äranägemise ja vajaduse järgi ka toolid.

Sellest hoolimata on aias vajalikud spetsiaalselt ehitatud istekohad, mis loovad mugavama istumisvõimaluse siis, kui murupind varakevadel, hilissügisel ja vihma korral on pehme, külm või märg, samuti ka varahommikul ja hilisõhtul kastega.

Harilikult valitakse istekohaks selline koht, kust aiale või aia teatavale osale avaneb ilus vaade. Mõnele meeldib sellise vaateväljana avar, rahulik murupind, teine vaatleb meelsamini tulikirevaid õisi, kolmas armastab segamatult istuda nähtamatus suletud nurgakeses.

Istekoha asukoha valikut tingivad ka aastaajad. Istekohti peaks olema nii varjus kui ka päikesepaistel. Suvel on päikese käes istumine ebamugav ja väsitav. Siis otsitakse päikese eest varjatud, kerge värskendava tuule käes olevat istekohta majaseina või heki kõrval mõne suure puu all. Keva-

Pink ukse kõrval maja seintega piiratud nurgas. Seinu katvad vääntaimed annavad sellele vaiksele nurgale omapärase võlu.

del ja hilissügisel on hea istuda tuule eest kaitstud päikesepaistelises kohas. Istekohti võib rajada veekogu, laste mängunurga, pergola ja lehtla juurde. Mugav on istuda ka kaugemal aianurgas lindude jootmis- ja söötmiskoha läheduses.

Tänapäeval ei tehta istekohti keerukatena, vaid lähtutakse otstarbest. Tavaliselt planeeritakse istekoht nelinurgakujulisena. Soovitakse istekohta rajada elamu või aiamaja ette, tuleb istekoha plaani ja ehituse valikul arvestada nende hoonete arhitektuuri.

Istekoha rajamisel aiatee äärde ehitatakse soovitud kohta pingi paigutamiseks tee laiendus. Plaattee kõrval paikneva istekoha pind tuleks samuti plaadistada. Plaatidest moodustub alati kuiv ja tasane jalgealune, kuhu on hea paigutada aiamööblit.

Istekoha ulatuses ei anta teele kumerat profiili. Kalle antakse ainult istekoha vastas olevale teepoolele. Istekoha võib ehitada natuke kõrgemana võrreldes teega. Soovitatav on anda istekohale väike kalle, 1—2 sentimeetrit meetri kohta, tõusuga tahapoole, mis soodustab vihmavee kiiremat äravalgumist istekohalt.

Aiamööblile — pingile, lauale ja toolidele — tuleb osutada rohkem tähelepanu, kui seda tavaliselt tehakse. Need on tähtsad tarbeasjad aias, kuid nad võivad aeda ka kaunistada. Istekoha ja aiamööbli omapära avaldab mõju kogu ümbrusele ja selle väljanägemisele, isegi kui istekohaks on puupakk või kivi.

Aiatoolid murus.

Aiapink peab olema mugav. Selleks on soovitatav kergelt tahapoole painutatud seljatugi. Pingi kõrguseks maapinnast ei tuleks võtta üle 40 sm.

Aiamööbel valmistatakse võimalikult kuivast ja oksteta puidust. Üldiselt peaks selleks kasutatama korralikult hööveldatud laudu. Aiamööblile võib jätta puidu loomuliku värvuse, kattes teda ainult heleda peitsiga ja ilmastikukindla õlilakiga, kuid võib värvida ka heledate rõõmsatooniliste õlivärvidega. Mida kaugemal majast ja mida looduslikum on aed, seda lihtsam ja looduslikum võib olla ka pingi materjal ning töötlus.

Koduaias võib kasutada nii liikuvat kui ka alatiseks kohale jäävat mööblit. Liikuvat mööblit saab paigutada soovi ja vajadust mööda päikesepaistesse või varju.

Maasse kinnitatud pink sobib heki või põõsastega piiratud istenurka

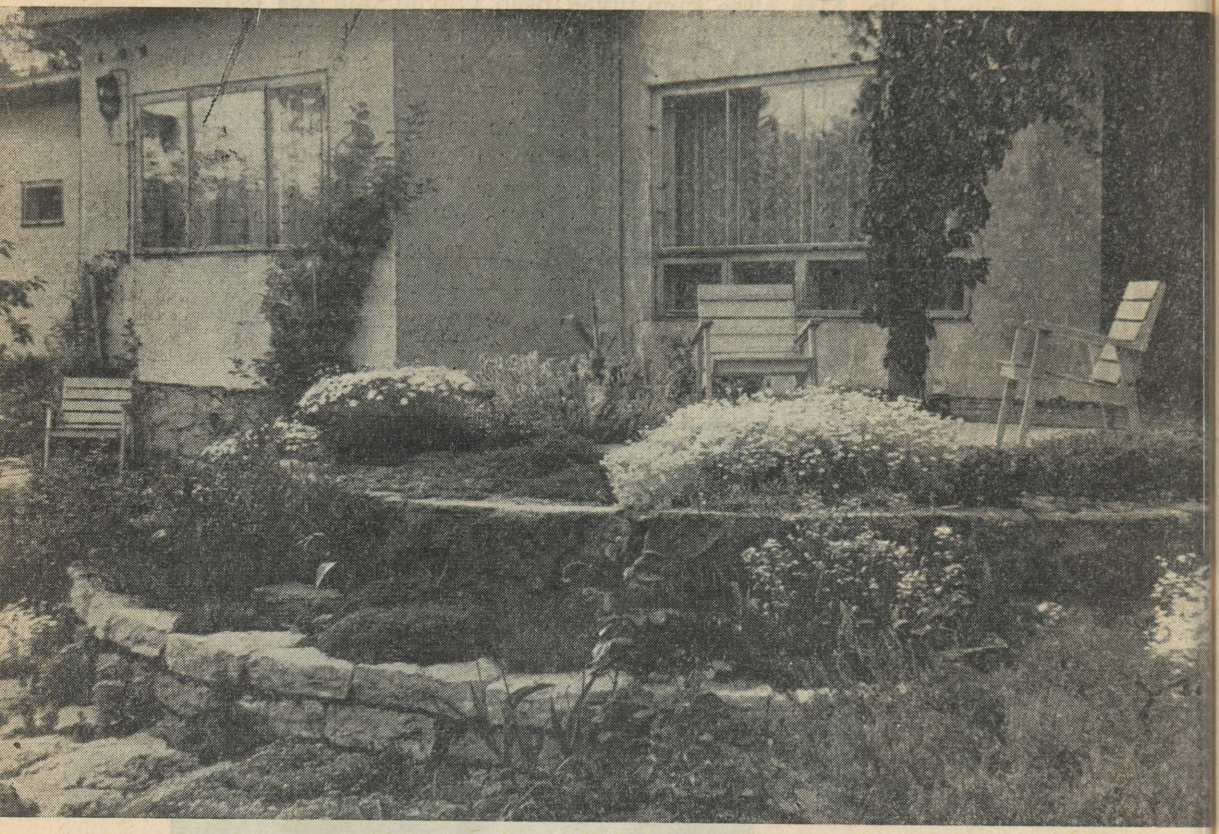
ja suurte puude alla. Maa sisse kinnituvad osad võivad olla kas betoonist või terasest ning kumerat seljatuge võib ehitada metallist tugedele.

Nägusad ja sobivad on ka kivipingid, eriti siis, kui kive on kasutatud ka maapinna katteks või mujal pingi läheduses. Kauni aianurga ja meeldiva istekoha moodustab madal müür, mis täidab ka pingi aset. Muidugi tuleb arvestada seda, et kivipingi temperatuur oleneb õhutemperatuurist; suvel päikese käes on see kuum, varakevadel ja hilissügisel aga, kui päike teda otseselt ei soojenda, külm. Selle vältimiseks võib kivipingi peal kasutada sulgpatja või täispuhutud kummipatja.

On meeldiv, kui istekoht on selja tagant suletud põõsaste, heki või müüriga.

Kivipink murus.

Aiatoolid terrassil lillede keskel.

Huvitav ja sageli ka vajalik on istekohtade valgustamine hilistel tundidel. Puuokstele ja põõsastele langev laternavalgus annab aiale erilise võlu. Tavaline puitpost selle küljes rippuva tavalise elektripirniga ei sobi aga ilusasse aeda. Seepärast tuleb koduaias ka aialaternaile leida kaunis kujundus.

8. **Laste mängunurgad**

Laste mängunurgad on lastele, kes seal värskes õhus mängivad, tervise ja vaimse arengu soodustajateks. Seal õpivad lapsed mõtlema, sest

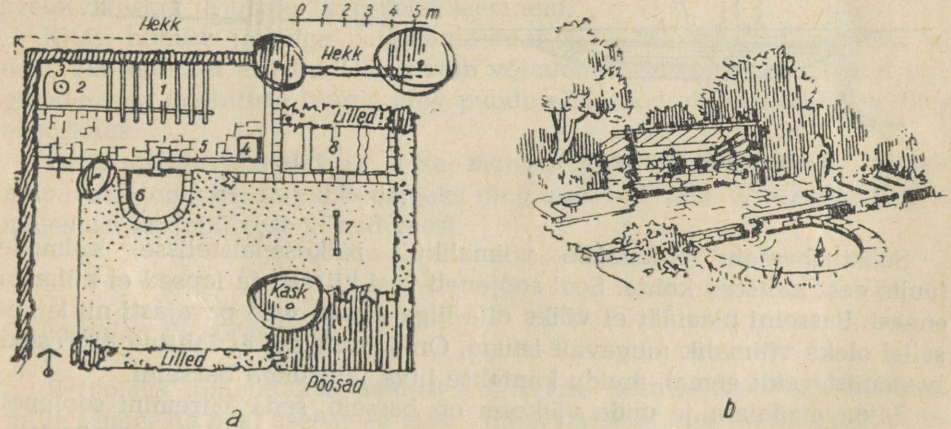
mängides lahendavad nad iseseisvalt terve hulga probleeme, ja ka töötama.

Suuremas aias planeerime lastele kindla mänguplatsi, kuhu näeme ette mänguvahendid. Mänguplatsile on paigutatud liiv liivakastis, vesi, kas sulistusbasseinis dušiga või ilma, nende puudumisel vann või toober veega, ning ronimispuud või redel. Soovitatav on teha mänguplatsile võimalikult kuiv aluspõhi, sest lapsele meeldib maha istuda, aga külm pinnas on tervisele kahjulik. Mängunurgad peavad olema nii korraldatud, et laps mängides haiget ei saaks. Nad ei tohi ka olla kaugel ema valvsast silmast — kaugel majast või täiskasvanute istekohast aias. On soovitatav, et mängunurk oleks nähtav kas köögi või tööruumi aknast.

Mängunurk peab olema kaitstud külmade tuulte eest, et lapsed võiksid seda kasutada juba varakevadel. Kesksuvel aga, kui palav päike hakkab väikelastele liiga tegema, on hea, kui mängunurka saab pealt kinni katta, milleks kasutatakse päikesevarju, või liivakasti paigutada ümber mõne varjulise puu alla.

Laste mängunurga kujundamisel tuleb arvestada seda, et lühema või pikema aja möödumisel vajab laps uusi mänguvahendeid. Esimesena kaotab tähtsuse liivakast, hiljem kiik ja veel hiljem ka sulistusbassein. Seepärast on vaja laste mängunurkade planeerimisel mõelda sellele, kuidas mängunurkade all olevat maad hiljem otstarbekalt kasutada.

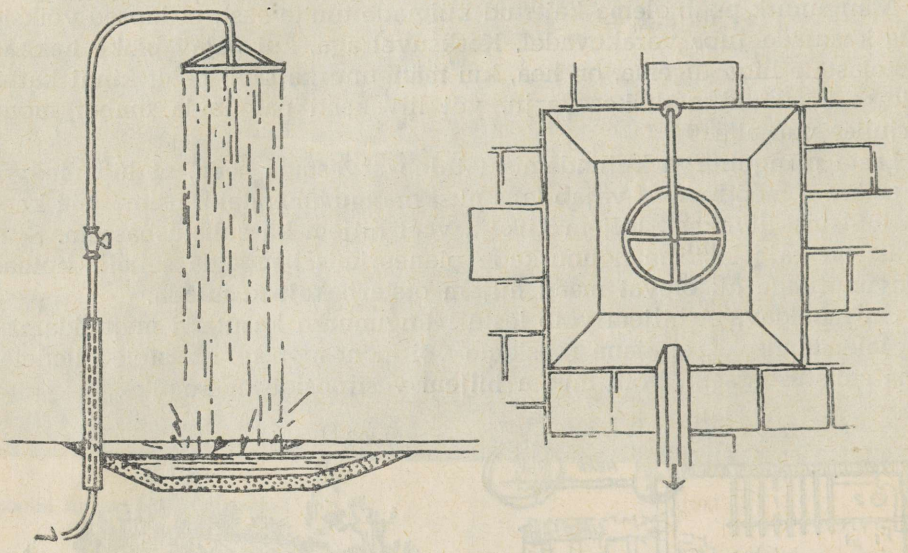
On mõeldav, et hiljem võib laste mängunurka kasutada majapidamisõue laiendamiseks, eriaiana roosidele või mõnesugustele teistele lilledele, kuna sulistusbasseini võib muuta hiljem vesirooside basseiniks.

Suurem mängunurk plaanis *(a)* **ja vaates** *(b)*. *1* — lehtla, *2* — nurk mänguliivaga, *3* — mängulaud istepingiga, *4* — dušš, *5* — sulistusrenn, *6* — bassein, *7* — võimlemisvahendid murus, *8* — laste peenrad.

Kõige vajalikum mänguvahend väikelastele on liivakast. Selle võib ehitada suure, mille võiks sadude korral katta pealt kaane, perfooli või muu vahendiga. Võib ehitada ka väikese liivakasti, mida vihma korral on hõlpus varju alla tõsta ja mida võib vajadust mööda paigutada kas päikese kätte või varju. Kohtkindla liivakasti põhja võib laduda lapiti tellistest, siis ei segune liiv mullaga.

Eriti hea meelega tahab iga laps mängida veega. Liivakooki saab valmistada ainult vee abil. Mõnus on ka sulistada kuumadel suvepäevadel basseinis või vannis ja mõnulda päikesepaistel dušist langeva vee all. Kuid üle kõige on vesi tähtis lapse organismi karastajana.

Duši lõige ja plaan.

Sulistusbassein ehitatakse võimalikult päikesepaistelisse, külmade tuulte eest kaitstud kohta. Seal soojeneb vesi kiiresti ja lapsed ei külmeta ennast. Basseini plaatäär ei võiks olla liiga kitsas, vaid parajasti nii lai, et sellel oleks võimalik mugavalt istuda. On soovitatav, et lahtine liiv asuks basseinist veidi eemal, muidu kantakse liiva jalgadega basseini.

Mida madalam ja mida väiksem on bassein, seda kiiremini soojeneb vesi. Sulistusbasseini küllaldane suurus on 1,5×2 m ja sügavus 30 kuni 50 sm. Üsna väikeste laste jaoks ei tarvitse basseini veega täita päris ääreni. Kui bassein ehitatakse 50 sm sügavune, siis saab seda hiljem kasu-

tada veetaimede kasvukohana. Väike, 1,5×2-meetrise pindalaga sulistusbassein ei vaja alusmüüri ja ehitatakse nagu väike betoonbassein. Suuremale tuleb ehitada aga alusmüür, mis ulatub külmumispiirist sügavamale, sest muidu mõraneb bassein talvel. Suurema sulistusbasseini aluspõhi ja seinad ehitatakse nii nagu suurematel veebasseinidelgi.

Laste rõõm vees sulistamisest ja kümblemisest on sageli nii suur, et nad ei pea piiri ja külmetuvad. Vee temperatuuri tuleb kontrollida ja vajaduse korral soojendada. Soojas vees aga kasvavad kiiresti vetikad, nii et soojade ilmadega muutub vesi juba mõne päevaga roheliseks. Vetikate kasvu pidurdamiseks lisatakse basseini ühe kuupmeetri vee kohta umbes pool grammi vasevitrioli. Samuti on soovitatav basseini seinte pesemisel harjata nad üle kloorlubjaga.

Kui lapsed mängivad aias basseini läheduses järelevalveta, võib õnnetuse ärahoidmiseks asetada umbes 10 sm allapoole veepinda jämeda tsingitud traatvõrgu. See kinnitatakse tsingitud haakidega basseini seinte külge.

Kui basseini ehitamise võimalus puudub, asendab basseini hästi toober või vann. Veest päris ilma ei tohiks lapsi jätta.

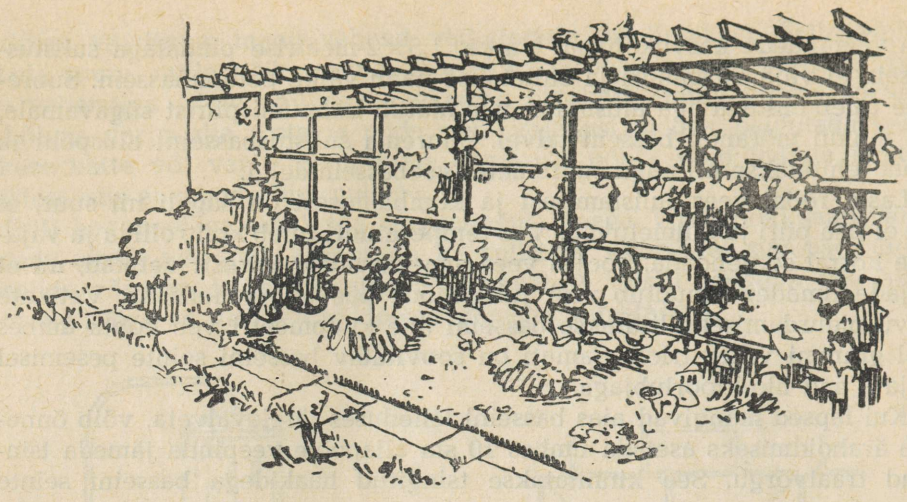
Meeldivaks tegevuseks aias on lastele ka oma taimede hooldamine. Sobiv on laste käsutusse anda mõni peenar, kuhu lapsed võivad külvata ja istutada taimi oma soovi kohaselt. Niiviisi õpivad lapsed mõistma taimede arengut ja kasvu ning seaduspärasusi nendes protsessides. Lastel on raske ära oodata, kuni nende poolt külvatud seemned jõuavad idaneda. Seepärast tuleks anda neile kiiresti idanevaid seemneid, nagu salati, redise, saialille, kressi, klarkia ja teiste suvililede seemneid.

Kitse, hobuse ja kiige paigutame suurematele lastele murusse nii, et need aia üldilmet ei riku. Üldse võib võimlemis- ja mänguvahendeid paigutada aeda ja ehitiste juurde ning puude alla, kuid nii, et nad väga silma ei torkaks.

Laste mänguvahendid ja laste mängunurgad muudavad aia lastele mugavaks tegevus- ja puhkepaigaks ning annavad neile ellu kaasa ilusaid mälestusi lapsepõlvest ja koduaiast.

9. **Pergolad ja võrestikud**

Pergolaks nimetatakse puidust või kivist dekoratiivset sammastikku, mille sammaste peal asetsevad latid ja neil ristpuud, mis on mõeldud väänttaimedele toeks. Ehituselt väga kergeid pergolaid, mis on harilikult ehitatud ainult ristamisi kinnitatud vertikaal- ja horisontaallattidest, kutsutakse võrestikkudeks. Pergolaid ja võrestikke võib paigutada aia piirdele või

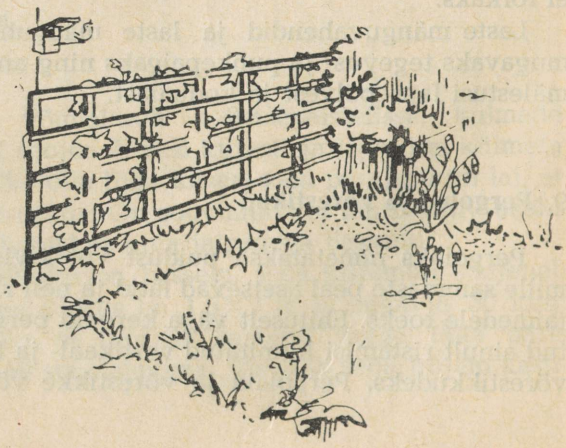

Aiapiirdel puitpergola, selle ees püsililled ja tee.

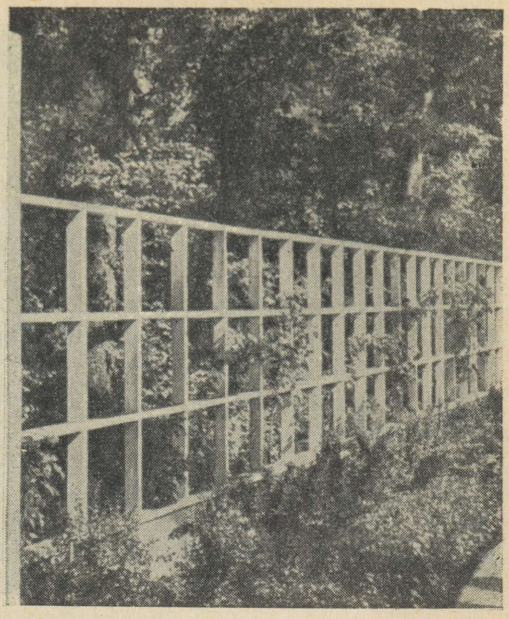
eraldada nendega üksikuid aiaosi. Neid võib kasutada tarbe- ja puhkeaia eraldamiseks ning istekohtade või laste mängunurkade piiramiseks.

Kui selline pergolaga või võrestikuga piiratud nurgake kaetakse pealt lattidega, siis moodustub sellest juba lehtla.

Pergolate juures on harilikult mõõduandvaks nende arhitektuur, võrestikkudel taimestus. Pergola sambaid ei kaeta vääntaimedega täielikult, vaid jäetakse domineerima pergola arhitektuur. Võrestikkude juures jääb aga peatähtsus taimestusele, sest võrestikud on peaasjalikult taimede toestajateks.

Lihtne puitvõrestik aia piirdena.

Vaade aiapiirdel olevale võrestikule.

Võrestikku võib kasutada vääntaimede toestamiseks ka vähem nägusate hoonete igaval seinapinnal. Võrestik värvitakse majaga ühevärviliseks või lähedases toonis, nii et see ei eralduks märgatavalt seinapinnast. Võrestikuruutudest seinale langev vari loob seinale omapärase kaunistuse. Võrestik kinnitatakse majaseinas asuvate haakide külge, nii et teda võiks tarbe korral sealt ära võtta. Võrestiku ja seina vahele võib jätta umbes 10-sentimeetrise õhuvahe.

Pergolaid ja võrestikke võib ainult väga lihtsasse aeda ehitada koorimata puust, poolitatud või kanditud lattidest. Üldiselt tuleks tarvitada siledaks hööveldatud latte.

Pergolate ja võrestikkude kavandamisel tuleb hoiduda kaarjoontest ja kõverustest. Sammaste ja lattide sirgjooneline asend on kõige ilusam nende juures vabalt kasvavate taimede kõrval, mis loovad küllalt kujunduslikku liikuvust ja pehmust. Võrestik ehitatakse ruudukujuliste või ristkülikukujuliste võreavadega.

Diagonaalselt paigutatud ruutudega aiavõrestik mõjub rahutult. Samuti pole nägusad keerulise mustriga aiavõrestikud.

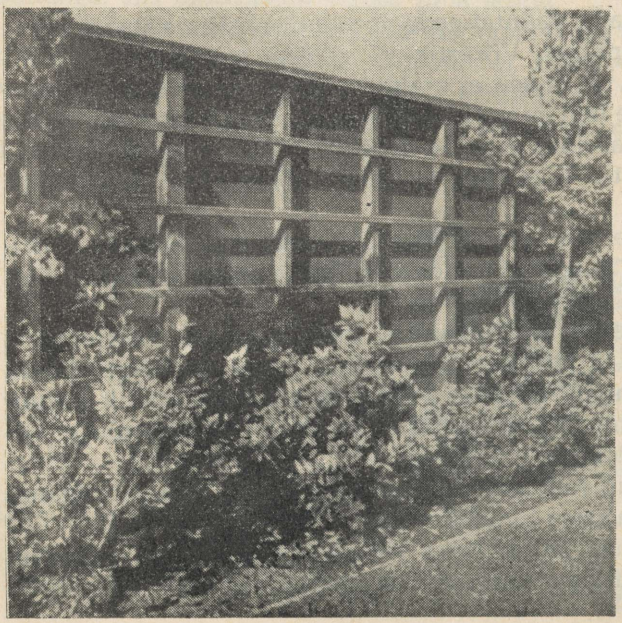
Pergolate ja võrestikkude ehitamiseks võib kasutada kaunis jämedaid puitlatte; jämedamatest lattidest pergola või võrestik on ilusam ja vastupidavam.

Pergolate ja võrestikkude tugiposte ei asetata maa sisse, vaid et neid tõsta pinnase niiskuse mõjupiirkonnast kõrgemale, kinnitatakse need vastavasse betoonalusesse paigutatud U-raua külge. Kõige alumine horisontaallatt paigutatakse maapinnast 20—25 sm kõrgusele. Juhul kui võrestik asub müüril, võib latt asuda müürile ligemal. Võrestikud ehitatakse enamasti 2—2,5 meetri kõrgustena ning tavaliselt puitlattidest.

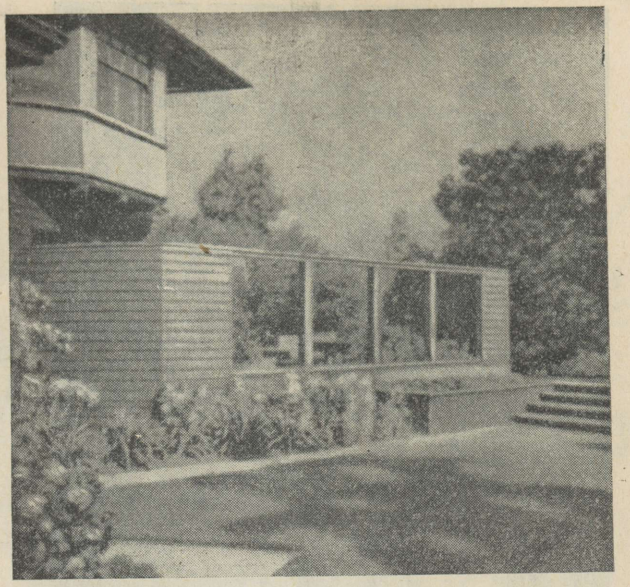
Aias võib võrestikuraamide vahel tarvitada ka klaasi. Klaas ei varja valgust ja mõlemal pool võrestikku võib kasvatada taimi. Sellist klaaskaitset sobib tarvitada eriti seal, kus tuulekaitse on hädavajalik.

Pergolad ja võrestikud kaetakse ilmastikukindla õlivärviga. On võrestik või pergola vahetult ühendatud majaga või asub selle läheduses, võiks kasutada maja või mõnd selle detaili juures esinevat tooni. Hoonest eemal võiks kasutada tagasihoidlikke toone (roheline, beež, tagasihoidlik kollane).

Võrestike, lehtlate ja pergolate kõrval kasutatakse nende katteks väänttaimi, nagu harilik metsviinapuu, amuuri viinapuu, lõhnav kuslapuu, aktiniidiad, humalad jt. Need kinnituvad tugede külge köitraagude või lehevarte abil või vääneduvad ümber toe.

Võrestik seinapinna elustajana.

Klaassein kaitseb tuule eest, ei takista valgust ja jätab vaate vabaks.

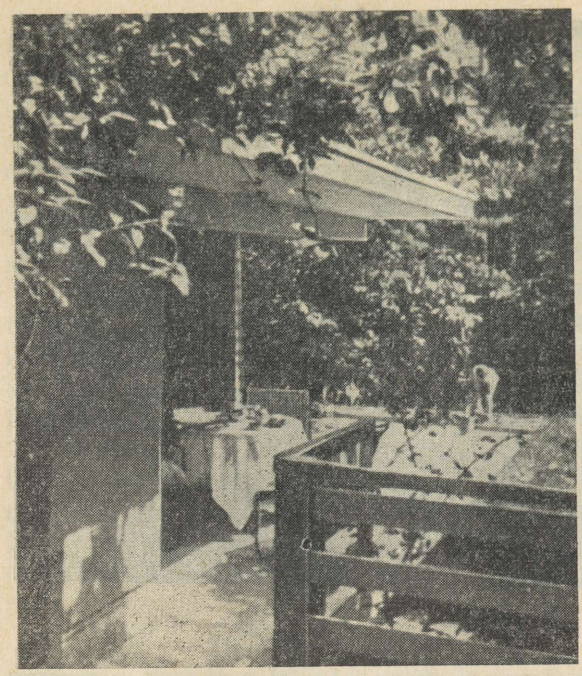
Võrestikke, lehtlaid ja pergolaid ei ehitata heki ega põõsaste sisse, küll aga võib nende taha istutada püsililli ja põõsaid. Sel juhul paigutatakse vääntaimed pergolast ettepoole. Lilli ja vääntaimi võib paigutada ka ümberpöördult. Istekohta piirava võrestiku kõrval võivad lilled olla kõrgemad ja võrestikku võib vääntaimedega katta tihedamalt, nii et moodustub mugav suletud nurgake. Sellise istekoha ette murusse võib paigutada ka vabakujulisi lillerühmi.

10. Aiamajad ja lehtlad

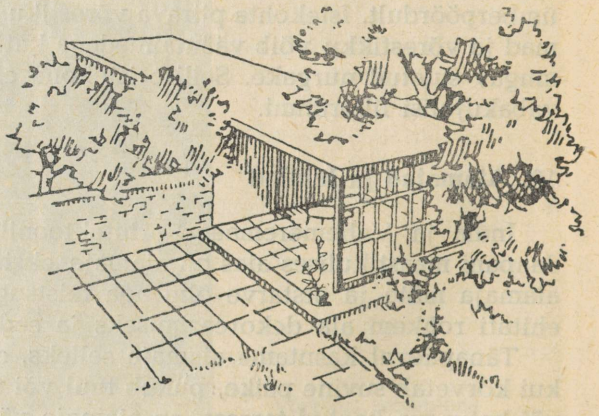
India ja Vahemeremaade arhitektoonilises aias, samuti ka Hiina ja Jaapani maastikulises aias on aiamaja eksisteerinud sajandeid. Tookordse aiamaja mõte ja otstarve olid aga teistsugused kui tänapäeval: aiamaja ehitati rohkem aia dekoreerimiseks ja seda kasutati harva.

Tänapäeval kasutame aiamaja selleks, et viibida värskes õhus ka siis, kui kõrvetab suvine päike, puhub tuul või sajab. Kui elamul puudub rõdu või katusega kaetud terrass, on aiamaja väga vajalik.

Väikeses koduaias pole ruumi suure aiamaja jaoks. Aiamajaks võib olla ainult katusega kaetud istekoht, mis on suletud või tuulte eest kaitstud ainult ühest, kahest või kõige enam kolmest küljest. Igast

Mugav aiamaja, mida saab soovi korral kahest küljest katta eesriidega.

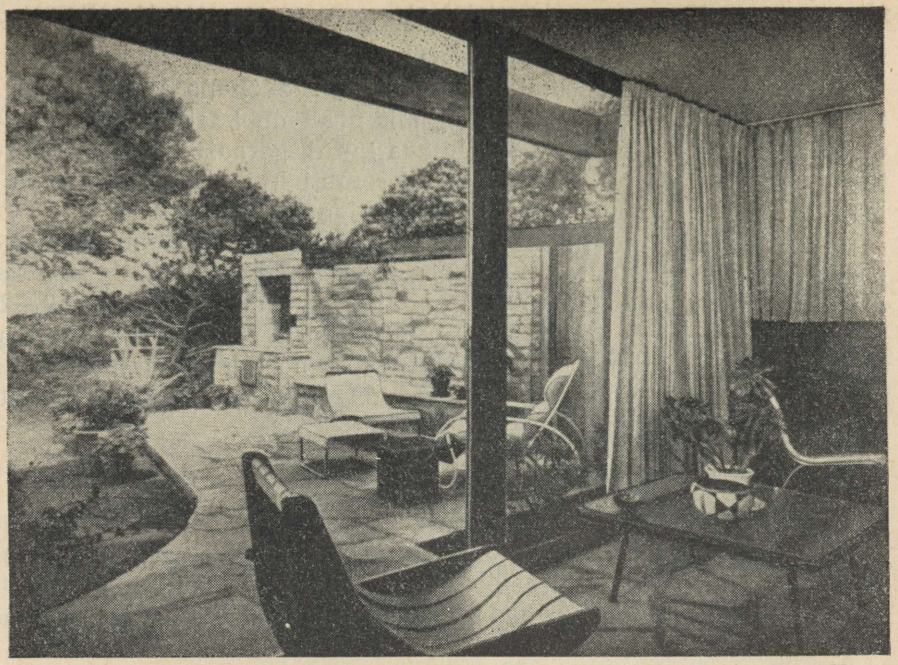
Garaaž ja aiamaja ühise katuse all.

Tahvel IX — Aedhortensia *(Hydrangea paniculata).*

L. Pastrine

TAHVEL X.

Kahest küljest eesriietega suletava aiamaja ees terrass, mis ulatub ka müüris oleva välikamina ette.

neljast küljest aiamaja ei suleta, kuna see takistaks värske õhu sissepääsu. Soovi korral võib sulgeda aiamaja ka eesriidega.

Aiamaja võib ehitada katuse abil hoonete, näiteks garaaži kõrvale maja etteulatuva katuseääre alla või hoone seinte vahelisse soppi, kattes selle koha katusega. Aiamajaks võib olla ka katusega kaetud müürinurk. Aiamaja võib olla ka iseseisev ehitus, mille põrand laieneb terrassiks aiamaja ees.

Kuna aiamaja on ette nähtud rahulikuks elu- ja puhkeruumiks värskes õhus, peab ta asuma tänavast võimalikult eemal. Iseseisev aiamaja ehitataksegi aia kaugeima piirde äärde, kust avaneb aiale ilus vaade.

Tahvel X — Ilupõõsad sügisel: *1* — kuldsõstar *(Ribes aureum)*, *2* — tumepunaselehine thunbergi kukerpuu *(Berberis thunbergii var. atropurpurea)*, *3* — harilik kukerpuu *(B. vulgaris)*, *4* — siberi ehk valge kontpuu *(Thelycrania alba)*, *5* — harilik lumimari *(Symphoricarpus racemosus)*.

On hea, kui aiamaja jääb laste mängunurga lähedusse, kust lapsed võivad vihma ja liiga palava päikese korral aiamajasse üle kolida.

Lehtlad. Suvel kasutatakse mugava istekohana ka lehtlaid, s. o. postide vahele ehitatud võrestikku, mis pealt on kaetud lattidega ja mis on taimestatud. Ka lehtlat võib ehitada kuuri, garaaži või muu kõrvalehitise juurde. Lehtla asukoht valitakse samuti kui aiamajalgi sinna, kust leitakse tuulte ja kõrvalise vaate eest kõige paremat kaitset.

Lehtlad ehitatakse lihtsad ning tugeva konstruktsiooniga. Tugevate postide vahele kinnitatakse lattidest võrestik, kusjuures lattide kaugus üksteisest võiks olla 25—40 sm. Lehtla kõrguseks valitakse 2,2—2,6 m. Pealt kaetakse lehtla lattidega. Samuti nagu pergola ja võrestiku puhul tuleks ka lehtla puitosa katta õlivärviga, kuna taimedest tuleva niiskuse mõjul kõduneb värvimata puit kiiresti. Lehtla taimestatakse samuti kui pergola ja võrestikki.

11. Plastika, keraamika ja sepistööd aias

Kunstipärane plastika, keraamika ja sepistööd rikastavad aeda. Kui aga midagi nimetatud iluesemeist tarvitada, siis ainult häid kunstitöid. Väheväärtuslik ei kaunista aeda, vaid toonitab omaniku väära arusaamist ilust.

Kaunistavaid täiendeid tuleb aias tarvitada sobivalt ja mõõdukalt. Pole õige arvata, et iga kunstiväärtusliku aiadetaili lisamisega tõuseb ka aia väärtus. Väikedetailidega ülekuhjatud aed muutub panipaigataoliseks. Mida väiksem on aed või puhkenurgake, seda hoolikamalt ja kooskõlastatumalt tuleb valida detaile, seda enam tuleb arvestada iga üksikasja sobivust.

Aeda võime paigutada kunstitöid, mille ainsaks ülesandeks on aia kaunistamine (aiavaasid, skulptuurid). Kuid kunstitööl võib olla ka praktiline otstarve (aialaternad, aiapingid).

Meil on senini aias vähe tarvitatud häid kaunistusi. Vähe on nõudmist nende järele, sest nad osutuvad hinnalt sageli kättesaamatuks. Aiaskulptuuridele, aiakeraamikale ja aiasepistele tuleks aga pöörata senisest rohkem tähelepanu.

Hea plastika kooskõlas temaga sobivate taimedega lisandab koduaiale sügavust ja ilu. Plastika pakub silmale keskenduspunkti, mis muidu kipub kaduma lillede värvuse ja vormide mitmekesisuses. Kuid väärtusliku plastika jaoks peab aias eelkõige olema sobiv koht. Näiteks ei asetata majoolikat (värvilise glasuuriga kaetud keraamika) püsililledе peenrasse, sest kirjusse värvuste ja vormide segusse kirju majoolika ei sobi. Eriti raske ongi aeda paigutada just majoolikat, lakeeritud keraamikat ja port-

Skulptuur elupuudest tagapõhjal.

selani. Üldiselt on sobivam tarvitada sellist materjali, mis pikemat aega väljas seistes ei muutu inetuks või mis aja jooksul omandab looduse paatina.

Millisest küljest mingi skulptuur on vaatlemiseks mõeldud, sellele vastavalt tuleb ta ka aeda paigutada: vahest sobib sulgeda taimestusega skulptuuri tagakülg, teinekord tuleb jätta vaade skulptuurile vabaks igast küljest. Tuleb arvestada ka seda, et valgus sobivalt skulptuurile langeks. Heaks rahulikuks tagapõhjaks plastikale on okaspuud. Plastika asukoha sobivust tuleks proovida otse aias, sest kavandil ei saa seda hästi ette määrata.

Koduaeda ei sobi suured skulptuurid. Aeda, mille pindala on alla 800 m^2, ei ole õige asetada elusuurusi inimfiguure. Väikeses koduaias tuleb tarvitada väiksemamõõdulisi skulptuure. Murus või lillede keskel võiks kas omaette või sobivas kompositsioonis veekoguga tarvitada peamiselt plastikat loomadest või ka lastest. Kord armastatud suuremasse ansamblisse kuuluvaid lõvipäid või teisi vett sülitavaid loomapäid ning figuure me tänapäeval väikeses aias ei tarvita. Meeldivam on siis juba konna või mõne muu looma kuju.

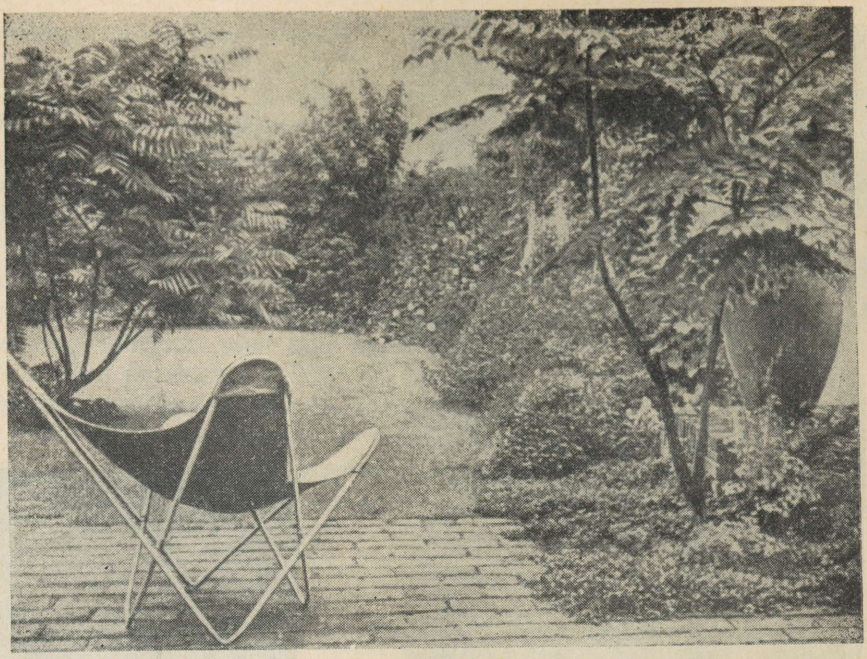

Skulptuur on vaadeldav eest ja külgedelt, tagakülje varjavad põõsad.

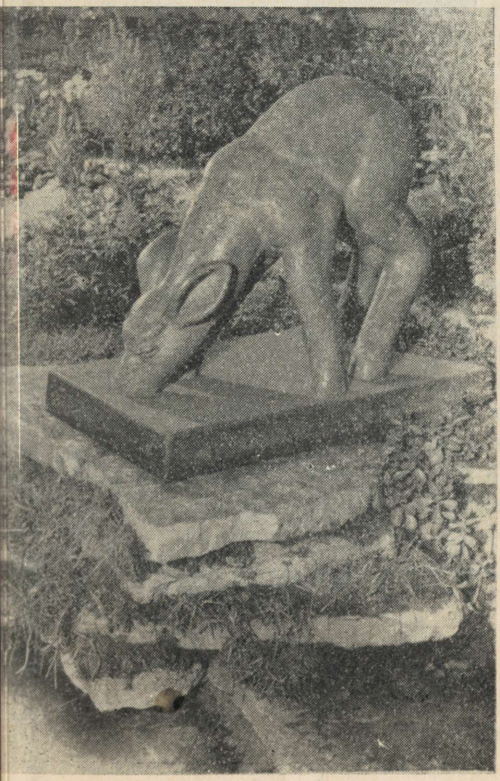
Kõik aiaskulptuurid tuleb asetada vastavale alusele ehk pjedestaalile, sest nad peavad olema tuntavad kunstiteosena, mida loodusega ära ei vahetata. Mõttega täpsuseni esile manada ja järele aimata loomulikkust paigutada kitse või mõne muu metslooma kuju ilma vastava aluseta maa peale, nagu tuleks loom parajasti metsast või sööks aasal, mõjub naturalistlikult, ei ole enam kunst, me vahetame ta tegelikkusega ära ega saa siis ka skulptuurist kui kunstiteosest esteetilist elamust. Nii võib ka väga hea plastika kaotada oma väärtuse. Ka kirjude kärbseseente ja koobaste järeleaimamine on maitsetu ja inetu.

Meeldivaks ja viimasel ajal hinnatud aiakaunistuseks on keraamilised aiavaasid. Ja kui tõesti hea plastika kasutamine koduaias on kulude tõttu piiratud, on kaunikujulised keraamilised vaasid igale aiale kättesaadavaks ehteks. Suvel võib pottidega tuua toalilli välja päikesepaistesse. Ka võib mõningaid lilli või oksi paigutada vaasis lahtisele rõdule, terrassile, müürile või trepile.

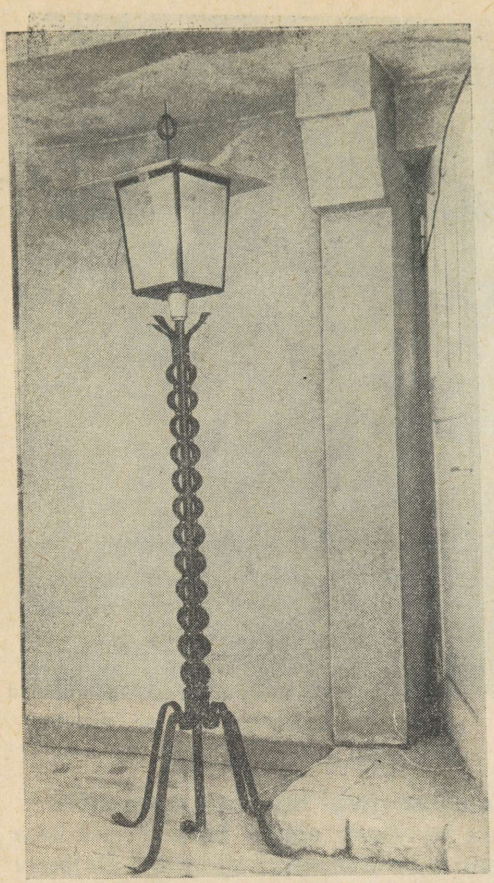
Tänapäeval on eriti eelistatud tühjad kauni vormiga ilmastikukindlast materjalist aiavaasid. Need on harilikult suuremad ja massiivsemad kui

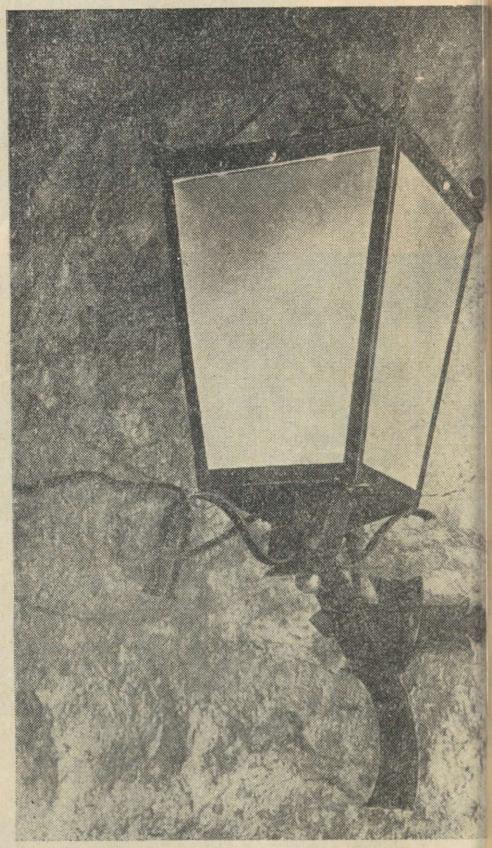
Madalal alusel dekoratiivvaas. Lillerühmad müüri ees muudavad väikese aianurga maaliliseks.

Veekogu äärde sobiv skulptuur.

Sepislatern, mille asukohta terrassil saab vajaduse järgi **muuta.**

Seina külge kinnitatud sepislatern.

toas kasutatavad põrandavaasid. Vaase kasutatakse terrasside kaunistamiseks, kus nad terrassi vuukide vahel kasvavate lillede seas mõjuvad meeldivalt ja koduselt. Sobiva vormiga vaase võib asetada müürile. Samuti võib paigutada vaase ka trepikonsooli algusele, kus nad mõjuvad kaunistavalt ja tõstavad esile trepi algust. Vaasid on kaunid murus või plaattee äärel mõne sobiva puu, põõsa või lille kõrval või veekogu lähedal. Õitekirevuse seas mõjuvad meeldivalt kivivaasid ja terrakotavaasid (ilma glasuurita loodusliku värvusega põletatud sauest vaasid).

Murusse või lillede keskele ei tuleks vaasi asetada otse maapinnale, vaid plaatalusele. Vaasi paigutamise korral kõrgete taimede kõrvale tuleb vaasile isegi kõrgem alus alla asetada, millel ta suurte taimede keskel mõjub märksa paremini.

Meeldivalt mõjuvad aias ka sepislaternad. Nad on aias tarbeesemed, kuid samaaegselt ka nägusad kaunistused. Aialaternaid kasutatakse terrasside, istekohtade ja sissekäikude valgustamiseks. Hämaratel ja pimedatel õhtutundidel mõjub aialaterna puulehtedele langev valgus meeldivalt ja huvitavalt. Vähem nauditav pole ka ilus dekoratiivne latern päeval.

12. Akende, rõdude, treppide ja sissekäikude kaunistamine

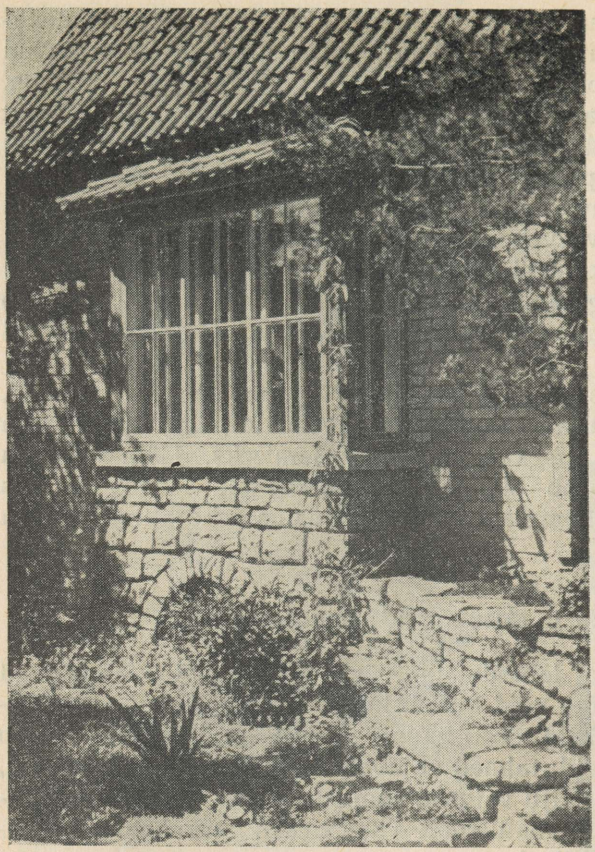
Lilleaknad. Roheliste lehtede ja värviliste õitega kaunistavad ruume toalilled. Eriti hindame neid talvel, kui ka väljas on rohelust äärmiselt vähe. Et toalilled oleksid tõesti kaunid ja jõudsalt kasvaksid, tuleb arvestada nende kasvunõudeid: taimed vajavad kasvuks toitainete kõrval, mida nad pinnasest saavad, palju valgust, soojust ja vett. Valgus on lilledele eriti tähtis. Seepärast on toalilledele väga heaks kasvukohaks majaseinast etteulatuv aken, nn. lilleaken.

Kui tavalisel aknal on lilled valgustatud ainult ühest küljest, siis spetsiaalsel lilleaknal on lilled valgustatud harilikult kolmest küljest. Ideaalne on valgustamine ülevalt, aga see pole sageli kergesti läbiviidav.

Enamik toalilli vajab suve kõige palavamatel tundidel kerget varju. Seepärast tuleb kevadel ja suvel keskpäeviti lõunaküljes olev lilleaken katta kerge kardinaga. Lilleaknad kagus ja edelas vajavad suvel harva katmist, kuna lilleaken põhjakaares ei vaja seda üldse.

Lilleaken tuleks eraldada eluruumist tõmbeaknaga. Seeläbi moodustub lilledele eriruum, kus soojus nende nõuete järgi on reguleeritav. On soovitatav asetada potitaimede alla soojenduskeha. Kui pole võimalik keskküttesoojendus, võib kasutada ka elektriküttekehasid.

Lillede ruumi on vaja tuuletõmbeta, kuid rohkesti õhustada. Etteulatuvaid aknaid võib avada kas külgedelt või keskmist akent üles tõstes.

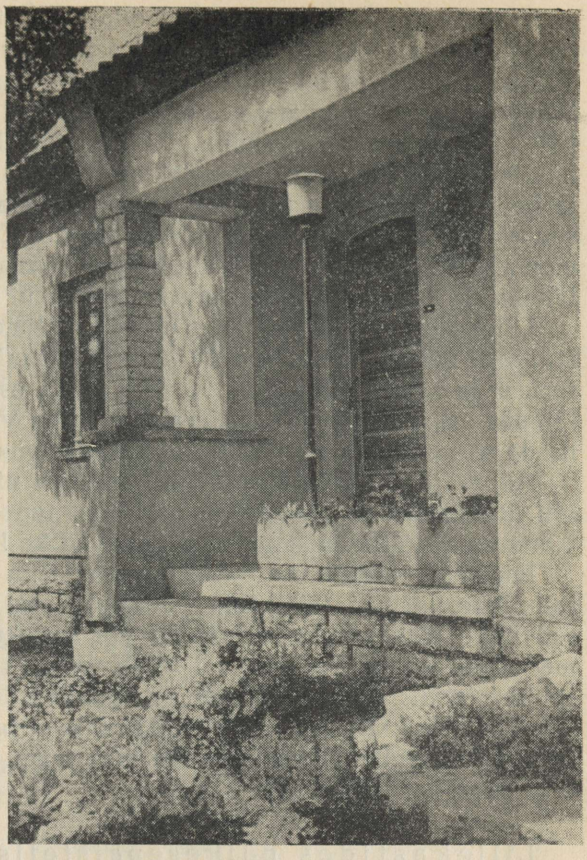
Lilleaken.

Taimede tähtsaks nõudeks on ka sobiv õhuniiskus ja õige kastmine. Õhuniiskust saab reguleerida kastmisega, pritsimisega või niiske turbaaluspõhjaga.

Oluline on lilleakna kõrgus põrandapinnast. Kui lilleaken on võimalikult madalal, on hea ka istudes taimedele vaadata.

Lilleaken varustatakse nähtamatuks jääva vanniga. Vann täidetakse turbamullaga ja sellesse asetatakse lillepotid nii, et nad ei oleks nähtavad. Suvel hoitakse turbamuld üsna niiske, et ta niisutaks taimi läbi poti seina. Talvel peab turvas olema kuivem, sest siis vajavad taimed vähem niiskust. Talvine liigniiskus soodustab juurtehaigusi.

Kui lilled istutatakse vannidesse ilma pottideta, paigutatakse vanni

Elamuga samast materjalist lillekast sissekäigu kaunistajana.

põhja 5 sm paksune jämedast kruusast drenaaž. Vanni põhjas peab olema ka väike auk liigvee äravooluks. Olenevalt akna kõrgusest ja kasvavate lillede liigist peab vann olema vähemalt 20—30 sm sügav ja vähemalt 30 sm lai.

Lilleakna valgustamisega võib saavutada erilist efekti. Valguse valikul tuleb arvestada seda, et mõni valguse värvus sobib lillede värvusega rohkem kui teine.

Akende, rõdude, treppide ja sissekäikude kaunistamine. Majaaknaid võib kaunistada lilledega ka väljastpoolt, nimelt aknaalustes lillekastides olevate lilledega. Lillekaste võib paigutada ka välistrepi kõrvale sissekäigu kaunistamiseks ja rõdudele. Lillekastid pea-

vad sobima majaga. Nad võivad olla puidust või savist; kaunid on maja ehitamise ajal seina sisse ehitatud seinaga samast materjalist lillekastid. Viimaste puhul ei tohi aga unustada, et ka neile tuleb jätta põhja vee äravoolu avad. Soovitatavaks ei peeta plekist lillekaste, sest viimased soojenevad päikese käes üleliia. Lillekastide laiuseks võetakse vähemalt 20—30 sm ja sügavuseks 25—30 sm. Kastide pikkus valitakse nende otstarbe järgi. Kastid ei tohi olla liiga kitsad ega madalad, vaid küllaldase suurusega juurestiku vabaks arenemiseks. Kasti põhjas peavad kindlasti olema vee äravoolu avad, mille kohale pannakse jäme kruus või killustik. Lillekastid tuleks värvida samasuguseks kui majagi.

Lillekastid täidetakse, jättes mõned sentimeetrid pealt vabaks, kompostmullaga, millele on lisatud 10 ämbritäie mulla kohta 1 ämbritäis niisket turvast ja 0,5 ämbritäit liiva. Kastide põhja asetatakse enne nende mullaga täitmist paari sentimeetri paksune liivakiht. Võimaluse korral võib mullale lisada sarvejahu, sarvelaaste või mineraalväetisi.

Akna- ja trepikastidesse võib istutada nii väikse- kui suurekasvulisi lilli. Rõdukaste taimestatakse harilikult tugevakasvuliste, üksteisest läbipõimuvate vääntaimedega, mis pakuvad ka kaitset võõraste pilkude eest.

Enamasti eelistatakse puhketundidel näha rõdul oma vahetus ümbruses rahulikke värvusi, vähestele meeldivad seal kirevad, intensiivsed värvused nagu signaalpunane (salvia) või sarlakpunane (pelargoonium). Taimede lehtede ja õite värvusi tuleb valida seinte ja ümbruse värvustele sobivas toonis. Halli ja tumeda fassaadiga sobivad punase- ja valgeõielised lilled. Kollaka või pruunika tooniga seinad pakuvad hea tagapõhja sinise- või lillaõielistele lilledele. Valge majaseina tagapõhjal tulevad värvused eriti esile.

Lillekastides päikesepaistelises kohas (lõunaküljel) kasvavad lilled:

Püsililled

Begooniad *(Begonia)*
Jaanikakrad *(Chrysanthemum)*
Kellukad *(Campanula)*
Krookused *(Crocus)*
Nartsissid *(Narcissus)*
Nelgid *(Dianthus)*
Tulbid *(Tulipa)*

Üheaastased lilled

Eššoltsiad *(Eschscholtzia)*
Floks *(Phlox drummondii)*
Jaanikakrad *(Chrysanthemum)*
Kassitapud *(Convolvulus)*
Kilbirohud *(Alyssum)*
Lobeeliad *(Lobelia)*

Mungalilled *(Tropaeolum)*
Neiusilmad *(Coreopsis)*
Nelk *(Dianthus heddewigii)*
Nemeesiad *(Nemesia)*
Peiulilled *(Tagetes)*
Petuuniad *(Petunia)*
Portulakid *(Portulaca)*
Päsmaslilled *(Ageratum)*
Raudürdid *(Verbena)*
Salveid *(Salvia)*
Sametlilled *(Godetia)*
Tsinniad *(Zinnia)*

Väändtaimed

Humalad *(Humulus)* (mitmeaastased)
Amuuri viinapuu *(Vitis amurensis)* (mitmeaastane)
Viielehene metsviinapuu *(Parthenocissus quinquefolia)* (mitmeaastane)
Mungalilled *(Tropaeolum)* (üheaastased)
Lehtertapud *(Ipomoea)* (üheaastased)

Potililled

Kirinõgesed *(Coleus)*
Fuksiad *(Fuchsia)*
Mugulbegoonia *(Begonia tuberhybrida)*
Pelargooniumid *(Pelargonium)*

Lillekastides varjulises kohas (ida- ja läänepoolsel majaküljel) kasvavad lilled:

Püsililled

Lumikellukesed *(Calanthus)*
Maikellukesed *(Convallaria)*
Priimulad *(Primula)*
Siniliiliad *(Scilla)*

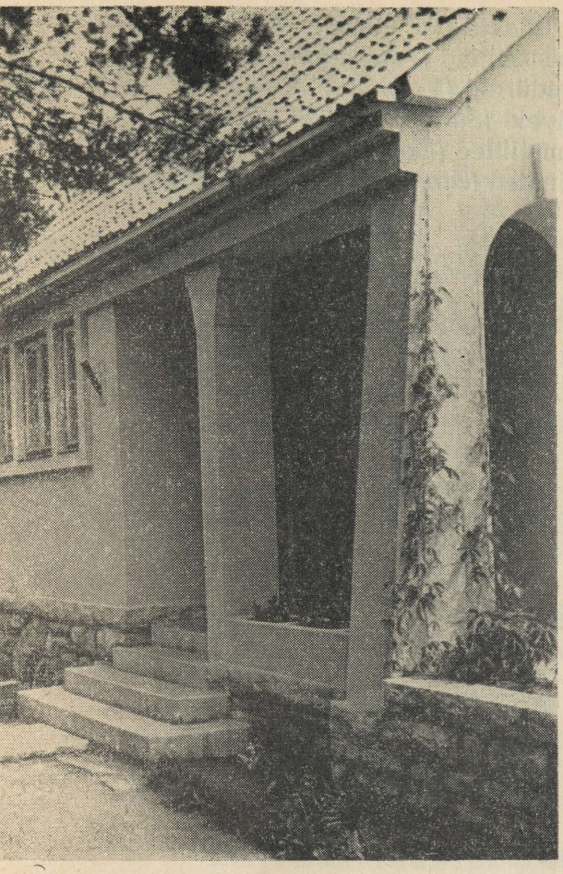
Üheaastased lilled

Kirikakar *(Bellis perennis)* (2-aastane)
Lobeeliad *(Lobelia)*
Mungalilled *(Tropaeolum)*
Lõosilmad *(Myosotis)* (2-aastased)
Petuuniad *(Petunia)*
Päsmaslilled *(Ageratum)*
Salulilled *(Nemophila)*
Salveid *(Salvia)*
Peiulilled *(Tagetes)*

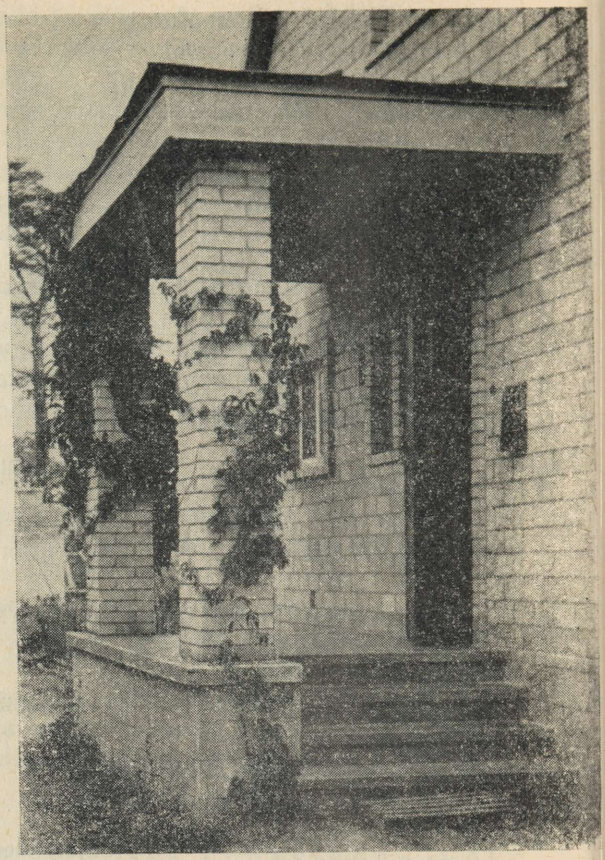
Potililled

Fuksiad *(Fuchsia)*
Hortensiad *(Hydrangea)*

Vähese ruumi tõttu pole soovitatav paigutada väikestesse kastidesse väga palju lillesorte. Meeldiv on lillekast ainult ühe lilleliigi või -sordiga, näiteks begooniate, mungalillede või petuuniatega. Võib paigu-

Müüri ehitatud lillekastid.

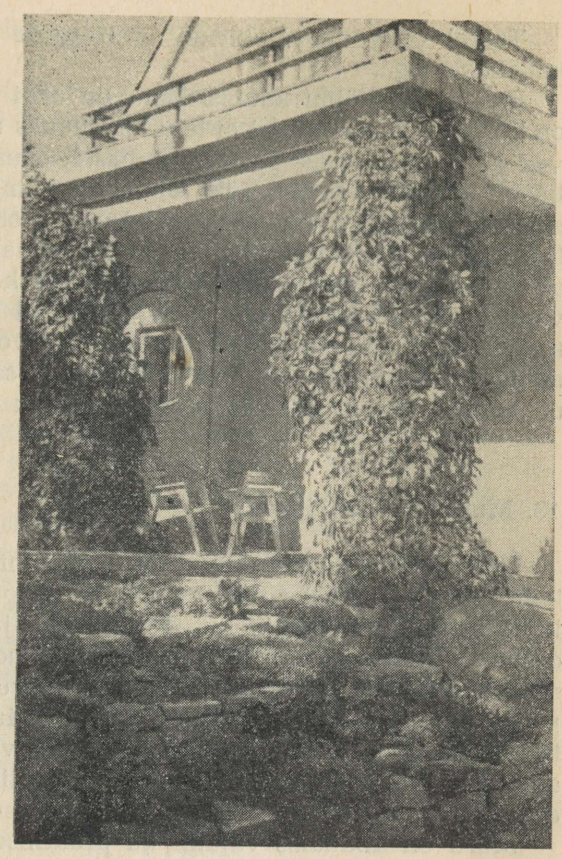

Vääntaimed sissekäigu kaunistajana.

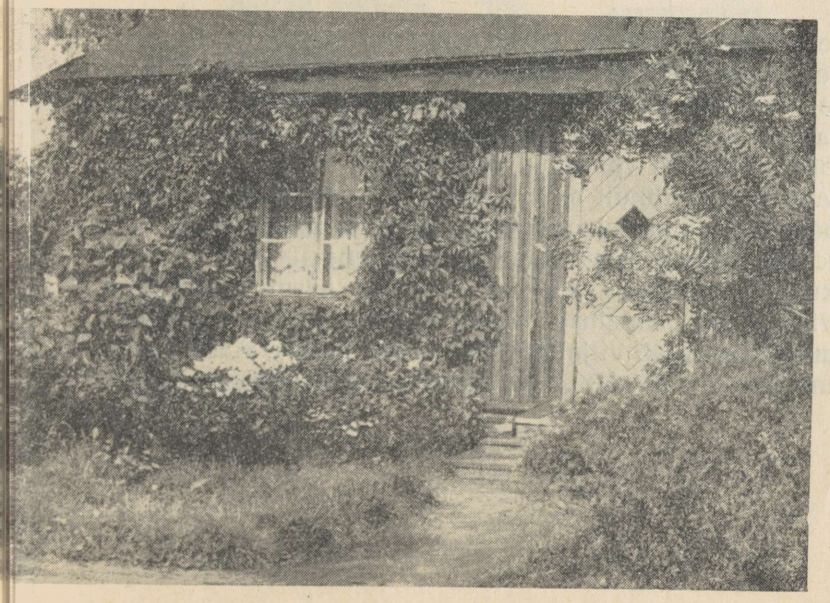
tada ka sama taime mitut värvi rühmi kõrvuti, nagu erivärvilisi begooniaid. Meeleolukalt mõjuvad ka rühmadena kõrvuti ühes kastis paar-kolm lilleliiki. Suve jooksul tuleb äraõitsenud lilled asendada uutega, uuendades sealjuures ka lillekastide mulda.

Kastidesse paigutatud taimede veetarve on väga suur. Kuumade ilmadega tuleb kontrollida hommikuti ja õhtuti mulla niiskust ja kasta taimi vastavalt vajadusele. Kaua õitsevate lillede (mugulbegooniad, petuuniad, mungalilled) kastmisveele on soovitatav aeg-ajalt lisada veidi mineraalväetisi.

Maaliline on metsviinapuu sammaste kõrval.

Nii võib vääntaimedesse peita ainult lihtsat vana maja.

Talvel on rõdude, akende ja treppide lillekastid ilusad kuuse- või kadakaokstega.

Elamu sissekäigu kaunistajana on eriti armastatud vääntaimed. Nad on kõrgekasvulised, kuid ei laiu aia suunas ruumi nõudvalt, küll aga lasevad end vabalt, meie soovide kohaselt suunata. Nad painduvad ning liibuvad mingi toe vastu. Tühi, akendeta seinapind, rõdu elamu kõrval või sammas sissekäigu kõrval — need nagu kohe vajavad enda kõrval vääntaimi. Hästi viimistletud kauni ehituse seinal võib üksainus, kaunilt väänduv taim luua omapärase võlu. Tihedalt kaetakse vääntaimedega ainult vanu maju ja inetuid ehitisi. Vääntaimed vajavad seina külge kinnitumiseks toestamist. Meeldivalt mõjub, kui toestus jääb võimalikult vähem nähtavaks. Tihti piisab ainult mõnest väikesest konksust või naelast. Vähe nähtavaks toestusmaterjaliks on ka harilik või plastmassiga kaetud traat.

13. **Muru ja murutaimed**

Vanades taluõuedes andis muru aiapinnale ilusa rohelise värvuse ja kaitses aeda poriseks muutumast. Kaasaegses koduaias võimaldab muru luua loomulikku üleminekut, rahulikkust ja tasakaalu aia teiste koostisosade — lillerühmade, ilupõõsaste, ilupuude, aiaehitiste ja elamu vahel ning siduda nad kauniks tervikuks. Muru pehmel rohelisel tagapõhjal pääsevad alles õieti maksvusele taimede värvused ja vormid. Muru kõrval tõuseb hästi esile ka plaatteede, müüride või üksikkivi ilu. Muru omaduseks on ka näiliselt suurendada aeda. Harilikult üsna väikesed, kuid keskosas lageda murupinnaga aiad tunduvad üsna avaratena.

Muru on koduaias vajalik ka praktiliseks kasutamiseks — puhkamiseks, käimiseks ja mängimiseks. Kuid seejuures ei tohi muru muutuda inetuks.

Muru rajatakse tavaliselt eesaeda, eluaeda ja majandushoovi, kui viimast ei võta terveni enese alla lai sõidukitee. Muru ulatub harilikult elamu seina kõrvalt kuni aia piirdeni ka ilupuude ja -põõsaste alla ning vahele. Murupinda katkestavad ainult tee, lillepeenrad või vabakujulised lillerühmad, veekogu, istekohad või muud aiadetailid.

Muru kamar rajatakse harilikult mitmeaastastest kõrrelistest ja liblikõielistest heintaimedest. Tihe murukamar kujuneb välja heintaimede võrsumise, nende sagedase niitmise ja väetamise tulemusena.

Üks väärtuslikum ja vastupidavam murutaim on aasnurmikas *(Poa pratensis)*, mis levib kiiresti maa-aluste võsunditega ja moodustab tiheda rohukamara. Aasnurmikas vajab viljakat parasniisket mulda. Aasnurmika algareng on aeglane ja muru paistab algul hõredana, kuid tiheneb hiljem

kiiresti. Aasnurmika kõrval võib varjulises kohas kasutada ka salunurmikat *(P. nemoralis)*.

Teine võsundiline muru-heintaim — punane aruhein *(Festuca rubra genuina)* on vähenõudlikum ja kasvab kuivemas kohas ning õhukese mullakihiga liivakal mullal. Punane aruhein talub tugevat tallamist ja moodustab peenelehelise tumerohelise tiheda murukamara. Kuival liivamullal võib koos punase aruheinaga kasutada ka lamba-aruheina *(F. ovina)*.

Murusegudes kasutatakse ka harilikku aruheina *(F. pratensis)*. Viimane on valgusnõudlik taim. Kasvab parasniiskel ja niiskel mullal. Kuival mullal jääb kiduraks. Pole ka pika püsivusega ja moodustab murukamaras laialehelisi puhmaid. Aasnurmika ja punase aruheina seemnete puudumisel tuleks teda siiski murusegudes kasutada.

Heaks murutaimeks peetakse üldiselt karjamaa raiheina *(Lolium perenne)*. On valgusnõudlik ja vajab raskemat mulda. Meie tingimustes ei ole ta vastupidav ja hävib 3—5-ndal aastal kamarast. Sobib ainult perioodilisteks pealekülvideks või lühiajaliste murude rajamiseks.

Kõrreliste kõrval võetakse murusegudesse veel valget ristikut *(Trifolium repens)*. Levib kiiresti ja tugevdab kamarat maapealsete juurduvate vartega. Valge ristiku kui liblikõielise taime juurtel asuvad mügarbakterid seovad õhulämmastikku, mille tulemusena valge ristik varustab lämmastikuga ka kõrrelisi murutaimi. Valge ristiku puudumisel tuleb ainult kõrrelistest koosnevale murule anda lämmastikväetisi ja komposti.

Muru rajamiseks võiks vastavalt mulla niiskusele ja koha valgusele kasutada järgmisi seemnesegusid:

Päikesepaistele keskmise niiskusega mullale

punane aruhein	30%	karjamaa-raihein	30%
harilik aruhein	20%	aasnurmikas	20%

Päikesepaistele kuivale mullale

punane aruhein	30%	aasnurmikas	20%
lambaaruhein	50%		

Varjulisele kohale

punane aruhein	15%	aasnurmikas	20%
salunurmikas	35%	karjamaa-raihein	30%

Ühe ruutmeetri kohta võib külvata 6—10 g muruseemet. Kõrrelistest koosnevale seemnesegule valge ristiku lisamisel võiks võtta viimast segusse 2—4 g m^2 kohta.

Enne muru rajamist tuleb pinnas 15—25 sm sügavuselt ümber kaevata, muld umbrohust, juurtest ja kividest puhastada ning tugevalt väetada. Kõige kohasemaks väetiseks on kõdusõnnik, kompost- ja turbamuld. Kui muld on väheviljakas, siis on muru jaoks vaja kohale vedada 10—15 sm paksune huumusrikka mulla kiht. Pinnas tasandatakse rehaga, sest ebaühtlase pinna lohkudesse kogunev vesi võib talvel murutaimi hävitada. Kui tahetakse muru alla jäävale maa-alale veel puid või põõsaid istutada, siis tehakse seda enne mulla tasandamist.

Muru külvatakse varakevadel, kui mullas on veel küllaldaselt talveniiskust. Muruseemet võib külvata kuni sügiseni — augustikuu keskpaigani. Suvised külvid õnnestuvad hästi vaid vihmaperioodidel. Kuival ajal tuleks kasta, kuni muru on tärganud.

Muruseeme külvatakse tuulevaikse ilmaga, siis tuleb muru ühtlasem. Soovitatav on külvata iga liik eraldi. Külvatud seemned viiakse rehaga rehitsedes mulda, mitte sügavamale kui 0,5—1,5 sm. Üsna väikestel murudel võiks mulla seemnetele peale sõeluda. Pärast külvi pind rullitakse või tallatakse kinni jalgade alla kinnitatud laudadega või tambitakse kinni vaia külge kinnitatud lauaga.

Võimaluse korral tuleb pärast külvi pinnast pidevalt kasta, et muruseeme tärkaks kiiresti ja ühtlaselt.

Kui muruoras on kasvanud 8—10 sm kõrguseks, tuleb see 4—5 sm kõrguselt niita. Tühikutesse külvatakse uuesti heinaseemet. Külviaastal tuleks muru niita paari või kolme nädala tagant ja mitte madalamalt kui 4—5 sm. Hiljem tuleks muru niita iga 1—2 nädala tagant. Tiheda niitmisega saame tiheda, sõtkumiskindla murukamara.

Murus levivad sageli tallamisele vastupidavad umbrohud, nagu võilill, teeleht ja roomav tulikas. Umbrohtusid võib murust välja torkida või kasutada selleks kemikaale. Viimaste kasutamisel läheb murukamarast aga välja ka valge ristik.

Meeldivalt mõjuvad murus varakevadel juhuslikult paigutatud erineva suurusega mitmevärvilised krookuste rühmad. Samuti on kaunid kohati muru servades või põõsaste ees tulpide, nartsisside või kobarhüatsintide rühmad või murus põõsaste all ja põõsaste ääres lumi- ja märtsikellukesed. Ainult et kevadel ja sügisel ei tohi siis kohal, kus on sibullillede sibulad, murul tallata.

Varjulistesse kohtadesse ja väheviljaka mulla korral kipub murusse kergesti sammal kasvama. Sammal kaob murupinna väetamisega. Vähe-

---

Tahvel XI — Kuslapuud: *1* — alpi kuslapuu *(Lonicera alpigena)*, *2* — lõhnav kuslapuu *(L. caprifolium)*, *3* — tatari kuslapuu *(L. tatarica)*.

2
3
1

3
2
1

malt kahe-kolme aasta tagant tuleks muru hilissügisel või kevadel kohe pärast lume sulamist väetada orgaaniliste väetistega, kattes murupinna 1—2 sm paksuselt kompostmulla, hobusesõnniku või kõdusõnnikuga. Suvel võib kasta nõrga virtsalahusega. Igal aastal tuleks anda iga m^2 kohta 10 g kaaliumkloriidi, 30 g superfosfaati ja 25 g ammooniumsalpeetrit. Tugev väetamine teeb muru tihedaks ja ilusaks. Kuivaga tuleks muru pidevalt kasta. Kevadel puhastatakse muru kõntsast ja rullitakse.

14. Puud ja põõsad

Üheks tähtsaks kujunduselemendiks aias on ka puud ja põõsad. Mida sobivamalt me ilu- või tarbepuid ja -põõsaid aeda paigutame, neid kasvukuju ja värvuse järgi kooskõlastades, seda haaravam on nende mõju. Õigesti paigutatult võivad puud, põõsad või teised kõrgemad taimed inetut, lagedat arhitektuuri osaliselt varjata või katta, ilusat aga veel enam esile tõsta. Puid ei tuleks aga istutada aknale liiga lähedale, sest meie ilmastiku juures on meil niigi vähe valgust ja päikest.

Taimmaterjali valik. Väiksesse koduaeda ei saa paigutada ilupuid suurel hulgal. Nende valikul tuleks eelistada kohalikku materjali, et aedu mitte võõrkehana eraldada ümbruse maastikust. Hästi sobivad kokku kõik looduses samas areaalis kasvavad puud, eriti need või neile lähedased puud, mis looduslikult kasvavad lähemas ümbruses.

Ilupõõsaste valikuvõimalused on mitmekesisemad. Nende hulgas võib olla kauge päritoluga põõsaid, mis on hästi kohandunud meie oludega ja aklimatiseerunud. Muidugi võib aias kasvatada ka meie talve mittetaluvaid, kuid väga ilusaid põõsaid (ja lilli), mis talvel vajavad külmakaitset.

Koduaias on kaunid nii igihaljad okaspuud kui ka lehtpuud. Okaspuud ja -põõsad on suure väärtusega kaitse- ja ilupuud. Neid kasutatakse ilupuudena murus või aiapiiridel kaitseks tuule ja tuisu eest. Nad on alati rohelised ja ilusad, ka siis, kui lehtpuudelt on lehed varisenud. Igihaljad hekid mõjuvad aiapiiridel meie pikal karmil talvel koduselt ja suursuguselt. Kuid ka suvel, lehtpuude värvitoreduse kõrval pole nad vähem kaunid.

Puid valitakse nende kasvukuju järgi. Nad on kas suure- või väikesekasvulised, vertikaalselt või horisontaalselt laiuva võraga, kompaktsed või laialivalguvad, suurte või väikeste lehtedega, hele- või tumerohelised. Ilusad valgetüvelised graatsilised kased mõjuvad õrnalt ja maaliliselt. Samuti õhulised on laialivalguvate okstega jalakad, vahtrad ning laia-

---

Tahvel XII — Lodjapuud: *1* — villane lodjapuu *(Viburnum lantana)*, *2* — lumepall *(V. opulus var. sterile)*, *3* — harilik lodjapuu *(V. opulus)*.

kroonilised hõbepajud, millest viimased sobivad suuremate veekogude äärde. Kompaktsekasvulised kastanid, pärnad ja paplid mõjuvad raskelt. Samuti raskelt mõjuvad tumedad püramidaalsed kuused, nulud, jugapuud ja elupuud.

Puud. Ilusad on üksikult ning vabalt, looduslikult kasvavad puud. Selliselt kasvavatel puudel algavad oksad üsna maapinna lähedalt ja ei suundu otse üles nagu ainult ülevalt valgust saavail tihedalt kasvavatel metsapuudel. Et puude loomulikku kasvukuju mitte rikkuda, ei tuleks elujõulisi oksi maapinna lähedalt või ka kõrgemalt kõrvaldada. Kui on karta okste ettejäämist elektri- ja telefonitraatidele või muule takistusele, tuleb seda ette nähes sinna istutada väiksema kasvuga puu või põõsas.

Sageli on raske leida üksikult paigutamiseks meeldiva võra ja kauni kujuga puid. Tihti on neil pikk, sirge, alt okstest lage tüvi ning kitsas kokkusurutud võra. Ilusama kasvukuju saamiseks võib mõnd puuliiki, nagu kaske, pihlakat, vahtrat, saart või ka pärna ja kastanit, istutada mitu eksemplari ühte istutusauku. Et sellist rühma või ilusat üksikpuud esile tõsta, tuleb leida talle sobiv koht, näiteks eesaia piirde lähedusse või selle aianurka, lastemängunurga või veekogu kõrvale.

Nõlvadel kasvavad puud tihti kaldu alloleva veekogu kohal või katusena teeraja kohal. Nii sobivad ka koduaianõlvadele huvitava kujuga puud.

Leinavormiga puid, samuti ka kollase- ja kirjulehelisi puid ei tarvitata puurühmades, vaid alati üksikult. Kunagi olid nad kõik väga moes. Tänapäev ei tunnusta neid enam, vaid suhtub neisse mitte kui ilusasse, vaid kui haiglasesse nähtusesse.

Suured puud on suurtes aedades kaunid ja hinnatavad. Suur puu võtab aga enda alla 20—30-meetrise läbimõõduga maa-ala, millel ei kasva midagi muud. Seepärast ei tuleks valida väikesesse koduaeda eriti suurekasvulisi puid.

Kasvunõuded ja istutamine. Mõned puud, nagu kased, ei talu, kui nende juurte kohal maad üles kaevatakse, tüve ümbrust mullaga täites kõrgendatakse või madalamaks võetakse. Kaskede ümbert tuleks pinnas jätta vähemalt 3 m ulatuses puutumata. Pajude ja paplite tüve ümbrusse võib aga kuni meetripaksuselt mulda peale kuhjata. See neid ei kahjusta: nad kasvatavad uued juured ja kasvavad edasi. Vähema mulla pealeajamist taluvad ka kastanid, pärnad ja saared.

Iga ilupuu ja -põõsaliik nõuab erinevat pinnast, kuid otsustavat tähtsust sellel pole, eriti väikeses koduaias. Ka ei vaja nad tavaliselt eriti rammusat mulda, vaid peaaegu kõik nad kasvavad harilikus aiamullas. Ainult liiva- ja nõmmepinnasel tuleb siiski mõelda puude ja põõsaste valikul pinnase vastavusele nende nõuetele.

Meeldivad on kased mitmekaupa samas istutusaugus.

Nii leht- kui ka okaspuid ja -põõsaid võib istutada nii kevadel kui ka sügisel. Kevadel istutatakse lehtpuud ja -põõsad enne pungade puhkemist, okaspuud ja -põõsad veidi hiljem, siis, kui pungad just hakkavad puhkema. Kaski ja vahtraid istutatakse siis, kui mahlade liikumine jääb seisma ja lehepungad hakkavad puhkema. Kuna okaspuud ja -põõsad on istutamise ajal okkais, on neil ka auramine juurdumise ajal tugevam kui lehtedeta lehtpuudel ja -põõsastel. Seepärast tuleb okaspuud ja -põõsad istutada võimalikult terve juurestikuga ning koos selle ümber oleva mullapalliga. Kõik puud ja põõsad istutatakse endisesse kasvusügavusse. Okaspuid ja

-põõsaid on soovitatav asetada ka ilmakaarte suhtes nii, et oksad, mis enne ümberistutamist asusid vastu päikest, jääksid ka pärast seda päikese poole.

Puude ja põõsaste kasvu soodustamiseks tuleb kas kohe pärast nende istutamist või veidi hiljem katta taimede ümber olev kastmisnõgu poolvalmis komposti, poolkõdunenud lehtede, niidetud rohu, turbapuru või multšpaberiga. Selline kate tõkestab auramist, hoiab pinnase suve kuival perioodil niiske ja jaheda, kaitseb umbrohtumise eest, aitab säilitada pinnase struktuuri ning kokkuvõttes soodustab istutatud puu või põõsa kasvamist.

Põõsad. Nagu puud, nii on ka põõsad väga vajalikud aia kauniks ja mugavaks muutmisel. Sageli istutatakse neid tuule- ja tolmukaitseks. Nad piiravad aeda, eraldavad väljapoole jäävast ja muudavad selle kodusemaks. Põõsad võivad eraldada ka üksikuid aiaosi, sulgeda vaadet kompostikuhilaile jne. Nad moodustavad tagapõhja lilledele, mugavale aianurgale või istekohale, laste mängunurgale. Põõsad sobivad hoone seina äärde, puude rühma ette, puude alustaimestikuks, ilusamad üksikpõõsad aga murusse ja püsililledе vahele.

Lõikamist taluvaid põõsaid võib istutada aiapiirdele korrapäraseks hekiks. Kaunite õitega põõsaid võib istutada aiapiirdele väikese rühmana. Seal tingivad nende asukohta naabrite suhtes nende kõrgus, õitseaeg, õite ja lehestiku värvus. Vähem dekoratiivsete õitega põõsad, nagu kikkapuud, kontpuud, leedripuud ja ligustrid, paigutatakse aia kaugemasse ossa või tahapoole. Samuti paigutatakse tahapoole ka kauniõielised kõrged põõsad, nagu kuslapuud, lodjapuud, sirelid, viirpuud. Ettepoole asetatakse üksikult või rühmadena kauniõielisi madalaid põõsaid, nagu ebaküdooniad, deutsiad, aedhortensiad, põõsasmaranad ja enelad. Meeldiva kujuga põõsaid, nagu forsüütiad, longusõieline sirel, araaliad, kuldvihm ja kibuvitsad, ei paigutata kunagi põõsaste rühma keskele, vaid üksikult või rühma äärtele või rühma ette, kus nende kaunis kasvukuju jääb nähtavaks. Üksik kõrgem põõsas esireas madalamate hulgas vähendab üksluisust.

Selline vabalt kasvavate põõsaste istutamine kogu piirde ulatuses nõuab palju ruumi. Tahetakse väikeses aias ruumi säästa, tuleb sellisest istutamisest loobuda, sest selline vabalt kasvavate põõsaste riba võtab enda alla umbes 2—2,5 meetri laiuse maa-ala. Väikeses aias võib istutada piirdele ronitaimi või kitsa pügatud heki ja selle ette üksikuid põõsaid või väikesi põõsaste rühmi. Inetut plankpiiret võib põõsastega varjata. Naaberaia piirde kõrvale võib istutada ka marjapõõsa- või vaarikarivi, ploome või kirsse.

Põõsaste vahekaugus üksteisest, s. o. põõsa ruumitarvidus, sõltub põõsaliigist. Väiksematele ja üsna väikestele põõsastele piisab selleks

0,8—1 meetrist. Suurematele ja üsna suurtele arvestatakse aga 1,5—2 meetrit.

Ilupõõsaste lõikamine. Ilupõõsastel tuleb pärast istutamist kergelt oksi tagasi lõigata, kuna ümberistutamisel alati juurestik kannatab. Tagasilõikamisega saavutatakse tasakaal lehtede kaudu äraaurava vee ja juurte kaudu mullast saadava veehulga vahel. Hiljem ei tule vabaltkasvavatel põõsastel enam oksi lühemaks lõigata, sest see rikuks nende looduslikku kasvukuju. Küll aga on põõsaste noorendamiseks aeg-ajalt vaja lõigata põõsaste seest välja mullapinna kõrguselt vanad vigased, kuivanud ja haiged oksad. Samuti mullapinna kõrguselt lõigatakse harvendamiseks tihedakasvulistest põõsastest oksi välja, et võimaldada neisse valguse ja päikese pääsu. Kõik need kõrvaldamist vajavad oksad lõigatakse välja kevadel enne lehistumist. Ka vaasi jaoks tuleb lõigata põõsast õisi või oksi nii, et ei tekiks inetuid tüvikuid ja ei rikutaks puu või põõsa üldkuju ning loomulikku võra.

Okste kerget lühemaks lõikamist ehk tagasilõikamist vajavad ainult roosid, aedhortensiad ja madal enelas. Ka neil põõsastel, millel ei teki dekoratiivseid vilju, näiteks sirelitel, tuleb äraõitsenud õisikud ära lõigata.

Roosipeenrad. Hästi mõjuvad kultuurroosid väikese vabakujulise rühmana murus või omaette kindlakujulisel peenral. Roosipeenrad sobivad ka tee kõrvale, kahe plaattee vahele või laiema kiviplaadistuse vahele. Sealjuures mõjub hästi, kui iga peenar on taimestatud ainult ühe või kuni kolme roosisordiga. Viimasel juhul tuleb hästi silmas pidada nende värvuste omavahelist sobivust. Võib rühmitada kollase- ja oranžitoonilised omaette peenrale, roosad omaette ja valged omaette, sobivad ka roosad keskele ja valged äärde, punased omaette või koos valgetega. Väike paljude sortidega ja sealjuures igast sordist ainult ühe taimega koostatud peenar mõjub rahutult. Sobivam on siis juba kasvatada erisorte väikeste rühmadena murus või plaadistuse vahel. Pikk peenar võib paljude hästi sobitatud eri värvi roosirühmadega kaunilt mõjuda. Tuleb otsida kooskõla ka naaberpeenarde värvuse ja kujundusega.

Murus paiknev roosipeenar ei vaja eraldi ääristamist. Ta jäetakse ümbritseva hästi hooldatud murupinnaga ühekõrguseks. Peenra serv tuleb ainult korrapärasena hoida. Tee kõrval asuva roosipeenra piirdena võib kasutada muruäärist või kiviäärist. Peenra piirdena on kaunid ka madalad, igihaljad, tugevalt tagasilõigatud hekid, nagu pukspuuhekk. Plaadistuse vahel paikneva roosipeenra piirdeks võib olla ümbritsev plaadistus, aga ka muru või madal hekk.

Selleks et roosipeenardel ka varakevadel õisi näha, võib rooside vahele istutada tulpe, mis aga suvel, kui nende lehed muutuvad kollaseks, tuleb

peenrast välja võtta. Roosipeenra pinna katmine portulaki, kilbirohu, kukeharja, kiviriku, mägisibula või teiste taimedega ei ole ilus. Kui rooside all soovitakse kindlasti näha rohelist pinda, võib selleks kasutada igihalja. Üldiselt ei vaja roosipeenrad mingisugust alustaimestust, eriti siis, kui nad on piiratud madala hekiga.

Mulla ettevalmistamine ja roositaimede istutamine. Roosidele on vaja tuule eest kaitstud, sooja, päikesepaistelist kasvukohta. Roosidel, eriti vääristatud roosidel, ulatub juurestik väga sügavale. Roosid nõuavad hästi ettevalmistatud, keskmise raskusega huumusrikast parasniisket mittehappelist mulda. Kevadiseks istutamiseks on sobiv maa sügisel ette valmistada. Kui planeeritud peenra kohal on halb pinnas, kaevatakse see kuni 50 sm sügavuselt välja ja asendatakse aiamulla või kompostmullaga. Hariliku aiamulla korral, mis ei ulatu vajaliku sügavuseni, asendatakse ainult musta mulla all olev väheviljakas kiht paremaga. Asendamiseks sobib sõnniku-kompostmuld. Ka võib mullale lisada kõdusõnnikut. Kergele mullale lisatakse savikat mulda, raskele turbakomposti. Sügavamatesse kihtidesse antakse ka fosfor- ja kaaliväetist ja happeliste muldade korral lupja.

Kevadel enne rooside peenrale istutamist ei või mullale lisada värsket sõnnikut. See võib kahjustada rooside juuri. Kui roosipeenra pinnas pole sügisel ette valmistatud, siis võib kevadel tarvitada sõnnikut sisaldavat kompostmulda või kõdusõnnikut. Viimane tuleb vähemalt 3 nädalat enne rooside kohaleistutamist mulda kaevata.

Parimaks rooside istutusajaks on meil varakevad enne pungade puhkemist. Enne istutamist lõigatakse täisnurga all ära terava noa või kääridega haiged, vigased juured ja juurte rebenenud otsad. Juurte peaharud jäetakse 20 sm pikkusteks ja taimed istutatakse hoolikalt juuri laiali asetades märgitud kohale. Istutussügavuseks jäetakse taime endine kasvusügavus, kusjuures pookekoht peaks parajasti ulatuma üle mullapinna. Tüviroose ei istutata päris vertikaalselt, vaid 45° nurga all, sest need tuleb talveks maha painutada. Istutamise ajal pannakse istutusauku ka tugiteivas, mille külge nad hiljem seotakse. Roose tuleb pärast istutamist tugevasti kasta ja tagasi lõigata. Nõrgakasvulisi sorte lõigatakse rohkem ja tugevakasvulisi vähem.

Pargiroosid istutatakse vahekaugusega		75—150 sm
Remontantroosid	„	50— 80 sm
Teehübriid- ja pernetroosid	„	30— 50 sm
Polüantroosid	„	20— 30 sm
Polüanthübriidroosid	„	30— 40 sm

Vään- ja tüviroosid istutatakse vahekaugusega 100—200 sm.

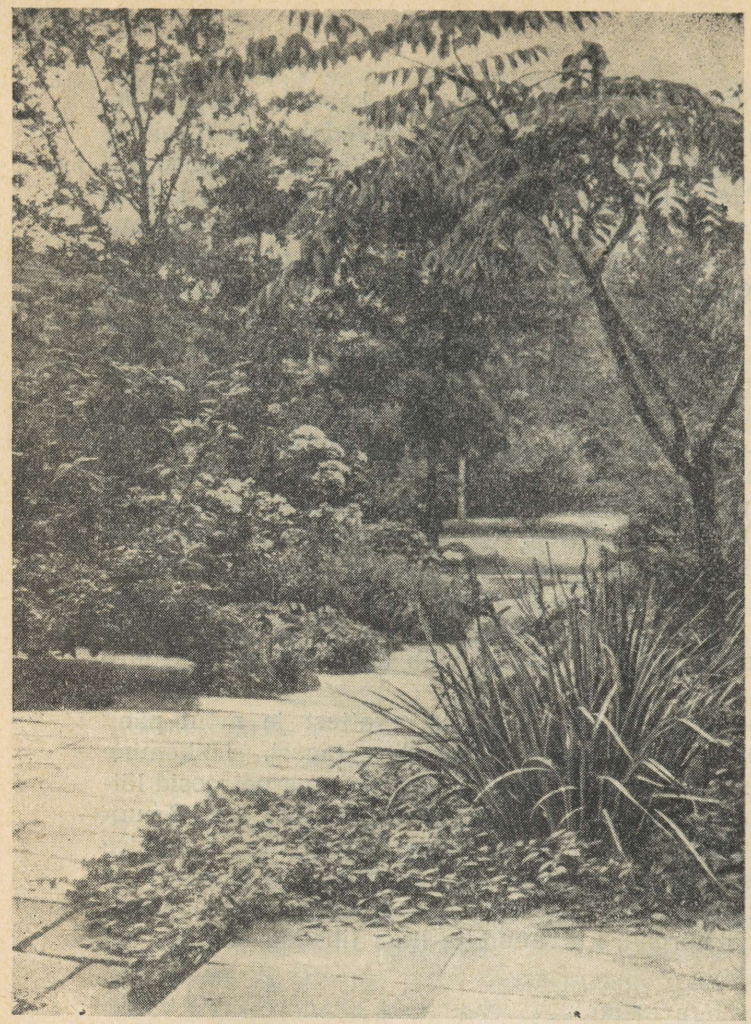
Roosid vajavad tugevat väetamist. Soovitatav on kaevata igal kevadel mulda sõnnikut või kompostmulda. Ka tuleb igal kevadel anda roosidele superfosfaati ja kaali- ning lämmastikväetist, sest muidu ei jaksa nad õitseda. Ka vajavad roosid suvel kuni augusti keskpaigani kastmist. Hiljem tuleb olla kastmisega ettevaatlik, et sundida roose talveks ette valmistuma. Kastmisveele võib lisada kuni augusti alguseni nõrka sõnnikuleotist või virtsalahu. Kastmisveele mineraalväetiste lisamisel tuleb hoiduda liiga tugevast lämmastikväetisest.

Rooside talvitumine. Kõik kultuurroosid vajavad talvekatet, kuna enamik pargiroose on talvekindlad. Tüvi- ja väänroosid painutatakse enne maa külmumist ettevaatlikult mullapinnani ja kinnitatakse kepikestega sellele. Katmiseks painutatakse mullapinnale ka kõrged remontant- ja külmaõrnad pargiroosid. Rooside katmist ei alustata enne, kui külm on muutunud püsivaks (kuni —10°). Enne katmist eemaldatakse kõik veel roositaime küljes olevad lehed. Katteks tarvitatakse hästi kuiva materjali. Kattematerjaliks sobivad peenestatud turvas, kuuseokkad, kompostmuld, kruus või ka muld (enne maa külmumist). Muldkatte puhul tuleb külmade tulekul sellele veel puulehti peale asetada. Kõigi katete peale võib paigutada veel okaspuuoksi. Katmiseks võib tarvitada ka õhuaukudega laudkaste.

Kevadel vabastatakse roosid järk-järgult talvekattest ja mõni päev pärast talvekatte täielikku eemaldamist lõigatakse tagasi. Lõikamine mõjub hästi õite suurusele ja kvaliteedile. Teehübriid- ja pernetroosid lõigatakse tagasi 2 kuni 6 pungani, polüant- ja polüanthübriidid 2 kuni 3 pungani. Väänroose ei tule tagasi lõigata, kuna nende õied arenevad eelmise aasta kasvudel. Seepärast lõigatakse neil sügisel enne katmist välja vanad oksad ja jäetakse alles ainult 1- ja 2-aastased oksad. Pargi- ja remontantroosidel tuleb kõrvaldada nõrgad, kuivanud ja liiga tihedad oksad.

15. Püsililled

Eelmisel sajandil ja ka veel käesoleva sajandi algul levisid looduspärased kiviktaimlad. Sellest ajast leiame kirjanduses püsililledе jaotamist mägitaimedeks (nende all on mõistetud enamasti madalaid püsililli) ja püsililledeks. Mägitaimede mõiste alla on viidud mitte ainult mägedelt, vaid ka rohumaadelt, niitudelt, tundrast, põlismetsast, mererannalt ja mujalt pärinevaid taimi, mis aga kõik on kohandunud meie tavaliste kasvutingimustega aias. Seetõttu pole õige jagada püsililli mägitaimedeks ja püsililledeks. Pealegi ei saa kunagi kindlapiiriliselt eraldada mägitaimede nimetuse all eksisteerivaid taimi teistest püsililledest. Tänapäeva aiakujunduses ei tehta enam sellist vahet ja kõiki püsililli kasutatakse koos, valides

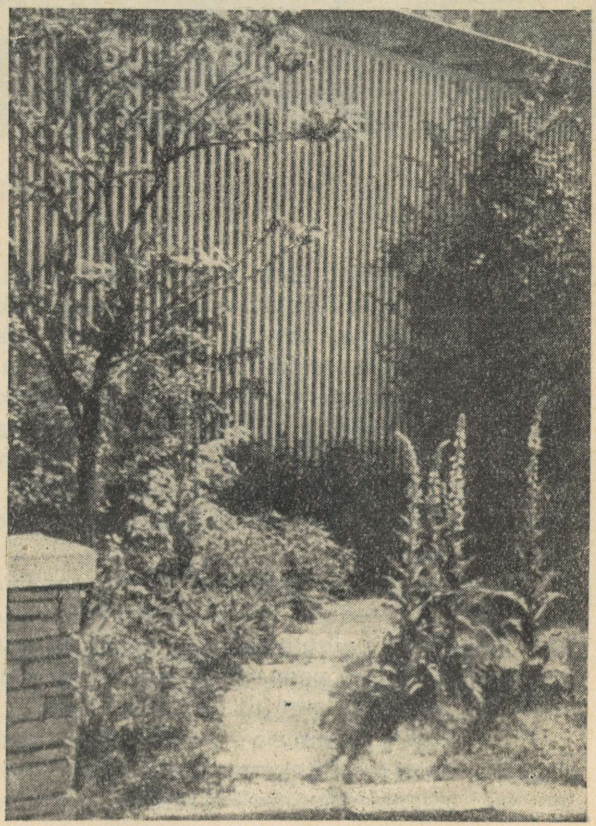

Väike istemüür ja madal trepiaste loovad ka üsna tasapinnalises aias omapärast ilu. Roomavate ja püstise kasvuga taimede kõrvutamine (esiplaanil) mõjub meeldivalt.

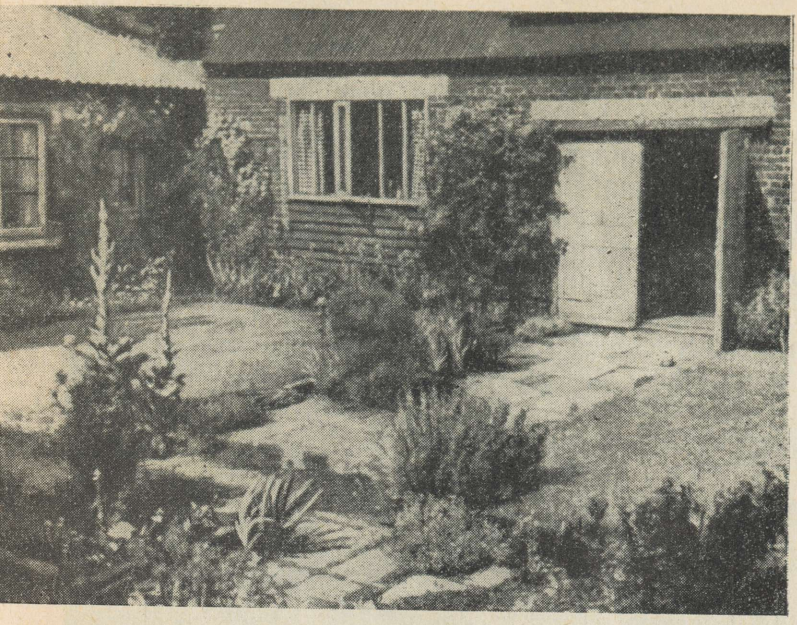
taimi üksteisega kõrvutamisel ainult nende kõrguse, kuju ja värvuse, mulla- ning valgustingimuste seisukohalt. Ei vaja ju «mägitaimedki» kõik ühesugust mulda ja valgustingimusi. Kõik nad on ikkagi püsililled, mis erinevad ainult oma kasvukujult. Püsililled seas on kõrgeid, keskmise kõrgusega, madalaid, roomavaid ning padjandtaimi (vt. tabelit 7). Neid on kitsa püstise kujuga, laiuvaid, tihedaid (kompaktseid) ja kohevaid. Paljud püsililled on oma omapärase kuju tõttu kaunid üksikult, teised aga väiksema või suurema rühmana.

Juba varakevadel õitsevad peamiselt sibullilled ja madalad püsililled, edaspidi aga täieneb ning suureneb õitsevate püsililede arv järjest ja kestab, kuni sügiskülmad õitsemise katkestavad. Mõned püsililled õitsevad pikemat aega, teistel ilmuvad õied ainult lühikeseks ajaks. Kuid pole olemas värvitooni, mida ei leiduks püsililede õitel. Paljud püsililled on ka meeldiva lehestikuga. Üksikutel püsililledel, peamiselt sibullilledel sureb maapealne osa pärast õitsemist kas osaliselt või täielikult. Et lillede rühmituses ei tekiks tühje kohti, tuleb sellised püsililled istutada kas niisuguste taimede naabrusse, mis jäävad ilusaks hilissügiseni, või istutada hiljem nende lähedusse õitsevaid üheaastasi lilli.

P ü s i l i l l e d e n õ u d e d. Püsililede hulgas leiame taimi, mis sobivad väga mitmesuguste mullastiku-, niiskus-, valgus- ja soojustingimus-

Kauni kujuga lilled mõjuvad hästi üksikult või väikese rühmana.

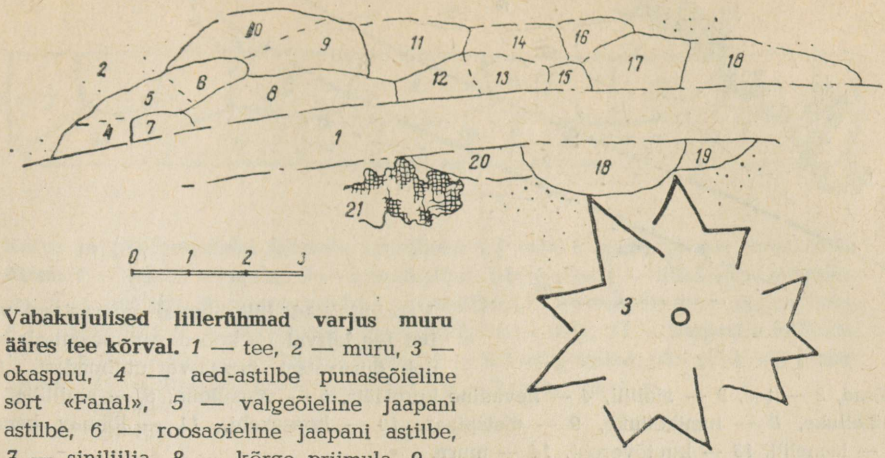
Lihtsa elamu ja tee kõrvale paigutatud üksikud taimed ja taimerühmad.

tega. Kõik püsililled ei vaja päikesepaistelist kasvukohta. On olemas suur hulk püsililli, mis eelistavad kerget varju või taluvad isegi tugevat varju (vt. tabel 4). Nad elustavad oma õite värvirikkusega varjulisi kohti, muutes neid koduselt meeldivaks. Madalamaid neist võib kasutada pinnakatteks puude, põõsaste või kõrgemate püsililled all või vahel.

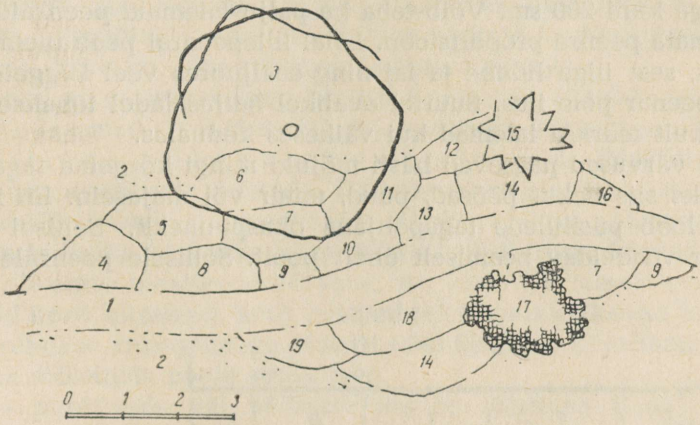
Püsililled e paigutamine. Vanades eesti koduaedades paigutati püsililli peamiselt elamu seina kõrvale kindlakujulisele peenrale või üksiklilledena või rühmana seina kõrvale murusse. Eelistatud ja enamlevinud lilledeks olid seal daaliad, murtud südamed, päevakübarad, pojengid, tokkroosid jt.

Samuti nagu on täienenud lillede sortiment, on avardunud vastavalt haljasalade ja aedade kujundamisele ka lillede paigutamise võimalused. Kuid põhiliselt paigutatakse ka nüüd lilli lihtsatele nelinurksetele, harvem ümmargustele peenardele, aga ka üksikute lilledena või — seda eriti viimasel ajal — vabakujuliste rühmadena.

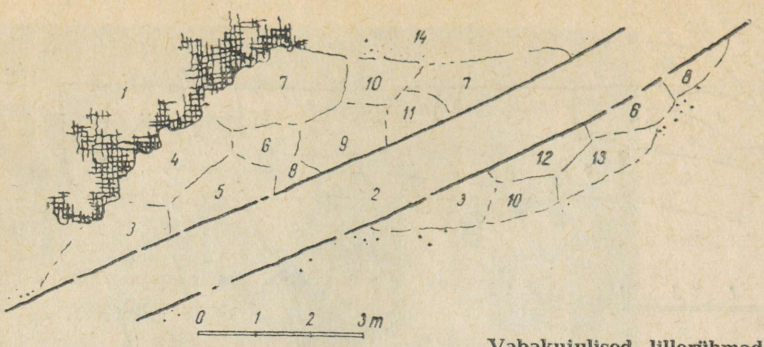
Püsililled peenrad, eriti nelinurksed, sobivad peamiselt hoonete sirgete joontega, näiteks maja seina kõrvale. Püsililled peenrad sobivad ka tee, eriti pikema sirge tee, võrestike, pergolate ja müüride kõrvale.

Vabakujulised lillerühmad varjus muru ääres tee kõrval. *1* — tee, *2* — muru, *3* — okaspuu, *4* — aed-astilbe punaseõieline sort «Fanal», *5* — valgeõieline jaapani astilbe, *6* — roosaõieline jaapani astilbe, *7* — siniliilia, *8* — kõrge priimula, *9* — valgeõieline käoking, *10* — siniseõieline käoking, *11* — bergeenia, *12* — veripunane helmikpööris, *13* — valge helmikpööris, *14* — helleboorus ehk lumeroos, *15* — lumikelluke, *16* — liilia, *17* — varjukivirik, *18* — maikelluke, *19* — kannike, *20* — igihali, *21* — rodgersia. (Mõõt meetrites.)

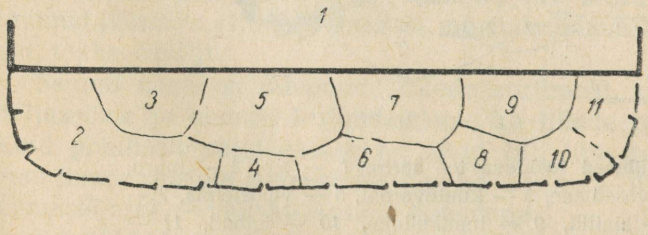
Varjutaimede rühmad lookleva tee ääres: *1* — tee, *2* — muru, *3* — puu, *4* — võsaülane, *5* — kuutõverohi, *6* — valdsteinia, *7* — metspipar, *8* — sinilill, *9* — lumikelluke, *10* — igihali, *11* — laanelill, *12* — kopsurohi, *13* — siniliilia, *14* — maikelluke, *15* — sõnajalg, *16* — kannike, *17* — rododendron, rodgersia või kitseenelas, *18* — akakapsas, *19* — lõokannus. (Mõõt meetrites.)

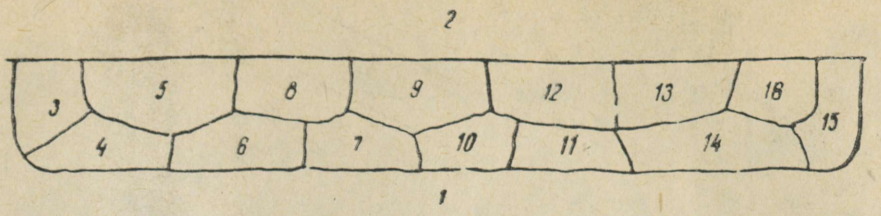
Vabakujulised lillerühmad põõsastega varjatud tee kõrval — koosnevad peamiselt kevadel õitsevatest metsa-varjutaimedest: *1* — põõsad, *2* — tee, *3* — sinilill, *4* — kevadine kurelääts, *5* — võsaülane, *6* — siniliilia, *7* — maikelluke, *8* — lumikelluke, *9* — metspipar, *10* — kopsurohi, *11* — lõhnav kannike, *12* — laanelill, *13* — kuutõverohi, *14* — muru.

Püsililleppeenraid ei tehta harilikult liiga kitsaid. Kitsale peenrale saab paigutada vähe püsililli ja seetõttu on seal õisi lühikeseks ajaks. Keskmiseks koduaia lillepeenra laiuseks on 120—150 sm, põõsaste ees oleval peenral aga kuni 200 sm. Võib teha ka palju laiemaid peenraid, kui selle all ei kannata peenra proportsioon. Laial lillepeenral peab olema ka vajalik pikkus, sest liiga lühike ja lai ning sealjuures veel kõrgete lilledega täidetud peenar pole ilus. Suurtel avalikel haljasaladel tehakse lillepeenrad harilikult märksa laiemad kui väikeses koduaias.

Lillede värvused pääsevad hästi mõjule mingi kõrgema tagaseina ees, olgu selleks siis hekk, põõsad, puud, müür või majasein. Eriti meeldiva kontrasti loob püsililledе tagapõhjana okaspuuhekk. Sellisel korral on lillepeenar vaadeldav peamiselt ühelt poolt. Sellisele peenrale võib pai-

1,5 meetri laiune püsililleppeenar poolvarjus maja (ida- või kagupoolse) **seina kõrval:** *1* — elamu, *2* — kõrge priimula, *3* — laikellukas, *4* — mõõl, *5* — päevaliilia, *6* — harkjas kivirik või hübriidkivirik, *7* — lõosilmaõieline imikas või käoking, *8* — bergeenia, *9* — valge või kuninglik liilia, *10* — valge helmikpööris, *11* — veripunane helmikpööris.

Kuiva ja päikesepaistet taluvate püsililede 1,5 meetri laiune peenar maja seina ääres: *1* — tee, *2* — müür, *3* — roosaõieline aubrieetsia, *4* — lillaõieline aubrieetsia, *5* — aediiris, *6* — roosaõieline padjandfloks, *7* — valgeõieline padjandfloks, *8* — idamagun, *9* — pöörisõisikuline kipslill, *10* — nelk, *11* — karpaatia kellukas, *12* — inglise aster, *13* — belgia aster, *14* — kolmetipmeline, püramiid- või kobarkivirik, *15* — kääbusiiris või mägisibul, *16* — kaunis kukehari.

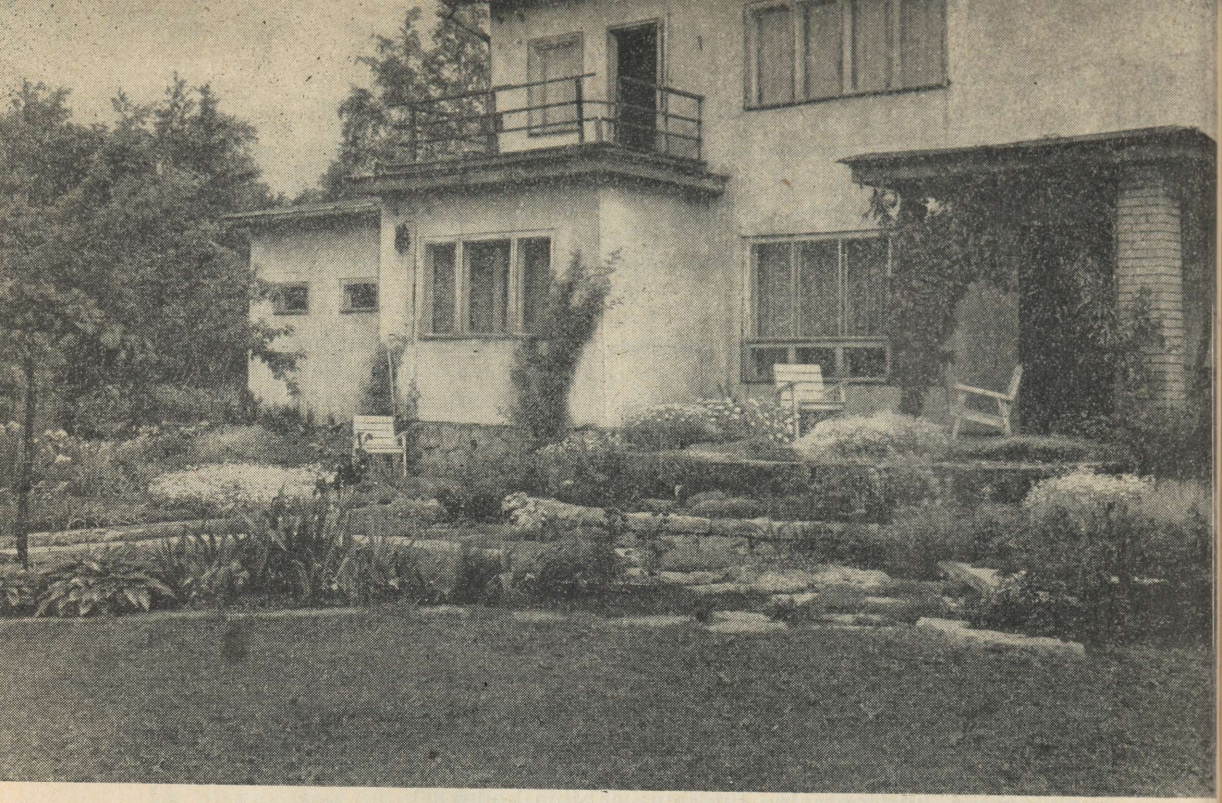
gutada tahapoole kõrged või poolkõrged lilled, peenra esiäärele ja poolkõrgete vahele aga madalad (värviline tahvel XXVI).

Kuid peenar võib asetseda ka nii, et ta on vaadeldav mõlemalt poolt. Niisugusel korral on sobivam laiem peenar. Sinna paigutatakse kõrgemad lilled keskossa, madalamad äärtele. Laiemates püsililLepeenardes võib tarvitada ka kauniõielisi meeldiva kujuga põõsaid (aed-hortensia, deutsia, ebaküdoonia, horisontaalne tuhkpuu, sabiina kadakas).

Tee kõrval muru servas asuvale püsililLepeenrale ei tuleks istutada kõrgeid lilli. Kohasemad on seal madalad ja keskmise kõrgusega püsililled.

P ü s i l i l l e d e v a b a k u j u l i s e d r ü h m a d. Püsililli ei paigutata alati sümmeetrilisele peenrale. Tänapäeval eelistatakse koduaias vabakujulisi püsillillerühmi. Nii paigutatakse vabakujuliste rühmadena madalaid ja nende hulka keskmise kõrgusega püsililli teede kõrvale murusse, eriti just kõverate plaatteede kõrvale, kus vastavalt teeserva joonele on lillerühmad kord kitsamad, kord laiemad või kohati katkevad hoopis ning tee liitub rohelise murupinnaga. Kohati võib üksikuid lillerühmi paigutada murusse ka mõlemale poole sirget teed.

Vanade puutüvede või põõsaste ees on rühmana ilusad järgmised kevadlilled: lumikellukesed, krookused, märtsikellukesed, kobarhüatsindid, nartsissid, siniliiliad, sinililled, tulbid ja võsaülane. Põõsaste ette võib paigutada ka igasuguseid kõrgemakasvuliste lillede rühmi. Inetult mõjub põõsaste ees ühtlase laiusega kitsas lilleriba. Üksikud püsililled või nende rühmad on seal looduslähedasemad. Sealjuures tuleb otsida tagaseina põõsaste ja lillede õievärvuse ning kuju vahel kooskõla. Kevadel õitseva kollaseõielise forsüütia ette sobivad mitmevärvilised priimulate rühmad või

Vabalt paigutatud lilled muudavad koduaia maaliliselt kauniks.

siniseõieline kopsurohi, kõrgemate jasmiinide ette mõni siniseõieline kukekannus jne.

Püsililleriihmad sobivad maja etteulatuva nurga juurde, elamu seina kõrvale, aia nurkadesse. Vabakujulised lillerühmad on meeldivad veekogu ümbritseva plaadistuse vahel, veekogu ümbruse murus ja plastika juures. Madalaid püsililli väikeste rühmadena võib kohati paigutada ka terrassi äärtele plaadistuse vuukide vahele. Püsililleriihmi paigutatakse ka trepi kõrvale ja müüri ette. Mõned madalad püsililled kasvavad isegi kuivmüüri vuukides, kuhu neid võib istutada väikeste rühmadena või üksikult (vt. tabel 6).

Müüri vuukide taimestamist on soovitatav ette võtta juba müüri ehitamise ajal. Taimed istutatakse kuivmüüri mullaga täidetud vuukidesse või segatakse püsililled seemned vuuki pandava mulla hulka.

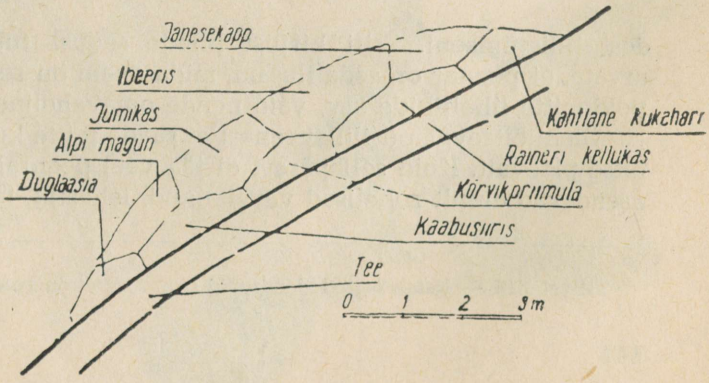
P ü s i l i l l e d e v a l i k p e e n r a s s e v õ i r ü h m a. On võimalik koostada palju püsililleрeenarde või rühmade variante. Soove teatud vor-

mide ja värvuste kohta on mitmesuguseid. Seepärast ei saa luua kindlat skeemi püsililleppeenra või -rühma kujundamiseks. Lilli tuleb valida pinnase järgi — kokku sobivad kõik vee- ja sootaimed, nagu hundinuiad, kalmused, kõrkjad, sookalla, nagu nad ka looduses kõik harmooniliselt koos kasvavad — ja teiste kasvutingimuste järgi (valgus-, varju- ja poolvarjutaimed). Ühelgi juhul ei tohi hinnalisi kultuurroose kasvatada kõrvuti lihtsate metsalilledega.

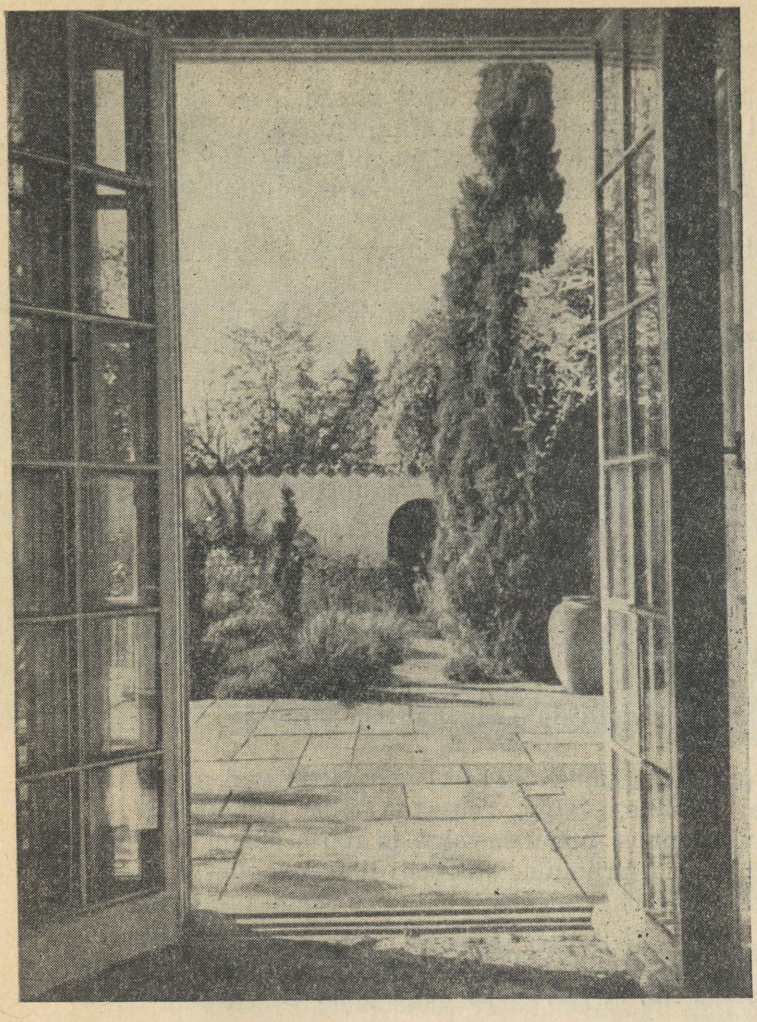
Kaunis on ühevärviline lillerühm. Suurema hulga lillede rühmitamisel tuleb arvestada nende värvitoone. Valgeõielised lilled sobivad kõigi teistega, ainult kollase kõrval jääb valge liiga külmaks. Külmalt mõjuvad teiste hulgas ka paljud suured valgete õite laigud. Mõned õievärvused, nagu punane, oranž ja kollane, tungivad tugevalt teiste värvuste hulgast esile. Tagasihoidlikult ja rahulikult mõjuvad sinine ja lilla. Väga meeleolukalt mõjub tumedate ja heledate või vastandtoonide kõrvutamine. Tume kannike või võõrasema jääb harilikult märkamatuks, kui aga tema kõrvale paigutatakse kollase- või valgeõielisi lilli, tõuseb ta esile. Väga ilusaid kombinatsioone saadakse järgmiste toonide kõrvutamisel: kahvatu roosa või lõheroosa kõrval lilla või lillakassinine; keskmise roosa kõrval helesinine; helesinise kõrval lilla; oranži kõrval kollane; kollase kõrval sinine; tume- või karmiinpunase kõrval valge; hästi tumeda punase kõrval türkiissinine; tumepunase kõrval halli lehestikuga taim; roosa kõrval valge.

Meeldivalt mõjuvad kõrvuti ka sama liigi eri värvi rühmad, nagu roosa ja lilla aubrieetsia; punane, valge, roosa ja lilla jaanikakar; valge, lilla ja helesinine kukekannus; punane, valge ja roosa helmikpööris; samuti mitmevärvilised floksid, priimulad jt. Hästi lihtsas looduslikus aias võib kasutada ka sama liigi mitmevärvilisi taimi ühes rühmas (iirised, kurekellad, lupiinid).

Peenral tuleb luua ka rütm horisontaalsete korvõisikute ja piklikkude õisikute vahel. Tuleb arvestada nii, et õisi oleks kogu peenral varakeva-

Kuiva ja päikest taluvate püsililede rühm tee kõrval muru ääres.

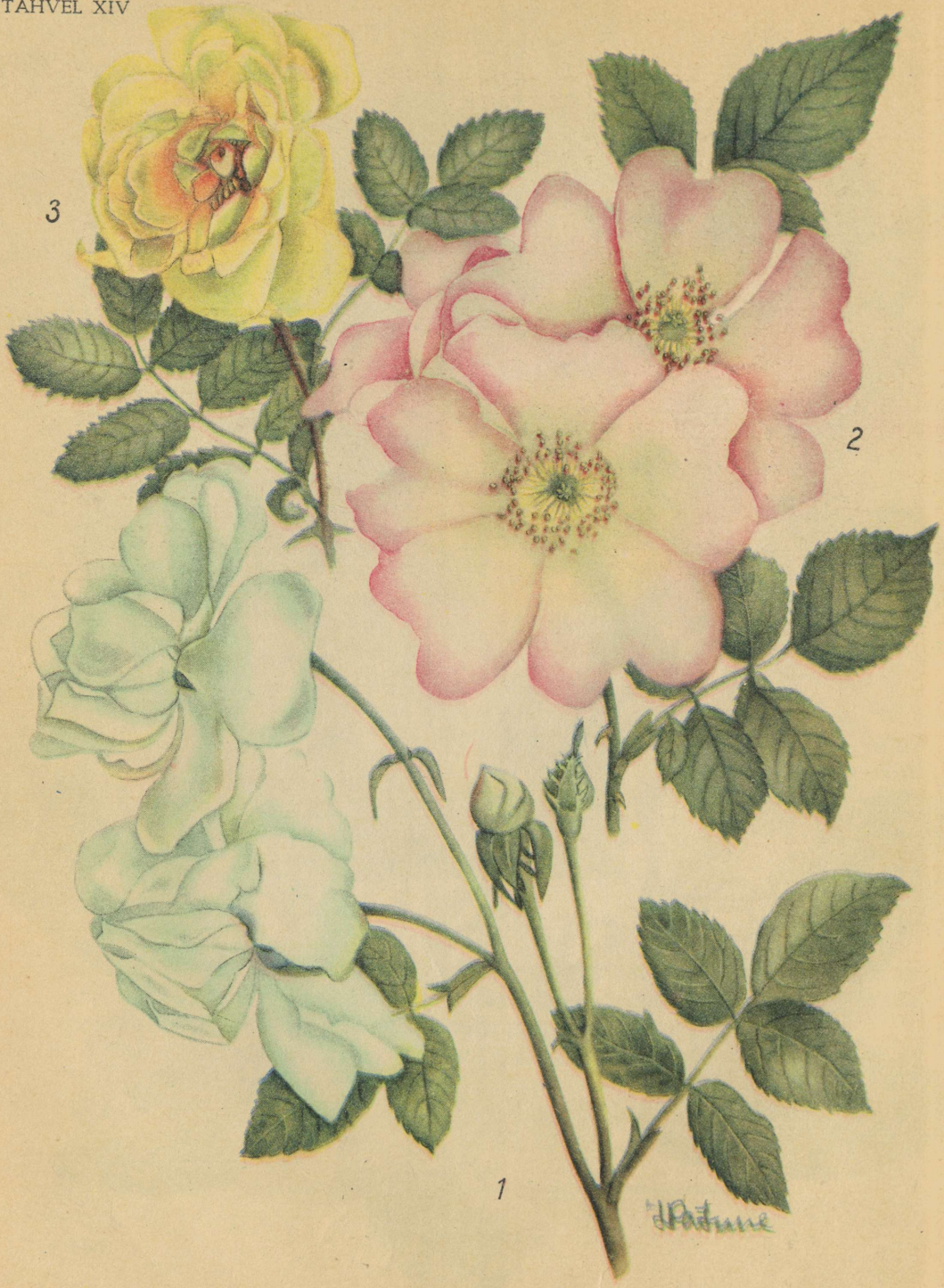
Püsililled terrassi ja müüri ees olevate põõsaste vahel.

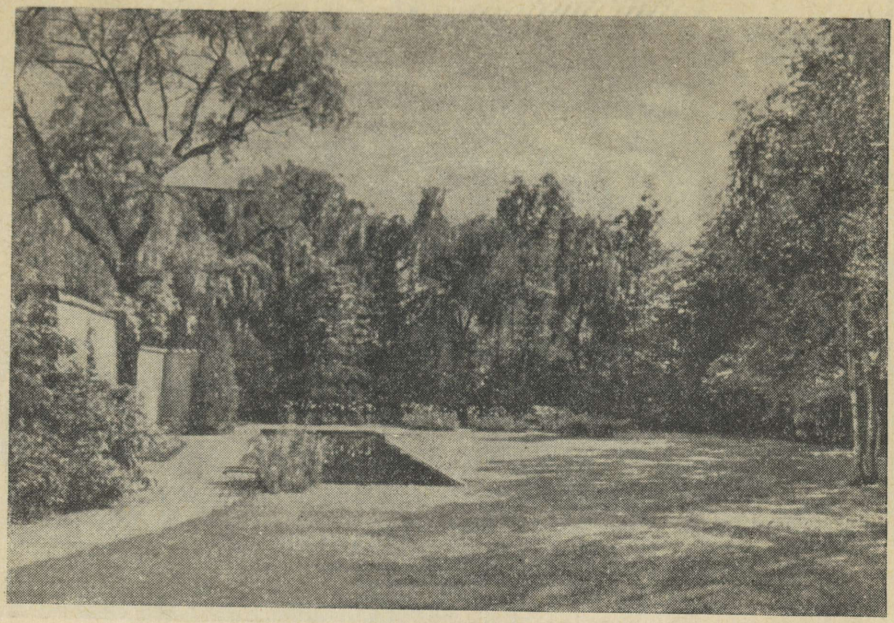
dest hilissügiseni. Eriti kirjust lillede segust tuleb loobuda. Ei maksa arvata, et peenar on seda ilusam, mida enam on seal erinevaid lilli. Tähtis pole mitte lilleliikide arv, vaid nende omavaheline sobivus.

Üleni õitsevat püsililleppeenart ei saada mitte kunagi, sest ükski taim ei õitse pidevalt. Kuid sellepärast ei jää veel peenrale tühje kohti, vaid õisi asendavad ainult rohelised värvilaigud, lehestik, mis kedagi ei häiri. Loo-

Tahvel XIII — Katawba rododendronid *(Rhododendron catawbiense).*

3
2
1

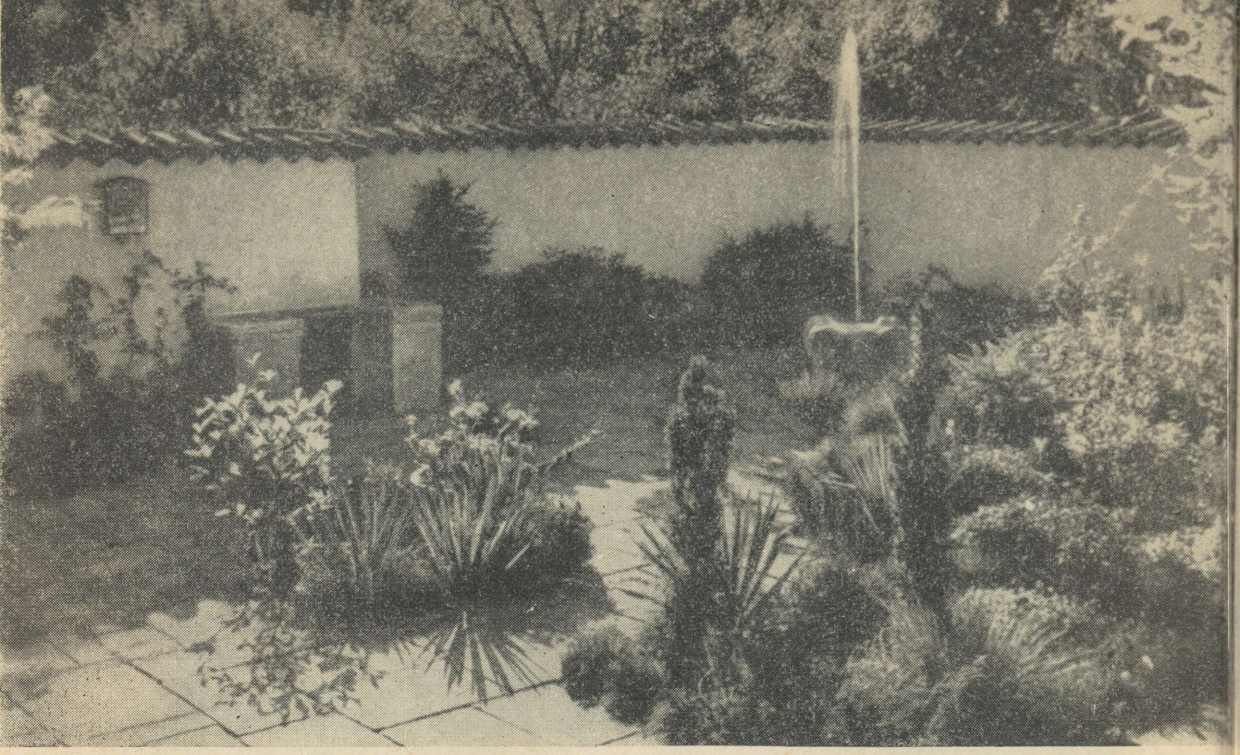
Avaras murupinnas ja veekogu kõrval üksikud püsililleriihmad.

duslikult kasvavail taimedel ei pääsegi tihti niivõrd esile õied kui lehed. See lehtede dekoratiivne ilu tõuseb eriti esile üksikult paigutatud taime juures või kontrastsete lehtedega taimede kõrvutamisel.

Vahest näeme peenraid, mille esiserva moodustab terves pikkuses näiteks nartsisside rida, selle taha on paigutatud iiriste rida ja tagumisele äärele flokside rida. Kaasajal ei istutata lilli peenrale enam ridadena, vaid rühmade viisi. Rühmadena kasvavad nad ka loomulikus kasvukohas.

Iga taim paigutatakse vabakujulisse rühmitusse või kindlakujulisele peenrale väiksemate või suuremate rühmadena (rühma läbimõõduks võib olla paarkümmend sentimeetrit kuni paar meetrit). Mõned madalad püsililled, nagu akakapsad, alsiined, aubrieetsiad, duglaasiad, nõeljaslehine floks, kadakkaerad, kellukad *(Campanula carpatica, C. pusilla, C. raineri)*, kivirikud, kukeharjad, liivateed, mailased *(Veronica prostrata, V. rotundi-*

Tahvel XIV — Pargiroosid: *1* — valge roos *(Rosa alba fl. pl.)*, *2* — koer-kibuvits *(R canina hybr.)*, *3* — kollane roos *(R. foetida)*.

Püsililled muudavad müüriga piiratud istenurga hubaseks.

folia), on kaunid suuremate laikudena, seda eriti vabakujulises lillerühmituses. Maikelluke, sinilill, võsaülane ja teised sellised taimed, mis kasvavad looduses suurte rühmadena, mõjuvad ka aias varjulises kohas paremini suurte looduslike rühmadena koos mõne üksiku kopsurohu, kuutõverohu, sõnajala ja teise taimega, millega nad ka looduses kõrvuti kasvavad.

Kõik püsililled ei sobi aga rühma. Mõnede kõrgemate taimede ilu pääseb hästi esile kas üksikult või paari-kolme taime kaupa. Selliselt murusse või madalate püsililledе vahele paigutatuna on meeldivad astilbed, monardad, imikad, hiina kukekannus, liiliad, päevaliiliad, magunad ja pojengid. Need on kauni kujuga taimed, mis mõjuvad ainult siis täies ilus, kui nad võimalikult täies ulatuses jäävad nähtavaks. Moodne aiakunst tahabki näha iga taime kui elavat indiviidi kogu ta vormis ja värvis. Üksikult võib istutada iga taime, kui selleks on vastav koht.

L i l l e d e i s t u t u s k a v a n d. Enne lillede istutamist on vaja koostada istutuskavand. Selleks kantakse peenra või lillerühma piirjooned kindlas mõõdus paberile. Joonestamisel võib mõõduks valida 1:50 (s. o.

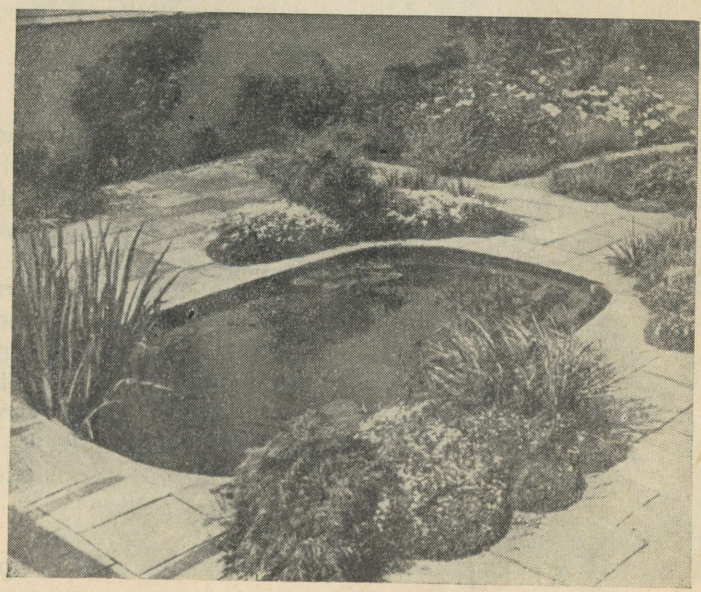
ühele meetrile aias vastab kavandil 2 sm) või 1:25 (ühele meetrile vastab 4 sm) või mõne muu mõõdu. Peenra või lillerühma pind jagatakse kavandil värviliste või punktiirjoontega 2- või 4-sentimeetrise küljega ruutudeks (iga ruut vastab siis ühele ruutmeetrile tegelikkuses). Ruudustikule kantakse lillerühmad.

Algul kantakse kavandile ühesuguse õitsemisajaga kõrgemate taimede rühmad või alustatakse peenra kavandamist kogu peenra laiuses peenra vasakpoolsest servast. Ka sel juhul kantakse enne peenra tagumisele äärele kõrgemate taimede rühm ja siis selle ette madalamad.

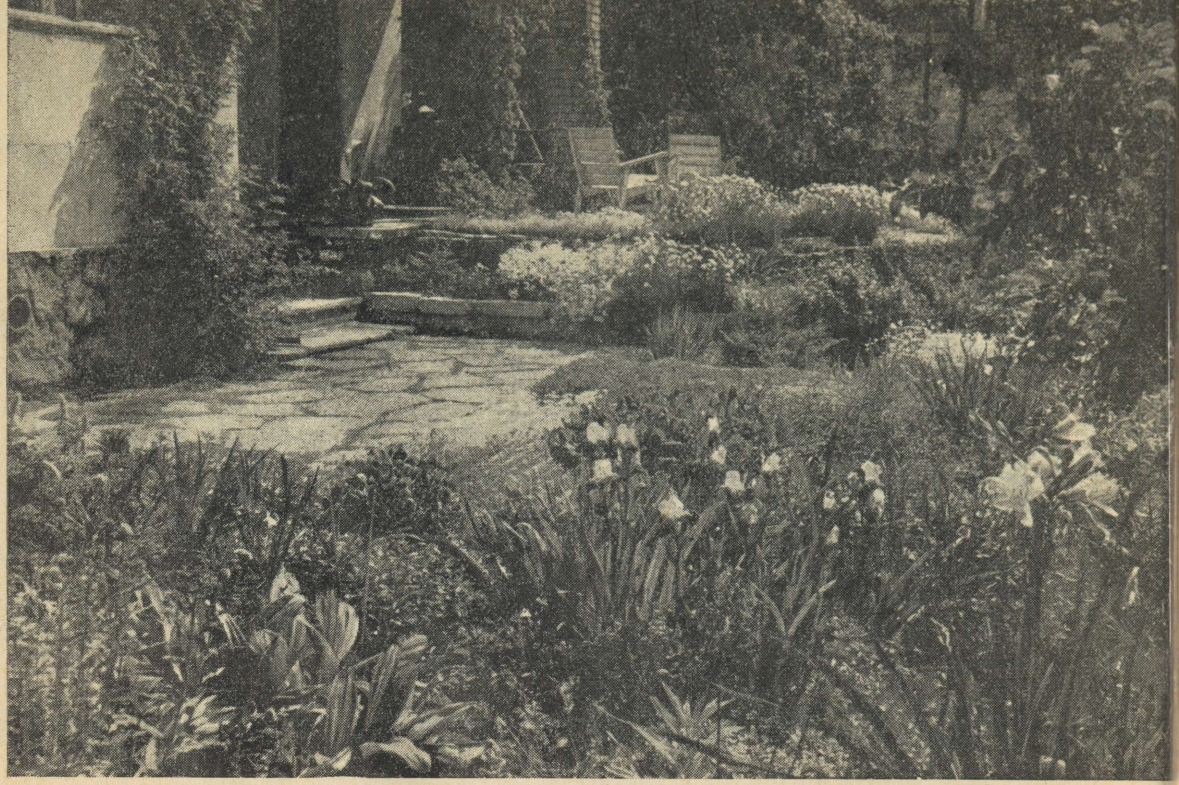
Lillerühmad valitakse erineva suurusega ja ka erineva kujuga. Kunagi ei istutata peenra tagumisele äärele sirge reana, nagu nööri järgi, ainult ühekõrgusi kõrgekasvulisi lilli. Loomulikum ja meeldivam on kõrguste vahe. Kavandamisel arvestatakse ka seda, et peenral oleks õitsevaid lilli kogu kasvuperioodil (värvil. tahvel XXVII).

Kavandamisel arvestatakse igale lillele antud vahekaugust, kusjuures iga lillerühma liitumise kohale teisega jäetakse veidi suurem vahe, kui see on lillede vahel rühmas eneses. Et mõned lilled vajavad kasvamiseks vähe ruumi, võib taimede arv lillerühmas olla teinekord üsna suur.

Järjest uusi rühmi juurde kandes ning eelmisi mittesobivuse korral ümber paigutades täidetakse kavandil kõik vabad kohad. Iga lillerühma

Madalate püsililledе rühmad väikest veekogu ümbritseva plaadistuse vahel.

Kõik taimed ei õitse üheaegselt, kuid see ei riku vaadet neile.

keskele kirjutatakse lille nimetus ja märgitakse sellesse rühma istutamiseks vajalike taimede arv. Valmis kavandil tuleb kontrollida õite värvuste kooskõla, kasutades vesivärve või värvipliiatseid.

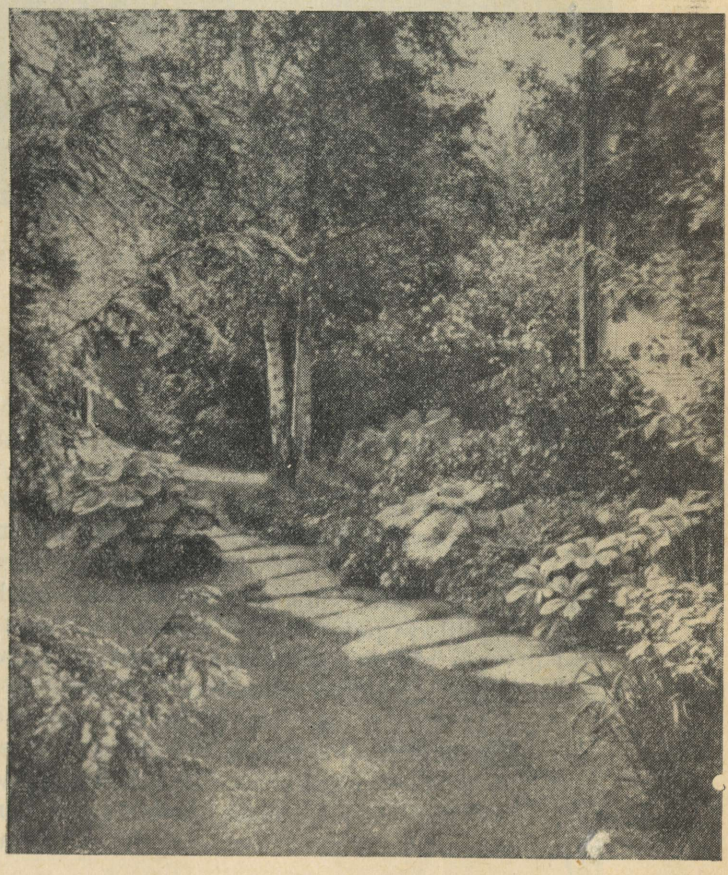
Lillede istutamisel jaotatakse ka aias taimestamisele tulev pind meetriliste külgedega ruutudeks. Suuremate lillerühmituste ja laiade ning pikkade peenarde esiääre ruudud on soovitatav kavandil nummerdada ja ka aias varustada nummerdatud kepikestega. See aitab orienteeruda ja kergendab peenral lillerühmade piirjoonte leidmist. Iga lillerühma jaoks ettenähtud ala keskele paigutatakse tähis lille nimetuse ja numbriga, mis näitab rühma tulevate taimede arvu. Lilli ei istutata rühmadesse sirgete ridadena, vaid vabakujuliselt. Kui taimede kõrvutamisel on tekkinud viga, võib seda hõlpsasti parandada. Harilikult tõstetakse siis taim vihmaperioodil suure mullapalliga välja ja istutatakse sobivamale kohale.

Lillepeenra ääristamine. Kui püsililleriihmad paiknevad

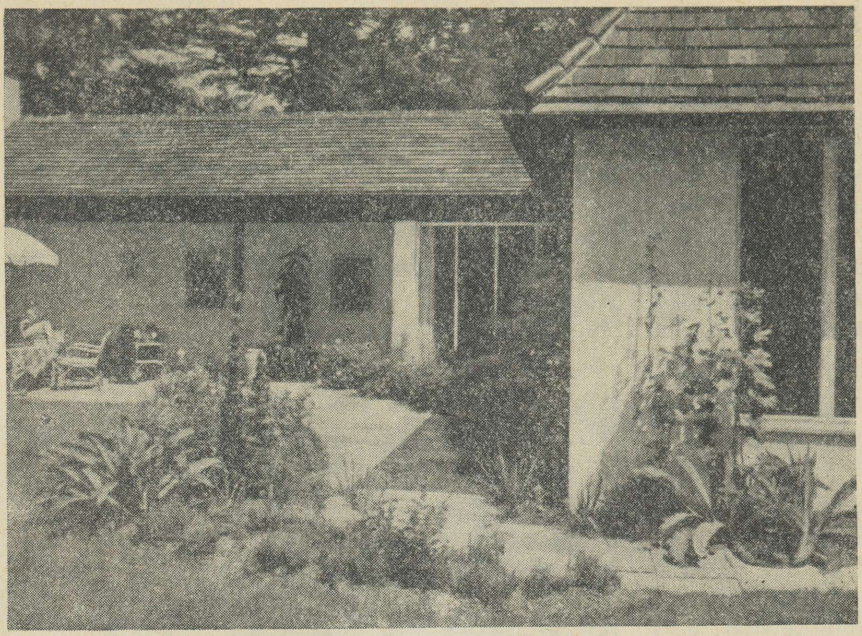
murus, jääb muru neile piirdeks, ääriseks, ja nad ei vaja enam eraldi ääristamist. Tee kõrval asuva lillepeenra või lillerühma äärisena tarvitatakse muru- või kiviäärist, aga madalad lilled võivad liituda ka vahetult teega.

Kruusatee kõrval olevat lillepeenart harilikult ääristatakse, sest ta on teepinnast kõrgem. Plaattee kõrval asuvat lillepeenart aga ei ääristata. Tahetakse aga peenart tõsta teest kõrgemale, võib ka tee plaadistuse ja lillede vahel ääristust kasutada.

Muruäärisena jäetakse tee ja lillede vahele 25—50 sm laiune mururiba, mis on lillepeenra või lillerühma-aluse pinnaga ühekõrgune. Teest peaks ta olema 5—8 sm võrra kõrgemal.

Hästi pääseb taimede ilu nähtavale kontrastsete lehtedega taimede kõrvutamisel.

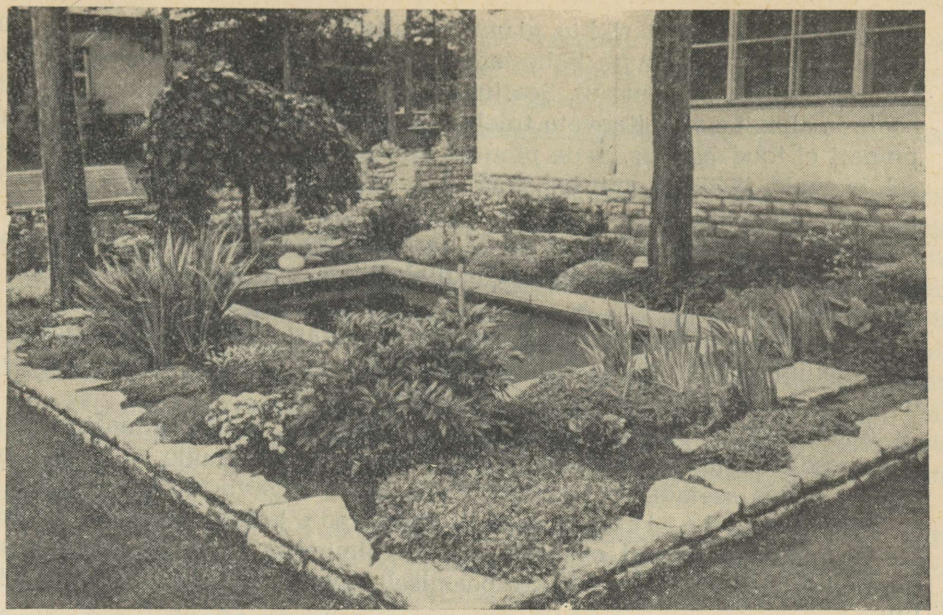

Seina kõrval madalate taimede hulgas üksik kõrge kukekannus, murus kujult ja kõrguselt hästi valitud taimede rühm.

Kiviäärisena tarvitatakse tee ja lillede vahele serviti või lapiti laotud looduslikke kiviplaate. Kiviääris ulatub teest samuti 5—8 sm võrra kõrgemale ja on ühekõrgune lillepeenra pinnaga. Mõne kivi vahele võib jätta väikese vaheruumi, kuhu madalaid taimi vahele istutatakse.

Kunagi soovitati plaattee kivide vahesid taimestada madalate püsililledega. Seda ei peeta enam õigustatuks. Tee peab võimaldama vaba liikumist, kuid kõndides taimestatud teel, tuleb hoolega jälgida, et ei tallataks taimi. Püsililled paigutamisel plaattee kõrvale võivad madalad püsililled küll ulatuda plaattee vahele, katkestades ranget teeserva, kuid tee keskosa jäetakse taimedest võimalikult vabaks.

P ü s i l i l l e d e m u l d. Püsililled vajavad väga vähe hooldamist, kuid päris ilma hooldamiseta nad siiski ei kasva. Nad jäävad paljudeks aastateks samale kasvukohale, seepärast on nende jõuliseks ja ilusaks kasvuks igale neist vajalik tema nõuete kohane muld. Iga taim peab kohe pärast istutamist võima takistuseta edasi kasvada.

Lillede ja kruusatee vahel on äärisena kasutatud paekive kahekordselt ülestikku.

Madalad püsililled on enamasti igihaljad ja nende toitainetevajadus on harilikult väike. Suur osa madalaid püsililli põlvneb mägedelt ja steppidest, kus pinnas pole eriti huumusrikas, seepärast tuleb silmas pidada, et neid üle ei väetataks. Sellisel juhul nad küll õitsevad, kuid venivad pikaks ja võivad jääda külmale vastuvõtlikuks.

Kõrged püsililled vajavad lehtede, varte ja õitemassi iga-aastaseks uuesti kasvatamiseks sügavalt haritud huumusrikast mulda.

Enamik varjutaimi on põlised metsataimed. Nende jaoks on aga vähe ainult varjulisest kasvukohast. Looduslikult kasvavad nad kohedal huumusmullal, mis on tekkinud iga-aastasest lehtede kõdunemisest. See muld on nii kobe, et seda võib käega pinnasest välja tõsta. Ka aeda tuleb varju- ja metsataimede jaoks tuua ümberkaevatud ja peenestatud mullale peale veel 10—15 sm paksune kiht lehe- ja turbamulda.

Tahetakse püsililleepeenart või vabakujulist lillerühma rajada muru serva või pinnasele, mida pole pikemat aega kasutatud, tuleb seal eelkõige pinnast põhjalikult kobestada. Seega muld õhustub ja omandab parema

niiskusmahutavuse. Harilikus aiamullas piisab kahe labidalehe, s. o. kuni 50 sm sügavusest pinnase kobestamisest. Niiskeid savimuldi võiks kobestada 60—70 sm sügavuseni. Sealjuures jäetakse alati pealmine mullakiht peale ja alumine alla. Kaevata tuleb küllalt hoolikalt, et liiga palju alumist pinnast ei toodaks üles. Seda pinnase kobestamist tehakse harilikult sügisel ja muld jäetakse suurtes pankades seisma, et need talvel läbi külmuksid.

Kevadel lisatakse liivakale mullale niisket savi, niisket turba-kompostmulda või turbapuru, raskele savimullale liiva, aga ka kompostmulda ja lehemulda.

Erinevate nõuetega taimede samasse peenrasse istutamisel täidetakse iga lilleliigi nõuded mulla suhtes istutamise ajal, lisades siis mullale kas lupja, savi, liiva, turbakomposti või lehemulda.

Asub peenar puude või põõsaste läheduses, võib viimaste juurte peenrasse tungimise tõkestamiseks lillepeenra ja puude või põõsaste vahele mulda asetada vertikaalselt kuni 60 sm sügavuseni tõrvapapi.

P ü s i l i l l e d e i s t u t a m i n e. Püsililled kõige sobivamaks istutamise ajaks on kevad esimeste võrsete ilmumisest kuni tugeva kasvu perioodini. Sellel ajal istutatakse peamiselt suvel ja sügisel õitsevaid püsililli.

Püsililli võib istutada ka kohe pärast õitsemist, augusti keskpaigast septembri keskpaigani. Siis istutatakse harilikult kevadel õitsevaid püsililli, eriti sibullilli. Ka sellel ajal on juba vähem päikest, küllalt õhuniiskust ja mullas jahedust. Hiljem on taimed juba jõudnud talvisesse puhkeolukorda, juured ei kinnitu enam tugevalt mulda ja taimed võivad talvel hävida.

Väikest hulka taimi võib istutada ka suve vihmastel päevadel, pilves ilmaga ja hilistel õhtutundidel. Hästi varju võib istutada ka keskpäeval.

Tuleb hoiduda liiga tihedast istutamisest. Pikkade ja peente juurtega püsililledel võib istutamise hõlbustamiseks juuri kuni vaksapikkuseni tagasi kärpida. Tugevamad varreosad, mis üleskaevamisel on saanud vigastada, lõigatakse terava noaga siledaks. Eemaldatakse kõik vanad ja kuivama hakanud juured ja lehed. Seda tehakse vilus ja taimi ei jäeta kauaks välja õhu kätte. Mida vähem juured päikese ja õhu käes on kuivanud, seda kiiremini hakkavad nad edasi kasvama. Ka istutatavatele taimedele, mis on kastiga peenra ees, võiks märja koti peale panna. Kas istutada käega või kühviga, oleneb mullast ja taimede suurusest. Tähtis on, et taimed kiiresti ja õigesti mulda saaksid.

Igale lillele tehakse väike istutusauk. Selle keskele paigutatud mullakuhilale asetatakse taim nii, et juured jääksid vabalt, loomulikku asendisse. Eriti vajalik on mullakuhilale istutada roomavate juurtega taimi,

nagu drüüased, kuutõverohud, lõhnav varjulill jt. Kui nad kasvama ei hakka, siis on enamasti põhjuseks see, et juured on kas püstiselt või liiga sügavale istutatud. Kõikide püsililledе kasvu pidurdab ka see, kui narmasjuurte otsad on istutamisel jäänud ülespidi. Siis ei kasva taimed enne, kui kasvatavad uued juured.

Istutada tuleb parajale sügavusele. Aedfloksil, heleeniumidel, kiirgastril, kukekannustel ja kurekelladel kaetakse juurekael ainult õhukese mullakihiga. Iiris vajab eriti pindmist istutamist. Tema lihav horisontaalne juur kaetakse samuti ainult õhukese mullakorraga. Hiljem, kastmisel võib seegi õhuke mullakiht kohati eemalduda. See ei mõju taimele halvasti, sest rohkeks õitsemiseks vajab iirisel ka juur päikest. Daaliate ja pojengide juuri ei tohi katta üle 2—5 sm paksuse mullakihiga. Madalaid ja polsterpüsililli, nagu kevadel õitsevaid flokse, aubrieetsiaid, kukeharju jt., võib istutada endisest sügavamale, et nende varred juurduksid ja areneksid omaette taimedeks. Istutamisel surutakse muld tugevasti taimede juurte ümber kinni.

P ü s i l i l l e d e h o o l d a m i n e. Pärast istutamist võib peenra katta umbes sõrmepaksuselt turba-kompostmullaga. See pole mõeldud väetisena, vaid maa pealispinna niiskena, kobedana, õhurikkana ja suvel jahedana hoidmiseks. Pärast istutamist tuleb taimi tugevasti kasta ja hiljem teha seda vajadust mööda. Sealjuures pole vaja ainult pealispinda niisutada, vaid peenar tuleb nädalas üks või kaks korda põhjalikult veega läbi immutada. Kasta ei tuleks aga maa poriseks muutumiseni, see rikuks mullas õhu tsirkulatsiooni ja võiks soodustada taimehaigusi. Palavatel päevadel võiks ka peenra või lillerühma kõrval oleva tee või muru hoida niiskena, et istutatud taimede lähedal oleks õhuniiskus suurem. Taimi tuleks ka õhtuti ja hommikuti piserdada. Suvel tuleks alati pärast kastmist peenra pealispinda kobestada.

Väga üksikutel püsililledel mõjuvad õitsenud õisikud dekoratiivselt. Kui ei koguta seemneid, siis kõrvaldatakse need järjest. See pikendab ka õitsemisperioodi ja mõned lilled õitsevad selle tulemusena samal aastal isegi teistkordselt. Mõned taimed muutuvad ka varisenud seemnetest umbrohuks, nagu kuldvits, roosa jaanikakar, kukekannused, lupiinid, magunad. Nendel lilledel on õitsemise järel lühike puhkeperiood. Neil võib õievarred ja ka inetuks muutunud lehestiku kohe pärast õitsemist maapinna lähedalt ära lõigata. Seevastu eemaldatakse astritel, aedfloksidel, suureõielisel jaanikakral, mailastel, heleeniumidel, päevakübaratel jt. seemned ainult lühikeste õievartega lehestiku pealt. Mõnedel madalatel igihaljastel püsililledel kasvavad varred liiga pikaks ja taim muutub inetuks (aubrieetsiad, padjandfloks). Selle vältimiseks lõigatakse neil pärast õitsemist varsi tugevasti tagasi. Taimi, mis kasvavad väga kõrgeks, võib samuti suve

algul kuni poole kõrguseni tagasi lõigata; siis õitsevad nad küll hiljem, aga puhmas jääb madalamaks.

Sügisel lõigatakse püsililledel, välja arvatud igihaljad taimed, pealsed maapinnast 10—15 sm kõrguselt ära, kobestatakse ettevaatlikult peenra pealispinda ja kaetakse see okaspuuokste või puulehtedega. Peenra katteks võib tarvitada ka äralõigatud püsilillepealseid, kui nende hulgas ei ole haigeid taimi. Selline kate soodustab lume kogunemist, mis on vajalik kaitseks talvise külma eest. Kevadiste öökülmade ajal kaitseb see aga pinnast kevadpäikese liiga varajase soojendamise eest.

Lillede väetamiseks ei või tarvitada ainult lämmastikväetisi, sest need soodustavad küll kasvamist, kuid vähendavad õiterohkust. Madalakasvulised püsililled (mägitaimed) ja lupiinid ei talu väetamist sõnnikuga ega mineraal-lämmastikväetistega. Ainult kiiresti kasvavad rohttaimed vajavad rohkem lämmastikku. Sellepärast väetatakse püsililli peamiselt fosfor- ja kaaliväetistega. Iga aasta on soovitatav anda püsililledele 1 m^2 kohta 30—50 g superfosfaati ja 20—30 g kaaliumsulfaati. Viimase asemel võib tarvitada ka kaalisoola või kaaliumkloriidi. Mineraalväetisi on kõige parem anda aeg-ajalt vähesel hulgal kastmisvees lahustatult. Pärast juuli lõppu ei või lilli enam väetada, sest siis ei peatu nende kasv õigeaegselt ja taimed võivad külmuda. Sügisel võib püsililli kergelt katta sõnnikuga või kompostmullaga. Seejuures tuleb jätta puhma südamik vabaks, et taimed ei lämbuks ega hakkaks mädanema. Kevadel kaevatakse need väetised mullahargiga ettevaatlikult peenra pealispinda, mitte liiga sügavale mulda.

Püsililled vajavad aeg-ajalt ümberistutamist. Nad kasvavad muidu liiga suureks, nende kasvukoht muutub neile kitsaks, nad haigestuvad ja hävivad. Nii vajavad ümberistutamist 3—6 aasta tagant belgia ja inglise aster, helmikpöörised, kukekannused, mõned kivirikkude liigid *(Saxifraga caespitosa, S. aizoon)*, sügisheleenium ja priimulad.

Paljud püsililled ei talu aga hästi ümberistutamist ja õitsevad paremini, kui neid lastakse kasvada pikemat aega samal kohal. Sellised on ülased, kurekellad, murtud süda, ogaputked, inkarvillead, käokannid, idamagun, pojengid ja päevaliiliad.

Püsililled paljundamine

Püsililli paljundatakse kas seemnetega või vegetatiivselt, s. o. juurestiku jagamise, pistikute, juurpistikute, juurvõsundite, maapealsete võsundite ja tütarsibulatega.

S e e m n e t e g a p a l j u n d a m i n e. Seemnetega paljundatakse neid püsililled liike, teisendeid, vorme ja sorte, mis annavad seemnetega oma

omadusi edasi ning mille kasvatamine seemnetest on hõlbus. Seemned külvatakse kas kasvuhoonesse, poolsooja lavasse, toas kasti või kas sügisel või kevadel otse avamaasse.

Taimi, mis kasvatavad vähe seemet või mille seeme on hinnaline, võiks alati külvata kasti või kasvuhoonesse. Seal on õhutemperatuur ja niiskus ühtlasemad, muld ei kuiva läbi ning seetõttu idaneb ja tärkab seal alati rohkem taimi kui avamaas. Külvatud seemned hoitakse varjus, et otsene päike peale ei paistaks, aga niipea kui taimed tärkavad, paigutatakse nad valguse kätte.

Püsililleseemned, eriti paksukestalised, idanevad aeglaselt. Mõned taimed tärkavad alles üks ja isegi kaks aastat pärast külvi (iirised, liiliad, püvililled). Ka hiljem on taimede areng aeglane ja õitseikka jõuavad tulbid ja iirised kolme kuni nelja, pojengid nelja kuni viie, hüatsindid aga isegi kuue aasta pärast.

Külviks on kõige parem samal aastal valminud seeme, sest see pole veel läbi kuivanud ja idaneb kiiresti. Sügisese külvi korral tärkab taim enamasti ka aeglaselt idanevaist seemneist järgmisel kevadel. Kevadel külvatud seemned idanevad aeglasemalt.

Seemned külvatakse taimede kasvunõuete kohaselt kas varju või päikesepaistesse avamaa paljunduspeenrale. Sobiv on kergevõitu huumusrikas muld, millele on lisatud lehe- ja turbamulda või kompostmulda, milles ei esine umbrohuseemneid. Liiva- ja turvasmullad on õhurikkad, seal tekib rohkem peeni narmasjuuri ning kasvavad paremad taimed. Seemneid ei kaeta paksu mullakorraga. Avamaas kaetakse need harilikult seemne kahekordse paksuse mullakihiga. Juhul kui kastmisel uhatakse seemned välja, võib neid uuesti kergelt katta, see on parem kui otsekohe paksu mullakorra pealeajamine.

Sügisel võiks avamaa paljunduspeenrale külvata akakapsad, astrid, helleboorused ehk lumeroosid, hostad, ibeerised, iirised, imikad, jumikad, kannikesed, karukellad, kevadikud, kilbirohud, kitsekakrad, kopsurohud, kukeharjad, kukekannused, kuldvitsad, käokannid, maikellukesed, maranad, metspiprad, mõrsjalilled, mõõlad, nelgid, nõianõgesed, priimulad, pojengid, päevakübarad, päevaliiliad, raudrohud, vaagid, varjulille ja õnneheina.

Kui aeglaselt idanevaid või kiiresti idanemisvõimet kaotavaid seemneid pole võimalik avamaa paljunduspeenrale külvata sügisel, siis pannakse nad kasti või potti liivasse. Selleks pannakse kasti või poti põhja kiht märga puhast liiva ja sellele seemned, seemnetele liivakiht jne. Nõu kihistatud seemnetega paigutatakse varjulisse kohta maa sisse. Sealt külvatakse nad kevadel avamaasse ja enamik neist idaneb juba kevadel. Sellist kihistamist vajavad adoonised, drüüased, helleboorused, hostad, iiri-

sed, lõhnav kannike, kilbirohud, kullerkupud, kuutõverohud, lõokannused, ogaputked ja väikesed sibullilled.

Kevadel külvatakse kiiresti idanevad seemned avamaa paljunduspeenrale. Siia kuuluvad astrid, ibeerised, kilbirohud, kukekannused, käokannid, mõrsjalilled, nelgid, päevakübarad, õnneheinad.

Otse kasvukohale külvatakse kõik liblikõielised ja magunad.

Idanemise kiirendamiseks võib lupiini seemneid ettevaatlikult vigastada terava noaga, nii et ei vigastata idu.

Avamaa paljunduspeenrale külvatud taimedest istutatakse kohe sügisel või järgmisel kevadel kasvukohale jaanikakrad, kilbirohud, kukekannused, käokannid, mõrsjalilled, nelgid, priimulad, päevakübarad.

Enamik paljunduspeenrale külvatud taimi istutatakse kasvukohale järgmise aasta kevadel või sügisel. Mõned väga aeglaselt arenevad taimed, nagu adoonised, emajuured, helleboorused, iirised, inkarvillead, pojengid, päevaliiliad ja kõik sibullilled, jäetakse aga ümberistutamatult paljunduspeenrale 3—5 aastaks.

Mõned väikesed aeglaselt arenevad seemned vajavad idanemiseks soojemat temperatuuri. Need külvatakse poolsooja lavasse või kasvuhoonesse. Selliste seemnetega on aubrieetsiad, bergeeniad, emajuured, hanerohud, helmikpöörised, inkarvillead, jänesekäpad, kadakkaerad, kassikäpad, kellukad, kipslilled, kivirikud, kuningakepid, liivateed, mailased, merikannid, mägisibulad, valdsteiniad ja ülased. Nende idandamiseks kasutatakse mullasegu, mis koosneb võrdsetest osadest lehe- ja turbamullast ning liivast. Seemned kaetakse seemnepaksuse mullakorraga, aga väga väikesed seemned jäetakse katmata. Tärganud taimed pikeeritakse lavasse, harjutatakse välisõhuga ja harilikult augustis istutatakse paljunduspeenrale.

Paljundamine jagamise teel. See on kõige lihtsam paljundamisviis. Kevadel paljundatakse jagamisega suvel ja sügisel õitsevaid taimi, kevadel õitsevaid aga varasügisel, augusti lõpul või septembri esimesel poolel. Varju taluvaid taimi, samuti enamikku madalaid püsililli võib paljundada jagamise teel suve läbi kuni sügiseni.

Paljundamiseks kaevatakse taim mullast välja. Jagada on kõige sobivam käega, kuid võib jagada ka noa ja labidaga. Peente juurtega taimedel lõigatakse juured kuni vaksapikkuseni tagasi. Neil taimedel, millel on juurmugulad või lihavad juured (adoonis, ogaputk, lumeroos, inkarvillea, karukell, laikellukas, pojeng, rodgersia), ei tohi juuri katki lüüa ega vigastada. Priimulaid, astreid ja aubrieetsiaid võib aga jagada hästi väikesteks osadeks, kusjuures siiski tuleb vaadata, et igale juureosale jääks vähemalt üks elujõuline kasvupung. Kui jäetakse 2—3 kasvupunga igale

taimeosale, võib jagatud taimed istutada kohe kasvukohale, ühe kasvupungaga taimed istutatakse aga paljunduspeenrale.

Varspistikutega paljundamine. Puitunud varspistikutega ehk pistokstega paljundatakse neid taimi, mille vartel leidub küllalt uinuvaid lisapungi (aubrieetsiad, padjandfloks, kukeharjad). Selleks rebitakse taime küljest maapealsed osad kuni mullapinnani ära. Need, nn. varspistikud, istutatakse mitmekaupa kaldu kasvukohale ja kaetakse poolest saadik või veidi enam mullaga.

Aedfloksi on hõlbus paljundada juuni lõpul või juuli algul avamaas. Selleks lõigatakse kogu vars tükkideks, nii et igale pistikule jääks kaks lehepaari. Pistikud lõigatakse ära kaldu lehe alt. Et pistik pealt liiga ei kuivaks, jäetakse ülemisest lehepaarist ülespoole umbes ühe sentimeetri pikkune varreosa. Alumine lehepaar kõrvaldatakse, pealmine jäetakse. Lõikehaava ei tohi käega puudutada. Pistikud torgatakse püstiselt niisutatud mulda umbes 1,5 sm sügavusele ja muld vajutatakse kõvasti nende ümbert kinni. Pistikute maa-ala kaetakse läbipestud marliga, mille ääred surutakse vastu mulda, ja pistikuid piserdatakse läbi marli paar korda päevas. Kui nad on juurdunud (umbes ühe kuu pärast), võetakse marli pealt ära.

Taimede paljundamisel rohtsete varspistikutega ehk, nagu tavaks on saanud nimetada, lihtsalt pistikutega võetakse juuni lõpust kuni juuli lõpuni 4—6 sm pikkused pistikud varre ladvast. Need istutatakse lavasse või kasvuhoonesse kasti või potti lehe- ja turbamulla ning liiva segusse, mis on pealt kaetud 1 sm paksuse liivakihiga. Pistikuid kastetakse mõõdukalt ja varjutatakse päikese eest. Pärast juurdumist harjutatakse neid välisõhuga ja augusti lõpul või septembri algul istutatakse juurdunud pistikud paljunduspeenrale.

Õõnsa varrega taimi (astrid, kukekannused, lupiinid, murtud südamed, päevakübarad, õnneheinad) paljundatakse pistikutega kevadel, kui noor kasv on 5—10 sm pikkune. Pistik lõigatakse juurekaela juurest nii, et väike tükike juurekaela jääks pistiku külge.

Juurpistikutega paljundamine. Juurpistikutega paljundatakse jämedajuurelisi taimi, mida ei saa paljundada juurestiku jagamisega, sest neil on üksainus pikk juur. Sellised püsililled on: idamagun, imikad, jaapani ülane, jumikad, kellukad, makleiad, mesiohakad, ogaputked, parkjuured, priimulad *(Primula cashmiriana, P. denticulata)* ja vägiheinad.

Sügisel mullast väljakaevatud emataim viiakse keldrisse. Novembrist aprillini lõigatakse juure küljest 5—8 sm pikkused lõigud. Lõigu alumine ots lõigatakse viltuselt ja pistikud pistetakse selle otsaga püsti või veidi viltu kompostmullaga täidetud kasti või potti. Pistikute ülemised otsad kaetakse õhukese, 0,5—1 sm paksuse mullaga. Juurpistikutega kastid hoi-

takse kasvuhoones või lavas niisketena. Juurdumine kestab tavaliselt 1,5—2 kuud.

Maapealsete võsunditega paljundamine. Taimedel, mis kasvatavad maapealseid võsundeid, eraldatakse võsundid emataime küljest ja istutatakse paljunduspeenrale või kasvukohale. Nii võib paljundada akakapsaid, lõhnavat kannikest, kassikäppi, roomavat metsvitsa, mägisibulaid.

Maa-aluste võsunditega paljundamine. Taimi, millel kasvavad maa-alused võsundid, võib paljundada nendega. Siia kuuluvad: madal aster, metspiprad, maikellukesed, kuutõverohud. Selleks lõigatakse kevadest kuni poole septembrini emataime küljest maa-alused võsundid ära ja istutatakse paljunduspeenrale.

Sibulatega paljundamine. Sibullilli — hionodoksasid, hüatsinte, kobarhüatsinte, liiliaid, lumikellukesi, märtsikellukesi, nartsisse, püvililli, siniliiliaid ja tulpe paljundatakse peamiselt sibulatega. Neid võib paljundada ka seemnetega, aga kestab kaua, kuni seemnetest kasvavad taimed jõuavad õitseikka. Sibullilledel kasvavad noored tütarsibulad kobaras emasibula ümber, kust neid paari-kolme aasta tagant välja kaevatakse ja ümber istutatakse. Mõnedel liiliatel tekivad sibulad vana sibula kohal varre küljes, kust neid samuti paljundamiseks võetakse. Tuliliilia ja kirju liilia kasvatavad ka vartel lehtede kaenlas tütarsibulaid, millega nad samuti on paljundatavad.

Sibulmugulatega paljundamine. Sibulmugullilledel tekivad noored sibulmugulad emataime sibulmugula peal õievarre alumises osas või selle ümber. Sibulmugulatega paljundatakse gladioole, krookusi, sügislilli, tritooniaid.

16. Kiviktaimla

Jaapanis ja osalt ka Hiinas valitses juba üle 1000 aasta tagasi parkide ja aedade looduspärane kujundus. Neis aedades säilitati valitsev vulkaaniline kivine maapind või paigutati kive aeda ja ümbritseti neid sobiva taimestusega. Aia kaunistamiseks ehitati ka väiksemaid või suuremaid veekogusid, mille ilustamiseks tarvitati samuti üksikuid looduslikke kive. Need saare- ja rannikurahvad austasid kive, sest kivid olid seotud nende usundiga. Nii kujunesid aja jooksul välja kiviktaimlad, mis hiljem levisid Euroopasse ja olid kord väga eelistatud aiamotiiviks.

Meil on talupoeg juba hallist minevikust alates rassinud kividega, on korjanud neid põldudelt vahepiireteks ja kasutanud kivi kui väärtuslikku ning vastupidavat ehitusmaterjali ja teede katet. Viimasel aastakümnel hoogustus ka meil kiviktaimlate rajamine. Kaasaegne moodne aiakunst

Tükike tänapäeva Hiina kiviktaimlast.

surub aga kiviktaimla tema endisel kujul juba tagaplaanile, sest looduspärasesse kiviktaimlasse ei istutata nüüd ainult mägitaimi, vaid üldse kõigilt kasvualadelt pärinevaid värvirõõmsaid madalaid ja poolkõrgeid püsililli. Need pärinevad mägedelt, steppidest, rohumaadelt, tundrast, nõmmelt, mererannalt, põlismetsa alt ja mujalt. Kuna taimede valikuvõimalus kiviktaimlasse on väga laialdane, siis pole seal enam kindlasti oluline ka kivine ja kõrgendatud maapind, vaid tähtis on, kuidas tuua nende taimede ilu enam esile. Meie kliima- ja valgusetingimustes kasvab ka enamik kõrgmägede taimi ilma kivideta niisama hästi kui kivide vahel. Koduaias kasutataksegi tänapäeval kivi peamiselt ehitusmaterjalina müüride, treppide, terrasside ja veekogude ehitamisel, teede, istekohtade ning veekogu ümbritseva pinna katmisel, lillepeenarde ja teede äärekivideks. Kõigi nende aia ehituslike elementidega koos kasutatud lilled tulevad enam esile ja mõjuvad paremini kui vabakujulises looduspärases kiviktaimlas.

Kaasajal võiks looduspärast kiviktaimlat ehitada veel ainult siis, kui on selleks hästi sobiv kallak või kivine aianurk või kui aiaomanik just kiviktaimlat eriti soovib. Siis tuleb aga kiviktaimla oskuslikult rajada, et ta ei jääks ilmselt tehtuks ja muu aiaga sobimatuks. Tuleks lähtuda meile lähedastest ja omastest maastikumotiividest.

Meie põhjarannik ja saared on nagu paekivist välja kasvanud ning jääaeg on puistanud väiksemaid ja suuremaid graniitkive üle terve maa. Loodusliku kiviktaimla ehitamisel võiks stiliseerida neid meie kiviseid looduslikke motiive.

Paest looduspärast kiviktaimlat võiks ehitada ainult sinna, kus paekivi leidub lähemas ümbruses. Väär on vedada aeda võõrast kiviliiki, võib-olla isegi sadade kilomeetrite tagant. Elutu kivi muidugi talub seda, talle ei ole nagu taimedele tähtis muld ja kliima, kuid ta jääb uues ümbruses, s. t. ka selles aias võõraks ning sobimatuks. Samuti nõuab looduslik paest kiviktaimla vastava pinnaprofiiliga — kas väikese tõusu või langusega aeda, et paas nagu looduseski astangutena nähtavale tuleks. Kuid kunstlikult aeda moodustatud, kividega üle puistatud mullakuhilad tunduvad tihtipeale juhuslikena, ilmselt tehtutena, mõttetutena ja võivad rikkuda kogu aia ilmet. Looduses ei esine selliseid miniatuurseid, ümbrusega sidumatuid kiviseid mullakuhilaid.

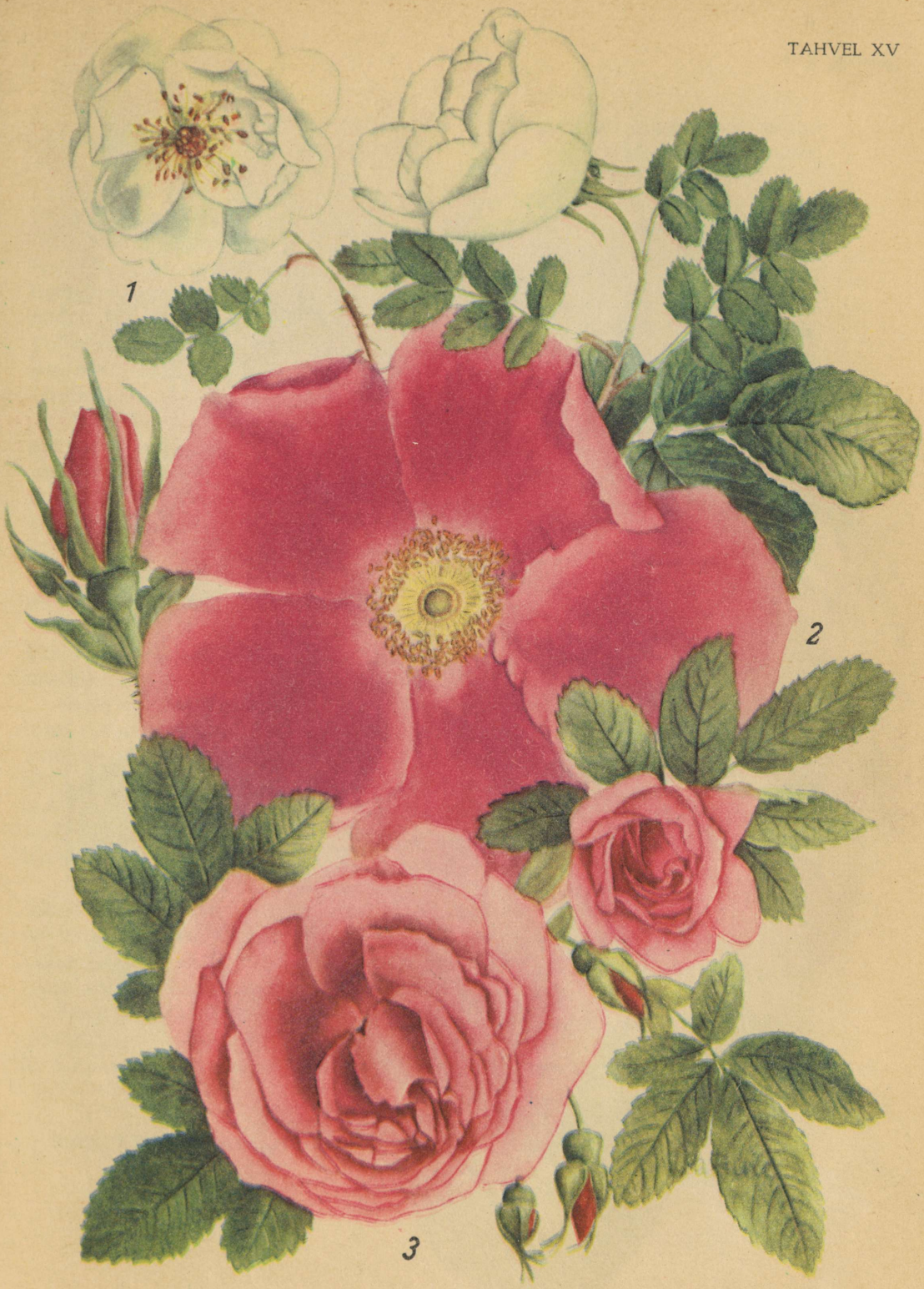
Kui aias tahetakse maapinda kunstlikult kõrgendada, tuleks seda teha hästi looduslähedaselt. Küllalt meeldivalt mõjub, kui aiapind on veidi kõrgem piirde kõrvalt ja langeb kergelt elamu suunas. Muidugi on sel juhul õigem, kui otse kummalgi pool piiret maapinna kõrgus jääks ühesuguseks. Piirde äärde võiks istutada põõsaid või teisi kõrgemaid taimi. Eriti vajalik on see aga siis, kui maapinna kõrgus kummalgi pool piiret jääb erinevaks. Üldiselt mõjub loodusliku kiviktaimla asukohana maapinna langus piirde kõrvalt elamu suunas paremini kui tõus samas suunas, sest siis avaneb elamust või selle lähedalt hea vaade aiale. Loomulikuna näib küllalt tasases aias väike pinna langus tee suunas või mõne puu tüve juurest eemale. Kunstlikku kõrguste vahet võib moodustada laiemast teesüvendist väljatõstetud mulla teeäärtele laialikühveldamisega. Loomulikuna tundub veekogu aia madalamas osas. Selle vabakujulise veekogu veidi kõrgendatud kaldal võivad nähtavale tulla paekivid. Paas võib paljanduda ka üksikutest looduslikest kiviplaatidest ehitatud trepi kõrval selle ülaosas.

Taimede kasvunõuete seisukohalt on kiviktaimla asukohaks kõige halvem põhjasuunaline kallak, sest seal on liiga vähe päikest. Hästi sobivad kagu-, lõuna- ja edelakallak.

Vahest kulgeb meil paekallas ka varjulises kohas. Varjutaimed on sinna leidnud enesele koha. Päris paljal kivil, kuhu tuul on keerutanud kokku ainult vaevalt märgatavalt liivakat mulda, kasvab roheline sam-

---

Tahvel XV — Pargiroosid: *1* — näärelehine roos *(Rosa spinosissima var. altaica)*, *2* — kurdlehine roos *(R. rugosa)*, *3* — *R. rugosa* «Wassagaming».

1
2
3

TAHVEL XVI

mal kõrvu kollaseõielise kukeharjaga, varjulises nõos sügavamal mullal aga sinililled, ülased, nurmenukud jt. Ka aias, kus kiviktaimla jääb osaliselt varju, võib valida paremat huumusmulda vajavaid varjutaimi.

Enne kevadist taimede istutamist kobevatakse maa sügisel läbi ja puhastatakse umbrohujuurtest. Siis võib ka kivid kohale asetada, et nad vajuksid. Enamik madalaid ja poolkõrgeid püsililli lepib tavalise aiamullaga. Raskele savi- või kergele liivamullale tuleb aga lisada mätta-, lehe- ja turbamullasegu, millele on lisatud veidi jämedat liiva. Sõnnikut ega kompostmulda ei talu mägitaimed hästi. Märja savipinnase korral võiks paigutada 30 kuni 40 sm sügavusele drenaažiks 10 kuni 15 sm paksuse korra killustikku või jämedat kruusa. Hariliku aiamulla korral ei ole see vajalik.

Aias ei tuleks paekivi paigutada juhuslikult mullale. Ka iga taimeliigi piiramine kividega on mõttetu ega ole ilus. Samuti nagu aia pinnaprofiilis peavad tõusud ja langused mõjuma küllalt looduslikena, niisama loodusläheda selt tuleks paigutada sinna ka paekive. Stiliseerides loodusliku kiviktaimlana meie looduses esinevat paekivi tüüpilisemat motiivi — paekallast, ei valita kiviktaimlasse liiga väikesi paekive. Hästi mõjub, kui kivid on erineva paksusega ning ebatasase pinnaga. Meeldiv on loomulik murdekaredus või ilmastikust mõjustatud pinnaga kivid.

Paekaldal paiknevad kivid horisontaalsete kihtidena. Seal ulatuvad üksikud kivikihid ettepoole kaldast välja, kuna osa on kattunud mulla ja muruga.

Paekivi asetatakse ka aias alati horisontaalselt või, et sademeid paremini kasutada, väikese kaldega tahapoole. Samuti ei jäeta kive ka täies suuruses nähtavale, vaid tihti jäetakse just suurem osa kivist mulda. Kõik kivid paigutatakse nii mulda, et nad ei kõiguks ega libiseks. Kive ei paigutata ühtlaste paralleelsete lainetena, vaid lainemotiivi stiliseerides vabamalt. Samuti ei paigutata ka kive ühtlaselt kogu laine äärele, vaid kohati kivilaine katkestatakse.

Väikesesse koduaeda ei püüta moodustada liiga kõrgeid paekivirahne. Sinna ei tule kive kuhjata, vaid kasutada neid vähesel hulgal. Ka looduses on paas ainult kohati nähtav ja pinnalähedane, ulatudes üksikutes kohtades mullast välja. Kui kohati paigutatakse mõned kivid üksteise peale, tuleb nende vahed tihedalt täita mullaga.

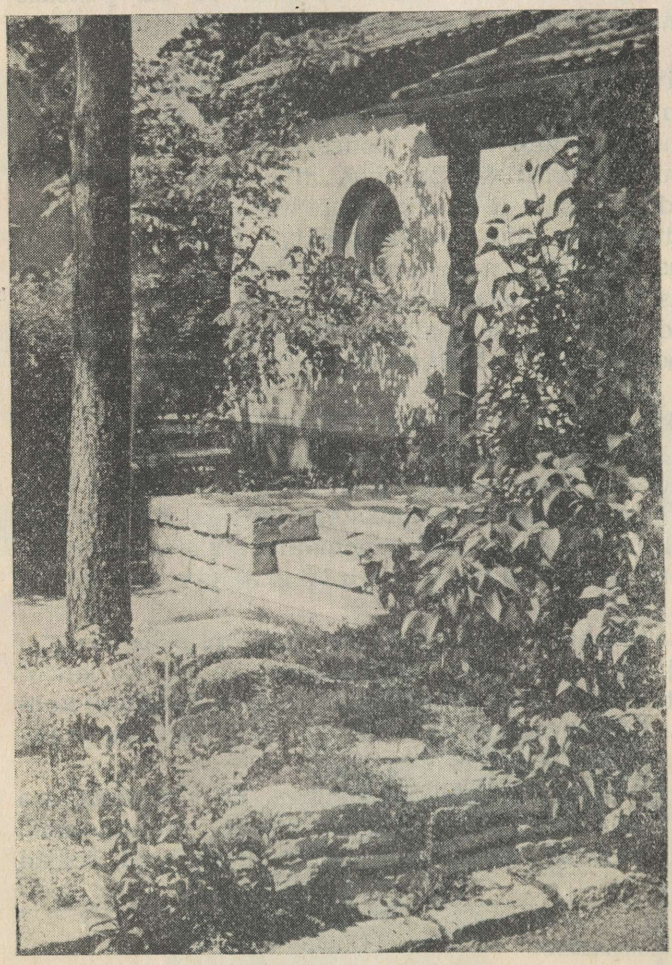
Maastikus vahelduvad kõrged taimed madalatega. Ka kiviktaimlasse istutatakse suuremate madalakasvuliste taimerühmade (aubrieetsiad, kadakkaerad, kivirikud, kukeharjad, kellukad, madalakasvulised floksid

---

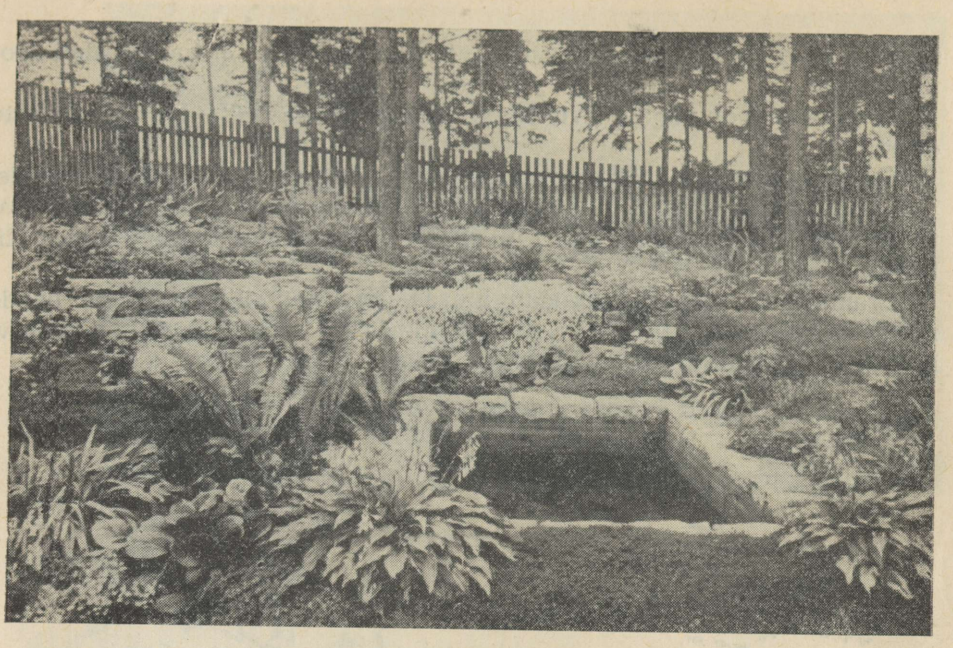
Tahvel XVI — Pargiroos «Sanguinaire».

jt.) vahele mõnetaimelised kõrgemad rühmad, nagu alpi aster, alpi magun, alpi õnnehein, anemoonid, bergeeniad, hiina kukekannus, iirised, jumikad, jänesekäpad, dodekteonid, mailased, salveid.

Madalate püsilillede vahele ei tohiks unustada istutada ka sibullilli. Hästi sobivad erinevate taimerühmade vahele või padjandite servale tulbid, lumi- ja märtsikellukesed, hionodoksad, kobarhüatsindid, mitmevärvilised krookuste rühmad. Enne lillede kohaleistutamist võib istutada sinna ka asukoha suhtes hästi läbimõeldult mõne väikesekasvulise puu või põõsa

Kiviäärise taguse täitmisega on loodud taimedele sobivad kasvutingimused.

Looduspärane kiviktaimla muutliku pinnareljeefiga aias.

(mägimänd, kadakad, jugapuu (varju), väikene mandlipuu, horisontaalne tuhkpuu, mahoonia, punane kukerpuu). Nendega ei tule aga liialdada ega kiviktaimlat tihnikuks muuta.

Meil on aias vähem kasutamist leidnud graniit- ehk raudkivi. Seda kivi leidub aga looduslikult peaaegu kõikjal. Vahest seetõttu tundub ta ka meie aias kiviktaimla motiivina looduslähedasemana. Sageli paikneb juba looduslikult aias mõni suurem graniitkivi; selle võiks säilitada.

Graniitkivid sobivad niisama hästi tasasele maale kui nõlvadele. Neid võib kasutada aias üksikult, paari- või kolmekaupa või suurema rühmana. Suurema hulga kivide kasutamisel ei paigutata neid üksikult üle terve maaala laiali, vaid püütakse rühmitada. Nad võivad olla erineva suurusega ning rühmitamisel otsitakse üksteisega sobiva kujuga kive. Ei tuleks kasutada suures koguses liiga väikesi munakive, vaid pigem suuremaid ja vähem.

Väikeses koduaias ei maksaks järele aimata püstiste graniitkividega suuri kaljumotiive. See jääb koduaias liiga otsituks ja ebaloomulikuks. Kõrgemat kivi võiks kasutada teiste, lamedamate kivide naabruses. Liht-

sam on aeda paigutada lamedaid kive, mis tunduvad peaaegu alati loomulikumad.

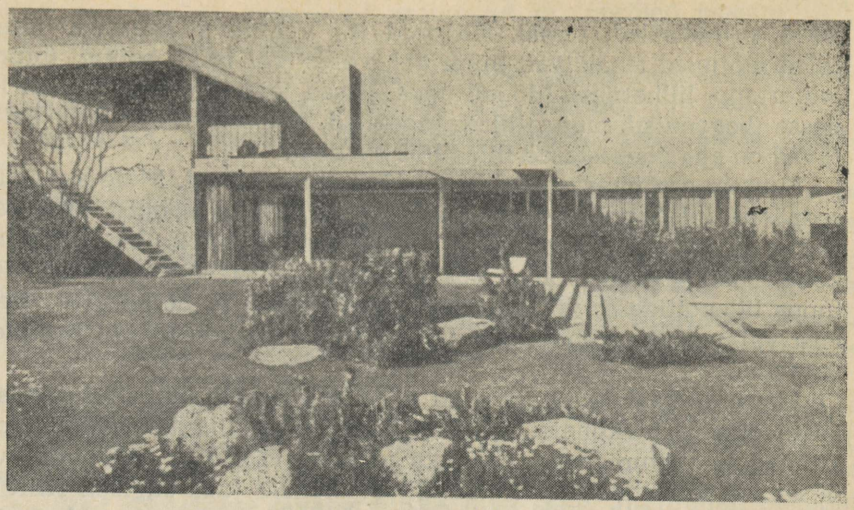
Graniitkivid on väga värvirohked; ilus on ka aias näha nende värvuste erinevust.

Graniitkivi paigaldatakse maasse kindlalt tema lamedamale küljele. Tavaliselt ulatub mullast välja ainult väiksem osa kivist, kuid maasse ulatuvus oleneb siiski täiesti kivi kujust ja sellest, kuidas ta asetus loomulikum näib.

Graniitkivid võivad paikneda murus, aga nende kõrvale ja nende rühma vahele võib istutada ka püsililli ning sõnajalgu. Ka võib mõne kivi kõrval olla kaunikujuline puu või põõsas.

Kivid aias: *a* — üksik suurem graniitkivi, *b* ja *c* — mõnekivilised rühmad suurematest graniitkividest.

Vaade ühele Koloraado kiviktaimlale.

Eriti meeldivalt mõjuvad kohati üksikud graniitkivid või graniitkivirühm tiigi või oja kaldal. Mõni suurem neist võiks paikneda kalda lähedal vees, teised pooleldi vees ja kaldal ning mõni neist eemal murupinnas. Lame lohuga kivi võib paikneda aias ka lindude jooginõuna. Sageli on kivid looduses kaetud kauni rohelise samblaga. See jääb ka aias püsima, kui kivi paigutatakse niiskuse ja varju suhtes endisega sarnasele asukohale. Muidu kaob kivi rohelus juba mõne päevaga.

17. Üheaastased lilled

Üheaastaste lillede valik on rikkalik. Neid võib kasvatada omaette peenral või esimesel aastal pärast püsililledе istutamist noorte püsililledе vahel tühjade kohtade täitena. Neid tuleb aga istutada nii, et nad püsililli enda tugeva kasvuga ei lämmataks. Suurem osa püsililli õitseb kevadel ja suvel, üheaastasi lilli aga suvel ja sügisel. Seepärast istutatakse vahest suurema püsililllepeenra pideva õitsemise saavutamiseks ka järgnevatel aastatel üheaastasi lilli püsililledе vahele. Selleks tuleb aga üheaastasi lilli valida püsililledе iseloomule sobivalt. Nii ei sobi püsililllepeenrasse begooniad ega pelargooniad. Paremini sobivad sinna ibeerised, imikad, kipslilled, kukekannused, kuldlilled, kilbirohud, lobeeliad, nelgid, portu-

lakid, pruudisõled, rassid, tähtpead jt. Väänleva kasvuga üheaastased lilled mõjuvad meeldivalt müüridel, võrestikel ja ka seintel (mungalilled, lehtertapp, lillhernes). Mõned üheaastased taimed sobivad hästi lillekastidesse (begooniad, mungalilled, lobeeliad, petuuniad, salveid). Eriti hinnatavad on aga üheaastased lilled lõiklilledena.

Suurem osa üheaastasi lilli on lõunamaa taimed. Meie suvi on lühike, seepärast tuleb paljusid neist enne peenrasse istutamist ette kasvatada. Kasvuaja pikkuselt jaotatakse üheaastased lilled kolme rühma: kasvukohale külvatavad, lühiaegset ettekasvatamist vajavad (lavadesse või tuppa lillepottidesse või kastidesse külvatavad) ja pikaaegset ettekasvatamist vajavad (kasvuhoonesse või ka tuppa pottidesse või kastidesse külvatavad).

Lühikese kasvuajaga ja need lilled, mis ei talu ümberistutamist, külvatakse otse kasvukohale. Mõnede üheaastaste lillede seemned on talvekülmadele vastupidavad või pika idanemisvõimega, neid võib varasema õitsemise saavutamiseks külvata kasvukohale juba sügisel. Kiirelt kasvavaid ja lühikest aega õitsevaid lilli võib külvata nende pideva õitsemise saavutamiseks perioodiliselt, mõnenädalaste vaheaegadega.

Kasvukohale külvatakse kevadel, niipea kui muld on tahenenud, adoonised, ibeerised, imikad, jaanikakrad, jumikad, kassitapud, kilbirohud, kipslilled, klarkiad, kosmosed, kukekannused, kuldlilled, lehtertapud, magunad *(Papaver glaucum, P. rhoeas, P. somniferum),* mustköömned, neiusilmad, peiulilled, portulakid, põisrohud, rassid, reseedad, saialilled, salulilled, sametlilled, öölevkoi.

Neist mõnede seemneid võib varasema õitsemise saavutamiseks külvata kasvukohale juba sügisel, nimelt adooniste, kilbirohtude, saialillede, klarkiate, neiusilmade, kukekannuste, eššoltsiate, ibeeriste, öölevkoi, lõosilmade, salulillede, mustköömnete, magunate, reseedade ja põisrohtude seemned.

Lühiaegset ettevalmistamist vajavate lillede seemned külvatakse märtsis ja aprillis sooja või poolsooja lavasse, toas lillepottidesse või kastidesse. Seemned kaetakse ühe kuni kahe seemne paksuselt pealesõelutava mulla või liivaga. Väga väikesi seemneid (begooniad, lobeeliad, lõvilõuad) ei kaeta pärast külvi mullaga.

Pärast tärkamist pikeeritakse taimed 5—8-sentimeetrise vahekaugusega samasse. Iga taim saab nüüd rohkem ruumi juurekava normaalseks arenemiseks ja taimed ei jää nõrgaks ega veni pikaks. Pärast öökülmade möödumist, mai lõpus või juuni algul, istutatakse taimed kasvukohale.

Lühiaegset ettekasvatamist vajavad astrid, arktootised, kääbusdaalia, suvifloks, mungalilled, suvilevkoid, lillhernes, lõvilõuad, nelgid *(Dianthus*

chinensis, D. heddewigii), nemeesiad, petuuniad, pruudisõled, päsmaslilled, raudürdid, trompetlilled, tähtpead.

Ka võib kasvukohale külvatavatest lilledest nende varajasemaks õitsemiseks lavas ette kasvatada imikaid, jaanikakraid, jumikaid, kilbirohtusid, klarkiaid, kosmosi, lehtertappe, peiulilli, portulakke, rasse, sametlilli.

Pika kasvuperioodiga lilled külvatakse juba veebruaris ja märtsis kasvuhoonesse või ka tuppa kastidesse. Edasi istutatakse nad aprillis lavasse või pikeeritakse ümber tuppa kastidesse. Nii kasvatatakse ette begooniaid, lobeeliaid, šaboonelki, salveisid. Varasemate õite saamiseks võib samal ajal külvata ka lühiaegset ettekasvatamist vajavatest astreid, arkootiseid, suvifloksi, lillhernest, lõvilõugu, nemeesiaid, petuuniaid, päsmaslilli, raudürte, salveisid, trompetlilli.

Kui tahetakse kindlasti saada sordiehtsaid järglasi, võib üksikuid üheaastasi lilli, nagu lobeeliaid, lõvilõugu, nelke, portulakke, petuuniaid, päsmaslilli, raudürte ja salveisid paljundada ka pistikutega. Emataimest võetud pistikud istutatakse lavasse niiske liiva sisse. Juurdunud pistikud hoitakse ületalve pottidesse istutatult kasvuhoones.

Enne lilleseemnete peenrasse külvamist või taimede istutamist koostatakse samuti nagu püsililleppeenragi puhul peenra kavand. Kui peenrale on ette nähtud mitu lillerühma, külvatakse need isesuunalistesse ridadesse, et taimede paiknemine peenral näeks hiljem välja vabam ja lähedasem looduslikule isekülvile. Ridade vahekauguseks jäetakse, olenevalt sordist, 15—35 sm.

Ühevärviliste lilledega peenrale piirdeks võib istutada mõne madala üheaastase lille, mille õievärvus hästi sobib peenra lillede värvusega.

Et üheaastased lilled kasvavad kiiresti ja vajavad hästi haritud, vanas jõus olevat maad, tuleb taimestatav pinnas juba sügisel läbi kaevata ja lisada kompostmulda või kõdusõnnikut. Kevadel antakse iga ruutmeetri kohta veel 30—40 g superfosfaati ja 20 g kaaliväetist ja segatakse mullaga kaevamise teel. Kui maapind on küllalt tahenenud, külvatakse seemned. Mõnede lillede seemned vajavad idanemiseks üsna madalat temperatuuri, näiteks kukekannused idanevad juba +5° C juures. Seemned külvatakse niisutatud külvivagudesse samuti nagu lavas või kasvuhoones. Väikestele seemnetele sõelutakse õhukeselt peale mulda ja vajutatakse kergelt kinni. Mullakord seemnetel ei tohi olla paksem kui ühe- kuni kahekordse seemne paksus.

Õitsenud õite kõrvaldamisega ja õitsenud lillede kerge kärpimisega pikendatakse paljude lillede õitsemise kestust. Kaks kuni kolm korda suve jooksul lisatakse kastmisveele 10 liitri vee kohta 30—40 g mineraalväetisi.

18. Linnud ja loomad aias

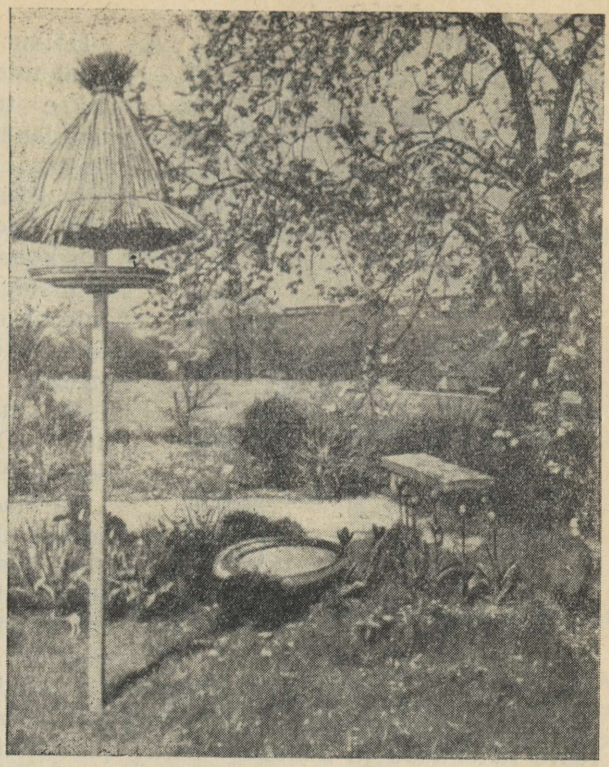
Igas aias on loomi. Enamik neist on väikesed või elavad maa sees, nii et neid ei märgatagi. Sagedane aiakülaline, keda aias sugugi näha ei soovita, on must mutt. Ta müttab kindlatel kellaaegadel. Seda aega tuleks tähele panna, varitseda ning mutt labidaga välja tõsta või muul viisil hävitada. Mõnikord külastab aeda siil. Kui anname talle piima, jääb ta pikemaks ajaks hiirepüüdjaks ja lastele rõõmuks. Suuremate parkide läheduses asuvaid aedu, samuti ka maa-aedu külastavad oravad. Nad söövad pähkleid sarapuuhekkidelt (aga röövivad ka õunu) ja mängivad suurtel puudel. Sõber ja truu majavalvur on koer. Tema kuut tuleb ehitada elamu lähedale. Selle kujundamisel tuleb otsida sobivust elamu ning aiaansambliga.

Eriti armastatud on aias linnud. Nad toovad aeda elu ja liikuvust. Paljud neist, nagu pääsukesed, kuldnokad, tihased, rähnad, ööbikud, aedlepalinnud, linavästrikud, kivitäksid jt., on putukate ja röövikute hävitajad. Veel hilissügiseni ja talvel hüplevad tihased aias puudel, vaadeldes iga oksakest, otsides teraselt putukate mune või talveks peitupugenud röövikuid. Üksainus tihasepaar hoiab ühe hektari suuruse viljapuuaia ussidest puhtana. Aeda võib meelitada ja kodustada suuremat hulka linde. Selleks peame looma neile soodsad pesitsemistingimused. Peame muretsema neile looduslikke ja kunstlikke pesakaste ning hõlbustama toidu ja vee muretsemist.

Tihedakasvulised ilupõõsad ja hekid on paljudele lindudele headeks pesakohtadeks. Nad kaitsevad linde nende vaenlaste eest. Paljude ilupõõsaste, nagu lumimarja, kukerpuu, tuhkpuu, kikkapuu jt. marjad on lindudele meeldivaks toiduks.

Looduslikkudele pesitsemisvõimalustele lisaks tuleb muretseda ka kunstlikke, paigutades aeda pesakaste. Neid valmistatakse kas laudadest või pikuti pooleks lõigatud, õõnsaks uuristatud ning uuesti kokkulöödud ümarpuidust.

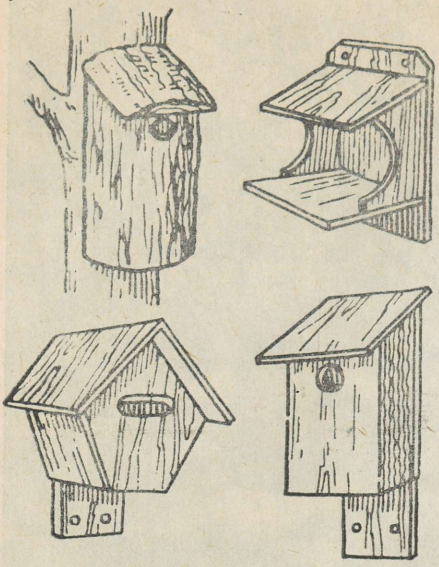
Pesakastid peavad olema vihmakindlad. Need kinnitatakse kas puudele või hoonete seintele. Valitakse selline puutüvi, mis tuule ja tormi ajal võimalikult vähem kõigub. Kuldnoka pesakast paigutatakse tavaliselt maapinnast 4—9, tihase oma 4—6 meetri kõrgusele. Lennuava jäetakse kagusse ja pesa seina ettepoole veidi längu. Pesakasti paigutame nii, et see oleks varjatud okstega tuule ja otsese päikesepaiste eest, kuid seejuures ei tohiks oksad takistada juurdelendu. Kasti põhja võib paigutada veidi turbamulda ja iga aasta hilissügisel või talve lõpul (veebruaris) tuleks kaste kord puhastada. Seetõttu on sobivad lahtikruvitava esiküljega kastid. Lennupulgad on soovitatav parem ära jätta, sest need soodustavad röövi-

Istekoha lähedal lillede keskel murus paiknevad lindude jooginõu ja roogkatusega toitelaud.

lindude sissetungimist. Paljud linnud, nagu kuldnokk, tihane, lepalind jt., kasutavad kunstlikke pesakaste, millede pesaõõnsuse maht ja lennuava läbimõõt vastavad nende suurusele. Pesakastid on lindudele külmaga varjualuseks ja kevadel haudumiskohaks.

Linde ei võiks ka talvel unustada. Tuleb hoolitseda nende toidu eest. Sellest on vähe, et toit pannakse lihtsalt aknalauale või maapinnale. Külmaga toit jäätub ja kattub lumega. Lindudele tuleks valmistada pealt või külgedelt kaetud toidulaud. Linnud võivad toidulauale juurde pääseda ka ainult alt. Meeldiva ehitusega toidulauad ja pesakastid on omapäraseks kaunistuseks ka aiale. Toidulaud paigutatakse aknast nähtavale kohale; siis on hea ka külmaga linde vaadelda. Külmaga tulevad toidulaua juurde ka kõige aremad linnud, keda muidu ei saa näha ega lähemalt tundma õppida.

Lindude pesakaste.

Hõlbus on valmistada lindudele lihtsat automaatsöötjat. Selleks paigutatakse tuisu eest kaitstud kohta väike lauake, mille äärtele on löödud lauast paari sentimeetri võrra kõrgemale ulatuvad liistud. Viimased takistavad toidu mahavarisemist laualt. Laua kohale kinnitatakse traadi abil seemnetega täidetud pudel, suu allapoole, nii et pudeli ava ja laua vahele jääks terade väljavalgumiseks 4 millimeetrit. Vastavalt terade vähenemisele laual valgub pudelist uusi teri juurde. On pudel tühjaks saanud, täidetakse see uuesti.

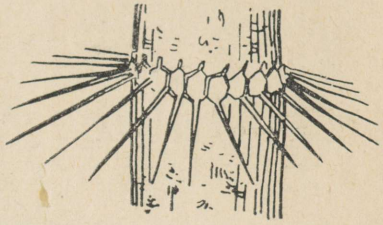
Varblaste eest on toit kaitstud toidukellukeses. Kellukeseks võib kasutada lillepotti. Selle põhjaavast pannakse pulk läbi. Pott täidetakse rasvaga, mille sisse on segatud õlirikkaid seemneid. Selline toidunõu riputatakse oksa külge. Sellises nõus on toit kaitstud nii sademete kui ka varblaste eest. Kui varblased siiski õpivad sealt söömise ära, võib pulka allpool rasva lühendada ja kellukese lehtrit plastmassi, papi või plekiga pikendada, nii et see ulatuks kuni 20 sm võrra üle toidu.

Tihaste toidulauaks võib tarvitada ka sirget, umbes 25 sm pikkust ja 6-sentimeetrise läbimõõduga kuuse- või männipuutükki. Sellesse õõnestatakse umbes 3 sm sügavune soon, mis täidetakse linaseemnetega ja valatakse üle sulatatud loomarasvaga.

Paljude lindude toiduks on ilma soolata keedetud ja riivitud kartulid, mis segatakse kuivade kaerahelveste või nisukliidega. Lindudele võib anda ka koogi- ja saiapuru. Tihastele meeldiv toit on päevalilleseemned, neid varblased aga ei söö. Tihased ja rähnad tarvitavad toiduks veel lina-, kanepi-, kurgi-, kõrvitsa- ja männiseemneid ning soolamata pekki. Seemnetoidulistele lindudele, nagu leevikesed, vint, ohakalind ja kanepilind, võib eelmistele lisaks anda veel õuna-, pirni-, kanepi-, salatiseemneid ja kõiki vanu lillede, aedvilja- ning umbrohuseemneid. Hästi sobivad lindude talviseks toiduks viljapeksul masina alla kogunevad umbrohuseemned. Kuldnokkadele võib toiduks anda marju ja riknenud õunu. Siidsaba, leevike ja musträstas söövad heameelega kuivatatud pihlakamarju. Musträsta toiduks võiks jätta ka mõne paradiisiõuna puu otsa.

Lindude toitmist tuleks alustada juba sügisel, et linnud talvel külmaga toidukoha üles leiaksid. Lindude meelitamiseks võib puistata veidi toitu toidukoha lähedusse maapinnale. Head juurdemeelitajad on soolamata peki ribad. Pekiriba tuleks kinnitada oksa külge koos kamaraga, siis jätkub teda kauaks. Ilma kamarata pekiriba nokitakse aga varsti läbi ja ta kukub maha.

Eriti meeleldi külastavad linnud selliseid toidukohti, mille läheduses on okkalisi põõsaid, sest sinna ei pääse ligi kassid. Puude tüve ümber,

Pikkade teravikkudega võre puu tüve ümber takistab kasse üles pääsemast.

mille küljes on lindude pesakastid, võib kinnitada pikkade teravikkudega võre, mis takistab kasse üles pääsemast.

Talvel külmaga tuleb lindude toidu eest hoolitseda regulaarselt. Lindude kevadist toitmist tuleb jätkata külmade möödumiseni. Suvel pole lisatoidu andmine enam vajalik, küll aga vajavad linnud suvel vett. Nad lendavad aeda ehitatud joomis- või supelkoha juurde kaugelt kokku. Soovitatav on, et joomiskoha ümber ei oleks tihedalt kõrgeid taimi, nii et kassid ei saaks linde varitseda ja hirmutada.

Et meeldivat vaadet mugavasti nautida, võiks lindude jooginõu olla istekoha lähedal või sealt nähtav. Looduslik keskelt õõnes kivi on lindudele sobivaks jooginõuks. Väikesed linnud ei saa juua sügavast veest. Nende joomisvee sügavuseks võiks olla kuni 5 sm. Lindude joomise hõlbustamiseks sügavamast veekogust võib paigutada veekogu serva, veepinnast ainult veidi kõrgemale, kivi, millelt linnud juua saaksid.

Ka tarbeaia veekogusid kasutavad linnud meeleldi. Kui lindude pesakastid, toitelauad ja joomiskohad on meeldiva ehituse ja sobiva paigutusega, on nad aiale kaunistuseks. Lindudele külalislahked aiad muutuvad neile kododeks, mida nad ka kaugelt rännult tagasi tulles ei unusta. Varahommikust hilisõhtuni kostev laul ja sillerdus ning hoolas putukate hävitamine — see on tasu meie hoole eest.

TEINE OSA

KODUAIA TAIMMATERJAL

I. ILUPUUD JA -PÕÕSAD

1. Okaspuud

Kuused *(Picea)*, männiliste *(Pinaceae)* sugukonnast.

Harilik kuusk *(P. excelsa)* on meie tavalisemaid metsapuid. Kuna ta kasvab ka varjus, võib teda istutada tihedalt rühmadena ja kasutada aiapiirdel (eriti põhjapiirdel) alati rohelise külma ja tuult tõkestava hekina. Harilik kuusk vajab savikat niiskemat mulda.

Paljundatakse seemnetega, teisendeid ja vorme pookimise teel.

Engelmanni kuusk *(P. engelmannii)*. Üle 20 m kõrge. Okkad kuni 3 sm pikad, sinakas- kuni hallikasrohelised.

Torkav kuusk *(Picea pungens)*. Kuni 30 m kõrge. Okkad rohekad kuni hõbehallid, torkavad. Tema vormidest võib soovitada sinakasroheliste okastega — *f. glauca*'t ja hõbehalli — *f. argentea*'d. Viimased kaks liiki ning nende vormid on kaunid üksikpuuna, eriti avaramas murupinnas. Suurlinna oludes on need kuused enam vastupidavad kui harilik kuusk ja teised okaspuud. Eelistavad parasniisket mulda.

Serbia kuusk *(Picea omorika)*. Kuni 30 m kõrge, kitsa võraga ilusakujuline puu. Okkad sarnanevad nulu omadega, on lamedad, kuni 2 sm pikad, pealt tumerohelised ja läikivad. Pinnase suhtes vähenõudlik. Kaunis üksikpuuna, ka väiksemas aias. Sobib ka rühmana.

Lehised *(Larix)*, männiliste *(Pinaceae)* sugukonnast.

Erandina teistest okaspuudest langetavad lehised sügisel oma okkad nagu lehtpuudel langevad lehed. Sellest sarnasusest lehtpuudega tulenebki nende nimetus — lehised. Noored okkad on kevadel meeldiva lõhna ja õrna helerohelise värvusega. Lehis on valgusenõudlik ja kiirelt kasvav puu. Suure kasvu tõttu lehis väiksesse aeda eriti ei sobi. Dekoratiivsuse poolest on hinnatavad euroopa ja kuriili ehk kamtšatka lehis.

Paljundatakse seemnetega.

Euroopa lehis *(L. decidua)*. Enamasti sirge tüvega kuni 30 m kõrge puu. Kitsad peened erineva pikkusega okkad asetsevad suurte kimpudena. Eelistab parasniisket mulda.

Kuriili e. kamtšatka lehis *(L. kamtschatica)*. Kuni 35 m kõrge puu. Okkad enamasti kõverdunud, kuni sentimeetri pikkused, sinakasrohelised.

Mõlemad lehised sobivad üksikult või rühmadena koos teiste okaspuudega.

Männid *(Pinus)*, männiliste *(Pinaceae)* sugukonnast.

Kasvavad kehvadel liivmuldadel, kuid on valgusenõudlikud.

Madala põõsana murusse, liivastele nõlvadele ja kallakutele või kõrgemate okaspuude ette sobib mägimänd *(P. montana*, värviline tahvel I, 2). Kasvab poollamava põõsa või jändriku puuna.

Paljundatakse seemnetega.

Must mänd *(P. nigra*, värviline tahvel I, 3). Kuni 30 meetri kõrgune püramiidja krooniga puu. Eelistab lubjarikkaid muldi.

Alpi seedermänd *(P. cembra*, värviline tahvel I, 4). Kasvab kuni 25 m kõrgeks püramiidja või kuhikja krooniga puuks. Kasvab parasniiskes mullas ja talub varju.

Must mänd ja alpi seedermänd on kaunid üksikpuuna või ka rühmana murupinnas.

Nulud *(Abies)*, männiliste *(Pinaceae)* sugukonnast.

Nagusad okaspuud kitsa kuhikja või püramiidja võraga. Väliselt sarnanevad nulud kuuskedega, on aga siledama koorega. Okkad on tumerohelised, lamedad, kuuskede omadest õhemad, tõmbiotsalised, allküljel peaaegu alati kahe vahakirmega kaetud heledama triibuga. On meeldivad kas üksikult või rühmiti aias murupinnas. Nad ei talu hästi suitsust õhku. Meil on talvekindlamad ja sobivad enam fraseri nulg, hall nulg, korknulg, poisamnulg ja siberi nulg.

Paljundatakse seemnetega.

Fraseri nulg *(A. fraseri)*. Saleda krooniga, 9—20 m kõrge puu. Koor hall, vanemas eas pisut punakas. Okkad 1—2,5 sm pikad, pealt tumerohelised, alt kahe heleda triibuga. Vajab kergemat, vett läbilaskvat mulda. Väikese kasvu tõttu sobib hästi koduaeda. Erakordselt külmal talvel on külmaõrn.

Hall nulg *(A. concolor)*. 25—50 m kõrge puu. Okkad asetsevad kamjalt, on 4—8 sm pikad, tumerohelised. Kasvab ka kuivemal mullal.

Korknulg *(A. arizonica)*. Kuni 15 m kõrge puu. Koor helehall,

---

Tahvel XVII — Techübriidroos «Gloria Dei».

elastne, korgile sarnanev. Okkad kuni 3 sm pikad, oksa tipu poole suunduvad. Esineb rohke õhuniiskusega piirkondades, aga ei talu märga savimulda.

Palsaminulg *(A. balsamea)*. 15—25 m kõrge puu. Okkad 1,5—2,5 sm pikad, pealt tumerohelised, kergesti murduvad ja palsami lõhnaga. Eelistab niiskemat mulda.

Siberi nulg *(A. sibirica,* värviline tahvel II, 1). Kasvab aeglaselt kuni 30 meetri kõrguseks. Okkad pehmed, kuni 3,5 sm pikad. Eelistab parasniisket mulda.

2. Okaspõõsad

Elupuud *(Thuja)*, küpressiliste *(Cupressaceae)* sugukonnast.

Harilik elupuu *(T. occidentalis)*. Kasvab põõsana või kuni 20 m kõrge puuna. Kasv on aeglane. Elupuu okkad on lamedad, soomusjad. Kasvab igas küllalt niiskes ja toitaineterikkas mullas. Talub varju ja pügamist ning on seega kasutatav hekitaimena.

Ilupuuna oli elupuu koduaias kord väga levinud. Tänapäeval on rõõmsamat meeleolu loovad puud ja põõsad tema osatähtsust seal vähendanud.

Paljundatakse seemnete ja pistikutega.

Jugapuud *(Taxus)*, jugapuuliste *(Taxaceae)* sugukonnast.

Harilik jugapuu *(T. baccata,* värviline tahvel II). Kuni 15 m kõrge puu. Metsikult kasvab meil Saaremaal ja Hiiumaal ning mandri kõige loode- ja läänepoolsemas osas, kus valitseb merekliima. Talub vaid 20—25° C külma. Sisemaal on külmaõrn ja püsib ainult lumikatte all. Eelistab niiskepoole varjulist kasvukohta. Ei talu hästi ümberistutamist.

Paljundatakse seemnete ja pistikutega.

Külmadele enam vastupidav on ida- ehk teravaokkaline jugapuu *(T. cuspidata)*. Ta erineb harilikust jugapuust okaste tippude järsu teravnemise poolest. Mõlemad on aias kaunid üksikpõõsastena. Võib kasvada ka teiste puude all.

Kadakad *(Juniperus)*, küpressiliste *(Cupressaceae)* sugukonnast.

Kadakaid kasutatakse nõmmeaias okaspuurühmades, kuid nad sobivad ka murusse ja püsililledе vahele.

Paljundatakse seemnete ja pistikutega.

Harilik kadakas *(J. communis)*. Võra on kitsas. Kasvab liivastel nõlvadel ja paepealsetel, eelistab parasniiskeid lubjarikkaid ja liivarohkeid muldi. Ei talu hästi ümberistutamist. Valgusenõudlik. Harilikust kadakast

---

Tahvel XVIII — Teehübriidroos «Condesa de Sastago».

saab omapärase igihalja õrnrohelise peeneokkalise heki, kuid ka üksikpõõsana või rühmana on ta ilus. Hariliku kadaka aedvormidest on leinakadakas — *J. communis f. pendula* — rippuvate okstega.

Sabiina e. kasaka kadakas *(J. sabina)*. Kasvab 1—2 m kõrge põõsana. Eelistab parasniisket mulda. Sobib murusse, suurte kivide kõrvale, teiste okaspuude ette, nõlvadele, püsililledе vahele.

3. Lehtpuud

Jalakad *(Ulmus)*, jalakaliste *(Ulmaceae)* sugukonnast.

Sobivad suuremasse aeda.

Paljundatakse seemnetega, teisendeid ja vorme aga pookimise teel ning võrsikutega.

Harilik jalakas *(U. glabra)*. Võib olla üle 20 meetri kõrge puu. Talub varju ja eelistab sügavat parasniisket mulda. Hariliku jalaka väiksema kasvuga aedvormidest on meil levinud tumedalehine püramiidjalakas *(U. glabra var. fastigiata)*. Meeldiv üksikpuuna kas avara murusservas või heki ja põõsaste ees.

Põldjalakas *(U. carpinifolia)*. Kuni 30 m kõrge maalilise võraga puu. Kasvab nii parasniiskel kui ka kuival mullal. Sobib nii üksikpuuna kui ka lõigatava hekina.

Kased *(Betula)*, kaseliste *(Betulaceae)* sugukonnast.

Tuntud kodumaised puud. Omapärase heleda tüve, kerge võra ja tuules painduvate okstega on nad kaunimaid ilupuid. Ka nende lehed on kaunid ja lõhnavad kevadel meeldivalt. On ilusad üksikpuuna või 2—3-kaupa ühte istutusauku istutatult. Sobivad ka koos teiste lehtpuudega ning okaspuudega.

Paljundatakse seemnetega ja teisendeid pookimise teel.

Arukask *(B. verrucosa, sün. B. pendula)*. Kuni 25 m kõrgune puu. Lehed rombjad, oksad peened, vanemas eas rippuvad. Kasvab parasniiskel, aga ka kuivapoole mullal ja isegi nõmmeliival, kus ta mõjub meeldivalt mändide kõrval. Arukase aedvormidest on omapärane lõhislehine arukask *(B. verrucosa var. gracilis)* väga õrnade, habraste rippuvate okstega.

Sookask *(B. pubescens)*. Kuni 15 m kõrgune püstiste okstega puu. Lõhnab meeldivalt, eriti tugevalt pärast vihma. Eelistab raskepoole märga mulda.

Kastanid *(Aesculus)*, hobukastaniliste *(Hippocastanaceae)* sugukonnast.

Harilik hobukastan *(A. hippocastanum)*. Meil väga levinud, kuid tegelikult lõunamaine kuni 25 m kõrge kauniõieline ilupuu. Vajab

niiskepoole sügavat mulda. Pääseb hästi mõjule ainult küllalt avaras kasvukohas.

Paljundatakse seemnetega ja pookimise teel.

Mandlipuud *(Amygdalus)*, roosõieliste *(Rosaceae)* sugukonnast.

Kevadel õitsevad põõsad või madalad puud.

Paljundatakse juurevõsunditega, juurpistikutega, põõsa jagamise teel ja seemnetega.

Väike mandlipuu *(A. nana)*. Meetrikõrgune põõsas. Roosaõieline, õitseb mais lehtede puhkemisel. Pinnase suhtes vähenõudlik. Kasvab nii päikesepaistel kui ka varjus. On kaunis murupinnas kevadel õitseva üksikpõõsana, rühmana aianurgas või teiste põõsaste ees.

Kolmehõlmne mandlipuu *(A. triloba)*. Kasvab 1—5 m kõrgeks. Kaunis on tema täidisõieline teisend (*A. triloba var. multiplex*, värviline tahvel III, 2). Vajab soojemat kasvukohta. Sobib üksikult põhjatuulte eest kaitstud kohta, kas maja seina äärde või piirde lähedale murusse.

Pajud *(Salix)*, pajuliste *(Salicaceae)* sugukonnast.

Väga suur perekond. Ilupuudena sobivad aeda loodusliku veekogu äärde või niiskepoole kasvukohta.

Paljundatakse pistokste, pistvaiade ja seemnetega.

Hõbepaju *(S. alba)*. Suurekasvuline, kuni 25 m kõrge puu. Noored ja peenemad oksad painduvad. Lehed piklik-süstjad, mõlemalt küljelt tihedate hõbedaste karvadega. Eelistab niiskepoole mulda, kuid kasvab ka kuival mullal.

Raeremmelga leinavorm *(S. caprea var. pendula)*. Väikese võra ja tugevasti rippuvate okstega puu või põõsas. Enne lehistumist ilmuvad 4,5 sm pikad kuldkollased urvad. Väga hea meetaim. Kasvab ka kuival kergel mullal. Võib istutada suuremasse või looduslikku aeda üksikult teiste puude ette või aiapiirde kõrvale.

Paplid *(Populus)*, pajuliste *(Salicaceae)* sugukonnast.

Väikesesse koduaeda ei saa papleid ilupuuks eriti soovitada, sest nad ei ole kuigi dekoratiivsed. Siiski on neil mõningaid häid omadusi. Nad on mulla suhtes vähenõudlikud ja sealjuures väga kiiresti kasvavad. Seetõttu kasvatatakse neid mõnikord noores asutatud aias kaitseks tuule ja võõraste vaate eest või et saada aeda kiiresti mõnd suuremat puud.

Paljundatakse pistvaiade ja pistokstega.

Koduaias võib kasvatada väiksema kasvuga vorme, näiteks berliini paplit *(P. berolinensis)*, mis on kuni 25 m kõrge ja kasvab nii kuivemal kui ka niiskemal mullal.

Musta papli püramiidvorm *(P. nigra f. italica)* on väga kiirekasvuline. Eelistab niiskepoole mulda.

Siimoni püramiidpappel *(P. simonii f. pyramidalis)* kasvab 12—15 m kõrgeks. Meeldiva kuju ja kaunite lehtedega.

Pihlakad *(Sorbus)*, roosõieliste *(Rosaceae)* sugukonnast.

Pihlakad jagunevad lehtede kujult liit- ja lihtlehisteks. Liitlehised on meie harilik pihlakas ja selle söödavaviljalised hübriidid, lihtlehised — pooppuu ja tuhkpihlakas.

Pihlakad sobivad üksikpuuna või rühmana. Neid võib istutada mitu tükki ühte istutusauku.

Paljundatakse seemnetega.

Harilik pihlakas *(S. aucuparia)* kasvab üle 10 meetri kõrgeks. Dekoratiivsete õite ja viljade tõttu on ta meeldiv puu, eriti looduslikus aias. Noorena talub tugevat varju. Kasvab niiskepoole mullas koos kuuse ja kasega, aga ka liivmullal koos mändidega.

Tuhkpihlakas *(S. aria)*. 5—9 m kõrge, laia püramiidja võraga puu. Lehed lihtsad, ovaalsed, alt kaetud valgete viltjate karvadega. Õitseb juunis; õied valged, vili oranž.

Pärnad *(Tilia)*, pärnaliste *(Tiliaceae)* sugukonnast.

Tugevakasvulised, püramiidja võraga puud. Lõhnavate õite tõttu on nad armastatud ilupuud, eriti suuremas aias. On meeldivad üksikpuuna, suuremas aias ka rühmana.

Paljundatakse seemnetega ja võrsikutega.

Harilik pärn *(T. cordata)*. Üle 20 m kõrge puu. Juuli esimesel poolel kattub hulgaliste meeldivalõhnaliste õitega. Mullastikutingimuste suhtes vähenõudlik, enam sobivad niiskepoole mullad. Talub varju ja lõikamist, mistõttu teda võib kasvatada ka hekis.

Suurelehine pärn *(T. platyphyllos)*. Kasvab kuni 40 m kõrgeks. Õied ja lehed eelmise omadest suuremad. Õied enamasti kolmekaupa, õitseb juuni lõpus.

Robiiniad *(Robinia)*, liblikõieliste *(Papilionaceae)* sugukonnast.

Harilik robiinia ehk valge akaatsia *(R. pseudoacacia)*. Üle 10 m kõrge, tihti ühekülgse võraga puu. Lehed paaritusulgjad. Hästi lõhnavad valged õied pikkades kobarates. Õitseb juunis. Kasvab ka vaesel kuival liival ja kuivadel nõlvadel. Noorelt on meil külmaõrn ja vajab talvekatet. On meeldiv aia piirde lähedal üksikpuuna või suuremas aias päikesepaistelisel kohal rühmana.

Paljundatakse seemnete, võrsikute ja juurevõsunditega.

Saared *(Fraxinus)*, õlipuuliste *(Oleaceae)* sugukonnast.

Harilik saar *(F. excelsior)*. Laia (10—15 m) võraga kuni 35 m kõrge puu. Võrreldes teiste puudega lehistub kevadel hilja ja langetab sügisel lehed varakult. Kurnab tugevasti mulda; tema all jääb alustaimestik kiduraks. Vajab niiskepoole mulda. Võib istutada 2—3 puud ühte

istutusauku või üksteisest 1—2 meetri kaugusele. Sobib suuremasse looduslikku aeda.

Paljundatakse seemnetega, vorme aga pookimise teel.

Tammed *(Quercus)*, pöökpuuliste *(Fagaceae)* sugukonnast.

Harilik tamm *(Q. robur sün. Q. pedunculata)*. Kaunikujuline puu. Kasvab aeglaselt üle 20 meetri kõrgeks. Eelistab sügavat mulda. Meeldiv üksikpuuna.

Paljundatakse seemnetega, vorme aga pookimise teel.

Kuival liivamullal kasvab punane tamm *(Q. borealis rubra)*, 25—30 m kõrgune puu. Punase tamme lehtede hõlmad on nõelterava tipuga, meenutades vahtra lehti.

Toomingad *(Padus)*, roosõieliste *(Rosaceae)* sugukonnast.

Sobivad looduslikku aeda veekogude lähedale või nõlvaku jalamile. On aias kaunid rühmana või kõrgemate ilupuude all alustaimedena.

Paljundatakse seemnetega.

Harilik toomingas *(P. racemosa)*. Kasvab madala puu või põõsana kuni 10 m kõrgeks. Õitseb mais ja juunis, õied valged. Sobib oja kaldale ja mujale niiskepoole mullale. Kuna toomingal on viljapuudega ühiseid kahjureid, ei tuleks neid istutada viljapuude lähedusse.

Hilistoomingas *(P. serotina)*. Kiiresti kasvav, võib olla üle 10 meetri kõrge. Lehed läikivad. Valged õied pikkades kobarates. Õitseb juunis. Eelistab niiskemat mulda, kuid kasvab ka kergel mullal. Sobib omaette rühmana.

Amuuri toomingas *(P. maacki)*. Tüvi sarnaneb kase omaga, olles valkjashall ja kestendav. Kasvab kuni 15 m kõrgeks. Õitseb mais. Huvitav puu suuremas aias.

Toompihlakad *(Amelanchier)*, roosõieliste *(Rosaceae)* sugukonnast.

Ümaralehine toompihlakas *(A. rotundifolia)*. 0,5 kuni 2 m kõrge põõsas. Lehed paksud, alt heledamad, sügisel oranžid. Õitseb mais. Õied sarnased toominga õitega. Eelistab päikesepaistelist kasvukohta. Mulla suhtes vähenõudlik. Sobib üksikpõõsana ja väiksema või suurema rühmana.

Paljundatakse seemnetega.

Vahtrad *(Acer)*, vahtraliste *(Aceraceae)* sugukonnast.

Harilik vaher *(A. platanoides)*. Kauni laia võraga kuni 25 m kõrge puu. Eelistab savikat mulda, kuid kasvab ka vaestel liivamuldadel. Sobib üksikpuuna või rühmana.

Paljundatakse seemnetega.

Ginnala vaher *(A. ginnala)*. Ilus väike vaher, kasvab kuni 5 m kõrgeks puuks või põõsaks. Lehed tumerohelised, kahe väikese ja ühe pikema hõlmaga. Sügisel on vili ja lehed helepunased. Kasvab parasniis-

kel mullal. Sobib väikesesse ja suuremasse aeda üksikpuuna ja heki ette rühmana.

Tatari vaher *(A. tatarica)*. Põõsas või lühikesetüveline kuni 8 m kõrgune puu. Lehed munajad, sügisel säravpunased. Vili noorena punane. Mullastiku suhtes vähenõudlik. On meeldiv nii väikeses kui ka suuremas aias.

Õunapuud *(Malus)*, roosõieliste *(Rosaceae)* sugukonnast.

Ilupuudena on kaunid õierikkad väikeseviljalised õunapuud (allpool esitatud). Nad vajavad päikesepaistelist kasvukohta. On kaunid üksikult murupinnas. Põõsakujulisi vorme võib paigutada ka omavahel või koos teiste põõsastega rühma.

Paljundatakse seemnetega ja pookimise teel.

Ida-mariõunapuu *(M. baccata)*. Kuni 10 m kõrge, ümara võraga puu või põõsas. Õied valged, kuni 8-õielistes sarikjates õisikutes. Õitseb mais. Viljub rikkalikult. Õunad väikesed, kollased, punase küljega, kuni 1-sentimeetrise läbimõõduga.

Punane õunapuu (*M. purpurea f. eleyi*, värviline tahvel III, 1). Kasvab 4—6 m kõrge puuna. Õitseb mais. Vili tumepunane, 2,5-sentimeetrise läbimõõduga.

Verev õunapuu *(M. niedzwetzkyana)*. Kuni 6 m kõrge puu. Lehed, õied ja oksad on punased. Õitseb mais. Vili kuni 6-sentimeetrise läbimõõduga, tumepunane.

Sargenti õunapuu *(M. sargentii)*. Kasvab kuni 2 m kõrge puu või põõsana. Õied valged, vili umbes 1-sentimeetrise läbimõõduga, tumepunane.

4. Lehtpõõsad

Araaliad *(Aralia)*, araalialiste *(Araliaceae)* sugukonnast.

Hiina araalia *(A. chinensis)*. Augustis ilmuvad väikesed kollakasvalged õied suurtes kobarates. Hiina araalia teisendit *A. chinensis var. mandschurica* kutsutakse tema teravate ogade tõttu kuradipuuks. Kasvab väga aeglaselt. Kohati on meil külmaõrnaks osutunud.

Paljundatakse seemnete, juurpistikute, juurevõsundite ja pookimise teel.

Deutsiad *(Deutzia)*, kivirikuliste *(Saxifragaceae)* sugukonnast.

Kaunid tihedakasvulised põõsad. Kasvavad päikesepaistelises kohas harilikus aiamullas. Sobivad üksikpõõsana ja rühmana kõrgemate põõsaste ette, maja seina kõrvale, murusse ning madalate püsililledе vahele.

Paljundatakse seemnete, pistikute ja pistokstega.

Kare deutsia *(D. scabra)*. Kasvab üle 1 meetri kõrgeks. Lehed

tumerohelised, munajad. Esineb liht- ja täidisõielisi valgete ja roosade pikkade õisikutega teisendeid. Õitseb juulis.

Kaunis deutsia (*D. gracilis*, värviline tahvel IV). Vähem kui meetri kõrgune põõsas. Õitseb juunis. On meil veidi külmaõrn.

Ebajasmiinid ehk (meil) jasmiinid *(Philadelphus)*, kivirikuliste *(Saxifragaceae)* sugukonnast.

Üldtuntud ilupõõsad. Eelistavad raskemaid muldi. Taluvad kerget varju, kuid õitsevad varjus vähem kui päikesepaistel. Sobivad üksiku põõsana ja rühmana. Taluvad lõikamist ning neid võib kasvatada ka hekina.

Paljundatakse seemnete, juurevõsundite, võrsikute, pistokste ja pistikutega.

Harilik ebajasmiin *(P. coronarius)*. Kasvab kuni 3 m kõrge põõsana. Lehed saagja servaga. Valged lõhnavad lihtõied asetsevad kobarais. Õitseb juunis. Harilikust ebajasmiinist on aretatud hulk teisendeid.

Suureõieline ebajasmiin *(P. grandiflorus)*. Kasvab kuni 3 m kõrgeks. Õied suuremad, valged, kuid lõhnata. Õitseb eelmisest paari nädala võrra hiljem.

Hübriid-ebajasmiin *(P. lemoinei)*. 1—1,5 m kõrge põõsas paljudes aedvormides. Õitseb väga rikkalikult, juunis ja juulis. Valged healõhnalised õied. Sobib üksiku põõsana, rühmana ning aiapiirdele vabakujulise madala hekina.

Neitsilik ebajasmiin (*P. virginalis*, värviline tahvel V, 1). Kasvab 1,5—2,5 m kõrge põõsana. Õied meeldiva lõhnaga. Samuti õiterohke on ka sort «Bouquet blanc» (värviline tahvel V, 2). Õied on sellel sordil tihedas kobaras ümber varre, mis vajub nende raskuse all looka. Väga kaunis on see sort üksiku põõsana. Võib paigutada ka rühmana ja teiste põõsaste kõrvale. Meeldiv on sellest põõsast ka vabakujuline kõrgem hekk aiapiirdel.

Ebaküdooniad *(Chaenomeles)*, roosõieliste *(Rosaceae)* sugukonnast.

Näsaline ebaküdoonia (*C. japonica*, värviline tahvel VI, 1). 0,5—1 m kõrge põõsas. Õitseb juunis. Viljad meenutavad väiksemat õuna, sidrun- või kuldkollased. Eelistab päikesepaistelist kasvukohta. Vajab huumusrikast mulda ja iga-aastast väetamist. Pärast istutamist tuleb tugevasti tagasi lõigata. Sobib üksiku põõsana murusse, madalate püsililledevahel ja kõrgemate põõsaste ette ning vabakujulise madala hekina.

Paljundatakse seemnete, kuhikvõrsikute ja juurpistikutega ning pookimise teel.

Enelad *(Spiraea)*, roosõieliste *(Rosaceae)* sugukonnast.

Kaunid ja levinud vähenõudlikud ilu- ja hekipõõsad. Enamasti on nad madalad, kõige enam 2 meetri kõrgused. Nende hulgas on päikese-

paistet eelistavaid, kuid ka varju taluvaid põõsaid. Pinnase suhtes pole nõudlikud. Sobivad üksikpõõsana, rühmas omavahel ning koos teiste põõsastega ja aiapiirdele vabakujulise või lõigatava hekina. Õitsemise aja järgi jaotatakse enelad kahte rühma: kevadel õitsevad ja suvel ning sügisel õitsevad. Kevadel õitsevatel enelatel asetsevad valged õied sarikais üle kogu oksa. Suvel ja sügisel õitsevatel enelatel asetsevad õied kas tasapinnalistes sarikpööristes või pikkades pööristes okste tippudes. Suvel ja sügisel õitsevatel enelatel esineb peale valge ka roosat, punast ja lillat õievärvust.

Paljundatakse tavaliselt pistokstega, harvem seemnetega.

Taraenelas *(S. chamaedryfolia)*. Lehed munajad, oksad kandilised. Kasvab 0,8—1,5 m kõrgeks. Õitseb mais ja juunis. Enelate hulgast parim lõigatav hekipõõsas. Sobib ka rühmana.

Teravalehine enelas *(S. arguta,* värviline tahvel VII, 2). Väga armastatud 0,6—2 m kõrge ilupõõsas. Õitseb mais. Õite rohkus vajutab oksad looka. Eelistab päikesepaistelist kasvukohta. Talub kuiva mulda. Sobib üksikult, talub ka tugevat lõikamist ning on hea hekipõõsas.

Thunbergi enelas *(S. thunbergii)*. Rippuvate okstega kuni 1,2 m kõrge. Õitseb varakult. Lehed kitsad, kauni oranžikaspunase värvusega. Õitseb mais ja juunis. Eelistab päikesepaistelist kasvukohta ja talub kuiva mulda. Üks ilusamaid varaõitsevaid enelaid. Sobib üksikult ja rühmana.

Hübriidenelas *(S. vanhouttei,* värviline tahvel VII, 1). Tihe põõsas. Kasvab 1,5—2 m kõrgeks. Õitseb mai lõpus ja juunis. Pääseb kõige enam mõjule üksikuna, kuid sobib ka omaette või koos teiste enelate, sirelite ja kuldvihmaga rühma. Õitseb rikkalikult ka poolvarjus. On kaunis ka vabakujulise hekina.

Jaapani enelas *(S. japonica)*. Kuni meetri kõrgune. Lehed puhkemisel punakad. Õied hele- või tumeroosad. Õitseb juulis ja augustis. Sobib üksikult ja rühmana.

Madal enelas *(S. bumalda)* ja selle sort «Anthony Waterer» (värviline, tahvel VII, 3) kasvavad ainult 0,5—1,0 m kõrgeks. Õitsevad augustis ja septembris. Mõlemad kasvavad ka poolvarjus. Sobivad üksikult ja rühmana murusse, madalate püsililledе vahele, kõrgemate põõsaste ette ja madalasse vabakujulisse hekki.

Margariita enelas *(S. margaritae)*. Kuni 1,2 m kõrgune põõsas. Õied on säravroosad ja asetsevad laiades pööristes. Õitseb juulis ja augustis. Sobib üksikuna ja rühmana murusse, kõrgemate põõsaste ette ning madalate püsililledе vahele.

Menziesi enelas *(S. menziesii)*. Püstine, kuni 1,5 m kõrge pika püramidaalse purpurroosa õiepööriseg a enelas. Õitseb juulis ja augustis.

Enelate hulgas on ta vähem hinnatav ilu pärast kui selle poolest, et ta kasvab kehval ning kuival mullal.

Pajulehine enelas *(S. salicifolia)*. Kuni 1,5 m kõrge. Lehed süstjad. Õiepöörised tihedad, pikad, püstised, värvuselt heleroosad või punased. Õitseb juulis ja augustis. Sobib üksikult, rühmas ja piirdepõõsana.

Forsüütiad *(Forsythia)*, õlipuuliste *(Oleaceae)* sugukonnast.

Varakevadel, enne lehistumist õitsevad põõsad. Eelistavad päikesepaistelist kasvukohta, mulla suhtes on vähenõudlikud. Tugevate külmadega võivad lumest väljaulatuvad osad külmuda. On kaunid üksikpõõsana piirde lähedal murus või maja seina ääres. Sobivad ka põõsarühma servale.

Paljundatakse seemnete, pistikute ja pistokstega.

Looklev forsüütia *(F. suspensa*, värviline tahvel VIII, 3). Oksad on peened ning painduvad, sageli ulatuvad maani. Kasvab 2,5 m kõrgeks. Õitseb aprilli lõpul ja mais. Lehed laiad, ovaalsed.

Roheline forsüütia *(F. viridissima)*. Oksad püstised. Kasvab kuni 2 m kõrge põõsana. Õitseb teistest veidi hiljem; õied helekollased.

Keskmine forsüütia *(F. intermedia)*. Kõrgus 3—4 m. Õitseb eelmisest rikkalikumalt, mais. Sügavkollased õied.

Hortensiad *(Hydrangea)*, kivirikuliste *(Saxifragaceae)* sugukonnast.

Aedhortensia *(H. paniculata*, värviline tahvel IX). Kasvab 1,5 m kõrge põõsana. Juunis ja juulis ilmuvad rohekasvalged pikad püramidaalsed õiepöörised, mis muutuvad õitsemise lõpul roosakaks. Eelistab rammusat niiskepoole aiamulda ja päikesepaistelist kasvukohta. Vajab talvekatet. Et saada suuremaid õisi, tuleb kevadel oksi tugevasti tagasi lõigata. Sobib üksikpõõsana elamu lähedale, püsilillede vahele või suurema rühmana teiste põõsaste ette murusse. Kaunis on aedhortensia koos jugapuu ja rododendronitega.

Paljundatakse seemnete, võrsikute, pistokste, pistikute ja pookimisega.

Kikkapuud *(Evonymus)*, kikkapuuliste *(Celastraceae)* sugukonnast.

Roosavärvilise neljatahulise viljaga põõsad. Lepivad poolvarjuga, kuid päikesepaistel õitsevad enam ja ka lehtede värvus sügisel on seal kaunim — karmiinpunane. Eelistavad niiskepoole mulda.

Paljundatakse seemnete, pistikute, juurevõsundite ja võrsikutega.

Harilik kikkapuu *(E. europaea)*. Kasvab 2—5 m kõrge põõsa või puuna. Lehed tumerohelised, piklikmunajad. Õitseb juunis; õied kollakasrohelised. Vili roosa kuni punane. Sobib kõrgemaks piirdehekiks.

Tiib-kikkapuu *(E. alata)*. 2—3 m kõrge põõsas. Oksad on neljatahulised. Õied kollased. Sügisel lehed ja vili säravpunased. Kaunis üksikpõõsana tee kõrval või põõsarühma ees.

Väike kikkapuu *(E. nana)*. 0,6 m kõrge lamav põõsas. Oksad on peened, kandilised ja looklevad. Vili punane. Sobib kivide kõrvale ja madalate püsililledе vahele.

Kontpuud *(Thelycrania, sün. Cornus)*, kontpuuliste *(Cornaceae)* sugukonnast.

Dekoratiivsete viljadega põõsad. Nende okste punakas värvus on eriti kaunis talvel valge lume taustal. Õied väikesed, valged, peidetud lehtede alla. Eelistavad niiskemat pinnast. Kuna taluvad varju ja lõikamist, võib kasutada varjulises kohas lõigatava hekina. Võib paigutada rühmana varjulisse või niiskemasse kohta, näiteks loodusliku veekogu äärde.

Paljundatakse seemnete ja pistokstega.

Siberi ehk valge kontpuu *(T. alba*, värviline tahvel X, 4). Kuni 3 m kõrge põõsas. Oksad veripunased. Vili ilmub hilissuvel ja on sinakasvalge. Hoolikal pügamisel võib moodustada küllalt tiheda heki. Teisendi *T. alba var. sibirica* oksad on looklevad, talvel korallpunased, suvel karmiinpunased.

Verev kontpuu *(T. sanguinea)*. Kasvab kuni 4 m kõrgeks. Oksad päikesepoolsel küljel tumepunased. Vili must. Sobib puude alla või mujale varjulisse kohta lõigatavaks hekiks. Kasvab ka päikesepaistel.

Võsund- ehk ameerika kontpuu *(T. stolonifera)*. Kuni 3 m kõrge. Oksad tumepunased, looklevad, ulatuvad maani. Vili valge. Sobib rühmana.

Kuldvihmad *(Laburnum)*, liblikõieliste *(Papilionaceae)* sugukonnast.

Alpi kuldvihm *(L. alpinum*, värviline tahvel VI, 2). Kuni 3 m kõrge põõsas. Õitseb juunis ja juulis. Noorena vajab talvekatet. Kasvatada päikesepaistelises, tuulte eest kaitstud kohas lubjarikkal mullal. On kaunis üksiku põõsana, aga ka teiste põõsaste kõrval.

Paljundatakse seemnetega.

Kukerpuud *(Berberis)*, kukerpuuliste *(Berberidaceae)* sugukonnast.

Madalad või poolkõrged põõsad. Taluvad päikesepaistet ja kuiva kasvukohta.

Paljundatakse seemnete, võrsikute ja pistikutega.

Harilik kukerpuu *(B. vulgaris*, värviline tahvel X, 3). Levitab kõrreliste roostehaigusi, seepärast ei või harilikku kukerpuud maa-aedades teraviljapõldude lähedal kasvatada. On aga ilusaid kukerpuuliike, millel roosteseente eosed ei arene. Niisugused on allpool esitatud liigid.

Thunbergi kukerpuu *(B. thunbergii)*. Kasvab kuni 1,5 m kõrge põõsana. Lehed rohelised, sügisel helepunased, õied nõrgalt kollased, marjad helepunased. Õitseb mais ja juunis. Sobib üksikpõõsana, rühmana ja annab tiheda madala heki.

Tumepunaselehine thunbergi kukerpuu *(B. thun-*

bergii var. atropurpurea, värviline tahvel X, 2). Lehed püsivad puhkemisest kuni sügiseni punased. Võib kasvatada üksiku põõsana, rühmana või ka aiapiirdel nii vabakasvulise kui ka lõigatava hekina.

Hiina kukerpuu *(B. wilsoniae)*. Lai ning kuni meetri kõrgune põõsas. Lehed väikesed, piklikovaalsed, hallikasrohelised, kõvad, nahksed; sügisel muutuvad kaunilt kirevaks. Õied helekollased, asetsevad 2—6-kaupa. Vili ümar, korallpunane. Sobib üksiku põõsana ja rühmana omaette ning koos teiste põõsastega.

Kuslapuud *(Lonicera)*, kuslapuuliste *(Caprifoliaceae)* sugukonnast.

Kuslapuud jagunevad kahte rühma: põõsakujulised ja väänvormid. Mullastiku suhtes on mõlemad vähenõudlikud, lepivad poolvarjuga.

Paljundatakse seemnete, võrsikute, pistikute ja pistokstega.

Alpi kuslapuu *(L. alpigena*, värviline tahvel XI, 1). Esineb kuni 2 m kõrge põõsana. Õitseb juunis ja juulis. Tihti vigastavad ta lehti lehetäid.

Tatari kuslapuu *(L. tatarica*, värviline tahvel XI, 3). Kasvab kuni 3 m kõrgeks. Õied valged või punased. Õitseb juunis ja juulis. Marjad oranžikaspunased. Kasvab ka liivamullal. Sobib üksiku põõsana, omaette või koos teistega rühma ja ka lõigatavaks hekiks.

Lõhnav kuslapuu *(L. caprifolium*, värviline tahvel XI, 2). Väändtaim. Kasvab 4—5 m kõrgeks. Õitseb juunis ja juulis. Noores eas on veidi külmaõrn ja vajab talvekatet, kuid kasvab ka põhjapoolsel maja seinal. Samuti sobib varjuliste müüride, võrestikkude ja pergolate katteks.

Leedripuud *(Sambucus)*, kuslapuuliste *(Caprifoliaceae)* sugukonnast.

Punane leedripuu *(S. racemosa)*. Lopsakate suurte liitlehtedega kuni 3 m kõrge põõsas. Esineb meil vahest metsistunult. Õitseb juunis, õiepöörised suured, valkjasrohelised. Punased mittesöödavad marjakobarad on kaunid hilissügiseni. Talub ka küllalt kuiva liivapinnast ja varju. Punast leedripuud võib istutada lehtla, istekoha, kompostikuhila kõrvale ja suuremasse looduslikku aeda ka puude alla. Vana, inetuks muutunud põõsa võib maapinnani tagasi lõigata, siis kasvab asemele noor põõsas.

Paljundatakse seemnete, pistokste ja pistikutega.

Ligustrid *(Ligustrum)*, õlipuuliste *(Oleaceae)* sugukonnast.

Harilik liguster *(L. vulgare)*. Kuni 4 m kõrge tumeroheliste tihedate paksude lehtedega põõsas. Lehed püsivad küljes kuni kesktalveni. Õitseb juulis. Õied valged, lõhnavad. Kasvab päikesepaistes, poolvarjus ja varjus tavalises aiamullas. Talub tugevat lõikamist, mistõttu teda kasutataksegi peamiselt hekipõõsana. Suurte külmade puhul võivad lumest väljaulatuvad osad külmuda.

Paljundatakse seemnete, pistikute ja pistokstega.

Lodjapuud *(Viburnum)*, kuslapuuliste *(Caprifoliaceae)* sugukonnast.

Lodjapuid paljundatakse seemnete, võrsikute, pistikute ja pistokstega.

Harilik lodjapuu (*V. opulus*, värviline tahvel XII, 3) kasvab metsikult niisketel ja vesistel kohtadel. Koduaedades kasvatatakse tema keraõisikulist aedvormi — lumepalli (*V. opulus var. sterile*, värviline tahvel XII, 2). Lumepall on kohanenud kuivemate muldadega ja on hinnatav 2—3 m kõrge ilupõõsas. Õitseb juunis ja juulis. Sobib üksikpõõsana.

Villane lodjapuu (*V. lantana*, värviline tahvel XII, 1). Kasvab 2—4 m kõrgeks. Õitseb juunis ja juulis. Tumepunased marjad muutuvad hiljem mustaks. Pinnase suhtes vähenõudlik, kasvab ka üsna kuival mullal päikesepaistes ja kergeis varjus. Eelistab lubjarikast mulda. Sobib üksikult ja rühmana ning vabakasvulise, mittelõigatava piirderibana.

Kanada lodjapuu *(V. lentago)*. Kõrge põõsas või väikene puu. Lehed suured, peensaagja servaga, pisut läikivad, muidu rohelised, sügisel punakaspruunid. Õied kreemikasvalged, suurtes õisikutes. Õitseb juunis. Marjad sinakasmustad. Sobib üksiku põõsana, koos teistega rühma ja puude alla.

Lumimarjad *(Symphoricarpus)*, kuslapuuliste *(Caprifoliaceae)* sugukonnast.

Valgete või punaste marjadega põõsad; marjad püsivad põõsastel ka talvel lumega. Väga vähenõudlikud, kasvavad igas pinnases ja ka tugevas varjus, taluvad ka tugevat lõikamist. Õitsevad juunist augustini. Sobivad üksikute põõsastena ja hekiks.

Paljundatakse seemnete, pistokste ja pistikutega.

Harilik lumimari (*S. racemosus*, värviline tahvel X, 5). Kuni 1,5 m kõrge põõsas. Õied roosad. Marjad suured, valged.

Punaseviljaline lumimari *(S. orbiculatus)*. Eelmisest madalam, kasvab 1,2 m kõrgeks. Lehed paksud, peaaegu ümarad, mattrohelised, sügisel punased. Õied roosad, vili punane. Tugevate külmadega külmuvad lumest väljaulatuvad osad.

Läätspuud *(Caragana)*, liblikõieliste *(Papilionaceae)* sugukonnast.

Sulgjate liitlehtedega põõsad. Õitsevad mai lõpus ning juunis; õied kollased. Lepivad varjulise kasvukoha, kehva liivamulla ning vähese niiskusega, kuid vajavad lubjarikast mulda. Nii väikesed kui ka suured põõsad taluvad hästi ümberistutamist ja lõikamist. Sobivad üksikult ja rühmana, kuid eelkõige hekkidena.

Paljundatakse seemnetega.

Suur läätspuu *(C. arborescens)*. Kasvab kuni 5 m kõrgeks. Kollased õied 2—3-kaupa, harva üksikult. Kasvab ka tugevas varjus, puude all. Sobib hekiks. Soovitatav istutada nooremaid põõsaid.

Lorbergi läätspuu *(C. arborescens f. lorbergii)*. Väga kitsaste lehtedega õrnroheline kõrge põõsas. Sobib üksikult.

Väike läätspuu *(C. frutex)*. Kasvab 2—3 m kõrge põõsana. Suurest läätspuust parem hekitaim.

Mahooniad *(Mahonia)*, kukerpuuliste *(Berberidaceae)* sugukonnast.

Läiklehine mahoonia *(M. aquifolium*, värviline tahvel VIII, 1). Enamasti mitte üle 1 meetri kõrge, igihaljas, läikivate lehtedega põõsas. Õitseb mais ja juuni algul. Tugevama külmaga külmuvad lumest väljaulatuvad osad. Pinnase suhtes vähenõudlik, kasvab päikesepaistel ja kerges varjus. Sobib üksikult ja rühmana murusse, lillede vahele, kõrgemate põõsaste ette või vabakujulise madala hekina.

Paljundatakse seemnete, võrsikute ja pistikutega.

Pihlenelad *(Sorbaria)*, roosõieliste *(Rosaceae)* sugukonnast.

Pihlenelas *(S. sorbifolia)*. Levinud ilupõõsas, mis võib aias juurvõsunditega kiiresti paljunedes muutuda tülikaks umbrohuks. Kasvab 1—2 m kõrge tiheda põõsana. Pikad, valged, püramidaalsed angervaksa õisikuga sarnased õisikud. Õitseb juunis ja juulis. Võib kasutada suuremas aias piirde kõrval puude all.

Paljundatakse seemnete, juurelõikude, pistikute ja pistokstega.

Pukspuud *(Buxus)*, pukspuuliste *(Buxaceae)* sugukonnast.

Harilik pukspuu *(B. sempervirens)*. Igihaljaste läikivate tumeroheliste lehtedega puu või põõsas. Õied väikesed. Talub hästi varju ja pügamist. Annab kauni tiheda lehestikuga madala heki, mis sobib hästi peenarde piirdeks. Vajab talvekatet. On eriti tundlik kevadise temperatuuri kõikumise vastu. Ka ei talu tugevat tolmu ega suitsu. Paljundatakse pistokstega.

Põõsasmaranad *(Dasiphora)*, roosõieliste *(Rosaceae)* sugukonnast.

Põõsasmaran *(D. fruticosa sün. Potentilla fruticosa)*. Madal, 1—1,5 m kõrge, hargnevate okste ja paaritusulgjate liitlehtedega põõsas. Õitseb juunis—juulis. Õied kollased, sarikpööristes. Kasvab meil metsikult. Sobib üksikpõõsana, väikese rühmana, kõrgemate põõsaste ette, madalate püsililledе vahele ja mittelõigatavaks piirdeks. Vajab hästi vett läbilaskvat lubjarikast mulda.

Paljundatakse seemnete, võrsikute ja pistikutega.

Rododendronid *(Rhododendron)*, kanarbikuliste *(Ericaceae)* sugukonnast.

Igihaljad ja suvihaljad rohkete õitega madalad ja kõrgemad põõsad. Õied lillad, valged, roosad, punased, kollased; asuvad üksikult ja sarikais. Ei talu leeliselist mulda. Vajavad niisket happelist huumusrikast mulda, milleks sobib turbakomposti ja liivamulla segu või niiske happeline turbamuld. Rododendroneid võib istutada maja ida- või lääneseina kõrvale, ees-

aeda põõsaste ette murusse või mujale poolvarjulisse, keskpäevase päikese eest varjatud kohta kas üksikult või 3—6-kaupa rühmas. Kasvavad ka päikesepaistel, kuid siis tuleb neid lubjavaba tiigi- või vihmaveega rohkesti kasta. Sobivad koos priimulate, märtsikellukeste, lumikellukeste ja näsiniintega või omaette murusse.

Paljundatakse seemnete, võrsikute ja pistikutega, suureõielisi aga peamiselt pookimise teel.

Väikeseõielistest igihaljastest rododendronitest on meil talvekindlad järgmised.

Dauuria rododendron *(R. dahuricum)*. 1,2 m kõrge nahkjate tumeroheliste lehtedega põõsas. Õied punakaslillad, kuni 3-sentimeetrise läbimõõduga. Õitseb varakevadel.

Varavalmiv rododendron *(R. praecox)*. Kasvab kuni 1 meetri kõrguseks. Õied karmiinroosad. Õitseb eelmisest veidi hiljem — aprillis ja mais.

Suureõielistest igihaljastest rododendronitest kasvavad meil järgmised.

Katawba rododendron (*R. catawbiense*, värviline tahvel XIII). 1—2 m kõrge igihaljas põõsas. Sellel liigil on palju aedvorme valgete, lillade, roosade ja punaste õitega. Vajab hästi õhustatud kasvukohta ja värske õhu juurdepääsu võimaldavat talvekatet. Siiski ei ole kastide ja tünnide pealeasetamine piisav kate. Soovitatav on ehitada põõsaste ümber lattidest või laudadest koonusekujuline sõrestik, mis väljastpoolt kaetakse kuuseokste või puulehtedega ja ülevalt jäetakse veidi avatuks. Eriti tundlik on katawba rododendron õhutemperatuuri kevadise kõikumise vastu, sest kevadpäikese tõttu algab tema rohelistes lehtedes varakult elutegevus, mistõttu öökülm võib teda kahjustada.

Suvihaljastest külmakindlamatest rododendronitest (neid kutsutakse azaleadeks) kasvavad meil:

Jaapani rododendron *(R. mollis sün. Azalea japonica)*. Kuni 1,5 m kõrge põõsas. Lehed võrdlemisi õhukesed, pikad. Õied kahvatukollased, oranžid, lõheroosad ja punased. Õitseb juunis.

Roosid *(Rosa)*, roosõieliste *(Rosaceae)* sugukonnast.

Ilupõõsaste hulgas on roosidel eriline koht. Nad on suurim ja vanim aretatud ilupõõsaste perekond. Inimese aastatuhandeid kestnud hooldamise tulemusena on nende vormid ja värvused järjest täienenud. Rooside perekonnal on väga palju sorte, mis jagunevad mitmeks rühmaks. Tähtsamad rühmad on:

pargirooside,
remontantrooside,
teehübriid- ja pernetrooside,
polüant- ja polüanthübriidrooside ning
väänrooside rühm.

Pargiroose paljundatakse enamasti seemnetega, kultuursorte aga peamiselt pookimise teel ja nendest omajuurseid roose ka pistikute, pistokste, võrsikute ning juurevõsundite abil.

Pargiroosid on vähenõudlikud. Need on ainukesed tugevad roosid, mis enamasti ei vaja talvekatet ega erilist hooldamist. Kasvavad harilikus aiamullas, mõned isegi kergel liivamullal. Nad on hinnatavad ilusate, healõhnaliste ning rohkete õite ja dekoratiivse vilja poolest. Nende üksikpõõsas aianurgas või värava kõrval või vabalt kasvav rühm aiapiirde ääres on väga kaunis. Meeldivad on nad vabalt kasvavate piirdepõõsastena. Hästi sobivad nad omavahel rühmana või koos teiste põõsastega (enelad, kukerpuud, tuhkpuud) ja ka okaspuudega segarühmas. Pargiroose ei lõigata tagasi. Ainult kuivanud või noorendamiseks liiga vanad oksad tuleb välja lõigata. Meil enamlevinud ja küllalt külmakindlad pargiroosid on järgmised.

Koer-kibuvits (*R. Canina*, värviline tahvel XIV, 2). Kasvab kuni 2 m kõrgeks. Õitseb juunis ja juulis. Sobib üksikuna ja piirdepõõsana.

Kollane roos (*R. foetida*, värviline tahvel XIV, 3). Kasvab 0,5—2 m kõrgeks. Õitseb juunis ja juulis. Sobib üksiku põõsana.

Kurdlehine roos (*R. rugosa*, värviline tahvel XV, 2). Kuni 2 m kõrge. Õied valged või punased. Õitseb juunist kuni sügiseni. Kasvab igas pinnases, kuid liivamullal on kasv kiduram. Sobib üksikult, rühmana ja piirdepõõsaks. Külmakindlatest sortidest õitsevad suve jooksul korduvalt «Hansa» ja «Wassagaming» (värviline tahvel XV, 3). Õiterohke on «Sanquinaire» (värviline tahvel XVI).

Näärelehine roos (*R. spinosissima*). Kasvab 0,5—1,5 m kõrgeks. Õitseb juunis. Pinnase suhtes vähenõudlik. Suurte lõhnavate õitega on *R. spinosissima var. altaica* (värviline tahvel XV, 1). Kaunis üksikult, rühmana ja piirdepõõsana.

Valge roos (*R. alba*). Kuni 2 m kõrge. Õitseb juulis. Kaunis on täidisõieline vorm *R. alba fl. pl.* (värviline tahvel XIV, 1). On kaunis üksiku põõsana ja koos teiste pargiroosidega.

Remontantroosid. Raskete ümarate õite tõttu ei leia need roosid tänapäeval enam nii suurt poolehoidu, kui neil kord oli. Kuid ka neil on häid omadusi. Nagu nende nimigi ütleb, on nad korduvalt õitsevad, remonteeruvad. Nii õitsevad nad terve suve. Ka on neil säilinud hea rooside lõhn. Nad on tugevakasvulised ja külmadele küllalt vastupidavad; nad vajavad vaid kerget talvekatet. Seetõttu tuleb neid tänapäevalgi hinnata. Sobivad üksikult või rühmana murusse ja kindlakujulisele peenrale. Punaseõielised on sordid «Fischer and Holmes», «Hugh Dickson», «Ulrich Brunner fils», õrnroosaõieline «Mrs. John Laing» ja valgeõieline «Frau Karl Druschki».

Tugevakasvulisi remontantroose lõigatakse nende rikkaliku õitsemise

tagamiseks kevadel ainult nõrgalt tagasi. Välja lõigatakse nõrgad, kuivanud ja üle 3 aasta vanad oksad.

Teehübriid- ja pernetroosid on roosikasvatuse suursaavutus. Need on enamasti hästi lõhnavate, suurte kaunite õitega roosid. Nad on külmaõrnad ning vajavad talvekatet.

Suursuguseid teehübriid- ja pernetroose ei asetata püsililledе või üheaastaste lillede hulka, vaid paigutatakse maja lähedale omaette, harilikult kindlakujulisele peenrale või vabakujuliste rühmadena murusse ja plaadistuse vahele.

Punaseõielised sordid on «Crimson Glory», «Granat», «Hadley», «Etoile de Hollande» ja «Nigrette», roosaõielised — «Dame Edith Helen», «La France», «Mme. Butterfly», «Ophelia», «Vierlanden» ja kollaseõielised «Gloria Dei» (värviline tahvel XVII), «Golden Ophelia» ja «Staatspräsident Päts». Valgeõielised «Caledonia», «Kaiserin Augusta Victoria», «Mme. Jules Bouche» ning segavärvilised «Comtesse Vandal», «Condesa de Sastago» (värviline tahvel XVIII) ja «Katherina Pechthold».

Polüant- ja polüanthübriidroosid. Need on madalad rohkeõielised jõulise kasvuga põõsasarnased roosid. Nende keskmise suurusega liht- ja täidisõied kinnituvad rühmade kaupa ning nad õitsevad väga rikkalikult kogu suve ja sügise kuni külmadeni. Polüanthübriidroosidel kinnituvad õied küll rühmiti, kuid neil on õied suuremad, kaunimad ning rohkem üksikõie iseloomuga kui polüantroosidel.

Nende rooside õied ei ole ilmastikuolude suhtes eriti tundlikud. Nad on ideaalsed peenraroosid, kuid sobivad ka rühmana või üksikult keset roheliist muru. Eriti kaunid on nad tumeroheliste põõsaste ees. Kõrgemad neist sobivad ka piirdeaia äärde või kõrgemate pargirooside ette. Samuti sobivad nad ka teehübriid- ja pernetrooside peenra äärele ning ronirooside ette. Kaunimad ja meil enamkasvatatud on punaseõielised sordid «Anne-Mette Poulsen», «D. T. Poulsen», «Joseph Guy» (värviline tahvel XIX, 2), «Orange Triumph» (värviline tahvel XIX, 1), «Kirsten Poulsen», «Rödhätte» ja «Gloria Mundi» (oranžpunane); roosaõielised «Ellen Poulsen», «Else Poulsen», «Frau Astrid Spaeth», J. Eichfeldi aretatud polüanthübriidroosid «Kevad», «Kobarroos» (värviline tahvel XX), A. Niine aretatud polüanthübriidroosid nr. 95 ja nr. 103 (värviline tahvel XXI) ja «Poulsen's Pink»; kollaseõielised «Fortschritt» ja «Goldilocks» ning valgeõielised «Eva Teschendorff» ja «Lumivalgeke» (viimane J. Eichfeldi aretatud).

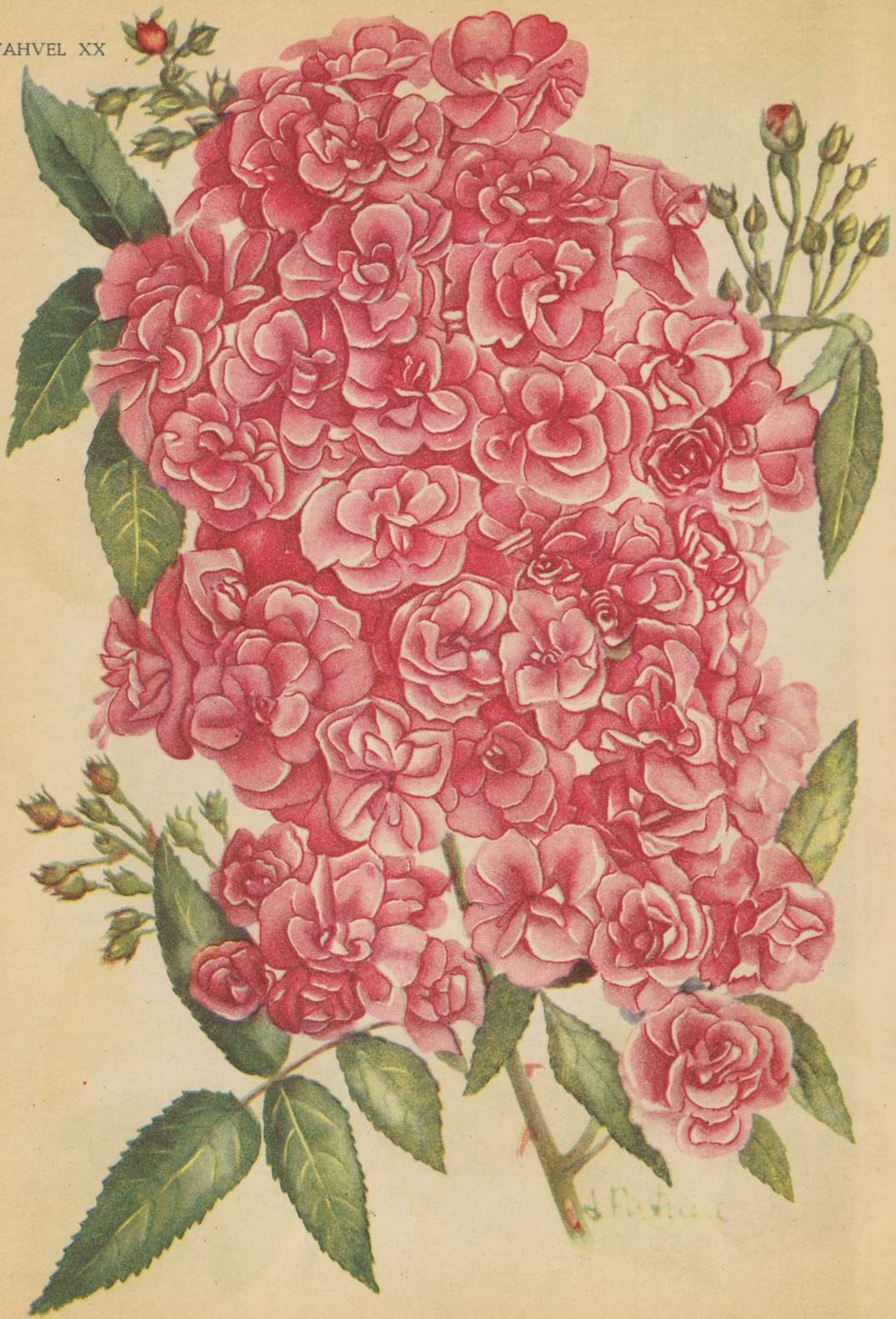
Väänroosid. Need on pikkade väätjate vartega roosid. Kui neid õigesti tarvitada, annavad nad aiale vaba, sundimatut looduslikku joont. Nad on

---

Tahvel XIX — Polüanthübriidroosid: *1* — «Orange Triumph», 2 — «Joseph Guy».
Tahvel XX — «Kobarroos» (J. Eichfeldi hübriid nr. 11).

2
1

TAHVEL XX

2
1

vahendajaiks rangete arhitektuurivormide ja looduse vahel. Eriti kaunid on nad majaseina ja müüri najal vabalt kasvavatena, üle aiapiirde rippuvatena või värava kõrval. Väänroosid asetatakse ehitistest 50—70 sm kaugusele, et taimedele jääks küllalt ruumi kasvamiseks. Neid võib kasvatada ka pergolatel, võrestikkudel ja lehtlaseintel. Sobivad ka peenardele ja nõlvade katteks. Vajavad tuulte eest kaitstud päikesepaistelist kasvukohta. Sobiva mulla ja kastmise korral kasvavad neile juba esimesel aastal pärast istutamist küllalt pikad jõulised võrsed, millest järgmiseks aastaks arenevad õisi kandvad oksad. Neid on nõrga- ja tugevakasvulisi (kuni 5 m), liht- ja täidisõielisi, ainult üks kord suve jooksul õitsevaid ja remonteeruvaid. Kõik nad tuleb talveks maha painutada ja katta. Meie tingimustesse sobivad järgmised sordid: punaseõielistest «American Pillar», «Auguste Kordes», «Excelsa», «Hiawatha» (sobib ka nõlvakutele) ja «Paul's Scarlet Climber» ning valgeõielistest meie kliimas üks parimaid väänroose «New Dawn» ja V. Veski aretatud uued «New Dawn'i» seemikud nr. 3, 7, 11 ja 6 (värviline tahvel XXII).

Sarapuud *(Corylus)*, sarapuuliste *(Corylaceae)* sugukonnast.

Sarapuud on hinnatavad põõsaste kuju ja viljade poolest. Nad sobivad aeda üksiku põõsana ja kaitseribana. Kasvavad kuni 5 m kõrgeks. Sarapuudele on kõige sobivamad niiskepoole huumusrikkad liivsavi- ja saviliivmullad. Et saavutada head viljakandvust, jäetakse põõsaste vahekauguseks 3—4 m. Istutamisel tuleb pärast juurte kärpimist oksad poole lühemaks tagasi lõigata. Järgmisel kevadel pärast istutamist jäetakse kasvama ainult 10—12 tugevamat ja üksteisest eemal seisvat põhioksa ühes kõrvalokstega. Vanemaid sarapuid tuleb viljakandvuse taastamiseks aeg-ajalt noorendada. Selleks kõrvaldatakse täiesti maapinna lähedalt üle 15 aasta vanuseid oksi ja jäetakse nende asemel kasvama nooremaid. Sarapuid on soovitatav kasta lahjendatud virtsaga.

Sarapuid paljundatakse seemnete, juurevõsundite, look- ja rennvõrsikutega, leinavormi aga pookimisega.

Sirelid *(Syringa)*, õlipuuliste *(Oleaceae)* sugukonnast.

Sirelid on kõige laialdasemalt levinud ilupõõsad meie aedades. Harilik sirel toodi 16. sajandi algul Väike-Aasiast Euroopasse, kus ta võitis tugeva poolehoiu. Sirelid kasvavad tavalises aiamullas, kuid eelistavad rammusat niiskevõitu mulda. Sobivad üksiku põõsana, rühmana ning tiheda lõigatud ja lõikamata hekina. Pärast õitsemist on soovitatav inetuks muutunud õisikud ära lõigata.

Tahvel XXI — ENSV Teaduste Akadeemia Eksperimentaalbioloogia Instituudis aretatud uusi perspektiivseid hübriidroose: *1* — nr. 95, *2* — nr. 103 (aretaja A. Niine).

Tahvel XXII — V. Veski aretatud uus «New Dawn'i» seemik nr. 6.

Liike paljundatakse seemnetega ja pistikutega, kultuursorte ja teisendeid — pookimisega. Viimasel juhul kasutatakse valgeõieliste sirelite alusena valget sirelit, teistele aga lillat.

Harilik sirel *(S. vulgaris).* Lilla- või valgeõieline. Õitseb mais ja juunis. Kasvab kuni 5 m kõrgeks. Nii lilla- kui ka valgeõielisest on aretatud hulk kultuursorte.

Valgeõielistest kultuursortidest on tähtsamad: lihtõielised — «Jan van Tol» ja «Marie Legraye» ning täidisõielised — «Jeanne d'Arc», «Mme. C. Perier», «Mme. Lemoine» jt. Tumelillad ja punaseõielised kultuursordid: lihtõielised — «Fürst Bülow» (tumepunane), «Charles X» (lillakaspunane), «Congo» (tumepunane), «Ruhm von Horstenstein» (tume-lillakaspunane), «Späth» (tume-purpurpunane); täidisõielised — «A. Buchner» ja «Belle de Nancy» (roosad), «Michel Buchner» (kahvatulilla), «Charles Joly» (tumepunane), «Mme. Edward Harding» (karmiinpunane) ja «Victor Lemoine» (lilla).

Teistest sireliliikidest on meie kliimas tähtsamad:

Longusõieline sirel (*S. reflexa,* värviline tahvel XXIII, 2). Kasvab kuni 3 m kõrgeks. Allarippuvad õiepöörised asuvad ladva tipus. Kaunis üksiku põõsana.

Pärsia sirel *(S. persica).* Kasvab kuni 3 m kõrgeks. Lehed on hariliku sireli lehtedest väiksemad. Õied lõhnavad, väikesed, punakaslillad või valged. Õitseb juunis. Vajab päikest. Tugevad külmad vigastavad noori võrseid. Sobib üksiku põõsana ja rühmana.

Ungari sirel (*S. josikaea,* värviline tahvel XXIII, 1). Kuni 4 m kõrge. Õitseb juunis ja juuli algul. Talub kerget varju ja tugevat lõikamist. Sobib üksiku põõsana ja rühmana. Hea hekipõõsas.

Sõstrad *(Ribes),* kivirikuliste *(Saxifragaceae)* sugukonnast.

Peale marjapõõsaste kasutatakse selle sugukonna mõningaid liike ilupõõsastena. Nad on madala kasvuga varju taluvad põõsad, mistõttu neid kasutatakse peamiselt puude varjus ja hekipõõsastena. Lepivad igasuguse aiamullaga, kuid eelistavad niiskemat.

Paljundatakse seemnete ja pistikutega.

Kuldsõstar (*R. aureum,* värviline tahvel VIII, 2 ja tahvel X, 1). Kasvab 2 m kõrge põõsana. Õitseb mais ja juunis. Õied lõhnavad, kuldkollased. Sobib varjulisse kohta üksiku põõsana.

Mage sõstar *(R. alpinum).* Magedate punaste marjadega kuni 1,5 m kõrge põõsas. Õitseb mais ja juunis. Õiekobarad rohekad. Hea hekipõõsas päikeseta kohas, sest talub peale tugeva varju ka tugevat lõikamist.

Tuhkpuud *(Cotoneaster),* roosõieliste *(Rosaceae)* sugukonnast.

Väikeste õitega, aga kaunite tumeroheliste lehtedega madalad ja ka

kõrged põõsad. Sobivad hekiks või üksikute põõsastena. Eelistavad lubjarikast mulda.

Paljundatakse seemnete ja pistikutega.

Harilik tuhkpuu *(C. integerrima)*. Kasvab Põhja-Eestis metsikult. Lehed rohelised, alt hallid, kujult munajad. Õied valkjasroosad. Õitseb juunis. Marjad punased. Kõrgus kuni 2 m. Talub kuiva ja poolvarju. Sobib piirdepõõsana.

Laiuv tuhkpuu *(C. horizontalis)*. Madal, kuni 50 sm kõrge, horisontaalsete okstega roomav põõsas. Lehed väikesed, tumerohelised, nahkjad, sügisel muutuvad punaseks. Õied väikesed, punased. Õitseb juunis. Marjad kaunid, korallpunased. Lepib kuiva pinnasega. Sobib püsililledе vahele, päikesepaistelisele kuivale nõlvale ja müüridele.

Läikiv tuhkpuu *(C. lucida)*. Kuni 2 m kõrge põõsas. Lehed tumerohelised ja läikivad, sügisel helepunased. Õied roosakad, õitseb juunis. Marjad läikivad, mustad. Talub suitsu, poolvarju ja lõikamist. Hea hekipõõsas madalaks hekiks.

Ubapõõsad *(Cytisus)*, liblikõieliste *(Papilionaceae)* sugukonnast.

Madalad või keskmise kõrgusega põõsad. Lehed koosnevad kolmest lehekesest. Vajavad päikesepaistelist kasvukohta ja kuivemat lubjarikast mulda. Sobivad üksikult põõsarühmade ette ja püsililledе vahele või vabakujuliseks piirdeks.

Paljundatakse seemnete, pistikute, võrsikute ja harvem pookimise teel. Meil on külmakindlad järgmised liigid.

Mustjas ubapõõsas *(C. nigricans)*. Kuni 1,5 m kõrge põõsas. Süstjad lehed kinnituvad kolmekaupa. Õied püstjates kobarates, kollased, meelõhnalised. Õitseb juunist augustini.

Madal ubapõõsas *(C. ratisbonensis)*. 0,5—1 meetri kõrgune põõsas. Kollased õied asuvad 2—4-kaupa lehtede kaenlais. Õitseb juunis.

Veigelad *(Weigela sün. Diervillea)*, kuslapuuliste *(Caprifoliaceae)* sugukonnast.

Suurte õiepööristega põõsad. Kasvavad soojas päikesepaistelises kasvukohas. Võrdlemisi talvekindlad. Sobivad üksikult, väikeste rühmadena omaette või koos teiste põõsastega. Sügisel pärast õitsemist on soovitatav tagasi lõigata.

Paljundatakse seemnete, pistikute ja pistokstega.

Kaunis veigela (*W. florida*, värviline tahvel XXIV). Kasvab üle meetri kõrge põõsana. Õitseb juunis. Palju kauniõielisi teisendeid. Kaunis valgeõieliste põõsaste, nagu deutsiate, enelate ja ebajasmiinide kõrval.

Viirpuud *(Crataegus)*, roosõieliste *(Rosaceae)* sugukonnast.

Rikkalikult õitsevad, aeglase kasvuga tihedad põõsad või madalad puud. Head taimed tugevalt lõigatavaks keskmiseks ja kõrgemaks hekiks.

Viirpuu tugevad astlad muudavad heki läbipääsmatuks. Vääristatud vormid on väga kaunid ilupõõsad või -puud. Kuna nad pole eriti suured, võib väikeses aias kasvatada viirpuid ühe- või mõnekaupa, suuremasse aeda on nad kaunid rühmadena. Viljapuude lähedale viirpuud hästi ei sobi, sest neil on viimastega ühiseid kahjureid. Kuid samal ajal on nad heaks pesakohaks paljudele lindudele, kes kahjureid hävitavad. Nad on vähenõudlikud, kuid eelistavad raskevõitu huumusrikast mulda.

Paljundatakse seemnetega, aedvorme pookimisega.

Tömplehine viirpuu (*C. oxyacantha*, värviline tahvel XXV, 2). Keskmine põõsas või kuni 10 m kõrge puu. Tema aedvormidest on enam kasutatavad: *C. oxyacantha f. alba plena, C. oxyacantha f. rubra plena, C. oxyacantha f. paulii, C. oxyacantha f. rosea* (värviline tahvel XXV, 1, 3, 4, 6). Sobivad üksiku põõsana, rühmana omaette või koos teiste põõsastega; võib kasvatada ka pöetava hekina.

Sarlakpunane viirpuu *(C. coccinea).* Tugevate asteldega kuni 4 m kõrge puu või põõsas. Lehistumisel lehed punased, sügisel oranžikaspunased. Õied valged, asetsevad okstel 5—7-kaupa. Õitseb juunis. Sobib üksiku põõsana, rühmades ja teda saab kasutada astelde tõttu läbipääsmatu hekina.

Verev viirpuu (*C. sanguinea,* värviline tahvel XXV, 5). Kuni 4 m kõrge puu või põõsas. Õitseb mais ja juunis. Sobib läbipääsmatuks lõigatavaks hekiks, aga ka aianurka või piirde äärde murusse üksiku puu või põõsana või rühmana.

Üheemakane viirpuu *(C. monogyna).* Noorelt põõsakujuline, vanemas eas aga sageli väga maaliline kuni 5 m kõrge puu. Astlaid vähe või need puuduvad. Õitseb juunis; õied valged. Aedvormidest väärivad ilupõõsastena märkimist punaste täidisõitega *C. monogyna f. rubra plena,* ja roosade täidisõitega *C. monogyna f. kermesina plena.* Sobivad üksikult või rühmana.

5. Vääntaimed

Ürgmetsataimede iseloomuga kaunid vääntaimed sobivad pergolate, võrestike ja lehtlate katteks. Nad on dekoratiivsed oma haprate väänjate okste, lehestiku ja õitega. Vääntaimed muudavad rangeid kivimüüre maaliliselt pehmemaks. Nad on meeldivad ka maja seintel, aga nendega ei tohi liialdada — maja täielikult katta ega ka üleni looritada. Seda võib ainult inetu või lageda seinapinna ja vana maja puhul. Kaunist hoonet ei tohi taimestus peita. Vääntaimed peavad ilusat maja ainult tagasihoidlikult kaunistama, kohati mõnd ehitusdetaili toonitama või kaht erinevat arhitek-

tuuriobjekti kokku liitma. Vääntaimi tuleb vajadust mööda tagasi lõigata, kui nad kipuvad eluruumide valgust varjama.

Vääntaimede jõuliseks kasvuks on vaja huumusrikast mulda.

Aktiniidiad *(Actinidia)*, aktiniidialiste *(Actinidiaceae)* sugukonnast.

Lehed sarnanevad pirni- või kirsipuu lehtedega, vili karusmarja omaga. Pärast istutamist juurduvad aeglaselt, hiljem kasvavad kiiresti. Eelistavad poolvarjulist kasvukohta ja head, toitaineterikast aiamulda. Sobivad võrestikkude ja lehtlate katteks ning müüridele.

Paljundatakse seemnete, pistikute, võrsikute ja pistokstega.

Meil on külmakindlad järgmised liigid.

Südajas aktiniidia *(A. kolomikta)*. Väändub varte abil kuni 4 m kõrgeks. Lehed südajad. Õied valged, lõhnavad. Õitseb juunis. Vili söödav, magus, sinakasmust.

Teravahambuline aktiniidia *(A. arguta)*. Kasvab eelmisest jõulisemalt, aga on vähem külmakindel ja vajab talvekatet. Lehed läikivrohelised, ümarad, paksud. Õied lõhnavad, valged, tumedate lappidega, tolmukad punased. Õitseb juunis. Vili kirsisuurune, söödav, rohekaskollane.

Elulõngad *(Clematis)*, tulikaliste *(Ranunculaceae)* sugukonnast.

Osalt puitunud, osalt rohtsete vartega, õite poolest hinnatavad ja kaunid vääntaimed. Suureõielised liigid pole meil talvekindlad, kuid neid võib kasvatada sooja seina ääres ja talvel tugevasti katta. Ka väikeseõielised elulõngad on väga kaunid. Elulõngad nõuavad lehe- ja turba-huumusmulda, millega täidetakse nende 60×60 sm suurused istutusaugud. Kasvavad päikesepaistel ja poolvarjus. Elulõngad kasvavad looduslikult metsades, kus maapind on päikese eest varjatud. Ka aias on soovitatav kaitsta juurte ümbrust päikesekiirte vastu multšimise, kiviplaatide või pinnalähedase juurestikuga madalate taimedega, mis takistavad maapinna liigset soojenemist.

Paljundatakse seemnete, võrsikute, pistikute ja põõsa jagamise teel, suureõielisi liike ja teisendeid aga pookimise teel.

Elulõngad sobivad majaseintele, müüridele, piirdeaiale, võrestikele, lehtlaseintele ja pergolatele.

Harilik elulõng *(C. vitalba)*. Kasvab toestatult 2—3 m kõrgeks. Liitlehed koosnevad 5—7 lehekesest. Õied väikesed, valged, mandlilõhnalised, suurtes püstakates õisikutes. Õitseb juulis ja augustis. Kuigi neil võrsed veidi külmuvad, õitseb siiski igal aastal.

Jackmani elulõng *(C. jackmanii*, värviline tahvel XXXIII, 4). Kasvab kuni 4 m kõrgeks. Väga kaunis suureõieline elulõng, kuid vajab meil tugevat talvekatet. Õitseb juulis.

Tanguutia elulõng *(C. tangutica)*. Kasvab kuni 3 m kõrgeks.

Üksikult kinnituvad õied on kuni 3 sm pikad, kellukjad, kollased. Õitseb juulis ja augustis.

Sinine elulõng *(C. viticella).* Kasvab üle 3 m kõrgeks. Väga kaunid lillad õied. Õitseb juulist öökülmadeni. Vajab talvekatet.

Metsviinapuud *(Parthenocissus),* viinapuuliste *(Vitaceae)* sugukonnast.

Harilik metsviinapuu *(P. quinquefolia).* Meil laialt tuntud ja kasutatud vääntaim. Kasvab kuni 10 m kõrgeks. Ta liitlehed koosnevad viiest lehekesest. Õitseb juunist augustini. Kasvab päikesepaistel ja poolvarjus. Mulla suhtes vähenõudlik, kui see pole liiga kuiv. Sobib majaseintele, lehtlate seintele, võrestikele ja pergolatele.

Paljundatakse seemnete, pistokste, võrsikute ja juurpistikutega.

Tobiväädid ehk **aristolohhiad** *(Aristolochia),* metspipraliste *(Aristolochiaceae)* sugukonnast.

Suurelehene tobiväät ehk aristolohhia *(A. macrophylla).* Väändub varte abil kuni 10 m kõrguseks. On kaunis oma suurte, kuni 25 sm laiade lehtedega, mis moodustavad toestusele tiheda katte. Õied kollakasrohelised, piibukujulised; kahjuks õitseb meil harva ja ei vilju. Esimestel kasvuaastatel vajavad noored taimed talveks katmist. Mulla suhtes pole eriti nõudlik, kuid vajab väetist ja kuiva puhul kastmist. Kerges varjus kasvab paremini kui täispäikeses. Võib kasvatada ida- ja läänepoolsel seinal. Sobib ka lehtlatele, võrestikele ja pergolatele.

Paljundatakse pistokste ja võrsikutega, võimaluse korral ka seemnetega.

Viinapuud *(Vitis),* viinapuuliste *(Vitaceae)* sugukonnast.

Amuuri viinapuu *(V. amurensis).* Kinnitub köitraagude abil ja kasvab kuni 10 m kõrgeks. Lehed on hõlmsed, kuni 25 sm laiad, õhukesed, moodustavad tiheda katte. Õiepöörised on kuni 5 sm pikad, rohelised, ei paista eriti silma. Vili sinakasmust, hapu. Karmil talvel ei ole päris külmakindel.

Vajab rasket, rammusat, kuid mitte lubjarikast mulda. Kasvab päikesepaistel, aga talub ka kerget varju. Võib kasvatada lõuna- ja läänepoolse piirdeaia, lehtla ning võrestiku kõrval; sobib ka maja seintele.

Paljundatakse seemnete, pistokste, võrsikute ja pungpistikutega ning pookimise teel.

Kaunis vääntaim on ka eespool (lk. 187) kirjeldatud lõhnav kuslapuu (*Lonicera caprifolium,* värviline tahvel XI, 2). Kasvab toestatult kuni 5 m kõrgeks.

II. LILLED

1. Püsililled

Püsililled all mõistame dekoratiivseid rohttaimi, mille varred ja lehed külmade tulekul või mõnel ka varem kuivavad, juured, sibulad või mugulad elavad aga talve üle ja taim kasvab järgmisel aastal edasi. Igihaljastel püsililledel säilivad lehed ka talvel. Enamiku püsililled eluiga ulatub kümne aastani, mõned elavad mitmeid aastakümneid. Pika eluea tõttu pole neid tarvis igal aastal uuesti muretseda ning väga vähest hooldamist nõudes muudavad nad aia elavaks ja värviküllaseks.

Enam-vähem külmakindlad sibul- ja sibulmugul-püsililled

Püsililled hulgas moodustavad sibul- ja sibulmugullilled kauni ja hinnatava lillerühma. Osa neist on pärast talve esimesed, isegi veel lumelaikude vahel õitsejad, ning enamik neist õitseb kevadel ning kevadsuvel. Nende õied on kaunid, kuid sealjuures on nad vähenõudlikud taimed.

Looduslikult kasvavad sibul- ja sibulmugullilled meist lõuna pool, mustmullapiirkonnas lehtmetsade all, võsastikes, steppides ja mägedel. Ka aeda sobivad lehtmetsade päritoluga sibullilled (lumi- ja märtsikelluke, siniliilia) väiksemate või suuremate rühmadena puude alla murusse, puutüvede ümber, põõsaste alla ja nende ümber. Põõsaste all saavad nad varakevadel juba küllaldaselt päikest, kesksuvel ei kuiva maa seal liiga ära ning sügisel katavad seal lilli pealelangevad puulehed, mis kaitsevad neid külma eest.

Stepi- ja kõrgmägede aasade taimed (kobarhüatsindid, krookused, tulbid, nartsissid, hionodoksad) sobivad rühmadena murusse — hõreda võraga puude alla ja põõsaste lähedale, aga mitte põõsaste alla. Sibulad või sibulmugulad istutatakse murusse hea kompostmullaga täidetud aukudesse ja kaetakse pealt 3—5 sm paksuse murukamaraga. Murukamar on heaks kaitseks külma ja tulise päikese vastu.

Sibullilled sobivad ka peenrale. Hästi sobivad kõik sibullilled madalate polstertaimede (akakapsad, aubrieetsiad, harilik drüüas, kevadel õitsevad floksid, hanerohud, ibeerised, kääbusiiris, kadakkaerad, kilbirohud, kukeharjad, kivirikud, liivateed, priimulad, väikseim igihali) padjandite servale. Sel juhul ei jää pärast sibullillede õitsemist, kui neil lehed on kolletanud, peenrale tühje kohti. Sibullillede lehti ei tohi aga enne nende loomulikku kuivamist kõrvaldada, sest see nõrgestab taime.

Asukoha suhtes vähenõudlike sibullilledega võime muuta kevadel aia viimasegi nurga kauniks. Suvel, kui aias on küllaldaselt õisi, kaovad sibul-

lilleõied, andes maad haljendavale murule. Ainult sügisel, oktoobris ei tohi enam neis kohtades muru peal tallata, kus on lillesibulad, sest neil arenevad juba sügisel õiepungad.

Sibullilli paljundatakse peamiselt sibulatega (vt. I osa, lk. 158).

Sibullilli istutatakse augusti teisel või septembri esimesel poolel. Sügislilli *(Golchicum)* istutatakse erandina juulis. Sibullillede sibulad istutatakse mulda keskmiselt sibulate kolmekordse kõrguse sügavusele. Istutamissügavust arvestatakse sibula põhjast. Raskes mullas võib neid istutada paari sentimeetri võrra madalamale, kerges mullas — sügavamale. Kõik noored väikesed sibulad istutatakse tihedamini ja mitte nii sügavale mulda kui suured.

Hionodoksad *(Chionodoxa)*, liilialiste *(Liliaceae)* sugukonnast.

Hionodoksa (*C. luciliae*, värviline tahvel XXVIII, 10). Õied helesinised. Hakkab õitsema aprilli lõpul, enne siniliiliat, peaaegu samaaegselt või veidi hiljem kui märtsikelluke. Kõrgus 10—20 sm. Eelistab parasniisket mulda ja päikesepaistelist kasvukohta, kuid talub ka kerget varju. Sobib püsililleпeenrasse polsterpüsililled vahele, aiatee äärde koos lumikellukeste, märtsikellukeste, krookuste ja siniliiliatega, aga ka kollase adoonisega. Kaunid on ka hionodoksarühmad murus põõsaste äärtel ja hõredate, valgust läbilaskvate puude all.

Sibulad istutatakse huumusrikkasse mulda augusti lõpul 5—8 sm sügavusele, vahekaugusega 10 sm. Vajab talvekatet.

Hüatsindid *(Hyacinthus)*, liilialiste *(Liliaceae)* sugukonnast.

Idahüatsint (*H. orientalis*, värviline tahvel XXVIII, 5). Healõhnalised õied on valged, kollased, hele- ja tumeroosad, sinised ja lillad. Õitseb mais. Kõrgus 20—35 sm. Vajab kergemat, hästi rammusat kompostmulda, ei talu värsket sõnnikut. Hüatsinte ei istutata puujuurte lähedusse või niiskesse varjulisse kasvukohta. Soovitatav on soe, päikesepaisteline, tuule eest kaitstud kasvukoht kas majaseina või müüri ees. Hästi sobivad hüatsindid madalakasvuliste lillede hulka, kus nende kaunis õisik pääseb mõjule.

Igal suvel pärast lehtede kolletumist on soovitatav sibulad üles võtta ja kuivatada. Sibulad pannakse uuesti maha augusti lõpul, vahekaugusega 15—20 sm, 10—15 sm sügavusse. Nii talitades saadakse järgmisel kevadel suuremad õied. Vajavad talvekatet. Kaitseks hiirte vastu võib tarvitada kompostmulla all kruus- või killustikaluspõhja ja külgedel aluspõhja sügavuseni kitsast traatvõrku.

Kobarhüatsindid *(Muscari)*, liilialiste *(Liliaceae)* sugukonnast.

Kobarhüatsint (*M. botryoides*, värviline tahvel XXVIII, 9). Õied tumesinised, kobarates. Õitseb aprilli lõpul ja mais. Kõrgus kuni 25 sm. Mullastiku suhtes vähenõudlik, kuid huumusmullal kasvavad suuremad õied. Eelistab päikesepaistet, kuid talub ka kerget varju. Sobib suuremate

rühmadena murusse ning põõsaste äärtele, aga ka hõreda võraga puude alla või rühmana madalate püsililede vahele. Meeldiv üksinda või koos kollaste ja valgete nartsissidega ning valgeõielise hanerohuga.

Sibulad istutatakse kasvukohale augusti lõpul või septembri algul vahekaugusega 6—10 sm 6—10 sm sügavusse.

Krookused *(Crocus)*, võhumõõgaliste *(Iridaceae)* sugukonnast.

Krookused on varakevadel, aprilli keskel ja mais, või sügisel õitsevad mägiaasade ja puisniitude taimed. Õied valged, sinised, lillad, kollased, oranžid ja kirjud. Kõrgus 10—15 sm. Meil kasvavad paremini kevadel õitsevad krookused. Eelistavad palju päikesepaistet ja head huumusmulda. Sobivad polsterpüsililede vahele, eriti hästi aga puude ja põõsaste ette murusse ning kivide kõrvale. Murusse ei istutata neid üksikult, vaid grupeeritakse eri värvuste järgi väiksematesse ja suurematesse vabakujulistesse rühmadesse (5—50 tükki rühmas). Hiirtele, kes neid heameelega söövad, on krookused murus raskemini leitavad kui peenral.

Paljunevad hästi nii sibulmugulatega kui ka seemnetega. Sibulmugulad istutatakse kasvukohale augusti lõpul kuni septembri algul 5—8 sm sügavusele 6—10-sentimeetriste vahekaugustega. Hoiduda värskest väetisest. Vajavad talvekatet. Samale kasvukohale võivad jääda kuni viieks aastaks.

Kevadine krookus (*C. vernus*, värviline tahvel XXVIII, 3). Õied valged lillade joontega, lillad ja sinised. Õitseb aprillis või mais 2—3 nädalat.

Liiliad *(Lilium)*, liilialiste *(Liliaceae)* sugukonnast.

Suursugused, rikkalikult õitsevad lilled. Nad vajavad erilist hoolitsust. Kasvavad harilikus aiamullas, kuid et nad hästi õitseksid, selleks vajavad nad toiteaineterikast sõnniku ja kompostiga väetatud vett läbilaskvat, mitte rasket mulda. Liiliate sibulate soomused on ülespoole avatud ja hakkavad seetõttu märjas mullas kergesti mädanema. Selle vältimiseks kaevatakse muld enne sibulate kasvukohale paigutamist istutamise sügavuses välja ja pannakse põhja jämedat liiva või kruusa, mille peale paigutatakse sibulad. Sibulad kaetakse ka pealt jämeda liivaga, nii et liivakihi paksus oleks kokku 7—8 sm. Pealt kaetakse sibulad mullaga, mis koosneb lehemullast, mättamullast ja kõdusõnnikust. Sibulad, mida ei saa kohe maha istutada, pannakse mulla või niiske turba sisse. Siis ei tõmbu sibulate pind kortsu ja nad ei kuiva.

Liiliad jagunevad istutamise sügavuse poolest kahte rühma. Esimese rühma liiliatel kasvab juur ainult allpool sibulat; nende istutamissügavus on 10—15 sm *(L. bulbiferum, L. croceum, L. candidum, L. martagon)*. Teise rühma taimed kasvatavad juuri ka ülevalpool sibulat; viimaste istutamissügavus on 20—30 sm *(L. regale, L. tigrinum)*. Sibulaid võib kahjurite vastu enne istutamist tolmutada väävli- või söepulbriga. Soovitatav on

hoida neid aastaid ümberistutamatult ühel ja samal kohal. Liiliad ei talu värsket orgaanilist väetist. Neid võib kasta nõrga virtsalahusega, milleks kümne liitri vee hulka segatakse üks liiter virtsa.

Liiliaid istutatakse madalate või kõrgemate püsililledе vahele, üksiku lillena või rühmana põõsaste ja okaspuude ette. Kaunid on nad ka koos sõnajalgadega.

Liiliate sibulate ümber peab olema varjatud, päikese eest kaitstud jahe ja niiskevõitu pinnas. Varred ja õied aga eelistavad päikesepaistet. Seepärast tuleks liiliate ümber valida pinnakattetaimedeks liiliatega õite värvuse poolest sobivaid madalakasvulisi taimi või selliseid, mis ei õitse nendega samaaegselt (ibeeris, madal kipslill, hambuline priimula).

Kirju ehk tiigerliilia *(L. tigrinum).* Õied tumedate laikudega oranžikaspunased. Õitseb augustis ja septembris. Kõrgus 75—150 sm. Taimede vahekaugus 30 sm. Kasvab päikesepaistel ja kerges varjus. Vajab huumusrikast aiamulda.

Krookusliilia *(L. croceum).* Õied oranžikaspunased, seest nõrgalt lapilised. Õisi 5—6, õitseb juulis. Kõrgus 50—100 sm. Taimede vahekaugus 30 sm. Teda nimetatakse meil väga sageli ekslikult keisrikrooniks. Pinnase suhtes vähenõudlik. Eelistab kerget varju, kuid kasvab ka päikesepaistel.

Kuninglik liilia *(L. regale).* Kõrge varre ülaossa kinnituvad horisontaalselt hästi suured piklikud kellukjad lõhnavad õied. Õied on valged, väliskülgedelt roosakaslilla varjundiga. Õitseb juulis ja augustis. Kõrgus 50—130 sm. Taimede vahekaugus 30 sm. Kasvab kerges varjus. Naabriteks võivad olla madalad ja kõrgemad püsililled, nagu aedfloksid, kipslilled, kukekannused, lupiinid ning magunad.

Tuli- ehk pungliilia *(L. bulbiferum).* Õied püstised, värvuselt tulipunased. Lehtede kaenlas on hernesuurused pungsibulad; peale harilikkude juursibulate võib seda liiliat paljundada ka pungsibulatega. Õitseb juulis. Kõrgus 50—120 sm. Taimede vahekaugus 30 sm. Kaunis vähenõudlik, kasvab kerges varjus, varjus ja päikesepaistel.

Türgi liilia *(L. martagon).* Õied roosakas- kuni punakasoranžid tumedamate täppidega. Õitseb juulis. Kõrgus 80—90 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Eelistab varju või poolvarju, vajab niiskemat mulda. Sobiv on lehemuld. Meeldiv looduslikus aias koos dekoratiivsete heintaimedega, aga ka kipslille, aedflokside ja kukekannustega.

Valge e. madonnaliilia *(L. candidum).* Kõrge kasvuga. Varre ülaosas asuvad horisontaalselt suured trompetikujulised valged lõhnavad õied. Õitseb juulis ja augustis. Kõrgus 60—150 sm. Taimede vahekaugus 30 sm. Eelistab päikesepaistelist kasvukohta. Naabriteks võiksid olla kipslilled, kukekannused ja magunad.

Kuninglik liilia.

Lumikellukesed *(Galanthus)*, amarülliliste *(Amaryllidaceae)* sugukonnast.

Lumikelluke (*G. nivalis*, värviline tahvel XXVIII, 2). Kevadel esimesena õitsev sibullill. Lumikellukese valged õied ilmuvad märtsi teisel poolel või aprillis. Ta õitseb juba siis, kui lumi pole veel jõudnud täielikult sulada. Kõrgus 15—20 sm. Sobib rühmadena teeäärse muru serva ja aeda kivide kõrvale. Sinna võib paigutada kas ainult lumikellukeserühmi, või lumikellukeserühma kõrvale ka hionodoksade, siniliiliate või krookuste rühmi. Lumikelluke sobib ka püsilillepeenra esiäärele madalate püsilillede padjandite servale. Ei talu hästi päikesepaistelist kasvukohta peenral. Hästi sobiv on aga puude ja põõsaste alune, kus muld liiga ei kuiva. Ka kaitsevad seal lumikellukest pealelangevad puulehed külmade eest. Eelistab parasniisket lubjarikast lehemulda või lehe-kompostmulda.

Raskes ja niiskes mullas lumikelluke hästi ei kasva. Peenral vajab talvekatet, sest palja maa puhul võivad sibulad 20°-se pakase puhul külmuda.

Sibulad istutatakse kuivamise vältimiseks kohe pärast ülesvõtmist augustis rühmadena 5—10 sm vahekaugustega 6—8 sm sügavusse.

Märtsikellukesed *(Leucojum)*, amarülliliste *(Amaryllidaceae)* sugukonnast.

Märtsikelluke *(L. vernum)*. Sarnaneb lumikellukesega, kuid õis on kasvult veidi suurem ja ümarama kujuga ning õielehtede tippudes on kollased täpid. Hakkab õitsema aprillis, kuni nädala võrra hiljem kui lumikelluke. Kõrgus 10—30 sm. Eelistab nagu lumikellukegi parasniisket lehemulda, kuid on mulla suhtes nõudlikum ning talvel veidi külmaõrnem kui lumikelluke. Vajab talvekatet. Märtsikellukest võib istutada suuremate rühmadena puude ja põõsaste alla, põõsaste kõrvale, kus on kaunis koos samaaegselt õitseva krookuse ja siniliiliaga. Sobib ka peenrale või vabakujulisse lillerühma koos teiste kevadlilledega (priimulad, sinililled), aga ka pojengi kõrvale. Võib istutada ka murusse, kuid seal tuleb tema lehti muru niitmisel säilitada; neid võib koos muruga niita alles juuni algul, muru teistkordsel niitmisel.

Sibulad istutatakse kuivada laskmata kasvukohale augusti teisel poolel, vahekaugusega 10—15 sm 6—10 sm sügavusele. Samale kasvukohale võib jääda kuni viieks aastaks.

Nartsissid *(Narcissus)*, amarülliliste *(Amaryllidaceae)* sugukonnast.

Õitsevad mais ja juuni algul. Vajavad rammusat kobedat parasniisket mulda. Eelistavad päikesepaistet, kuid taluvad ka kerget varju. Kaunid rühmiti muru servas või puude ja põõsaste kõrval koos kobarhüatsindi, tulpide ja teiste kevadlilledega; sobivad ka rühmadesse koos priimulate, krookuste ja lõosilmadega, aga ka kevadel õitsevate flokside või teiste madalate püsililede vahele. Vähem sobivad nad peenrale.

Sibulad istutatakse kasvukohale augustis 12—15-sentimeetriste vahekaugustega 12—18 sm sügavusele. Ülesvõetud sibulad istutatakse kohe maha, ilma et neid kuivatataks.

Kollane nartsiss *(N. pseudonarcissus)*. Kollased lõhnata liht- ja täidisõied. Õitseb mais. Kõrgus 25—40 sm. On kaunis kõrvuti samaaegselt õitseva kobarhüatsindiga. Soovitatav 3—4 aasta tagant ümber istutada. Vajab talvekatet.

Valge nartsiss *(N. poeticus)*. Tugevalt lõhnavad liht- ja täidisõied on valged, kollakaspunase südamikuga. Õitseb mai lõpus ja juunis. Kõrgus 25—50 sm. Naabrusse sobivad murtud südamed, lõosilmad, tulbid ja pojengid.

Püvililled *(Fritillaria)*, liilialiste *(Liliaceae)* sugukonnast.

Alaspidi hoiduvate õitega, omapärase ebameeldiva lõhnaga sibultai-

med. Õitsevad mais, samaaegselt tulbi ja valge nartsissiga. Eelistavad päikesepaistet, varjus ei õitse. Vajavad vett läbilaskvat hästi õhustatud huumusrikast mulda. Iga 2—4 aasta tagant on soovitatav nad ümber istutada. Vajavad talvekatet.

Harilik püvililll e. keisrikroon *(F. imperialis)*. Kõrgus 1 m. Õied kollased või pruunikaspunased, ebameeldivalt lõhnavad. Sobib üksiku taimena püsililledе vahele, tee äärde või põõsaste ette murusse. Kui lehed muutuvad kollaseks, ei lõigata neid veel ära, sest lehtede lõikamisega katkestame taime elutegevuse enne puhkeperioodi, taim ei suuda koguda küllaldaselt varuaineid ja ei õitse järgmisel kevadel. Sibulad istutatakse poolküljeli või liivaga ümbritsetult toitaineterikkasse mulda kasvukohale. See peab toimuma augustikuu teisel poolel 20—30-sentimeetriste vahekaugustega 20—25 sm sügavusse.

Kirju püvililll *(F. meleagris,* värviline tahvel XXVIII, 1). Õied malelauakujuliselt ruudulised, lillakaspruunide ja helelillade või valgete ruutudega, või valged. Kõrgus 20—40 sm. Eelistab niiskemat mulda. Sobib madalate püsililledе vahele. Sibulad istutatakse augusti lõpus 20 sm vahekaugustega 8—10 sm sügavusse; sibulate ümber paigutatakse liiv.

Siniliiliad *(Scilla),* liilialiste *(Liliaceae)* sugukonnast.

Siberi siniliilia *(S. sibirica,* värviline tahvel XXVIII, 4). Õied sinised. On olemas ka valgeõieline vorm. Õitseb aprilli teisel poolel ja mais. Kõrgus 10—15 sm. Eelistab parasniisket lehemulda ja lepib kerge varjuga, seetõttu sobib hästi rühmadena puude ning põõsaste alla ja nende ette koos sõnajalgade ja dekoratiivsete heintaimedega. Hästi sobib ta rühmadena samaaegselt õitsevate lumikellukeste, märtsikellukeste ja krookuste taha, aga ka priimulate või polsterpüsililledе (hanerohud, padjandfloks) vahele. Sibulad istutatakse kasvukohale augusti teisel poolel 6-sentimeetriste vahekaugustega 6—8 sm sügavusse. Paljuneb ka seemnetest. Üldiselt on suurema talvekindlusega kui teised varaõitsevad sibullilled, kuid soovitatav on siiski kerge talvekate.

Sügislilled *(Colchicum),* liilialiste *(Liliaceae)* sugukonnast.

Sügislill *(C. autumnale,* värviline tahvel XXXIII, 5). Eksootiliselt mõjuv omapärane lill. Kevadel ilmuvad tulbi lehtedega peaaegu sarnased piklikud rohelised lehed, mis suvel kuivavad. Õitseb hilissügisel, septembris, lehtedeta olekus; vili valmib järgmisel kevadel. Õied helelillad ja roosad. Kõrgus 15—20 sm. Vajab päikesepaistet ja huumusrikast niiskevõitu mulda. Sügislille on soovitatav istutada polsterpüsililledе vahele või selliste lillede naabrusse, mis on rohelised ka hilissügisel. Sobib peenrale, rühmadena põõsaste ette murusse, aga mitte suurel hulgal sellisesse murusse, mille rohtu kasutatakse loomadele söödaks, sest nad on mürgised.

Sügislille sibulmugulad istutatakse kasvukohale juulis 15—20-sentimeetriste vahekaugustega 10—15 sm sügavusele. Nad võivad samale kasvukohale jääda pikemaks ajaks.

Tulbid *(Tulipa)*, liilialiste *(Liliaceae)* sugukonnast.

Väga pika aja kestel hooldatuina on tulbid omandanud väga omapäraseid õievärvusi ja -vorme. Tulbid eelistavad päikesepaistet, hästi haritud kobedat, huumusrikast ja mitte niisket mulda. Nad õitsevad mais ja juunis. Tulpe võib istutada murusse puude, põõsaste ja heki ette, vabakujuliste rühmadena koos teiste kevadel õitsevate sibullilledega plaattee äärde ja ka iseseisvale peenrale, kuhu aga tuleb istutada ka gladioole või daaliaid, et seal ka hiljem õisi oleks. Tulpe võib istutada rühmiti madalate püsililledе vahele, aga vara õitsevate kaaslastena ka roosipeenardele.

Samale kasvukohale võivad jääda 2—3 aastaks, murusse veel kauemakski, sest tulbid õitsevad kõige paremini teisel aastal pärast istutamist. Vihmase ilmastiku ja niiske pinnase korral on aga soovitatav tulbi sibulad iga aasta üles võtta ja kuivatada. Iga-aastane ülesvõtmine on oluline esmajoones peenardelt, kuna murus kasvavate tulpide ümbruses ei taheta murukamarat lõhkuda. Tulbisibulad võetakse üles mõni nädal pärast tulpide õitsemist, siis, kui lehed on täiesti kollased. Tulbisibulad kuivatatakse õhu käes varjulises kohas ja istutatakse uuesti kasvukohale augusti lõpul, vahekaugusega 15—20 sm 10—15 sm sügavusele. Noori tulbisibulaid võib kuni taimede õitseikka jõudmiseni edukalt kasvatada maasikate vahel. Kasvukohal, kust tulbisibulaid igal suvel üles ei võeta, lõigatakse pärast õitsemist ära nende õievarred ja eemaldatakse kord-korralt kolletumise järgi ka nende lehed. Palja maa ja tugeva külma korral tuleb tulpe katta.

A e d t u l p *(T. gesneriana hybr.)*. Sellest tulbist on aretatud väga suur hulk punaste, roosade, kollaste, lillade ja valgete õitega sorte. Mais õitsevad liht- ja täidisõielised aedtulbid on madalad, 30 sm kõrged. Eriti madalad, kuni 15 sm kõrged on Duc van Tol rühma tulbid. Peaaegu samaaegselt õitsevad ka aedtulbid, mille kõrgus on 45 sm. Hiljem, mai lõpul ja juunis, õitsevad 60 sm kõrged aedtulbid — triumfitulbid (värviline tahvel XXVIII, 8). Nädalapäevad hiljem õitsevad samakõrged kauniõielised rohkesti levinud darvini tulbid (värviline tahvel XXVIII, 7) ja lihtõielised hilised tulbid (värviline tahvel XXVIII, 6). Samaaegselt õitsevad ka papagoitulbid (narmastunud servadega õielehtedega), samuti liiliaõielised tulbid. Taimede vahekaugus 15—20 sm.

F o s t e r i t u l p *(T. fosteriana)*. Õied suured, sarlakpunased, põhjas tumeda laiguga. Õitseb mais ja juunis. Kõrgus 40 sm. Taimede vahekaugus 20 sm.

G r e i g i t u l p *(T. greigii)*. Õied eelmise omadest veelgi suuremad,

purpurpunased, tumeda laiguga põhjas ja tumedate joontega. Õitseb mais. Kõrgus 20 sm. Taimede vahekaugus 15 sm.

Kaufmanni tulp *(T. kaufmanniana).* Õied seestpoolt kollakasvalged, väljastpoolt roosad või sarlakpunased. Õitseb mais. Kõrgus 20—25 sm. Taimede vahekaugus 15 sm.

Külmaõrnad mugul- ja sibulmugul-püsililled

Enamik mugul- ja sibulmugul-püsililli on külmakindlad ja pannakse maha sügisel, et nad varakevadel juba õitseksid. Alljärgnevalt kirjeldame aga neist niisuguseid, mille sibulmugulad või mugulad on väga külmaõrnad. Need tuleb sügisel enne öökülmade tulekut mullast välja kaevata ja kuivatada. Talvel hoitakse need sibulad või sibulmugulad kas keldris riiulitel või mõnes muus külmakindlas, jahedas ja kuivas ruumis, kus temperatuur püsib vähemalt paar kraadi ülalpool nullpunkti. Kevadel istutatakse kasti või lavasse. Pärast öökülmade möödumist istutatakse kasvavad taimed sobivasse kohta hästi ettevalmistatud rammusasse mulda.

Anemoonid *(Anemone),* tulikaliste *(Ranunculaceae)* sugukonnast.

Aedanemoon *(A. coronaria).* Suured liht- ja täidisõied on värvuselt valged, roosad, hele- ja tumepunased, sinised ja lillad. Õitseb juunist oktoobrini, kõrgus 20—30 sm. Eelistab päikesepaistelist kasvukohta ja vett läbilaskvat, hästi kõdunenud huumusmulda. Ei talu värsket sõnnikut.

Sobib üksikult või rühmana madalate püsililede vahele, kivide lähedusse, rühmana plaattee äärde murusse ja veekogude ümbrusse. Säravad õied on kaunid lõiklillena.

Mugulad võetakse sügisel öökülmade tulekul maast üles, raputatakse mullast puhtaks ja kuivatatakse. Kuivanud mugulatel lõigatakse ära juureotsad ja ka pealsed, aga nii, et kasvupungi ei vigastataks. Mugulaid säilitatakse kuivas ruumis, mille temperatuur on 6 kuni 10° C. Kevadel, aprilli lõpul istutatakse mugulad ühekaupa pottidesse ja sealt avamaasse või mai esimesel poolel ilma pottides ettekasvatamata, otse avamaasse kasvukohale. Istutamise eel on soovitatav mugulaid öö läbi leiges vees leotada.

Nagu näitavad tähelepanekud, võib aed-anemooni mugulad jätta talveks kasvukohale, siis tuleb aga tugevalt katta.

Ka seemnest külvatud aedanemoon õitseb samal aastal. Külvatakse jaanuari lõpul kastidesse liivakasse kompostmulda ja kaetakse seemned umbes sõrmepaksuse mullakihiga. Kastid hoitakse ruumis, mille temperatuur on 12—15° C. Idanemise ajal võib temperatuur ka veidi kõrgem olla. Pärast tärkamist kasvatatakse aedanemoone edasi jahedas ruumis (3—4° C), et taimed ei veniks pikaks, vaid kasvaksid tugevateks. Idanemise ajal ja ka hiljem on vaja küllaldaselt kasta. Ka pikeeritud taimi

kasvatatakse kuni avamaasse istutamiseni umbes 10—13°-se soojusega ruumis.

Begooniad *(Begonia)* begoonialiste *(Begoniaceae)* sugukonnast.

M u g u l b e g o o n i a *(B. tuberhybrida,* värviline tahvel XXIX). Palju liht- ja täidisõielisi sorte hele- ja tumepunaste, roosade, oranžide, kollaste ja valgete õitega. Kasvavad päikesepaistelises või kergelt varjatud, kuid soojas kasvukohas ning vajavad huumusrikast kompostmulda. Mugulbegooniaid võib kasvatada omaette peenral, kus kasvavad kõik taimed ühesuguses värvitoonis, või siis paigutatakse peenrale mitmesuguse õievärvusega begooniaid väiksemate või suuremate rühmadena. Neid võib paigutada rühmadena tee kõrvale muru serva. Võib kasvatada ka kõrvuti teiste tema värvusega sobivate lilledega (hallilehised taimed, siniseõiene lobeelia). Hästi sobivad lillekastidesse.

Paljundatakse mugulate ja seemnetega. Öökülmade tulekul võetakse mugulad üles ja lõigatakse pealsed 10 sm kõrguselt ära. Mugulaid kuivatatakse mullast puhastamata soojas ruumis (8—18° C), et ei tekiks hallitust. Siis, kui varreroots on kuivanud ja eraldub kergesti mugulast, eemaldatakse see ja mugulad puhastatakse mullast. Mugulad säilitatakse turbapuru sees jahedas ruumis (7—10° C). Veebruari lõpul istutatakse mugulad sooja (18—25° C) valgesse ruumi niiske mullaga (3 osa lehemulda, 3 osa turbamulda ja 1 osa liiva) täidetud kastidesse. Seal kastetakse neid mõõdukalt ja aprillis istutatakse ühekaupa pottidesse, kus nad kasvavad kuni avamaasse istutamiseni pärast öökülmade möödumist.

Daaliad *(Dahlia),* korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

D a a l i a *(D. variabilis).* Väga kaua tuntud lill. Praegu on aretatud sellest liigist umbes 7000 sorti väga erineva suuruse, õisikute kuju ja õievärvusega. Neid on liht-, pooltäidis- ja täidisõisikulisi. Õite kujult jagunevad daaliasordid rühmadesse: dekoratiivdaaliad, kaktusdaaliad, keradaaliad, kraega daaliad, pisiõisikulised ehk pompoondaaliad jt. Nad taluvad kerget varju, aga õitsevad rikkalikumalt päikesepaistelises ja tuulte eest kaitstud kohas. Vajavad rammusat ja niiskevõitu mulda. Väetist võib anda juuli keskpaigani. Liigne lämmastikväetis vähendab õiterohkust. Sagedane pinnase kobestamine ja kastmine on kasulikud. Tugeva õitsemise saavutamiseks võib osa kasve kõrvaldada ja jätta alles ainult 2—4 tugevamat. Ka õitsenud õied tuleb kohe kõrvaldada. Väikesesse koduaeda on kaunis raske daaliaid harmooniliselt paigutada. Neid võib kasvatada hekkidena juurviljapeenarde ja muru vahel iseseisvatel peenardel, rühmitades neid õite värvuse ja kõrguse järgi. Samuti võib neid kasvatada koos

---

Tahvel XXIII — Sirelid: *1* — ungari sirel *(Syringa josikaea),* 2 — longusõieline sirel *(S. reflexa).*

2
1

TAHVEL XXIV

galtooniate ja gladioolidega, kui nende värvused hästi sobivad. Eriti kaunid on nad üksikult või rühmana müüri, majaseina ja kõrgemate põõsaste ees. Sügiseste öökülmade tulekul tuleb nad üles võtta, varred maha lõigata, jätta alles 20—30 sm pikkused kontsud ja lasta varjulises kohas kuivada. Talvel hoitakse kuivas keldris. Sobiv keldri temperatuur on 3—10° C. Niiskes hoiuruumis on karta mädanemist. Mugulaid võib hoida lahtiselt riiulitel või kastidesse pakitult (varreotsad allpool) turba, saepuru või liiva sees. Aprillis mugulad puhastatakse ja istutatakse pottidesse või kastidesse. Pärast öökülmade möödumist, juuni algul, istutatakse taimed kasvukohale, kusjuures mugulad kaetakse pealt 3—5 sm paksuse mullakihiga.

Daaliaid paljundatakse suuremate mugulate poolitamise teel. Igale mugulale peab jääma tükike juurekaela ühes pungaga. Ka võib daaliaid paljundada pistikutega, lihtõisikulisi aga ka seemnetega.

Gladioolid *(Gladiolus)*, iiriseliste *(Iridaceae)* sugukonnast.

Enamasti tuntakse neid kõrgekasvuliste suureõieliste aedlilledena *(G. primulinus, G. gandavensis hybridum)*. Väga palju eri värvusega sorte. Õied valged, kollased, punased, roosad ja sinakaslillad. Taime kõrgus 60—150 sm. Õitsevad juulist külmadeni. Vajavad päikesepaistet ja kergevõitu huumusrikast mulda. On tundlikud värske sõnniku ja rikkaliku lupjamise suhtes.

Gladioole võib istutada püsililleрeenrale. Sobiv on istutada neid varem õitsevate tulpide või iiriste vahele. Sobivad ka daaliate ja galtooniate peenrale, aga ka teiste lillede kõrvale. Neid võib istutada ka rühmana kõrgemate põõsaste, müüri või seina ette ja veekogu äärde. Eriti kaunid on gladioolid lõiklilledena. Selleks lõigatakse koos õitega ära ainult mõned ülemised lehed, kuna alumised peavad jääma sibulmugula külge. Sügisel külmade tulekul lõigatakse varred sibulmugulate pealt umbes 15 sm kõrguselt maha ja sibulmugulaid kuivatatakse 15—20° juures. Kui juured on kuivanud, puhastatakse sibulmugulad ja säilitatakse ruumis, mille temperatuur püsib 5—8° piires. Mullast puhastamisel ei maksa ära visata väikesi herneterasuurusi tütar-sibulmugulaid, mida saab hästi kasutada gladioolide paljundamiseks. Sibulmugulaid hoitakse lahtiselt riiulitel. Kevadel asetatakse suured sibulmugulad vahekaugusega 20—30 sm 7—10 sm sügavusele mulda. Noored tütar-sibulmugulad aga istutatakse kevadel tihedalt peenrale, kaetakse 2—3 sm paksuse mullakorraga ja väetatakse neid suve jooksul tugevasti. Talvel säilitatakse neid analoogiliselt täiskasvanud sibulmugulatega. Juba järgmisel aastal või kahe-kolme aasta pärast on tütar-sibulmugulad täiskasvanud ja võimelised õitsema.

Tahvel XXIV — Kaunis veigela *(Weigela florida)*.

Tritooniad *(Tritonia)*, iiriseliste *(Iridaceae)* sugukonnast.

Tritoonia *(T. crocosmiiflora sün. montbreetia)*. Õied oranžid, kollased ja punased. Õitseb augustis ja septembris. Kõrgus 60—100 sm. Eelistab liivakat huumusrikast mulda, kuid lepib ka hariliku mullaga. Sobib püsililledе vahele, rühmadena päikesepaistele või poolvarju põõsaste ette, on kaua säiliv lõiklill. Talvel säilitatakse tritoonia sibulmugulaid nagu gladioole. Istutamise sügavus 10 sm, taimede vahekaugus 10—15 sm.

Juurpüsililled

Adoonised *(Adonis)*, tulikaliste *(Ranunculaceae)* sugukonnast.

Õitsevad varakevadel, õied suured, kollased. Lehed helerohelised, peenlõhised. Eelistavad lubjarikast mulda. Kasvavad päikesepaistel, kuid taluvad ka kerget varju ja kuivemat mulda. Sobivad peenra või vabakujulise lillerühma esiäärele ja rühmana koos kevadel õitsevate sibullilledega murusse.

Paljundatakse seemnete, maa-aluste juurevõsundite ja jagamisega.

Amuuri adoonis *(A. amurensis)*. Õied suured, kollased. Õitseb aprillis ja mais enne lehistumist. Kõrgus 10—15 sm. Taimede vahekaugus 25 sm.

Kevad-adoonis *(A. vernalis*, värviline tahvel XXX, 3). Õitseb mais, õied läikivkollased. Kõrgus kuni 20 sm.

Akakapsad *(Ajuga)*, huulõieliste *(Labiatae)* sugukonnast.

Madalad pinda katvad taimed, mille lehestikust kerkivad nagu küünlad üles pikad sinakaslillad õisikud. Eelistavad poolvarjulist või varjulist kasvukohta ja niiskemat mulda, kuid taluvad ka kuiva ja päikesepaistet. On kaunid pinnakattetaimed, eriti varjulistele niisketele kohtadele. Sobivad ka suurema rühmana peenrale või vabakujulisse rühma.

Paljundatakse maapealsete võsundite, jagamise ja seemnetega.

Kirjulehine akakapsas *(A. reptans var. multicoloris)*. Lehed pruuni-, kollase-, punase-, roosa- ja rohelisekirjud. Õied sinakaslillad. Õitseb maist juulini. Kõrgus 15—20 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Tema tagasihoidlik värvus sobib peaaegu kõigi teiste värvustega.

Punaselehine akakapsas *(A. reptans var. atropurpurea)*. Üle tumepunase lehestiku ulatuvad sinakaslillad õied. Õitseb maist juulini. Kõrgus kuni 25 sm. Hästi sobivad tema naabriteks valgeõielised hanerohud ja ibeerised. Kui punaselehise akakapsaga on kaetud suurem pind, mõjub omapäraselt, kui kohati tema madalast tumepunasest polstrist tõusevad püstiste roheliste lehtede ja valgete õitega maikellukesed.

Aster *(Aster)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Astrite hulgas leidub suve algusest kuni hilissügiseni õitsevaid liike.

Suve algul õitsevad madalama kasvuga püsikastrid, sügisel aga enamasti kõrged astrid. Kõik nad on aedades väga hinnatavad kaunite õite pärast. Nad on ka kaunid ning kaua püsivad lõiklilled. Kasvavad päikesepaistel harilikus lubjarikkas aiamullas. Sügisel hilja õitsevad astrid vajavad varajasemaks õitsemiseks hästi sooja, päikesepaistelist kasvukohta. Sobivad üksikult või väikese rühmana peenrale, vabakujulisse lillerühma ja kõrgemate põõsaste ette murusse.

Paljundatakse jagamise, pistikute (varre alumisest osast) ja seemnetega.

Alpi aster *(A. alpinus).* Tihe madal igihaljaste lehtedega pinda kattev puhmas. Õied sinakaslillad või valged, kollase keskosaga. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 15—25 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Eelistab päikesepaistet ja kobedat lubjarikast mulda. Kaunis koos helmikpööriste, priimulate ja teiste madalate püsililledega.

Kibe aster *(A. acris).* Tihedakasvuline põõsas kitsaste tumeroheliste lehtedega. Õied sinakaslillad, peenelehised, kollase keskosaga. Õitseb augusti lõpust oktoobrini. Kõrgus kuni 70 sm. Taimede vahekaugus 50 sm.

Kiirgaster *(A. amellus,* värviline tahvel XXXI, 3). Õied lillad, sinised ja roosad, kollase keskosaga. Õitseb augusti lõpust septembri lõpuni. Kasvab ka küllalt kuivas mullas päikesepaistel ja kerges varjus. Kõrgus 50—60 sm. Taimede vahekaugus 50 sm.

Madal aster (*A. dumosus,* värviline tahvel XXXI, 2). Tihe, kompaktne põõsas. On sügisel üks viimaseid õitsejaid. Õitseb septembrist külmadeni. Õied valged ja roosakaslillad. Kõrgus 15—20 sm. Taimede vahekaugus 30 sm. Eelistab sooja, päikesepaistelist kasvukohta. Varjus ja külmas ei hakka õitsema.

Aedades on poolehoidu leidnud madala astri sort «Snowsprite», mis kasvab madala läikivate tumeroheliste lehtede puhmana ja kattub septembris kaunite valgete pooltäidisõitega. Õitseb külmadeni. Kõrgus 35 sm.

Inglise aster (*A. novae-angliae,* värviline tahvel XXXI, 5). Tugev põõsas. Õied lillad, sinised, roosad ja valged. Õitseb septembrist külmadeni. Mõned sordid õitsevad meie oludes kaunis hilja. Kõrgus 100—180 sm. Taimede vahekaugus 60 sm. Eelistab päikesepaistelist kasvukohta ning lubja- ja huumusrikast mulda.

Belgia aster (*A. novi-belgii,* värviline tahvel XXXI, 4). Väga palju sorte. Püstise kasvuga tumeroheliste lehtede ja helepruunide vartega põõsas. Põõsa ladvas lehed väikesed ja tihedad. Õied sinised, lillad, roosad ja valged. Õitseb septembrist külmadeni. Kõrgus 100—150 sm. Taimede vahekaugus 60 sm. Eelistab päikesepaistelist kasvukohta.

Astilbed *(Astilbe),* kivirikuliste *(Saxifragaceae)* sugukonnast.

Kaunid püsililled. Parimad varjus õitsejad. Õied valged, roosad, puna-

sed, lillad, sinised ja kollased, kujult lähedased angerpisti õitele. Õitsevad juulis ja augustis. Kasvavad harilikus või niiskevõitu aiamullas, eelistavad virtsaga läbiniisutatud turbamulda. Kasvavad varjus ja poolvarjus ning ka päikesepaistel, viimasel juhul aga kesksuvel lehed kuivavad ja taim nõrgeneb. Soovitatav on õitsemise ajal kasta. Kaunid on nad ühes värvitoonis või omavahel mitut värvi rühmana murus põõsaste ees, veekogu lähedal, aga ka teiste püsililede vahel peenral või vabakujulises rühmas. Hästi sobivad astilbede pikad õisikud korvõisikutega.

Aed-astilbet paljundatakse jagamise teel ja rohtsete pistikutega, teisi — seemnete ja jagamisega.

Aed-astilbe *(A. arendsii).* Mitmete aed-astilbe liikide ristlemisega on aretatud palju kauneid hübriide. Õied valged, kollased, roosad, punased ja lillad. Lehed läikivad, tumerohelised. Õitsevad juulis ja augustis.

Sort «Ceres» on kompaktse tume-roosakaslilla õisikuga. Kõrgus 50—60 sm. Taimede vahekaugus 50 sm. Tema naabriks sobivad hästi valgeõielised lilled, nagu floksid, helmikpöörised, jaanikakrad, kipslilled, samuti ka valged ja tumepunased astilbed.

Sort «Fanal» on väga kaunite tumepunaste õite ja tumerohelise läikiva lehestikuga. Kõrgus 40—50 sm. Sobib hästi valgeõieliste püsililledega.

Sort «Hyazinth» on hele-lillakasroosade õitega. Kõrgus 60—70 sm. Sobib emajuurtega, karpaatia kellukaga, sarvkannikesega ja ka valgeõieliste lilledega või rohelise tagapõhjaga.

Hiina astilbe *(A. davidii).* Pika õrna lillakasroosa õisiku ja läikivate tumeroheliste lehtedega. Õitseb augustis ja septembris. Kõrgus 120 sm. Taimede vahekaugus 50 sm. Meeldivalt mõjub helesinise kukekannuse ees.

Jaapani astilbe *(A. japonica).* Enamasti on õied valged või roosad. Õitsevad juulis ja augustis. Kõrgus 30—60 sm. Taimede vahekaugus 50 sm.

Sordil «Peach Blossom» on valge, kerge lilla varjundiga õis. Sort «Plumet» on valgeõieline.

A. japonica var. rubra on säravpunase kompaktse õisikuga. Varjulises kasvukohas võib kõrvutada sõnajalgade, valgete flokside või jaanikakardega.

Aubrieetsiad *(Aubrietia),* ristõieliste *(Cruciferae)* sugukonnast.

Igihaljad polstertaimed. Kattuvad juba varakevadel üleni tihedalt siniste, lillade või roosade õitega. Peamine õitseaeg on kõigil sortidel mais ja juunis, kuid väiksemal hulgal ilmub õisi kogu suve läbi kuni hilissügiseni, seda eriti vihmastel aegadel. Eelistavad päikest, kuid taluvad ka kerget varju. Kasvavad hästi kobedas lubjarikkas aiamullas. Taimede vahekaugus 20 sm. Sobivad suurema rühmana peenra esiäärele, vabakujulisse

rühma kõrgemate taimede ette ja vahele, kivide kõrvale ja kuivmüürile. Naabriteks võiksid olla araabised, kilbirohud, kääbusiiris ja padjandfloks.

Paljundatakse jagamise teel, rohtse- ja puitunud varspistikuga ning seemnetega.

Harilik aubrieetsia (*A. deltoidea*, värviline tahvel XXX, 6). Lehed moodustavad hallikasrohelise tiheda madala polstri. Hulk sorte siniste, lillade ja roosade õitega. Kaunid on nende värvused omavahel mõni suurema, teine väiksema rühmana.

Tauria aubrieetsia (*A. tauricola*). Kasvab ilusa kompaktse polstrina. Õied suured, sinakaslillad. Kõrgus kuni 10 sm. Sobib ka vuukidesse, kuna on kasvutingimuste suhtes vähenõudlik.

Bergeeniad (*Bergenia*), kivirikuliste (*Saxifragaceae*) sugukonnast.

Südajalehine bergeenia (*B. cordifolia*). Suurte, laiade igihaljaste lehtede vahelt kasvavad välja sirgetel vartel alaspidi hoiduvad roosad õisikud. Õitseb aprilli lõpust juuni alguseni. Kõrgus 30—50 sm. Taimede vahekaugus 30 sm. Vajab niiskemat mulda, kasvab nii päikesepaistel kui ka poolvarjus ja varjus. Sobib üksikult või väikese rühmana, eriti madalate püsililleriihmade vahele peenrale ja vabakujulisse rühma, aga ka murusse ning veekogude äärde. Naabriteks võiksid olla iirised ja mailased. Hästi sobib ka puude alla koos heintaimede ja sõnajalgadega.

Paljundatakse jagamise ja seemnetega.

Dodekateonid ehk kaheteistkümne jumala lilled ehk tosinalilled (*Dodecatheon*), nurmenukuliste (*Primulaceae*) sugukond.

Kaheteistkümne jumala lill (*D. meadia*). Ovaalsete lehtedega taim, mille kohal kõrgetel vartel asuvad väikesed, alpikanniõiega väga sarnased purpurroosad või lillakad õied. Õisi on enamasti ühe õievarre küljes 12. Õitseb juunis. Kõrgus 20—40 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Vajab niisket, raskevõitu mulda ja talub kerget varju. Sobib üksikult või rühmana hõreda võraga puude alla, põõsaste ette sõnajalgade ja teiste varjutaimede sekka ja varjulisse kohta peenrale.

Paljundatakse jagamise ja seemnetega.

Duglaasiad (*Douglasia*), nurmenukuliste (*Primulaceae*) sugukonnast.

Madalad polstertaimed. Vajavad kerget lubjarikast mulda ja päikesepaistelist kasvukohta. On kevadel ühed esimesi õitsejaid. Sobivad suurema rühmana peenra esiäärele ja vabakujulisse rühma. Kaunid on koos kevadel õitsevate sibullilledega.

Paljundatakse jagamise, rohtsete pistikute ja seemnetega.

Pürenee duglaasia (*D. vitaliana*, värviline tahvel XXXIII, 7). Tihe, madalate padjanditega polster, mida aprilli lõpus ja mais katavad kõrgemad vahakollased õied. Taimede kõrgus 6—8 sm. Taimede vahekaugus 10 sm.

D. gaudinii. Hõbedane ja hallikasroheline tihe rosetipolster. Õied vahakollased. Õitseb aprillis ja mais. Kõrgus 4—6 sm. Kaunis peenra esiäärel.

Drüüased *(Dryas)*, roosõieliste *(Rosaceae)* sugukonnast.

Harilik drüüas *(D. octopetala).* Roomav poolpõõsas. Katab pinnast tiheda läikiva rohelise igihalja vaibana. Elevandiluuvalged õied meenutavad ülaseõisi. Õitseb maist juulini. Kõrgus 5—10 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Eelistab päikesepaistet ja raskemat pinnast, kuid kasvab ka harilikus aiamullas. Sobib rühmana kivide vahele, peenra esiäärele ja vabakujulisse rühma.

Paljundatakse rohtsete pistikute, võrsikute, jagamise ja seemnetega.

Emajuured *(Gentiana)*, emajuureliste *(Gentianaceae)* sugukonnast.

Igihaljad kauniõielised madalad püsililled. Kasvavad päikesepaistel, eelistavad kobedat huumusmulda. Sobivad üksikult või väikese rühmana peenra esiäärele, vabakujulisse lillerühma ja kivide vahele või kõrvale.

Paljundatakse seemnete ja ettevaatlikult jagamisega. Soovitatav on istutada koos mullapalliga, sest nad on ümberistutamise vastu tundlikud.

Varretu emajuur *(G. acaulis).* Lehed igihaljad, tumerohelised, läikivad. Suured püstised kellukesekujulised õied on sügavsinised ja kasvavad ühekaupa lühikestel vartel. Õitseb maist juulini. Kõrgus 10 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Meeldivalt mõjub nelkide kõrval.

Süstjalehine emajuur *(G. asclepiadea).* Lehed piklikud, südamekujulised, mattrohelised. Suured säravsinised õiekellukad kobaras varre ümber. Õitseb juulist septembrini. Kõrgus 30—60 sm. Sobib veekogude äärde ja põõsaste ette.

Sügisene emajuur *(G. septemfida).* Lehed tumerohelised, läikivad. Õied ultramariinsinised. Õitseb juulist septembrini. Kõrgus 15—25 sm. Kasvab tavalises aiamullas, kuid eelistab huumusmulda. Võib paigutada peenra äärele ja ka vuukidesse või kivide lõhedesse. Naabriteks võiksid olla kirjulehine akakapsas, jänesekäpad või kukeharjad.

Epimeediumid *(Epimedium)*, kukerpuuliste *(Berberidaceae)* sugukonnast.

Alpi epimeedium *(E. alpinum,* värviline tahvel XXX, 11). Lehed on tugevad, igihaljad. Õied väljast punased, seest kollased, kannustega. Õitseb mais. Kõrgus 25 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Kasvab harilikus või kergemas huumusrikkas aiamullas nii poolvarjus kui ka varjulises kohas. Sobib rühmana hõredama võraga üksikult kasvavate puude alla, koos bergeenia, kuutõverohu ja sõnajalgadega põõsaste ette, kivide kõrvale, nõlvadele, aga ka peenra esiäärele.

Paljundatakse seemnetega ja jagamise teel.

Floksid ehk **leeklilled** *(Phlox)*, siniladvaliste *(Polemoniaceae)* sugukonnast.

Floksidel esineb paljudes erivärvustes ja värvinüanssides õisi. Flokside mitmesuguse kõrguse ja värvuse tõttu on nende aeda paigutamiseks väga palju võimalusi: nad sobivad omavahel mitut värvi rühmana puude või põõsaste ette (rühmitatult kõrguste ja värvuste järgi). Meeldivad on nad aga ka teiste lillede kõrval peenral või vabakujulises rühmas ja on kaunid ning säilivad hästi ka lõiklilledena. Mulla ja valguse suhtes on flokside nõuetes väikesi erinevusi.

Kõiki flokse paljundatakse rohtsete- ja puitunud varspistikutega ning jagamise teel.

Kevadel õitsevad floksid on madalakasvulised roomavad taimed, mis katavad pinnast kauni igihalja vaibana. Nad vajavad päikesepaistelist kasvukohta ja kergemat liivakat lubjarikast mulda, kuid kasvavad ka harilikus aiamullas. Neid võib paigutada lillepeenra või vabakujulise lillerühma esiäärele.

Meelisfloks (*P. amoena*, värviline tahvel XXXIII, 1). Lehed moodustavad kauni läikiva tumerohelise polstri. Õied punakasroosad, hulgana õisikus. Õitseb mais ja juunis. Kõrgus 15—25 sm. Taimede vahekaugus 20 sm.

Kanada kääbusfloks (*P. divaricata, sün. P. canadensis*, värviline tahvel XXXII, 4). Õied tähekujulised, helesinised. Õitseb mais ja juunis. Kõrgus 30 sm. Taimede vahekaugus 20 sm.

Padjandfloks (*P. subulata*, värviline tahvel XXXII, 1, 2 ja 3). Lehed läikivad, varred lamanduvad. Kasvab 10—20 sm kõrgeks, katab maad vaibana. Õied lühivarrelised, punased, roosad, sinised ja valged. Õitseb mais ja juunis; lõpetab õitsemise eelmistest veidi hiljem. Taimede vahekaugus 20 sm. Kaunid on valgete tähekujuliste õitega sordid «Maischnee» ja «Põhjatar» (värviline tahvel XXXVI, 6), roosaõieline «Brightness» ja helesiniseõieline «F. G. Wilson».

P. subulata var. atropurpurea. Õied karmiinpunased. Lehed tumerohelised. Soojadel ning niisketel sügistel õitseb teistkordselt.

Kevadel õitsevatest floksidest alustab hiljem õitsemist arendsi floks (*P. arendsii*). Ta on kõrguselt madalakasvuliste kevadel õitsevate flokside ja sügisel õitsevate aedflokside vahepealne. Õitseb juunis. Õied roosad, valged ja lillad. Kõrgus 40—50 sm. Taimede vahekaugus 30 sm. Kasvab päikesepaistel harilikus aiamullas.

Aedfloks (*P. paniculata*, värviline tahvel XXXII, 5, 6 ja 7). On kõige hiljem õitsev floks: õitseb juunist külmadeni. Ta on ka kõige kõrgema kasvuga floks: 50—120 sm. Taimede vahekaugus 40 sm. Eelistab päikesepaistelist kasvukohta, kuid talub ka kerget varju. Kasvab igas, ka küllalt kuivas, kuid huumusrikkas aiamullas. Võib jääda mitmeks aastaks samale

kasvukohale. Õied on lõhnavad, valged, roosad, punased, sinised, lillad või kirjud. Väga palju sorte, neist tuntumad on järgmised. Valgeõielised: «Cerford» (lumivalge) «Josephine Gerberau» (õis valge, keskosas tumelillakaspunane silm), «Mia Ruys» (valge), «Schneepyramide» (lumivalge), «Sever» (õrnalt rohekas valge). Roosaõielised: «Chamaeleon» (hele-lillakasroosa), «Evelin» (tumeroosa, suureõieline), «Jules Sandeau» (tumekollakasroosa), «Tenor» (tumeroosa), «Thor» (lõheroosa karmiinpunase silmaga). Punaseõielised: «Leo Schlageter» (sarlakpunane), «Pluton» (lõhepunane), «Professor Went» (rubiinpunane). Sinise- ja lillaõielised: «Aafrika» (sinakaslilla punaka silmaga), «La Mahdi» (tume-sinakaslilla), «Mrs. E. Prichard» (hele-sinakaslilla), «Othello» (lilla punaka silmaga), «William Kesserling» (sinakaslilla, suure valge silmaga).

Aedfloksid sobivad peenrale, vabakujulise rühmana põõsaste ette, piirdeaia kõrvale ja ka veekogude äärde. Neid võib paigutada ühte või mitut värvi rühmadena kõrvuti (punane, valge, roosa). Naabriteks võiksid olla astilbed, jaanikakrad, kipslilled, kukekannused, lupiinid ja pojengid.

Hanerohud *(Arabis)*, ristõieliste *(Cruciferae)* sugukonnast.

Tänuväärsed kevadlilled. Nende valged õied ilmuvad kevadel varakult. Kasvavad igasuguses mullas, kuid eelistavad päikesepaistelist ja kuivemat lubjarikast kasvukohta. Sobivad rühmana peenra esiäärele, vabakujulisse lillerühma ja kivide kõrvale.

Paljundatakse rohtsete pistikutega ja pärast õitsemist jagamisega.

Alpi hanerohi (*A. alpina*, värviline tahvel XXX, 9).

Püstise kasvuga hallikasrohelise lehestikuga taim. Õied valged ja roosad, lõhnavad. Õitseb mais. Kõrgus 10—20 sm. Taimede vahekaugus 25—30 sm. Naabriteks võiksid olla punaseõielised lilled — helmikpöörised ja floksid.

Valge hanerohi (*A. albida*, värviline tahvel XXX, 10). Lehed eelmise omadest hallikamad, moodustavad padjandeid. Õied valged, õitseb mais ja juunis, eelmisest veidi varem. Esineb ka täidisõielisi, mille õitsemise kestus on lihtõieliste omast pikem. Kõrgus kuni 20 sm.

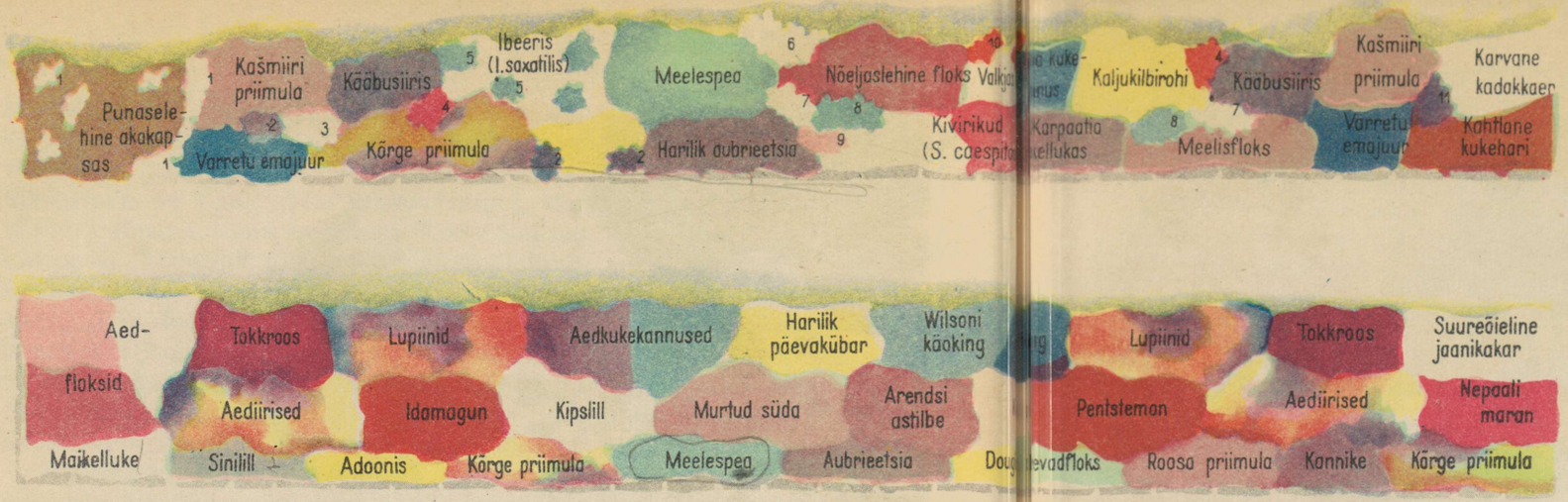
Heleeniumid *(Helenium)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Kõrged ja poolkõrged tugeva kasvuga, rikkalikult õitsevad püsililled. Õied kollased, pruunid ja punased või varieeruvad kollastes, punastes ja pruunides toonides. Kasvavad päikesepaistel igas küllalt huumusrikkas

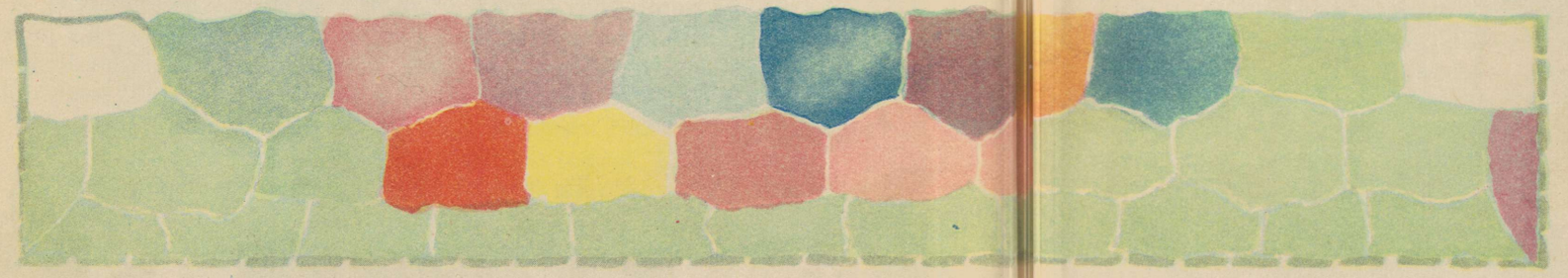

Tahvel XXV — Viirpuud: *1* — tömplehise viirpuu valge täidisõieline vorm *(Crataegus oxyacantha f. alba plena)*, *2* — tömplehine viirpuu *(C. oxyacantha)*, *3* — tömplehise viirpuu punane täidisõieline vorm *(C. oxyacantha f. rubra plena)*, *4* — täidisõieline tömplehine viirpuu *(C. oxyacantha f. paulii)*, *5* — verev viirpuu *(C. sanguinea)*, *6* — tömplehise viirpuu roosaõieline vorm *(C. oxyacantha f. rosea)*.

5
6
3
4
1
2

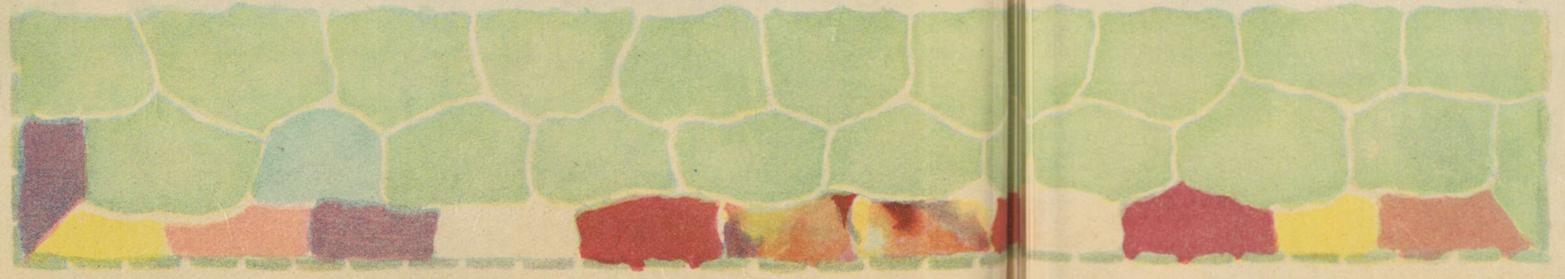
AUGUST, SEPTEMBER

JUUNI, JUULI

APRILL, MAI

TAHVEL XXVI

1) Kitsas teeäärne püsililleepeenar peamiselt varakevadel ja suvel õitsvate lilledega. Numbritega on märgitud sibullilled, maikelluke ja alpi magun: *1* — maikelluke, *2* — krookus, *3* — märtsikelluke, *4* — alpi magun, *5* — hionodoksa, *6* — valge nartsiss *7* — lumikelluke, — *8* siniliilia, *9* — sügislill, *10* — tulp, *11* — kobarhüatsint.

2) Poolteise meetri laiune ühelt küljelt vaadeldav püsililleepeenar.

TAHVEL XXVII

Kahe meetri laiune püsililleepeenar kevad-, suvi- ja sügisperioodil.

1 0 1 m

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

aiamullas. On kaunid üksikult või rühmana laiema peenra tagaküljel, aga ka kõrgemate põõsaste ees; meeldivad lõiklilled.

Paljundatakse jagamise ja seemnetega.

Sügisheleenium *(H. autumnale,* värviline tahvel XXXI, 1). Lehed tumerohelised, õied kollased, vahel punakaspruuni varjundiga. Õitseb augustist külmadeni. Kõrgus 80—160 sm. Taimede vahekaugus 40 sm. Vajab sagedast ümberistutamist.

Kuldheleenium *(H. hoopesii).* Õitseb eelmisest varem, juunis ja juulis. Õied oranžid. Kõrgus 50—100 sm. Taimede vahekaugus 30 sm.

Helleboorused ehk **lumeroosid** *(Helleborus),* tulikaliste *(Ranunculaceae)* sugukonnast.

Esimesi õitsejaid kevadel. Eelistavad poolvarju või varju ning huumus- ja lubjarikast savikat mulda. Sobivad üksikult või rühmana varjulisse kohta, põõsaste ette ja puude alla koos bergeeniate, hostade, maikellukeste, priimulate ja sõnajalgadega. Võivad kasvada aastaid samal kasvukohal. Nägusad lõiklilled.

Paljundatakse seemnetega ja suve lõpul jagamise teel.

Must helleboorus *(H. niger).* Lehed igihaljad, mattrohelised, nahksed, õied valged. Õied puhkevad hilissügisel ja jäävad lume alla. Varakevadel, lume sulamisel (aprillis-mais) õitseb edasi. Kõrgus 15—20 sm. Taimede vahekaugus 25 sm.

Purpurpunane helleboorus *(H. atropurpureus,* värviline tahvel XXX, 1). Lehed tumerohelised, õied lillakaspunased. Õitseb aprillis ja mais. Kõrgus kuni 40 sm. Taimede vahekaugus 30 sm.

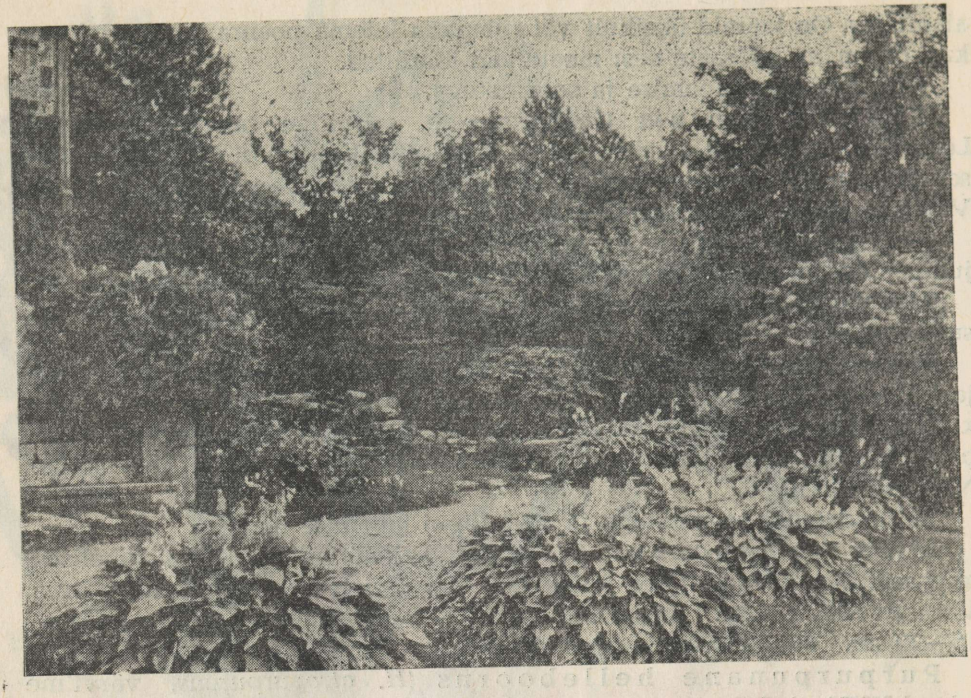
Helmikpöörised *(Heuchera),* kivirikuliste *(Saxifragaceae)* sugukonnast.

Lehed igihaljad, tumerohelised. Üle nende ulatuvad kõrge hapra varre küljes õrnad valged, roosad või punased väikesed kellukjad õied. Vähenõudlikud. Kasvavad harilikus aiamullas päikesepaistel, poolvarjus või varjus. Vajavad sagedast ümberistutamist. Kaunid peenra esiäärel või vabakujulises rühmas, varjulises kohas puude all või põõsaste ees. Meeldivalt mõjuvad kõrvuti nende valge-, roosa- ja punaseõielised rühmad.

Paljundatakse jagamise teel, rohtsete pistikute ja seemnetega.

Valge helmikpööris *(H. convallaria var. nivea).* Õied valged. Õitseb juunist augustini. Kõrgus 50 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Tema naabriteks võiksid olla astilbed, punased helmikpöörised, pentstemonid.

Tahvel XXVIII — Sibullilled: *1* — kirju püvilill *(Fritillaria meleagris), 2* — lumikelluke *(Galanthus nivalis),* 3 — kevadine krookus *(Crocus vernus),* 4 — siberi siniliilia *(Scilla sibirica), 5* — idahüatsint *(Hyacinthus orientalis),* 6 — lihtne hiline kollane tulp «Jeanne Desore», *7* — darvini tulp «Kathleen Parlow», *8* — triumfitulp «Korneforos», *9* — kobarhüatsint *(Muscari botryoides), 10* — hionodoksa *(Chionodoxa luciliae).*

Suured hostapuhmad tee ääres murus.

Veripunane helmikpööris *(H. sanguinea)*. Õied punased ja roosad. Õitseb juunist augustini. Kõrgus 30—60 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Naabriteks võiksid olla astilbed, jaanikakrad, kipslilled, mailased ja hõbedalehised salveid.

Hostad ehk **funkiad** *(Hosta sün. Funkia)*, liilialiste *(Liliaceae)* sugukonnast.

Hinnatavad püsililled suurte dekoratiivsete rosetikujuliselt kasvavate lehtede poolest. Õied lillad või valged. Kasvavad päikesepaistel ja ka tugevas varjus. Eelistavad parasniisket toitaineterikast mulda, kuid lepivad ka niiskema mullaga. Sobivad üksikult või rühmana veekogude äärde, murusse ja puude alla. Kaua säilivad lõiklilled.

Paljundatakse jagamise ja seemnetega.

Jaapani hosta *(H. japonica)*. Lehed laiad, helerohelised. Õied valged või helelillad. Õitseb juulis ja augustis. Kõrgus 30—60 sm. Taimede vahekaugus 40 sm.

Suurelehine hosta *(H. sieboldiana)*. Sinakashallide lehtedega, alaspidi hoiduvate helelillade õitega. Õitseb juulis ja augustis. Kõrgus 40—80 sm. Taimede vahekaugus 60 sm.

Ibeerised *(Iberis)*, ristõieliste *(Cruciferae)* sugukonnast.

Igihaljad kompaktsed põõsataolised madalad taimed. Vajavad päikesepaistet ja lubjarikast kuivemat või harilikku aiamulda. Sobivad rühmana peenrale ja vabakujulisse lillerühma. Rikkaliku õitsemise ja parema kuju saamiseks võib pärast õitsemist õievarred ära lõigata.

Paljundatakse võrsikute ja rohtsete pistikutega, jagamise ning seemnetega.

Kaljuibeeris *(I. saxatilis)*. Madal, 7—10 sm kõrge. Lehed rohelised, väikesed ja kitsad. Õied valged. Õitseb mais ja juunis. Taimede vahekaugus 20 sm. Sobib peenra esiäärele, kivilõhedesse, vuukidesse, kuivmüüridele. Kaunis koos siniste sibullilledega.

Igihaljas ibeeris *(I. sempervirens)*. Lehed tumerohelised, piklikud, ringina ümber varre. Õied valged. Õitseb mais ja juunis. Kõrgus 20—30 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Oma tumeroheliste lehtedega on heleroheliste, hallide ja punaste lehtedega või mitmevärviliste õitega lilledele kauniks tagapõhjaks ja seda ka sügisel. Naabriteks võiksid olla aubrieetsiad, kilbirohud, kanada kääbusfloks, tulbid ja priimulad.

Igihaljad *(Vinca)*, koerakooluliste *(Apocynaceae)* sugukonnast.

Väikseim igihali *(V. minor)*. Väike roomav nahkjate, pohla lehtedega sarnanevate läikivate tumeroheliste lehtedega poolpõõsas. Kasvab harilikus aiamullas. Lepib äärmiselt vähese valgusega: kasvab isegi seal, kus teised taimed valguse puudusel enam ei kasva. Õied helesinised. Õitseb mais ja juunis. Kõrgus 10—20 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Sobib varjulisse kohta muru asendajaks, kus ta katab lühikese ajaga suure pinna. Võib istutada ka puude alla, põõsaste ette või peenra ja vabakujulise lillerühma äärele. On kaunis lume tulekuni ja ka kevadel kohe pärast lume sulamist.

Paljundatakse jagamise ja rohtsete pistikutega.

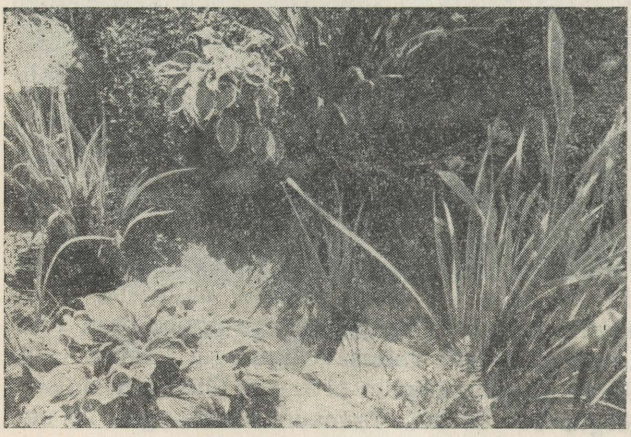
Iirised ehk **võhumõõgad** *(Iris)*, võhumõõgaliste *(Iridaceae)* sugukonnast.

Iiristel on omapärase kujuga väga paljudes värvitoonides suured õied. Õitsevad maist augustini. Lepivad hariliku või veidi kuivema aiamullaga ja eelistavad päikesepaistet. Iiriseid ei või istutada liiga sügavale, sest nende juurikad vajavad päikest. Sobivad peenrale, vabakujulise rühmana murusse või veekogu kaldale. Kaunid lõiklilled. Naabriteks võiksid olla lupiinid, magunad ja pojengid.

Paljundatakse jagamisega, harvem seemnetega.

Aediiris *(I. germanica)*. Sellest liigist on aretatud suur hulk kauni-

õielisi sorte igasugustes värvustes. Need on pinnase suhtes vähenõudlikud, paremini kasvavad päikesepaistelises kohas ja kuivemas mullas. Lehed kitsad, sinakashallid. Õied sinised, valged, kollased, roosad ja pruunid. Puhaste värvitoonide kõrval esineb ka kirjusid. Õitsevad juunis ja juulis. Kõrgus 50—90 sm. Taimede vahekaugus 40 sm. Sordil «Empress of India» on õied hele-lillakassinised, lõhnavad, sordil «Kochii» tumelillad, sordil «Mad. Chereaux» valged sinise äärega, sordil «Maori King» välimised allapoole rippuvate õielehtede välisküljed tumepruunid, seesmised püstised, kollased, sordil «Schöne Draum» välimised õielehtede välisküljed tumelillad, seesmised helesinised.

Kollane iiris ja hosta tiigi kaldal.

Kääbusiiris *(I. pumila).* Õitseb teistest iiristest varem — mais ja juunis. Lehed lühikesed, hallid. Õied suured, lillad, sinised, valged ja õrnkollased. Kõrgus 10—20 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Kasvab tavalises aiamullas päikesepaistel, kuid talub hästi ka kuiva mulda: ta kasvab isegi kivimüüridel.

Siberi iiris *(I. sibirica).* Sihvaka kasvuga, aediirisest kitsamate lehtede ja väiksemate õitega. Esineb meil looduslikult. Kasvab niiskevõitu mullal. Sellest liigist on aretatud hinnatavaid aedvorme. Õied helesinised või valged, veidi lõhnavad. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 80 sm. Taimede vahekaugus 60 sm. Eelistab niisket, kuid lepib ka hariliku aiamullaga. Sobib veekogude äärde, peenrale ja vabakujulisse lillerühma.

Kollane iiris *(Iris pseudacorus).* Kasvab meil looduslikult. Õied kollased, lõhnavad. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus kuni 120 sm. Talub

kevadel üleujutatud märga kasvukohta. Sobib tiigi kaldale ja teiste veekogude äärde.

Imikad *(Anchusa)*, kareleheliste *(Boraginaceae)* sugukonnast.

Õied sinised. Eelistavad niiskevõitu sügavat huumusrikast mulda. Kasvavad päikesepaistel, aga ka kerges varjus. Sobivad rühmana veekogude äärde, murusse, peenrale ja lõiklillena.

Paljundatakse seemnete ja jagamisega.

Itaalia imikas *(A. italica)*. 100—150 sm kõrge põõsas, mis on kaetud sügavsiniste õitega. Õitseb juuni lõpust sügiseni. Taimede vahekaugus 50 sm. Eelistab päikest, kasvab harilikus aiamullas. Meeldivalt mõjub iiriste kõrval.

Lõosilmaõieline imikas *(A. myosotidiflora)*. Lehed rohelised, õied helesinised, sarnanevad lõosilma õitega. Õitseb mais ja juunis. Kõrgus kuni 40 sm. Taimede vahekaugus 30 sm. Eelistab kerget varju. Sobib rühmana veekogude äärde, hõreda krooniga puude alla murusse, põõsaste ette ja peenrale. Naabriteks võiksid olla kilbirohud, kitsekakrad, murtud südamed, nartsissid, priimulad ja tulbid.

Inkarvillead *(Incarvillea)*, bignoonialiste *(Bignoniaceae)* sugukonnast.

Suurte kellukjate õitega püsililled. Vajavad sooja päikesepaistelist kasvukohta harilikus aiamullas. Sobivad üksikult või rühmana peenra esiäärele madalate püsililede vahele ja vabakujulisse lillerühma. Ilusad ka lõiklillena.

Paljundatakse seemnete ja jagamisega (ettevaatlikult).

Delavay inkarvillea *(I. delavayi)*. Lehed suured. Õied roosad, seest kollase- ja pruunikirjud. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 40 sm. Taimede vahekaugus 25 sm.

Suureõieline inkarvillea *(I. grandiflora)*. Kuni 30 sm kõrge. Õied suured, sügavroosad. Õitseb eelmisest kauem — juunist augustini.

Jaanikakrad *(Chrysanthemum)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Kauniõielised püsililled peenrale, rühmana murusse, põõsaste ette või hõreda võraga puude alla. Kaua säilivad lõiklilled. Vajavad päikesepaistelist kasvukohta. Naabriteks võiksid olla punaseõielised püsililled, nagu astilbed, floksid ja helmikpöörised.

Paljundatakse seemnete, jagamise ja rohtsete pistikutega.

Harilik jaanikakar *(C. leucanthemum)*. Õitseb meie aasadel valgete õitega juulist kuni külmadeni. Sellest liigist on aretatud palju aedvorme. Koduaias kasvatatakse harilikult tema aedvormi *C. leucanthemum var. grandiflorum*, mis on suuremate õitega ja õitseb kuni septembrini. Kõrgus 40—70 sm. Taimede vahekaugus 50 sm.

Suureõieline jaanikakar *(C. maximum)*. Õied suured, val-

ged, õitseb juulist augustini. Kõrgus 50—80 sm. Taimede vahekaugus 50 sm.

Roosa jaanikakar (*C. roseum sün. Pyrethrum roseum*, värviline tahvel XXXIII, 6). Valged, roosad, punased ja lillad kollase südamikuga õied asuvad kõrgetel vartel. Õitsevad juunist septembrini. Kõrgus 60—80 sm. Taimede vahekaugus 30 sm. Nägusad koos sügisepoole õitsevate püsililledega, nagu astrid, floksid ja heleeniumid, või samaaegselt õitsevate valgeõieliste jaanikakardega. Ka võib neid paigutada mitut värvi väikeste rühmadena omavahel kõrvuti.

Jumikad *(Centaurea)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Eelistavad lubjarikast kuivemat mulda, kuid kasvavad ka harilikus aiamullas päikesepaistes või kerges varjus. Kaunid üksikult või rühmana peenral, madalate püsililledе vahel ja kivide kõrval.

Paljundatakse seemnetega, jagamisega ja juurpistikutega.

Nägus jumikas *(C. bella)*. Lehed rohekashallid, igihaljad. Õied heledad, roosakaslillad. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus kuni 30 sm. Taimede vahekaugus 30 sm. Võib paigutada kivirikkude taha ja mailaste naabrusse.

Mägijumikas (*C. montana*, värviline tahvel XXXIV, 5). Õitseb juunist septembrini. Kõrgus 60 sm. Taimede vahekaugus 40 sm.

Väävelkollane jumikas *(C. sulphureum)*. Suured kollakasvalged õied, lehed hallid. Õitseb juunist septembrini. Kõrgus 35—45 sm. Taimede vahekaugus 40 sm. Meeldiv punaseõieliste püsililledе naabruses.

Jänesekäpad *(Leontopodium)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Kaunid hõbehallide lehtedega taimed. Vajavad päikesepaistelist kasvukohta ja lubjarikast, vähese huumusesisaldusega rähkmulda. Huumusrikkal mullal muutub hõbedane karvastik taime lehtedel ja vartel hõredaks ja roheliseks. Sobivad rühmana peenrale, kuivmüüridele, kivide vahele, vuukidesse ja vabakujuliste looduspäraste rühmadena kergele mullale.

Paljundatakse seemnete ja jagamisega.

Alpi jänesekäpp *(L. alpinum)*. Lehed kitsad, rohekashallid, kaetud hõredate karvadega. Õied väikesed, kollakashallid. Õitseb juunist augustini. Kõrgus 25—30 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Moodustavad väga kauni hõbedase värvilaigu. Tema naabriteks võiksid olla akakapsad, emajuured ja padjandfloks.

Siberi jänesekäpp *(L. sibiricum)*. Veidi lamanduv. Õied eelmise omadest veidi suuremad, hallid. Õitseb juunist augustini. Kõrgus 20—25 sm. Eelmisest vähem hõbedane.

Kadakkaerad *(Cerastium)*, nelgiliste *(Caryphyllaceae)* sugukonnast.

Karvadega kaetud hõbedavärvilised lehed vihjavad sellele, et on tegemist päikesetaimedega. Taimed on roomavad, õied valged. Lepivad kui-

All paremal kaardub kivile siberi jänesekäpp, vasakule eemale jääb püstise kasvuga villane nõianõges.

vema lubjarikka mullaga. Sobivad rühmana kivide vahele, nõlvadele, kuivmüüridele, peenra või vabakujulise lillerühma esiäärele. Naabriteks võiksid olla alpi nelk, padjandfloks, kassisaba, kivirikud, eriti kaunis on ta aga punase kukeharja kõrval.

Paljundatakse seemnete, rohtsete varspistikute ja jagamisega.

Bieberstеini kadakkaer *(C. biebersteinii).* Igihaljas, väikeste rohekashallide lehtedega, tugevakasvuline, vaibana maad kattev taim. Mõne aasta jooksul võib üks taim laieneda paarimeetrise läbimõõduga pindalani. Lehed piklikud, valkjashallid. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 25 sm. Taimede vahekaugus 20 sm.

Karvane kadakkaer *(C. tomentosum var. columnae).* Lehed hõbedased, eelmise omadest väiksemad ja heledamad, moodustavad polstri. Õitseb juunist septembrini. Kõrgus 10—15 sm. Taimede vahekaugus 20 sm.

Kaljunelgid *(Tunica),* nelgiliste *(Caryophyllaceae)* sugukonnast.

Kaljunelk *(Tunica saxifraga).* See on väike lill kitsaste, kõrreliste lehtedele sarnanevate lehtedega ja hulga valgete ning roosade õisi-

kutega. Eriti kaunid on täidisõielised vormid (meenutavad kipslille). Õitseb juunist septembrini. Kõrgus 15—18 sm. Taimede vahekaugus 15 sm. Vajab päikesepaistelist kasvukohta ja vett läbilaskvat mulda. Sobib rühmana kivistele nõlvadele, murusse kivide vahele ja peenra esiäärele.

On hõlpsasti paljundatav seemnetega.

Kannikesed *(Viola)*, kannikeseliste *(Violaceae)* sugukonnast.

Sarvkannike *(V. cornuta)*. Südajad lehed pool-igihaljad, rohelised. Õied sinised, lillad, valged, kollased või oranžid. Õitseb rikkalikult ja kaua — maist külmadeni. Kõrgus 15—25 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Kasvab harilikus aiamullas päikesepaistel ja poolvarjus. Sobib vabakujulise rühmana põõsaste ette, aga ka peenrale. On kaunis lõiklill.

Paljundatakse seemnete ja jagamisega.

Lõhnav kannike (*V. odorata*, värviline tahvel XXXVI, 4). Õied hästi lõhnavad, sinakaslillad. Õitseb mais ja juunis. Kõrgus 5—15 sm. Taimede vahekaugus 15 sm. Kasvab varjus või poolvarjus harilikus aiamullas. Sobib vabakujulise rühmana põõsaste ja hekkide ette ning puude alla ja varjulisse kohta vabakujulise rühmana peenra äärele. Naabriteks võiksid olla iirised, priimulad, sinililled ja ülased.

Paljundatakse maapealsete võsunditega.

Karukellad *(Pulsatilla)*, tulikaliste *(Ranunculaceae)* sugukonnast.

Looduslikult kasvavad kuivadel nõlvadel, liivastel kinkudel ja männimetsas. Ka aedades vajavad õhurikast päikesepaistelist kasvukohta ning kuivemat lubjarikast mulda. Sobivad rühmana kivide kõrvale, murusse ja vabakujulise rühma äärele teiste püsililledе kõrvale.

Paljundatakse seemnete ja (ettevaatlikult) jagamisega.

Aas-karukell (*P. pratensis*, värviline tahvel XXX, 2). Õied longus, õitseb aprillis ja mais. Kõrgus 20 sm. Taimede vahekaugus 20 sm.

Palu-karukell *(P. patens)*. Õied lillad, püstised. Õitseb aprillis ja mais. Kõrgus 20—30 sm.

Kassikäpad *(Antennaria)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Kasvavad meil looduslikult päikesepaistel kuival liivapinnasel. Aeda sobivad muru asendajana kuivadele päikesepaistelistele nõlvadele ja lubjarikkale liivapinnasele, mida katavad tiheda hõbedase vaibana. Sobivad ka plaattee servale ja lillerühmadesse polsterpüsililledе vahele ning kuivmüüri vuukidesse.

Paljundatakse seemnete, jagamise ja maapealsete võsunditega.

Alpi kassikäpp *(A. alpina)*. Õied valkjashallid. Lehed väikesed, piklikud, hallid. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus kuni 15 sm. Taimede vahekaugus 15 sm.

Tahvel XXIX — Mugulbegooniad *(Begonia tuberhybrida)*.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11

Harilik kassikäpp *(A. dioica).* Lehed alt hallid, pealt rohekad. Õied valged, roosad, punased või kirjud. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 10 sm. Taimede vahekaugus 15 sm. Kohalik.

Kellukad *(Campanula),* kellukõieliste *(Campanulaceae)* sugukonnast. Kellukakujuliste õitega kas madalad, peaaegu roomavad või kõrge kasvuga püsililled. Õitsevad juunist sügiseni.

Paljundatakse jagamise, seemnete ja rohtsete pistikutega.

Karpaatia kellukas *(C. carpatica,* värviline tahvel XXXIII, 3). Lehed madalas puhmas, millest üle ulatuvad suured, heledad või tumedad lillakassinised või valged õiekellukesed. Kellukesed asuvad üksikult õievartel. Õitseb juunist septembrini. Kõrgus 20—30 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Eelistab päikesepaistet ja lubjarikast kergemat mulda, kuid kasvab ka harilikus aiamullas ning kerges varjus. Talub kuiva. Teda võib kasvatada kuivmüüri vuukides ja kivide vahel. On nägus peenra esiäärel, kuhu võib kas eraldi või kõrvuti paigutada valge- ja lillaõielise rühma.

Kurekatel ehk suureõieline kellukas *(C. persicifolia).* Tumeroheliste kitsaste lehtedega madal tihe põõsas. Üle lehtede kasvavad kõrged peened õievarred suurte valgete või helesiniste õiekellukestega. Õitseb juunist augustini. Kõrgus 40—70 sm. Taimede vahekaugus 30 sm. Temast on aretatud hulk kauneid liht- ja täidisõielisi aedvorme. Pärast õitsemist on soovitatav tugevasti tagasi lõigata. Kasvab harilikus aiamullas ja talub kerget varju. Sobib rühmadena põõsaste ette või vabakujulisse lillerühma. On kaunis lõiklill.

Pisikellukas *(C. pusilla).* Väikesed, kõrreliste lehtedega sarnanevad lehed katavad vaibana maad. Õied väikesed, helesinised. Õitseb juunist augustini. Kõrgus 10—15 sm. Taimede vahekaugus 15 sm. Eelistab päikesepaistelist kasvukohta ja kergemat lubjarikast mulda, kuid kasvab ka harilikus aiamullas. Sobib peenra või vabakujulise lillerühma esiäärele, kivipragudesse ja kuivmüüri vuukidesse.

Raineri kellukas *(C. raineri).* Väga madal, tihedalt pinda katvate roheliste lehtedega põõsas. Õied suured, sinakaslillad või valged. Õitseb juunist külmadeni. Kõrgus 10—12 sm. Taimede vahekaugus 15 sm. Vajab kuivemat lubjarikast mulda ja päikesepaistelist kasvukohta. Sobib

---

Tahvel XXX — Püsililled: *1* — purpurpunane helleboorus *(Helleborus atropurpureus), 2* — aas-karukell *(Pulsatilla pratensis), 3* — kevad-adoonis *(Adonis vernalis), 4* — sinilill *(Hepatica nobilis), 5* ja *6* — harilik aubrieetsia *(Aubrietia deltoidea), 7* — soo-meelespea ehk -lõosilm *(Myosotis palustris), 8* — roomav kevadik *(Draba repens), 9* — alpi hanerohi *(Arabis alpina), 10* — valge hanerohi *(A. albida fl. pl.), 11* — alpi epimeedium *(Epimedium alpinum).*

kivilõhedesse või kivirähalisse mulda, aga ka rühmana peenra esiäärele või vabakujulisse lillerühma.

Ümaralehine kellukas *(C. rotundifolia)*. Lehed saagja servaga, ümmargused või südajad. Õied helesinised. Õitseb juunist septembrini. Kõrgus 30 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Kasvab päikesepaistel kergemas lubjarikkas või ka harilikus aiamullas. Kohalik. Sobib liivasele mullale omaette või ka koos teiste lilledega vabakujulisse rühma.

Kevadikud *(Draba)*, ristõieliste *(Cruciferae)* sugukonnast.

Roomav kevadik *(D. repens*, värviline tahvel XXX, 8). Igihaljaste väikeste tihedalt kasvavate roheliste lehtedega roomav polstertaim, mis õitsemise ajal peaaegu kaob kollaste õite alla. Õitseb mais ja juunis. Kõrgus 10 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Kasvab täispäikeses, kuid talub ka kerget varju; eelistab kerget kuivemat lubjarikast mulda. Sobib suurema rühmana peenra esiäärele, vabakujulisse lillerühma, kivide vahele ja plaadistuse vuukidesse.

Paljundatakse seemnete ja jagamisega.

Kilbirohud *(Alyssum)*, ristõieliste *(Cruciferae)* sugukonnast.

Kollaste õitega hallilehelised püsililled. Kasvavad päikesepaistel igas lubjarikkas mitte liiga niiskes mullas. Sobivad rühmana peenrale kivide

Kivide vahelt vohab kõrgele püramiidkiviriku õisik, paremal õitsevad mägisibulad.

kõrvale ja kuivmüürile. Meeldivad on kilbirohud aubrieetsiate, kannikeste, kellukate ja siniseõielise kääbusiirise kõrval.

Paljundatakse rohtsete varspistikute ja jagamisega.

Hõbedane kilbirohi *(A. argenteum).* Õied väikesed, kuldkollased, suurtes õisikutes. Õitseb juunist augustini. Kõrgus 30—45 sm. Taimede vahekaugus 25 sm.

Kalju-kilbirohi *(A. saxatile var. compactum).* Kompaktse kasvuga. Väikesed säravkollased õied suurtes õisikutes. Õitseb kevadel, mais ja juunis. Kõrgus 20—30 sm.

Kipslilled *(Gypsophila),* nelgiliste *(Caryophyllaceae)* sugukonnast.

Õhulised, väga õrna ehitusega taimed. Vajavad päikesepaistelist kasvukohta ja eelistavad kuivemat lubjarikast mulda, kuid kasvavad ka harilikus aiamullas. Õrna kuju ja neutraalse värvuse tõttu on nad heaks tagapõhjaks ja naabriks kõikides värvitoonides õitega lilledele. Kipslilled tõstavad naabervärvusi hästi esile või pehmendavad nende vahel kasvades naabrite dissonantse. Nad on kaunid üksikult või väikese rühmana teiste lillede vahel.

Paljundatakse seemnetega, rohtsete pistikutega, (ettevaatlikult) jagamisega ning võrsikutega.

Värd-kipslill *(G. hybrida).* Madal, kuni 30 sm kõrge kitsaste lehtedega põõsas. Heleroosad täidisõied. Õitseb juulist külmadeni.

Pöörisõisikuline kipslill *(G. paniculata).* Tugevalt hargnevad varred, lehed kitsad, hallikasrohelised. Õied väikesed, valged. Õitseb juunist septembrini. Kõrgus 50—90 sm. Taimede vahekaugus 50 sm. Talub tugevat kuivust. *G. paniculata flore pleno* on valgete täidisõitega.

Roomav kipslill *(G. repens).* Igihaljaste roheliste lehtedega katab tihedalt maapinda. Õied valged ja roosad. Õitseb juunist septembrini. Kõrgus 10—15 sm. Taimede vahekaugus 30 sm.

Kitsekakrad *(Doronicum),* korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Kaukaasia kitsekakar *(D. caucasicum).* Kuni 40 sm kõrge, kollaste korvõisikutega püsilill. Õitseb mais ja juunis. Eelistab niiskemat pinnast, kuid kasvab ka tavalises aiamullas nii päikesepaistel kui ka varjus. Taimede vahekaugus 30 sm. Sobib peenrale, vabakujulisse lillerühma ja on kaunis lõiklill. Meeldiv koos varakevadel õitseva lõosilmaõielise imika ja siniseõieliste hüatsintidega.

Paljundatakse jagamise ja seemnetega.

Kivirikud *(Saxifraga),* kivirikuliste *(Saxifragaceae)* sugukonnast.

Kivirikkude perekond on väga suur. Nende seas on pehmeid, samblataolisi, murusarnaseid, halli värvusega kõvade nahksete lehtedega ja laialehiseid varjutaimi. Kõik nad õitsevad kevadel või kevadsuvel, kattudes sealjuures täielikult väikeste kaunite õitega. Ka hiljem, sügisel, moodus-

tavad nende lehed erinevaid rohelisi värvilaike. Enamik neist eelistab kergemat mulda. Sobivad suurema rühmana peenrale, vabakujulisse lillerühma ja ka lõiklilleks.

Kõiki kivirikke paljundatakse jagamise, rohtsete pistikute ja seemnetega.

Samblataoliste kivirikkude rohelised peenlõhised lehed on koondunud tihedatesse kodarikkudesse ja katavad maad tasase vaibana. Üle lehekodarike ulatuvad kõrgetel peentel vartel üksikud õied või väikesed õiekobarad. Kivirikud lepivad hariliku aiamullaga, kuid neile on vastuvõetavam kergem huumus- ja lubjarikas muld. Kasvavad päikesepaistel ja kerges varjus. Värviküllasemad ja rikkalikumalt õitsevad kivirikud on allpool toodud.

Murujas kivirik (*S. caespitosa,* värviline tahvel XXXV, 1, 2 ja 3). Rohelised lehed moodustavad varakevadest hilissügiseni kauni puhta laigu. Õied valged, roosad ja punased. Õitseb maist juulini. Kõrgus 15—20 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Eriti kaunid on punaseõielised sordid «Purpurteppich» ja «Triumph» ning valgeõielised «Schneeteppich» ja «Põhjatar».

Hübriidkivirik (*S. hybrida,* värviline tahvel XXXV, 4). Õied roosakaspunased, suure kollase keskosaga. Õitseb maist juulini. Kõrgus 15—20 sm.

Sammalkivirik *(S. hypnoides).* Suurepärane polstertaim. Leherosetid väikesed, rohelised, tihedalt maad katvad. Kevadevärvus on neil punane. Väikesed valged õied. Õitsevad juunis ja juulis. Kõrgus 15—25 sm. Taimede vahekaugus 20 sm.

Harkjas kivirik (*S. trifurcata,* värviline tahvel XXXV, 5). Õitseb juunis ja juulis. Õied valged. Kõrgus 25 sm. Taimede vahekaugus 20 sm.

Mõnede kivirikkude lehed meenutavad kõrreliste lehti. Need on tumerohelised, läikivad, tipust teravahambulised. Siia hulka kuuluvad järgmised:

Kolmetipmeline kivirik *(S. tricuspidata).* Lehed väikesed, tipust kolmehambulised ja teravad. Õied valged, tumedate täppidega. Õitseb mais ja juunis. Kõrgus kuni 10 sm. Vajab poolvarjulist või varjulist kasvukohta ja kerget lubjarikast mulda.

Paljudel kauniõielistel kivirikkudel on kõvad, nahkjad, lupja eritavad, keelekujulised lehed koondunud kodarikkudesse. Saagjatele leheservadele annavad valged lubjatäpid halli värvuse. Kõrgele üle lehtede ulatuvail pikkadel õisikuvartel paiknevad valged, kollakasvalged või roosad õiepöörised. Kasvavad küll päikesepaistel, aga poolvarjus õitsevad kauem.

Rohkem sobib liivakas lubjarikas muld, kuid kasvavad ka harilikus aiamullas.

Kobarkivirik (*S. aizoon*, värviline tahvel XXXV, 8). Õied valged, roosad ja kollased. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 15—20 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Variandil *S. aizoon var. atropurpurea* on õievars ja õied helepunased, *S. aizoon var. lutea*'l on õied valkjaskollased. Vajab sagedast ümberistutamist.

Püramiidkivirik (*S. cotyledon*, värviline tahvel XXXV, 9). Õied valged, pikkades hõredates õisikutes. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 40—60 sm. Taimede vahekaugus 15 sm.

Sturmi kivirik (*S. sturmiana*). Õied valged, punaste täpikestega; paiknevad tasapinnalises õisikus.

Kivirikkude hulgas on olemas laialehelisi varjutaimi. Nende lehed on koondunud rosettideks. Vajavad kergelt või tugevalt varjulist kasvukohta ja huumusrikast niiskevõitu mulda, kuid lepivad ka hariliku aiamullaga.

Varjukivirik (*S. umbrosa*, värviline tahvel XXXV, 7). Lehed sügisel sageli punased. Õied valged, punakate täppidega. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 15—30 sm. Taimede vahekaugus 20 sm.

Ümaralehine kivirik (*S. rotundifolia*, värviline tahvel XXXV, 6). Õied valged, suurtes õrnades õisikutes. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 50 sm. Taimede vahekaugus 20 sm.

Kopsurohud (*Pulmonaria*), kareleheliste (*Boraginaceae*) sugukonnast.

Hinnatud varju- ja poolvarjutaimed. Eelistavad niiskevõitu lubjarikast savikat lehemulda. Õitsevad aprillist juunini. Sobivad rühmana põõsaste äärtele või varjulisse kohta murusse koos sinilille, võsaülase ja maikellukesega.

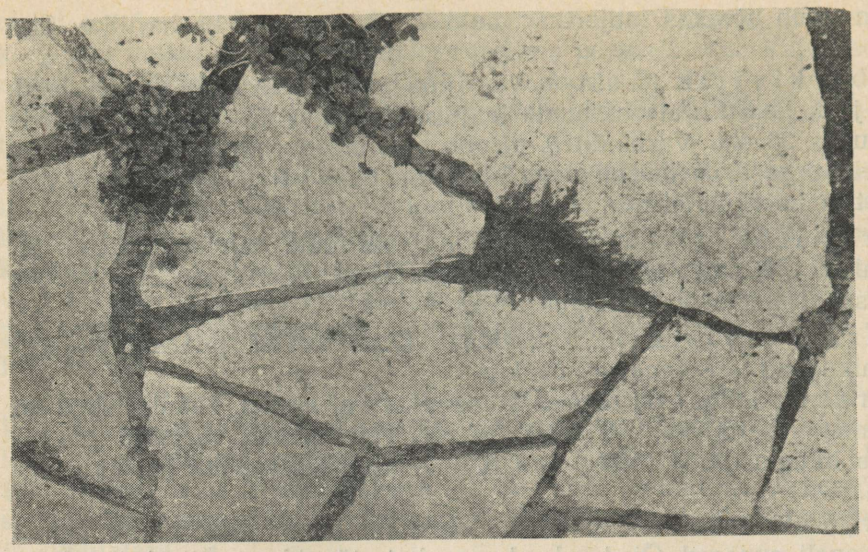
Paljundatakse jagamise teel ja seemnetega.

Sinine kopsurohi (*P. angustifolia*). Lehed rohelised, piklikmunajad. Kellukjad õied noorena roosad, vanemana taevassinised. On olemas ka valgeõielisi. Kõrgus 15—30 sm. Kohalik.

Veripunane kopsurohi (*P. rubra*). Lehed jõulised, värskerohelised, karvased. Õied väikesed, helepunased. Õitseb aprillist juunini. Kõrgus 15—30 sm. Taimede vahekaugus 20 sm.

Kukeharjad (*Sedum*), paksuleheliste (*Grassulaceae*) sugukonnast.

Suures kukeharjade perekonnas on enamik taimi madalad ja roomavad, kuid on ka üksikuid püstise kasvuga, suurte, laiade ja lamedate lehtedega. Peaaegu kõik kukeharjad kasvavad päikesepaistel kivises lubjarikkas liiva- ja kruusamullas, aga ka harilikus aiamullas. Palju kukeharju kasvab meil looduslikult kuival liival. Neid võib ka aias kasvatada kuival

Kasvades kivide vahedes, sirutab kahtlane kukehari oma painduvad varred nende äärtele.

liivamullal muru aseainena, ääretaimena, juur- või sibulpüsilillede vahel pinnakatteks, kuivmüüridel ja kivide vahel.

Paljundatakse rohtsete ja puitunud varspistikutega, jagamise ning seemnetega.

Järgnevalt on esitatud rida kodumaisi kukeharju.

Harilik kukehari *(Sedum acre).* Lehed munajad, pooleldi kokkurullunud, väikesed, katavad pinda igihalja rohelise muruna. Õied kollased. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 5 sm. Kasvab liivamullal. Levib kiiresti. Taimede vahekaugus 20 sm.

Suur kukehari *(S. maximum).* Lehed suured, hallikasrohelised, kinnituvad püstistele lillakaspunastele tugevatele vartele. Õied valged, suurtes õisikutes. Õitseb juulis ja augustis. Kõrgus 45 sm. Taimede vahekaugus 30 sm.

Valge kukehari *(S. album).* Igihaljas polstertaim. Lühikeste lamanduvate varte ümber on jämedate okaste sarnased ruljad helerohelised lehed. Õied väikesed, valged, suurtes õisikutes. Kõrgus 15 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Hea pinnakattetaim ka kuival mullal. Meeldib mesilastele.

Allpool on esitatud välismaise päritoluga kukeharju.

Eversi kukehari *(S. ewersii).* Paksud hallikasrohelised servadest punased lehed paiknevad punase lamanduva varre ümber. Õied karmiinroosad. Õitseb juuli lõpust septembrini. Kõrgus 15 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Eelistab päikesepaistelist kasvukohta ja kerget lubjarikast mulda, kuid lepib ka hariliku aiamullaga. Naabriteks võiksid olla akakapsad, kivirikud ja padjandfloksid.

Kahtlane kukehari *(Sedum spurium).* Varred lamanduvad. Katab ühtlaselt pinda, olles seetõttu parim muru asendaja päikesepaistel, poolvarjus ja varjus kergel lubjarikkal liivapinnasel. Seal on ta kaunis nii kevadel kui ka kuumadel suvekuudel. Kasvab hästi ka harilikus aiamullas. Õied heleroosad. Õitseb juulis ja augustis. Kõrgus 15 sm. Taimede vahekaugus 25 sm.

Enamtuntud teisendid ja sordid: *S. spurium var. album* (heleroheliste lehtede üle valged õisikud), *S. spurium var. roseum* (heleroheliste lehtede

Kaunis kukehari kasvab peenral ja vabakujulises lillerühmas, aga vahest paigutatakse teda ka potti.

kohal tume-lillakasroosa õisik), *S. spurium var. coccineum*, sort «Purpurteppich» (lamanduvad punase varjundiga varred, nende ümber rosetina tumepunase varjundiga lehed, moodustades tumepunaka polstri. Õied lillakaspunased). Kaunis ääretaim. Naabriteks võiksid olla ibeerised, kadakkaerad, kassikäpad ja padjandfloks.

Kamtšatka kukehari *(S. kamtschaticum)*. Lehed paksud, hallikasrohelised. Varred punased. Õied kollased. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus kuni 20 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Eelistab päikesepaistelist kasvukohta ja kergemat lubjarikast mulda, kuid lepib ka hariliku aiamullaga. Naabriteks võiksid olla aubrieetsiad, kivirikud, kukeharjad ja padjandfloks.

Kaunis kukehari *(S. spectabile)*. Lehed paksud, helerohelised, kinnituvad vastakuti püstistele tugevatele vartele. Õied lillakasroosad, suurtes liitsarikais. Õitseb augustis ja septembris. Kõrgus kuni 40 sm. Taimede vahekaugus 30 sm.

Middendorfi kukehari *(S. middendorffianum)*. Rohelised lehed lillakaspunase lamanduva varre ümber, mis lõpeb kollase õisikuga. Õitseb juulis ja augustis. Kõrgus 25 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Eelistab päikesepaistelist kasvukohta ja kergemat liivakat lubjarikast mulda, kuid kasvab ka harilikus aiamullas. Sobib peenra esiäärele, kivide vahele ja nõlvadele. Naabriteks võiksid olla kassikäpad, kivirikud ja kahtlane kukehari.

Kuuetahuline kukehari *(S. mite)*. Varre ümber paiknevad tihedalt okkataolised lehed, mis moodustavad kauni tiheda nüansirikka kollakasrohelise polstri, millest ulatuvad välja säravkollased õiekobarad. Eelistab päikesepaistelist kasvukohta ja kergemat lubjarikast mulda. Naabriteks võiksid olla ibeerised, kukeharjad ja padjandfloks.

Kalju-kukehari *(S. rupestre)*. Kuuseokkaid meenutavad jämedad ruljad tömbiotsalised tihedalt asetsevad lehed kinnituvad ümber roosa varre, moodustades ilusa halli polstri. Viimase üle ulatub õrnkollane õisik. Õitseb juulis ja augustis. Kõrgus 20 sm. Hea pinnakattetaim. Naabriteks võiksid olla kukeharjad *(Sedum hybridum, S. mite, S. spurium var. coccineum)* ja padjandfloks.

Kukekannused *(Delphinium)*, tulikaliste *(Ranunculaceae)* sugukonnast.

Vajavad õhu- ja päikesepaistelist kasvukohta ja 30—40 sm sügavuselt kobestatud huumusrikast mulda. Soovitatav on neid 3—4 aasta tagant noorendamiseks jagada ja ümber istutada, kuna vanemad põõsad võivad kergesti välja minna. Kukekannused sobivad peenrale, kus enamik neist oma suure kasvu tõttu on taustaks madalamatele taimedele. Sealjuures on nad ka kaunid lõiklilled.

Paljundatakse seemnete, rohtsete varspistikute ja jagamisega.

Aed-kukekannus *(D. cultorum hybr.)*. Väga palju sorte mitmesugustes toonides õitega, milledest valdavamad on kerge roosa varjundiga helesinised, punase varjundiga sügavsinised, roosad ja valged. Õitsevad juunist septembrini. Kõrgus 150—250 sm. Taimede vahekaugus 75—100 sm. On kaunid päikesepaistelises kohas maja seina kõrval. Sobivad ka peenra tagumisele äärele, kuhu neid võib paigutada mitut värvi rühmadena omavahel kõrvuti ja nende ette aedflokse. Sobivad ka kõrgemate põõsaste ette ja piirdeaia kõrvale.

Paljavarreline kukekannus *(D. nudicaule)*. Kuni 30 sm kõrge. Õitseb juunist augustini. Tumepunased õied. Lehed läikivad, pruunikad. Vajab sooja ning kuiva kasvukohta ja küllalt tugevat talvekatet.

Hiina kukekannus *(D. chinense,* värviline tahvel XXXVI, 5). Õied sinised ja valged. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 40—60 sm. Taimede vahekaugus 50 sm. Talub kerget varju. Kaunis üksikult või väikese rühmana püsililledе vahel. Aedvormidest on levinud *D. chinense var. pumilum f. album* (valgeõieline), *D. chinense var. pumilum f. coeruleum* (helesiniseõieline), *D. chinense var. pumilum*, sort «Sinine kääbus» (õied särav-rukkililles inised). Viimane on kaunis kõrvuti kollaseõieliste lilledega, nagu kuningakepid, mõrsjalilled ja päevakübarad. Kaunid on väikesed rühmad valgete ning hele- ja tumesiniste õitega hiina kukekannuseid kõrvuti. Hiina kukekannuseid võib paigutada aedfloksi, astilbede, iiriste ja lupiinide ette. Nende ette või kõrvale sobivad aga eriti hästi madalamad püsililled, nagu nelgid, priimulad jt.

Kuldkingad *(Cypripedium)*, käpaliste *(Orchidaceae)* sugukonnast.

Kuldking *(C. calceolus)*. Kasvab meil kohati looduslikult. Kuna teda leidub väga harva, siis on ta looduskaitse all. Õied asuvad ühekaupa varrel; meenutavad kujult helekollast pruuni seosega kinga. Lehed elliptilised. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 25—40 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Vajab varjulist sooja ning tuulevaikset kasvukohta ja värsket huumus- ning lubjarikast ajuti niisket mulda. Mullale lisada lehe- ja turbamulda. Sobib kas üksinda või koos sõnajalgade, kuutõverohtude ja teiste varjutaimedega hõredamate puude alla ja põõsaste ette.

Paljundatakse jagamise ja seemnetega.

Kuldvitsad *(Solidago)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Kõrged ja keskmise kõrgusega põõsasarnased suurte kollaste õiepööristega püsililled. Õitsevad alates augustist. Kasvavad harilikus aiamullas päikesepaistel ja poolvarjus. Sobivad üksikult või rühmana põõsaste ette murusse ja lõiklilleks.

Paljundatakse jagamise, rohtsete varspistikute ja seemnetega.

Kanada kuldvits *(S. canadensis)*. Lehed piklikud, tumerohelised.

Tugevad varred lõpevad kuldkollaste õiepööristega. Õitseb augustist külmadeni. Kõrgus 60—160 sm. Taimede vahekaugus 50 sm.

Hübriid-kuldvits *(S. hybrida)*. Õied kollased, õitseb augustis, septembris. Kõrgus 60—80 sm. Taimede vahekaugus 40 sm.

Kullerkupud *(Trollius)*, tulikaliste *(Ranunculaceae)* sugukonnast.

Metsikust kullerkupust on aretatud palju kauneid kollase ja oranžpunase õievärvusega aedvorme (värviline tahvel XXXIV, 6). Eelistavad päikest, kuid kasvavad ka poolvarjus. Sobivam on niiske muld, kuid lepivad ka hariliku aiamullaga. Võib paigutada väiksemate või suuremate rühmadena veekogude äärde, põõsaste ette murusse, vabakujulisse lillerühma ja kasutada ka lõiklillena.

Paljundatakse jagamise ja seemnetega.

Harilik kullerkupp *(T. europaeus)*. Õied helekollased, õitseb mais ja juunis. Sageli õitseb sügisel teistkordselt. Kõrgus 50 sm. Taimede vahekaugus 40 sm.

Ledebour'i kullerkupp *(T. ledebouri)*. Õied oranžid, õitseb juulis ja augustis. Kõrgus 80 sm, taimede vahekaugus 30 sm.

Avaõieline kullerkupp *(T. patulus)*. Õied heleoranžid, õitseb mais ja juunis. Kõrgus 60 sm. Taimede vahekaugus 40 sm.

Kuningakepid ehk **ööküünlad** *(Oenothera)*, pajulilleliste *(Onagraceae)* sugukonnast.

Palju liike, nii kõrgekasvulisi, madalaid kui ka roomavaid. Paljud neist on õhtulilled: avanevad alles õhtupoole ja õitsevad öösel. Eelistavad lubjarikast harilikku või kuivavõitu mulda ja päikesepaistelist kasvukohta. Õitsenud õite kõrvaldamine ergutab õitsemist. Sobivad üksikult või rühmana peenrale, vabakujulisse lillerühma, kuivale nõlvale ja kuivmüürile, kui seal on küllaldaselt mulda. Naabriteks võiksid olla emajuured, kellukad, kukekannused, mailased ja nõianõgesed.

Paljundatakse jagamise ja seemnetega.

Põõsasjas kuningakepp (*O. fruticosa*, värviline tahvel XXXVI, 8). Lehed igihaljad. Õied suured, helekollased. On ka päeval avatud. Õitseb juunist külmadeni. Kõrgus 30—70 sm. Taimede vahekaugus 25 sm.

Haraline kuningakepp *(O. frutigena)*. Tumerohelised lehed lamanduvatel vartel. Õied suured, helekollased. Õitseb juunist külmadeni. Kõrgus 15 sm. Taimede vahekaugus 25 sm.

Hall kuningakepp *(O. glauca)*. Lehed sinakasrohelised, noorelt punakad. Õied suured, kuldkollased. Õitseb juunis, juulis ja augustis. Kõrgus 50—70 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Eelistab päikesepaistet, kuid talub ka kerget varju.

Missuuri kuningakepp *(O. missouriensis)*. Madal, roomav,

hallikasroheliste nahkjate lehtede ja hästi suurte helekollaste õitega püsilill. Õitseb juunist septembrini. Kõrgus 10—20 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Pilves ilmadega on õied avatud kogu päeva, muidu ainult pärastlõunast kuni hommikutundideni. Kasvab ka kivide kõrval ja vuukides.

Kurekellad *(Aquilegia)*, tulikaliste *(Ranunculaceae)* sugukonnast.

Õite värvus varieerub kõigis võimalikes sinistes, lillades, punastes, valgetes ja kollastes toonides. Juba meie vanades aedades olid kurekellad lugupidamises. Kasvavad igas aiamullas, eelistavad aga niiskemat mulda ja kerget varju. Sobivad ühe- või mitmevärvilise rühmana puude alla või põõsaste ette. Meeldivad on aga ka teiste püsililledе vahel peenral või vabakujulises lillerühmas.

Paljundatakse seemnete ja jagamisega.

Harilik kurekell *(A. vulgaris)*. Õite värvuse valitsevaks tooniks on sinine, kuid on ka liht- ja täidisõielisi vorme valges, lillakasroosas, tumelillas, sinises, hele- ja tumepunases värvitoonis õitega. Õitsevad juunis ja juulis. Kasvavad 60—80 sm kõrgeks. Taimede vahekaugus 50 sm.

Aed-kurekell *(A. hybrida)*. Õied sinised, punased, roosad, kollased ja valged. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 70—75 sm.

Kureläätsed *(Orobus)*, liblikõieliste *(Papilionaceae)* sugukonnast.

Kevadine kurelääts *(O. vernus sün. Lathyrus vernus)*. Kasvab meil looduslikult. Lehed piklikmunajad, paarikaupa vartel. Õied meenutavad herne õisi, purpurpunased, hiljem omandavad sinaka varjundi. Õitseb kevadel maist juunini. Kõrgus 30 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Kasvab harilikus aiamullas varjulises või poolvarjulises kasvukohas. Sobib pinnakatteks suurema rühmana hõredate puude alla, tiigi kaldale või mujale poolvarjulisele või varjulisele kohale koos sõnajalgade ja metsataimedega. Kuid kevadine kurelääts kasvab ka täispäikeses savikas mullas vabakujulise lillerühma esiäärel, kus ta tihe lehestik kattub peaaegu täielikult õitega.

Paljundatakse seemnete ja jagamisega.

Kuutõverohud *(Polygonatum)*, liilialiste *(Liliaceae)* sugukonnast.

Mitmeõieline kuutõverohi *(P. multiflorum)*. Sinakasrohelised lehed varrel kahes reas. Õied väikesed, rohekasvalged, alaspidi rippuvad. Õitseb mais ja juunis. Kõrgus 30—50 sm. Eelistab poolvarjulist või varjulist kasvukohta ja mitte väga niisket mulda. Sobib põõsaste ette maikellukese, sõnajalgade ja teiste varjus kasvavate taimedega.

Paljundatakse jagamise, seemnete ja maa-aluste võsunditega.

Käokannid *(Lychnis)*, nelgiliste *(Caryophyllaceae)* sugukonnast.

Meie aedades ammu tuntud kõrged säravaõielised püsililled. Vajavad päikesepaistet ja kasvavad harilikus toitaineterikkas aiamullas. Kuna

vanad põõsad kergesti hävivad, tuleb neid aeg-ajalt noorendamiseks jagada ja ümber istutada. Ka liigniiskus võib neid hävitada. On kaunid üksikult või väikese rühmana peenral või vabakujulises lillerühmas. Naabriteks võiksid olla jaanikakrad, kellukad, maranad ja vaagid. Hästi mõjuvad nad ka rohelisel taustal.

Paljundatakse seemnete ja jagamisega.

Arkwrighti käokann (*L. arkwrightii*, värviline tahvel XXXVI, 7). Madalad tumerohelised lehed, särav-tulipunased õied. Õitseb juunist augustini. Kõrgus 25—30 sm. Taimede vahekaugus 25 sm.

Loitev käokann (*L. chalcedonica*). Nagu tulikerad säravad tumeda lehestiku kohal väikesed tihedas sarikas olevad õied. On ka roosa- ja valgeõielisi. Õitsevad juunist augustini. Kõrgus 60—90 sm. Taimede vahekaugus 25 sm.

Käokannused (*Linaria*), mailaseliste (*Scrophulariaceae*) sugukonnast.

Harilik käokannus (*L. vulgaris*) kasvab looduslikult meil kuival kruusamullal päikesepaistel teede kõrval või metsa ääres. Õied on kollased, kujult sarnanevad lõvilõuaõitega, neil on aga pikad kannused.

Alpi käokannus (*L. alpina*). On väga ilus kahe- või mitmeaastane liik. Kõrgus 8—15 sm. Taimede vahekaugus 10 sm. Lehed hallid. Õitseb rikkalikult juulis ja augustis. Õied sinised või lillakassinised. Sobib üksiktaimena kivilõhedesse, kivilohkudesse, müürivuukidesse ja üksikult või rühmana peenra või vabakujulise lillerühma esiäärele. Külvab end hõlpsasti ise. Hästi sobib helekollase või oranži värvusega lillede kõrvale.

Müürilill (*L. cymbalaria*). Katab tumeroheliste igihaljaste lehtedega tihedalt pinda. Õied helelillad. Õitseb juunist külmadeni. Kõrgus 5—10 sm. Vajab kuiva, kerget mulda ja päikesepaistelist kasvukohta. Kasvab ka varjus, kuid õitseb seal vähem. Kasvab müürivuukides, kivide kõrval ja kivilõhedes. Külvab end kergesti ise.

Käokingad (*Aconitum*), tulikaliste (*Ranunculaceae*) sugukonnast.

Ammu tuntud rikkalikult õitsevad püsililled. Tugevasti hargnevatele õievartele kinnituvad kingasarnased õied. Lehed on sügavalt lõhestunud. Eelistavad niiskemat mulda, kasvavad päikesepaistel ja poolvarjus. Sobivad üksikult või rühmana peenrale, vabakujulisse lillerühma, aiapiirde kõrvale või heki ette ja lõiklilleks.

Paljundatakse jagamise, rohtsete varspistikute ja seemnetega.

Sinine käoking (*A. napellus*). Õitseb juulis ja augustis. Kõrgus 80—150 sm. Taimede vahekaugus 50 sm. Kasvab niiskel mullal ka varjus. *A. napellus var. bicolor* on kirju õiega (lilla ja valge), *var. album* on valgeõieline. Naabriteks võiksid olla floksid ja heleeniumid.

Wilsoni käoking (*A. wilsonii*). Helesiniseõieline. Õitseb eelmis-

test hiljem, septembris ja oktoobris. Kõrgus kuni 200 sm. Taimede vahekaugus 50 sm.

Käokullad *(Helichrysum)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

K ä o k u l d *(H. arenarium)*. Liivaste nõmmede taim. Kasvab looduslikult ka Kagu-Eestis. Lehed kitsad, mõlemalt küljelt hallviltjad. Kuldkollased korvõied 3—20-kaupa tihedalt koos. Õitseb juulis ja augustis. Kõrgus 15—25 sm. Eelistab päikesepaistet ja kuiva liivamulda. Sobib rühmadena liivapinnasele.

Paljundatakse seemnete ja jagamisega.

Laanelilled *(Trientalis)*, nurmenukuliste *(Primulaceae)* sugukonnast.

L a a n e l i l l ehk m e t s t ä h t (*T. europaea*, värviline tahvel XXXIII, 2). Väike omapärane valgeõieline taim, kasvab meil metsa all. Õitseb maist juulini. Kõrgus kuni 15 sm. Taimede vahekaugus 15 sm. Kaunite lehtede ja õitega pinnakattetaim, sobib rühmana varjulisele kohale koos sõnajalgade ja teiste varjutaimedega. Vajab lehemulda.

Paljundatakse jagamise ja seemnetega.

Laikellukad *(Platycodon)*, kellukõieliste *(Campanulaceae)* sugukonnast.

S u u r e õ i e l i n e l a i k e l l u k a s *(P. grandiflorum)*. Varred hargnevad, lõpevad suurte kellukesekujuliste sinakaslillade õitega. Õitseb juulist septembrini. Kõrgus kuni 60 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Kasvab kergemas huumusrikkas või harilikus aiamullas päikesepaistel või poolvarjus. Kaunis peenralill, sobib ka vabakujulisse lillerühma ja lõiklilleks. Kaunis külmaõrn, vajab küllalt tugevat talvekatet.

Paljundatakse jagamise ja seemnetega.

Liivateed *(Thymus)*, huulõieliste *(Labiatae)* sugukonnast.

Poolpuitunud lamanduvate vartega polstertaimed. Eelistavad päikesepaistelist kasvukohta ja kergemat lubjarikast mulda. Sobivad rühmana peenra esiäärele, sibullillede alla pinnakatteks ja rühmadena liivapinnasele. Naabriteks võiksid olla padjandfloks, kadakkaerad, kivirikud, kukeharjad ja nelgid.

Paljundatakse rohtsete pistikute, seemnete ja jagamisega.

H a r i l i k l i i v a t e e *(T. serpyllum)*. Kasvab meil looduslikult liivanõlvadel. Lehed väikesed, õied lillakasroosad. Õitseb juulis ja augustis. Kõrgus 3—10 sm. Taimede vahekaugus 10 sm.

V a l g e õ i e l i n e l i i v a t e e *(T. serpyllum var. albus)*. Tihedad väikesed lehed moodustavad igihalja muru. Õied valged, õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 10 sm.

K i n g u - l i i v a t e e *(T. serpyllum var. collinus)*. Igihaljas. Väikesed lehed punaka varjundiga hapra lamanduva varre küljes moodustavad tiheda läikiva tumerohelise murutaolise polstri. Õied roosakaslillad. Õitseb

juulis ja augustis. Kõrgus 10 sm. Liivapinnasel on kaunis muru aseaine, aga sobib ka peenra esiäärele.

Lupiinid ehk **hundioad** *(Lupinus)*, liblikõieliste *(Papilionaceae)* sugukonnast.

Väga palju sorte igasugust värvi, peamiselt valgete, siniste, punaste, kollaste ja oranžide õitega. Mulla suhtes vähenõudlikud. Kasvavad nii päikesepaistel kui ka poolvarjus harilikus lubjarikkas, aga ka niiske- või kuivavõitu aiamullas. Ei talu värsket sõnnikut. Soovitatav on õisikud kohe pärast õitsemist ära lõigata, sest siis võivad õitseda sügisel teist korda. Ka ei saa nad siis umbrohustada aeda isekülvi teel. Sobivad peenrale või vabakujulisse lillerühma, kus nende pikad püstised õisikud on suurepäraseks kontrastiks ümaravormilistele õitele. Ka on nad nägusad heki või kõrgemate põõsaste ees kuivematel nõlvadel, kuhu on soovitatav paigutada mitmes värvis lupiine. Kaunid ka lõiklillena.

Paljundatakse seemnete ja ettevaatliku jagamisega, sest ei talu hästi ümberistutamist.

Paljulehine lupiin *(L. polyphyllus)*. Õied valged, roosad, sinised ja lillad. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 100 sm. Taimede vahekaugus 50 sm.

Russeli lupiin *(L. russelii hybr.)*. Õied sinised, lillad, roosad, punased, oranžid, kollased, valged või mitmevärvilised. Õitsevad juunis ja juulis. Kõrgus 100 sm. Taimede vahekaugus 50 sm.

Lõokannused *(Corydalis)*, punandiliste *(Fumariaceae)* sugukonnast.

Kolmeti sõrmjad hallikad lehed sarnanevad murtud südame lehtedega. Ovaalsete katteplaatide ja kannustega õied paiknevad ühekülgsetes kobarates. Taluvad varju, eelistavad aga poolvarju ja kobedat huumusmulda. Sobivad rühmana varjulisse kohta või lillerühmadesse.

Paljundatakse mugulate ja seemnetega.

Kollane lõokannus *(C. lutea)*. Õied sidrunkollased, õitseb mai lõpust sügiseni. Kõrgus 20—30 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Kasvab päikesepaistel ja poolvarjus, aga mitte tihedavõraliste puude all. Võib paigutada kivipragudesse, kuivmüüri vuukidesse ja kuivadele kohtadele. Levib sageli isekülvi teel. Sobib koos müürilille, lõosilmaõielise imika ja teiste püsililledega.

Noobel lõokannus *(C. nobilis)*. Lehed rohelised. Õied kahvatukollased, tippudes mustade täppidega. Õitseb mai lõpus ja juunis. Kõrgus 30—40 sm. Heaks kasvamiseks vajab kobedat mulda ja poolvarjulist kasvukohta.

Harilik lõokannus *(C. halleri)*. Lehed sinakasrohelised, õied lillad. Õitseb mai lõpus ja juunis. Kohalik. Kõrgus 15—25 sm. Naabriks võiks olla kopsurohi.

Lõosilmad ehk **meelespead** *(Myosotis)*, kareleheliste *(Boraginaceae)* sugukonnast.

S o o - m e e l e s p e a (*M. palustris*, värviline tahvel XXX, 7). Niiskematel muldadel hästi tuntud looduslikult kasvav väga kaunis püsilill. Õied helesinised. Õitseb mais ja juunis. Kõrgus 30—60 sm. Soovitatav pärast õitsemist tagasi lõigata, siis õitseb sügisel teistkordselt. Kasvab päikesepaistel, kuid paremini kerges varjus. Sobib vabakujulisse lillerühma, rühmana murusse ja veekogude äärde. Naabriteks võiksid olla aubrieetsiad, nartsissid, murtud südamed, kullerkupud ja priimulad.

Paljundatakse jagamise ja seemnetega.

Magunad ehk **moonid** *(Papaver)*, magunaliste *(Papaveraceae)* sugukonnast.

Dekoratiivsed suurte õitega püsililled. Eelistavad päikesepaistelist kasvukohta, kuid kasvavad ka poolvarjus harilikus või veidi kuivemas aiamullas. Sobivad üksikult või rühmana peenrale, vabakujulisse lillerühma, murusse, põõsaste ette ja lõiklillena. Pärast õitsemist võib 8—10 sm kõrguselt maha lõigata, siis kasvavad uued lehed ja vahel ka üksikud uued õied. See ei kehti alpi ja siberi maguna kohta, sest need surevad pärast jõulist õitsemist sageli isegi täielikult.

Paljunevad hõlpsasti kasvukohale külvatult, aga ka juurpistikutega. Magunad on istutamise vastu tundlikud, seepärast tuleks taimi istutada koos mullapalliga.

A l p i m a g u n *(P. alpinum)*. Lehed sinakasrohelised, õied valged, roosad, kollased ja oranžid. Õitseb maist septembrini. Kõrgus 20 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Kasvab päikesepaistel ja poolvarjus harilikus või ka kuivemas aiamullas. Sobib peenrale või vabakujulisse lillerühma madalate püsililledе vahele, kivide kõrvale ja kuivmüüridele.

S i b e r i m a g u n *(P. nudicaule)*. Õied kollased, oranžid, punased ja valged. Varred peened, eelmise omadest pikemad, kõrgus 30—40 sm. Taimede vahekaugus 30 sm. Õitseb kevadest sügiseni. On kaheaastane, kuid külvab end pidevalt uuesti. Ka kestab mõne taime eluiga sagedasti 4 aastat. Kasvunõuetelt ja paigutamise sobivuselt sarnaneb alpi magunale.

I d a m a g u n *(P. orientale)*. Hõredate karvadega lehed kasvavad kauni kodarikuna. Kodarikust kõrgemale ulatuvad suured tulipunased tumeda põhjalaiguga õied. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 80—100 sm. Taimede vahekaugus 50 sm. Sobib rühmana või üksikult murusse, peenrale ja vabakujulisse lillerühma. Naabriteks võiksid olla iirised, kellukad, kukekannused ja valgeõielised lupiinid.

K a t t e l e h i n e m a g u n *(P. bracteatum)*. Õied tumepunased. Õitseb eelmisest veidi varem, juunis ja juulis. Kõrgus 80 sm. Taimede vahe-

kaugus 50 sm. Eelistab lubjarikast mulda. Sobib nagu idamagungi murusse, peenrale ja vabakujulisse lillerühma.

Maikellukesed ehk **piibelehed** *(Convallaria)*, liilialiste *(Liliaceae)* sugukonnast.

Maikelluke *(C. majalis)*. On armastatud kaunite püstjate lehtede ja healõhnaliste valgete õitega kevadlill. Õitseb mais ja juunis. Kõrgus kuni 25 sm. Taimede vahekaugus 15 sm. Eelistab varjulist või poolvarjulist kasvukohta. Päikesepaistel vajab niiskemat mulda. Sobib vabakujulisse lillerühma. Hästi sobib varjulisse kohta puude alla ja põõsaste ette koos sõnajalgade, kannikeste, kuutõverohu ja punaselehise akakapsaga.

Paljundatakse maa-aluste võsundite ja seemnetega.

Mailased *(Veronica)*, mailaseliste *(Scrophulariaceae)* sugukonnast.

Kõrged, madalad või polsterpüsililled. Enamik neist on siniste või sinakaslillade õitega. Sobivad veekogude äärde, suuremasse aeda rühmana murusse, peenrale, vabakujulisse lillerühma ja lõiklillena.

Paljundatakse jagamise, rohtsete varspistikute ja seemnetega.

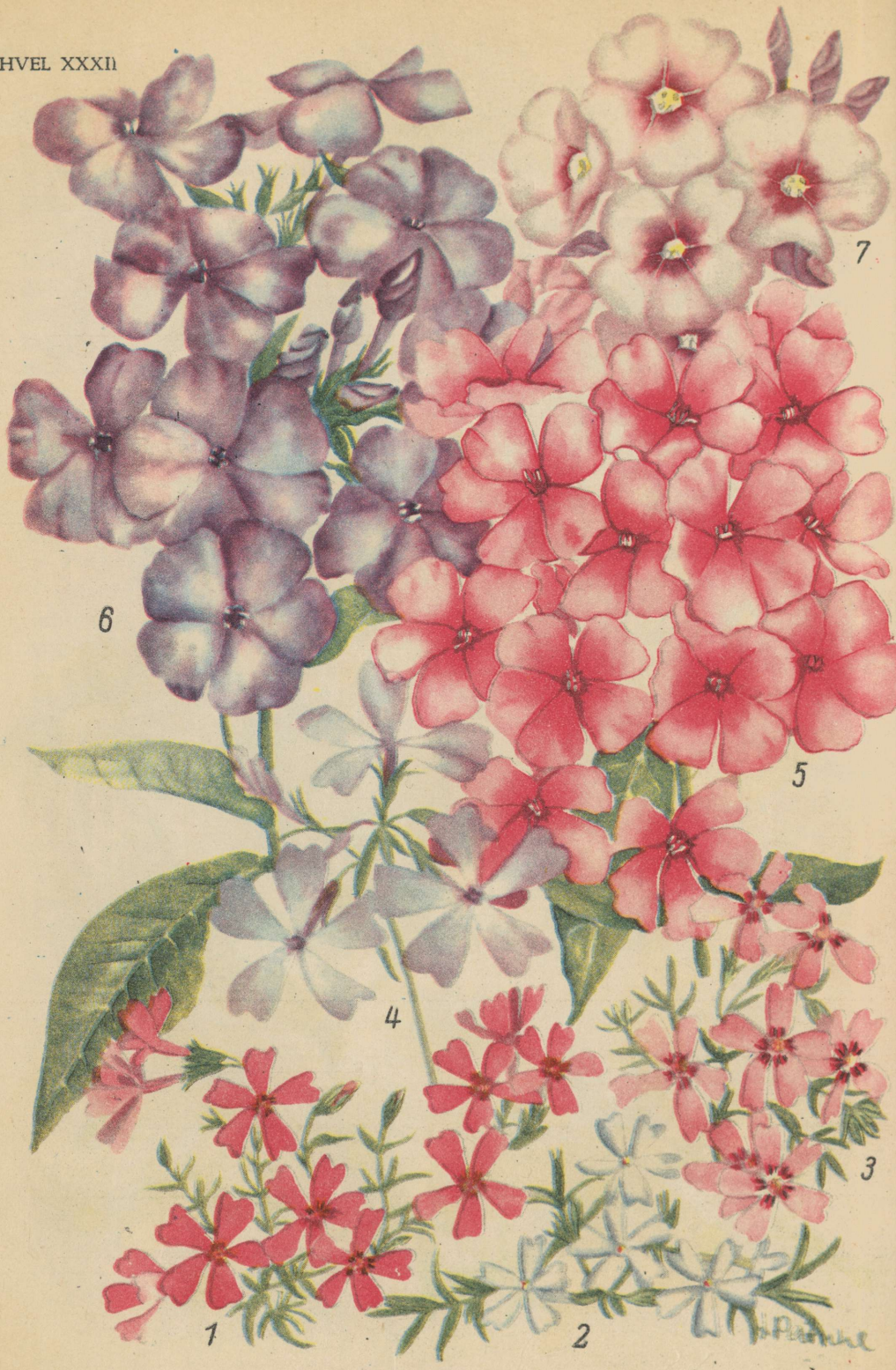
Hallilehine mailane *(V. incana)*. Hõbehallidest piklikkudest lehtedest ulatuvad üle pikad kitsad sinised õiepöörised. Õitseb juulis ja augustis. Kõrgus 25—35 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Eelistab päikest ja kuivemat lubjarikast mulda, kuid kasvab ka harilikus aiamullas. Sobib rühmana liivapinnasele, väikese rühmana või üksikult vabakujulisse segalillerühma, peenra äärele madalate püsililledе vahele või kõrgemate kõrvale. Naabriteks võiksid olla priimulad ja nõianõgesed.

Kassisaba *(V. spicata)*. Kasvab meil looduslikult. Piklikovaalsete lehtede kohal kasvab enamasti ainult üks pikk allapoole lookas sinine õiekobar. Õitseb juunist septembrini. Kõrgus 40 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Meeldiv on tema madalakasvuline vorm *V. spicata var. alpina*. Selle õied on tumesinised ja kõrgus kuni 25 sm. Kasvavad päikesepaistel ja eelistavad kuivemat lubjarikast aiamulda. Kaunid üksikult ja rühmana vabakujulises lillerühmas ja omaette rühmana liivapinnasel. On ka nägusad lõiklilled.

Tahvel XXXI — Püsililled: *1* — sügisheleenium *(Helenium autumnale)*, *2* — madal aster *(Aster dumosus)*, *3* — kiirgaster *(A. amellus)*, *4* — belgia aster *(A. novi-belgii* «Nancy Ballard»), *5* — inglise aster *(A. novae-angliae* «Barr's Pink»).

Tahvel XXXII — Floksid ehk leeklilled (püsililled): *1*, *2* ja *3* — padjandfloksid. (*1* — *Phlox subulata var. atropurpurea*, *2* — *P. subulata* «Maischnee», *3* — *P. subulata* «Brightness»), *4* — kanada kääbusfloks *(P. divaricata)*. *5*, *6* ja *7* — aedfloksid (*5* — *P. paniculata* «Vollblüte», *6* — *P. paniculata* «Iris», *7* — *P. paniculata* «Sommerkleid»).

5
4
3
1
1
2

7
6
5
4
3
1
2

8
6
7
4
4
5
1
2
3
Patune

6
4
5
3
2
1
J. Patune

Laialehine mailane *(V. teucrium).* Lehed väikesed, laiad, tumerohelised. Enamasti kaks paralleelset püstist sinilillat kobarat. Õitseb juunist septembrini. Kõrgus kuni 60 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Eelistab päikesepaistet ja kuivemat lubjarikast mulda, kuid kasvab ka harilikus aiamullas. Kohalik.

Lamav mailane *(V. prostrata).* Igihaljaste roheliste lehtedega 10—25 sm kõrge mailane. Väga õiterohke. Mais ja juunis kattub peaaegu täiesti siniste õiekobaratega. Sobib päikesepaistelisele nõlvale, vabakujulisse lillerühma ja peenrale.

Pikalehine mailane *(V. longifolia).* Kasvab meil looduslikult. Enamasti mitme pika sinakaslilla õiekobaraga. Kõrgus 80 sm, taimede vahekaugus 30 sm. Võib paigutada üksikult või rühmana niiskemale huumusmullale veekogude äärde, põõsaste ette murusse või ka vabakujulisse lillerühma. Naabriteks võiksid olla floksid, kuningakepid, mõrsjalilled ja päevakübarad.

Makleiad *(Macleya),* magunaliste *(Papaveraceae)* sugukonnast.

Jaapani makleia *(M. cordata).* 180—250 sm kõrge. Varred püstised, tugevad, neile kinnituvad dekoratiivsed sinakad või valkjasrohelised suured kaunilt lõhestunud lehed. Varte lõpul pikad kahvatukollased õiepöörised. Õitseb juulis ja augustis. Kasvab päikesepaistel, kuid ka varjus või poolvarjus. Mulla suhtes vähenõudlik, kuid rohkem sobib talle huumusrikas muld. Taimede vahekaugus 1 m. Kaunis üksikult murus puude või põõsaste taustal või elamu seina kõrval. Sobib ka suuremasse vabakujulisse lillerühma või peenrale.

Paljundatakse seemnete, jagamise ja juurpistikutega.

Maranad *(Potentilla),* roosõieliste *(Rosaceae)* sugukonnast.

Lehtede ja õite kuju poolest sarnanevad maranad maasikaga. Õitsevad juunist sügiseni. Kasvavad harilikus või kergemas lubjarikkas aiamullas. Eelistavad päikesepaistet, kuid lepivad ka kerge varjuga. On kaunid rühmana peenral, vabakujulises lillerühmas või põõsaste ees.

Paljundatakse jagamise ja seemnetega.

Tahvel XXXIII — Püsililled: *1* — meelisfloks *(Phlox amoena), 2* — laanelill ehk metsatäht *(Trientalis europaea), 3* — karpaatia kellukas *(Campanula carpatica), 4* — jackmani elulõng *(Clematis jackmanii), 5* — sügislill *(Colchicum autumnale), 6* — roosa jaanikakar *(Chrysanthemum roseum), 7* — pürenee duglaasia *(Douglasia vitaliana), 8* — hübriid-sulgnelk *(Dianthus plumarius hybridus).*

Tahvel XXXIV — Kaheaastane lill: — *1* — aedkannike ehk võõrasema *(Viola tricolor f. maxima).* Püsililled: *2* — palu-karukell *(Pulsatilla patens), 3* — siberi siniliilia *(Scilla sibirica), 4* — nepaali maran *(Potentilla nepalensis), 5* — mägijumikas *(Centaurea montana), 6* — hübriid-kullerkupp *(Trollius hybridus).*

Suureõieline mõrsjalill.

Nepaali maran (*P. nepalensis*, värviline tahvel XXXIV, 4). Õielehed äärtelt kollakasroosad, südamik särav-tumepunane. Õitseb juulist külmadeni. Kõrgus 25—60 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Kaunis rohelisel tagapõhjal, milleks võiks näiteks olla varem õitsenud pojengid. Sobib naabriks ka kipslilledele, kuningakeppidele, käokannidele, mailastele ja õnneheintele.

Merikannid *(Armeria)*, tinajuureliste *(Plumbaginaceae)* sugukonnast. Igihaljad kompaktseid mättakesi moodustavad taimed, mille lehepolstrist kõrgemale tõusevad sirgetel vartel kerajad õienutid. Eelistavad päikesepaistelist kasvukohta. Mulla suhtes vähenõudlikud; sobivam on lubjarikas kuivapoole muld. Kasutatakse peenra või vabakujulise lillerühma esiäärel ja rühmana murus. Kuna lepivad vähese niiskusega, siis sobivad ka kivide vahele ja kuivmüüri vuukidesse.

Paljundatakse seemnete ja jagamisega.

Alpi merikann *(A. alpina).* Lehed kõrreliste lehtede taolised, läikivad, tumerohelised, igihaljad. Õied lillakasroosad ja valged. Õitseb juunist augustini. Kõrgus 15—20 sm. Taimede vahekaugus 15 sm.

Nägus merikann *(A. formosa).* Lehed läikivad, rohelised. Õied roosad. Õitseb juunist septembrini. Kõrgus kuni 25 sm.

Mesiohakas *(Echinops),* korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Ohakasarnased, enamasti kõrged taimed. Kergesti kasvatatavad. Eelistavad lubjarikast mulda ja kasvavad nii täispäikeses kui ka varjus. Neid võib paigutada püsililepeenra või vabakujulise lillerühma tagaküljele, kus nad terashalli värvusega teiste värvuste kõrval esile tulevad. Kaunid on nad ornamentaalsete üksiktaimedena madalate püsililede vahel või murus. Levivad sageli isekülvi teel. Head meetaimed.

Paljundatakse seemnete ja jagamisega.

Harilik mesiohakas *(E. ritro).* Õied helesinised, paiknevad kerakujulises õisikus. Õitseb juulist septembrini. Kõrgus 100—120 sm. Taimede vahekaugus 50 sm.

Metspiprad *(Asarum),* metspipraliste *(Aristolochiaceae)* sugukonnast.

Metspipar *(A. europaeum).* Igihaljaste südamekujuliste tumerooheliste läikivate lehtedega taim. Meie metsade all vahetatakse tema lehti sageli ära sinilille lehtedega. Õitseb mais. Õied pruunid, peaaegu ei paista lehtede alt välja. Kõrgus 5—10 sm. Taimede vahekaugus 10—15 sm. Eelistab niiskevõitu lubjarikast mulda. Kaunite lehtede tõttu on hinnatav varju taluvate taimede rühmas ja muru aseainena puude all ning varjulistel nõlvadel. Kaunis varakevadel õitsevate lillede, nagu märtsikellukese ja lumikellukese kõrval.

Paljundatakse maa-aluste võsundite ja jagamisega.

Metsvitsad *(Lysimachia),* nurmenukuliste *(Primulaceae)* sugukonnast.

Meil on madalaid ja kõrgekasvulisi metsvitsu. Vajavad niiskevõitu mulda ja kasvavad varjus ning poolvarjus.

Roomav metsvits *(L. nummularia).* Roomava polstrisarnase kasvuga, igihaljaste ümarate lehtede ja suurte kollaste õitega kohalik taim. Õied üksikult lehtede kaenlais. Õitseb juunist augustini. Kõrgus 5—8 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Vajab niiskemat mulda ja varjutatud kasvukohta, kuid kasvab ka päikesepaistel. Sobib kallastele ning niiskevõitu mullale puude alla pinnakatteks. Kaunis koos lõosilmadega. Sobib ka vabakujulisse lillerühma kõrgemate püsililede vahele.

Paljundatakse seemnete, jagamise ja maapealsete võsunditega.

Monardad *(Monarda),* huulõieliste *(Labiatae)* sugukonnast.

Aedmonarda *(M. didyma).* Kuni meetri kõrgune, jõulise püstaka kasvuga püsilill. Varred neljakandilised, lehed pikliksüdajad. Õied tumepunased, roosad või valged. Õitseb juulist augustini. Kasvab päikesepais-

tel ja kerges varjus, kuid eelistab hästi väetatud parasniisket mulda. Soovitatav istutada kevadel, kuna sügisel istutatuna võib kuivada. Taimede vahekaugus 30 sm. Sobib rühmana peenra või vabakujulise lillerühma tagumisele äärele kõrgemate taimede kõrvale, aga ka üksiku taimena madalate püsililede vahele. Kaunis ka lõiklillena.

Paljundatakse seemnete, rohtsete varspistikute ja jagamisega.

Murtud südamed *(Dicentra)*, magunaliste *(Papaveraceae)* sugukonnast.

Murtud süda *(D. spectabilis)*. Hallikasroheline lehestik, mille kohal pikad painduvad varred südamekujuliste tumeroosade õitega. Õitseb mais ja juunis. Kõrgus kuni 70 sm. Taimede vahekaugus 40 sm. Kasvab harilikus aiamullas nii poolvarjus kui ka päikesepaistel. Kuivemal mullal vajab kasvuperioodil kastmist. Soovitatav hoida ümberistutamatuna pikemat aega samal kohal.

Kaunis üksiku taimena peenral, vabakujulises lillerühmas ja hõredamate põõsaste ees. On ka meeldiv lõiklill. Sobib hästi lõosilmade, valgete nartsisside, priimulate, epimeediumi ja sõnajalgadega.

Paljundatakse jagamise ja juurpistikutega.

Mõrsjalilled *(Gaillardia)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Juunist kuni külmadeni rikkalikult õitsevad püsililled. Kasvavad harilikus aiamullas päikesepaistel ja kerges varjus. Sobivad üksiku taimena või ka rühmana peenrale või vabakujulisse rühma.

Paljundatakse seemnete ja jagamisega.

Suureõieline mõrsjalill *(G. grandiflora)*. Palju suuri õisi, mis peaaegu varjavad lehestiku, õite ääred on kollased, keskosa aga tumepunane. Kõrgus 30—70 sm. Taimede vahekaugus 30 sm. Suureõielise mõrsjalille sortidest on tuntumad «Gnom» (õied purpurpunased, kollaseäärelised), «Burgunder» (õied punased, tumeda südamikuga, äärtelt kergelt kollased). Mõrsjalilled sobivad hästi rohelise tagapõhja, näiteks varem õitsenud pojengide ette. Ka võiksid naabriteks olla astrid, kääbusiiris, kukekannused, kirju liilia, priimulad, päevakübarad ja kuningakepid.

Mõõlad *(Geum)*, roosõieliste *(Rosaceae)* sugukonnast.

Madalad kauniõielised pika õitsemisajaga püsililled. Lehed sarnanevad maasikalehtedega, õied kollased, punased ja oranžid. Kasvavad harilikus aiamullas, kuid eelistavad niiskevõitu huumusrikast mulda. Kasvavad päikesepaistel, aga ka kerges varjus. Sobivad rühmana peenrale, vabakujulisse lillerühma tiigi kallastele ja lõiklilleks.

Paljundatakse seemnete ja jagamisega.

Borisi mõõl *(G. borisii)*. Igihaljad peaaegu ümmargused lehed madalas puhmas, nendest üle ulatuvad habrastel vartel tulipunased õied. Kõrgus kuni 40 sm. Õitseb maist juulini. Taimede vahekaugus 25 sm. Naabriteks võiksid olla kellukad, kuningakepid, lupiinid ja mailased.

Tšiili mõõl *(G. chiloense).* Õied tulipunased, kollased või oranžid. Kõrgus 35—60 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Õitseb juunist septembrini. On olemas ka täidisõielised vormid (värviline tahvel XXXVI, 1 ja 2).

Mägisibulad *(Sempervivum),* paksuleheliste *(Grassulaceae)* sugukonnast.

Paksudest lehtedest kasvavad välja õisikud. Ilu poolest ongi hinnatavad just omapärase sibulataolise kodarikuna paiknevad paksud lehed, õied ei pääse mõjule. Kasvavad päikesepaistel liivapinnases. Talvituvad seal paremini kui niiskes mullas. Kasvavad ka huumusrikkas mullas. Seal on nende leherosetid isegi suuremad, aga pole nii värvirikkad. Seepärast paigutatakse neid kivide vahele, müüri vuukidesse, vähese mullaga täidetud kivilohkudesse ja -lõhedesse. Kuid ka rühmana peenra esiäärel on nad omapäraseks pinnakatteks. Õitsevad juulis ja augustis.

Paljundatakse maapealsete võsundite ja seemnetega.

Lamottei mägisibul *(S. lamottei).* Rohelised punaste tippudega lehed paiknevad suurtes kodarikkudes. Õied heleroosad. Kõrgus kuni 20 sm. Taimede vahekaugus 20 sm.

Punakas mägisibul *(S. rubicundum).* Hästi suured rohelised lillakaspruuni varjundiga lehekodarikud. Õied purpurpunased. Kõrgus kuni 20 sm. Taimede vahekaugus 20 sm.

Liiva-mägisibul *(S. arenarium).* Tihedate kollakasroheliste leherosettide vahel on noored, marjataolised pisikesed punakad leherosetid. Õisik kollane. Kõrgus kuni 15 sm. Taimede vahekaugus 15 sm.

Võsund-mägisibul *(S. soboliferum).* Leherosetid väikesed, pealt rohelised, alt punakaspruunid. Õied valkjaskollased. Õitseb juulis ja augustis. Kõrgus kuni 15 sm. Kasvab meil looduslikult mandri kaguosas liivaseis männikuis. Taimede vahekaugus 15 sm.

Villkarvane mägisibul *(S. tomentosum).* Leherosetid rohelised, punase varjundiga, keskelt kaetud halli võrguga. Õied roosad. Kõrgus kuni 20 sm.

Nelgid *(Dianthus),* nelgiliste *(Caryophyllaceae)* sugukonnast.

Omapärase mõrkja lõhna ja kaunite õitega püsililled. Eelistavad päikesepaistet ja kergemat kuivemat lubjarikast mulda, kuid kasvavad ka harilikus aiamullas. Sobivad rühmana peenra või vabakujulise lillerühma esiäärele, madalate püsililledе (aubrieetsiad, kellukad, kivirikud) vahele, rühmadena murusse, kivide vahele; kaunid lõiklilled.

Paljundatakse jagamise, seemnete, muldvõrsikute ja rohtsete varspistikutega.

Allwoodi nelk *(D. allwoodi).* Tihedad peened sinakashallid lehed moodustavad madala põõsa. Lõhnavad liht- ja täidisõied roosad,

punased või valged. Õitseb juulis ja augustis. Kõrgus 20—40 sm. Taimede vahekaugus 25 sm.

Alpi nelk *(D. alpinus).* Sinakasrohelised lehed moodustavad padjandi. Lihtõied valged või roosad, südamikus tume ring. Õied asuvad ühekaupa vartel, lõhnavad. Õitseb juunist augustini. Kõrgus 10—20 sm. Eelistab päikest ja parasniisket mulda.

Hall nelk *(D. caesius).* Hallikasrohelised lehed moodustavad murusarnase madala polstri. Õied lõhnavad, lillakasroosad, ühekordsed; õitseb juunist septembrini. Kõrgus 15—20 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Palju täidisõielisi sorte; need on peamiselt roosade, kuid ka valgete ja punaste ning valge- ja roosakirjude õitega.

Nurmenelk *(D. deltoides).* Kasvab meil looduslikult liivikuil, niitudel, järvekallastel. Lehed piklikud, tumerohelised. Õied karmiin- või purpurpunased tumedate vöötide ja heledate täppidega. Õitseb juunist septembrini. Kõrgus 15—20 sm. Sobib kuivapoole lubjarikkale mullale omaette rühmana, aga ka peenrale ja lillerühmadesse.

Nõmmenelk *(D. arenarius).* Kasvab meil looduslikult liivamullal. Lehed rohelised, peened, moodustavad kompaktse mätta. Varred ühe valge lõhnava õiega, mille kroonlehed on sulgjalt narmastunud. Õitseb juulist septembrini. Kõrgus 15—20 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Sobib kuivemale mullale omaette rühmana põõsaste ette, peenrale ja vabakujulisse lillerühma.

Sulgnelk (*D. plumarius,* värviline tahvel XXXIII, 8). Rikkalikult õitsev väga kauniste õitega nelk. Sinakashallid lehed ja varred tihedas põõsas. Varrel 2 kuni 5 õit, kroonlehed narmastunud. Suured liht- ja täidisõied on kas valged, roosad, punased või nende värvustega kirjud. Õitseb juunist augustini. Kõrgus kuni 30 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Lepib peenral tavalise aiamullaga, kuid kasvab ka täispäikeses liivamuldadel, kivide vahel ja kuivmüüridel.

Nõianõgesed *(Stachys),* huulõieliste *(Labiatae)* sugukonnast.

Hallilehised püsililled. Kasvavad päikesepaistel harilikus aiamullas, kuid eelistavad kuivemat lubjarikast mulda. Võib kasvatada rühmana peenra või vabakujulise lillerühma esiäärel kuivadel päikesepaistelistel kohtadel, kus paljud teised taimed enam ei kasva. Vanadel taimedel muutuvad õisikud lühikeseks, seepärast vajavad sageli jagamist ja ümberistutamist.

Suureõieline nõianõges *(S. grandiflora).* Lehed rohelised, krobelised ja suured. Õied tume-lillakasroosad. Õitseb juunist augustini. Kõrgus 30—60 sm. Taimede vahekaugus 25 sm.

Villane nõianõges *(S. lanata).* Viltjad suured piklikud lamanduvad lehed, värvuselt hõbehallid ja kaetud pehmete karvadega. Õied

Mägisibula leherosettidest kasvavad välja lihavate vartega õisikud.

roosad. Õitseb juunist augustini. Kõrgus 30—50 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Naabriteks võiksid olla helmikpöörised ja mailased.

Paljundatakse jagamise ja seemnetega.

Ogaputked *(Eryngium)*, sarikaliste *(Umbelliferae)* sugukonnast.

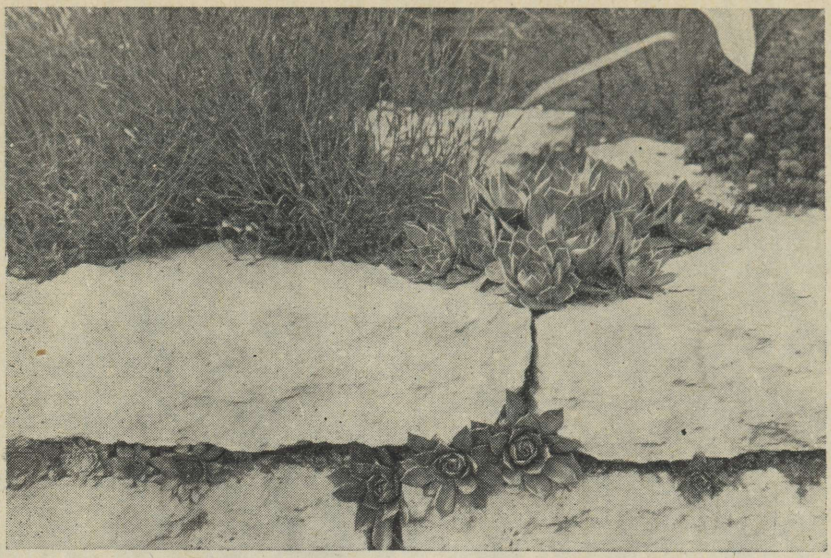
Ohakate välimusega taimed. Lehed hallid, okkalised. Kasvavad päikesepaistel ja kerges varjus. Vajavad lubjarikast kergemat mulda. Sobivad üksiku taime või väikese rühmana liivakale kivisele pinnasele peenrale, vabakujulisse lillerühma madalate taimede vahele või kõrgemate kõrvale, aga ka murusse. Dekoratiivsed on nad ka vaasis.

Paljundatakse juurpistikute ja seemnetega.

A l p i o g a p u t k *(E. alpinum)*. Õied terassinised. Õitseb juunist septembrini. Kõrgus 30—70 sm. Taimede vahekaugus 50 sm.

Parkjuured *(Statice)*, tinajuureliste *(Plumbaginaceae)* sugukonnast.

Ovaalsete paksude lehtedega taimed; lehtede keskelt tõusevad kaharad õiepöörised. Kasvavad päikesepaistel lubjarikkamas kergemas mul-

Punakas mägisibul kasvab hästi vuukides ja vähese mullaga täidetud kivilohkudes. Vasakul kaljunelk.

las, kuid ka harilikus aiamullas. Sobivad rühmana peenrale, vabakujulisse lillerühma, kivide vahele ja nõlvadele.

Paljundatakse seemnete ja jagamisega.

Laialehine parkjuur *(S. latifolia)*. Lehed hallid, nahkjad, paksud, ovaalsed. Õied väikesed, sinakaslillad, suurtes õisikutes. Õitseb juulist septembrini. Kõrgus 40—50 sm. Taimede vahekaugus 30 sm.

Pentstemonid *(Pentstemon)*, mailaseliste *(Scrophulariaceae)* sugukonnast.

Habepentstemon *(P. barbatus)*. Lehed piklikud. Nendest üle ulatuvad 60—100 sm kõrged varred väikeste punaste õiekellukestega. Et lehed on madalas puhmas, mõjub väikeste õitega pikk õievars haprana. Õitseb juunist septembrini. Sellel liigil on hulk teisendeid ja erivärvi õitega sorte. Vajab huumusrikast parasniisket mulda ja päikesepaistelist või kergelt varjutatud kasvukohta. Taimede vahekaugus 40 sm. Sobib üksikult või rühmana peenrale, vabakujulisse lillerühma, murusse ning on kaunis lõiklillena. Ilus on habepentstemon tumerohelisel taustal koos sügisastritega või valgeõieliste lilledega, nagu floksid ja jaanikakrad.

Paljundatakse seemnete, jagamise ja rohtsete varspistikutega.

Pojengid *(Paeonia)*, tulikaliste *(Ranunculaceae)* sugukonnast.

Hinnatavad püsililled suurte dekoratiivsete õite ja kaunite läikivate tumeroheliste lehtedega. Eelistavad vähese lubjasisaldusega, sügavalt haritud, sõnniku ja kompostiga väetatud aiamulda ja enamik neist päikesepaistelist kasvukohta. Tuleks hoida aastaid ümberistutamatult samal kohal, sest paljud neist pärast istutamist niipea ei õitse. Soovitatav on kasvu ajal kasta virtsalahusega. Paljundatakse jagamisega, liike ka seemnetega. Pojengid istutatakse 2—5 sentimeetrit juurte ja varte ühtumiskohast sügavamale. Pojenge ei või istutada liiga sügavale, mis võib põhjustada nende vähest õitsemist. Kaunid on pojengid üksiku taime või väikese rühmana murus, tee kõrval, põõsaste ees, majaseina või müüri ees. Võib paigutada ka peenrale teiste lillede kõrvale.

Valgeõieline pojeng *(P. albiflora, sün. P. chinensis)*. On aretatud väga palju liht- ja hinnatavaid täidisõielisi sorte valgete, roosade ja punaste õitega. Õitsevad juunis ja juulis. Kõrgus 60—100 sm. Taimede vahekaugus 80—100 sm, sest pojengid kasvavad aja jooksul toredateks laiadeks põõsasteks.

Varajane pojeng *(P. officinalis)*. Õitseb juunis. Lehed sulglõhised kolme paari sulglehtedega, mis on allküljelt pehmekarvased. Kõr-

Hiigelogaputke sinakashalle õisikuid raamivad terashallid lehed.

gus 60 sm. Taimede vahekaugus 60—70 sm. On valgete, roosade ja punaste täidisõitega sorte: *P. officinalis var. alba plena* (valge täidisõieline) ja *P. officinalis var. rubra plena* (punane täidisõieline).

Kitsalehine pojeng *(P. tenuifolia).* Lehed hästi peenelt lõhestunud, varred pruunikaspunase varjundiga. Õitseb juunis. Õied säravpunased. Talub ka kerget varju. Kõrgus 70 sm. Taimede vahekaugus 80—100 sm. Kaunis on punane täidisõieline *P. tenuifolia fl. pl.* Sobib hästi koos valgeõieliste lilledega, nagu valged pojengid ja ibeerised.

Priimulad ehk **nurmenukud** *(Primula),* nurmenukuliste *(Primulaceae)* sugukonnast.

Suur hulk erineva kuju ja õitega lilli. Võib varjulises kohas asuvasse murusse, plaattee äärde või põõsaste ette moodustada omaette priimulapeenra või vabakujulise rühma. Neid õitseb juba varakevadel, aga pidevalt tekib uusi värvusi ja vorme õitsevaid täiendama ja äraõitsenuid asendama. Sobivad ka rühmana peenra esiäärele, vabakujulisse lillerühma ja on kaunid lõiklilled. Eelistavad poolvarjulist või varjulist kasvukohta ja niiskevõitu huumusrikast savikat mulda. Kasvavad ka täispäikeses ja tavalises aiamullas, kui see pole liiga kuiv.

Paljundatakse jagamise ja seemnetega. Priimulate eluiga on 3—5 aastat. Seepärast on soovitatav suuri puhmaid 3—5 aasta tagant jagada ja istutada uuele kohale.

Varretu priimula (*P. acaulis,* värviline tahvel XXXVII, 2). Üks esimestena õitsevaid priimulaid. Lehed igihaljad. Lühikestel hulgalistel õievartel ühekaupa suured valged, kollased, oranžid, sinised, lillad, roosad ja punased õied. Õitseb väga rikkalikult aprillist juulini. Kõrgus 10 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Kaunis rühmana varjulises kohas põõsaste ees või aianurgas koos teiste kevadel õitsevate lilledega või omaette õievärvide järgi rühmitatult. Sobib ka peenra esiäärele.

Kõrvikpriimula *(P. auricula).* Paksud, siledad, läikivad, helerohelised, igihaljad, veidi mõlaja kujuga lehed. Õied hele- kuni peaaegu mustjaslillad, roosad ja punased. Nad kinnituvad 10- kuni 12-kaupa õisikusse. Õitseb aprilli lõpust juuni alguseni. Kõrgus 10—20 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Erandina teistest eelistab päikesepaistet, aga kasvab ka kerges varjus, sobiv on õhurikas kasvukoht ning kerge lubjarikas muld.

Hambulislehine priimula (*P. denticulata,* värviline tahvel XXXVII, 4). Lehtedest üle ulatuvad pikkadel vartel asuvad kerakujulised õisikud väikeste lillade, roosade või valgete õitega. Õitseb aprilli lõpust juuni keskpaigani. Kõrgus 30 sm. Taimede vahekaugus 25 sm.

Meie niitudel õitseb hambulislehise priimulaga sarnanev, aga väiksema õisikuga päästusilm *(P. farinosa).*

Kõrge priimula (*P. elatior*, värviline tahvel XXXVII, 1). Jõulistel vartel suured, õrnad, veidi longus õisikud. Õied kollased, valged, punased või roosad. Õitseb mais ja juunis. Kõrgus 20 sm. Eelistab varju või poolvarju ja niiskemat mulda, kuid lepib ka hariliku aiamullaga. Sobib samuti nagu varretu priimula peenra esiäärele, vabakujulisse lillerühma ja lõiklilleks.

Roosa priimula (*P. rosea*, värviline tahvel XXXVII, 3). Lehed väikesed, läikivad. Nendest üle tõusevad jõulised varred, mis lõpevad sarikasse koondunud hulgaliste väikeste roosade õitega. Õitseb aprillis ja mais. Kõrgus 10 sm. Taimede vahekaugus 15 sm. Eelistab varjulist või poolvarjulist niiskema huumusmullaga kasvukohta, kuid lepib ka hariliku aiamullaga. Sobib rühmana veekogu äärde ja põõsaste ette, aga ka peenrale või vabakujulisse lillerühma.

Florinda priimula (*P. florindae*). Lehed südajad, hambulise servaga. Üle lehtede ulatuvad kõrged jõulised õievarred, mis lõpevad hulgaliste väikeste alaspidi hoiduvate väävelkollaste õitega. Õitseb juulist septembrini. Kõrgus 80 sm, taimede vahekaugus 30 sm. Eelistab niiskemat varjulist või poolvarjulist kasvukohta. Sobib veekogude äärde, varjulisse kohta vabakujulisse lillerühma ja peenrale.

Littoni priimula (*P. littoniana*). Kitsad, veidi kokkukeerdunud lehed paiknevad rosetina. Tugev püstine õievars lõpeb pikliku õiekobaraga, mille järjekorras altpoolt ülespoole avanevad õied on hele-lillakaspunased; õiepungad on punased. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 60 sm, taimede vahekaugus 20 sm. Kasvab päikesepaistel ja poolvarjus kuivemas lubjarikkas või ka harilikus aiamullas. Sobib rühmana peenra esiäärele ja vabakujulisse lillerühma.

Juulia priimula (*P. juliae*). Üsna madal, polstrisarnane. Igihaljad peaaegu ümmargused rohelised lehed tiheda puhmana, mille kohal säravad väikesed tähekujulised sirelililad või roosad õied. Õitseb aprillis ja mais. Kõrgus 10 sm. Taimede vahekaugus 15 sm. Kasvab päikesepaistel ja poolvarjus, ei talu aga liiga kuiva kasvukohta. Võib paigutada suurema rühmana peenrale või vabakujulisse lillerühma.

Harilik nurmenukk (*P. veris sün. officinalis*). Kollaseõieline kodumaine taim. Õied lõhnavad, õisikud enamasti longus. Õitseb mais ja juunis. Temast on aretatud hulk aedvorme kollaste, oranžide ja punakate õitega. Kõrgus 15—25 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Sobib suuremasse looduslikku aiaossa rühmana või koos teiste priimulatega murusse.

Põisrohud (*Silene*), nelgiliste (*Caryophyllaceae*) sugukonnast.

Madalad, enamasti polstrit moodustavad taimed. Vajavad päikesepaistelist kasvukohta ja eelistavad kergemat mulda, kuid lepivad ka hariliku

Istekoha kõrval newmanni päevakübar.

aiamullaga. Sobivad päikeseküllasele kuivale nõlvale, kivide kõrvale, rühmana peenra esiäärele ja vabakujulisse lillerühma.

Paljundatakse seemnete ja jagamisega.

Varretu põisrohi *(S. acaulis)*. Õied valged. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 5—15 sm. Taimede vahekaugus 20 sm.

Šafta põisrohi *(S. schafta)*. Murusarnane taim, meenutab eemalt vaadates kanarbikku. Lehed igihaljad. Õied lillakasroosad. Õitseb juulis ja augustis. Kõrgus 10—20 sm. Taimede vahekaugus 20 sm.

Päevakübarad *(Rudbeckia)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Enamasti suured, põõsasarnased, sirgete vartega liht- või täidisõielised püsililled. Kasvavad päikesepaistel harilikus aiamullas. Sobivad üksikult või rühmana peenrale, vabakujulisse lillerühma ja on kaunid lõiklilled.

Paljundatakse seemnete ja jagamisega.

Harilik päevakübar *(R. laciniata)*. Vana tuntud maa-aedade lill. Kollased kerajad täidisõied meenutavad daaliaõisi. Õitseb augustis ja septembris. Kõrgus 100—200 sm. Taimede vahekaugus 40 sm. Sobib üksi-

kult või rühmana aia piirde kõrvale, põõsaste ette, hekkide ja müüride ette ning veekogude äärde. Et ta on kõrge, tuleb paigutada peenral tahapoole. On ka kaunis ja kaua säiliv lõiklill.

Newmanni päevakübar *(R. newmannii).* Õied kollased tumepruuni etteulatuva keskosaga. Õitseb juulist oktoobrini. Kõrgus 50—60 sm. Taimede vahekaugus 30 sm. Sobib üksikult või rühmana peenrale ja vabakujulisse lillerühma ning on kaunis lõiklill. Naabriteks võiksid olla aubrieetsiad, iirised, kannikesed ja harilik päevakübar.

Punane päevakübar *(R. purpurea).* Õied lillakaspunased. Õitseb juulist septembrini. Kõrgus 30—70 sm. Taimede vahekaugus 30 sm. Sobib nagu eelminegi peenrale ja vabakujulisse lillerühma. Naabriteks võiksid olla valgeõielised floksid, jaanikakrad, kipslilled ja mitmevärvilised sügisastrid.

Päevaliiliad *(Hemerocallis),* liilialiste *(Liliaceae)* sugukonnast.

Kasvavad harilikus aiamullas, kuid eelistavad niiskemat mulda ja poolvarju päikesepaistele. Jätta vähemalt 6—7 aastaks ümberistutamatult samale kasvukohale, sest hästi suure üksiktaimena on ta eriti huvitav. Võib paigutada ka väikese rühmana. Sobib murusse, veekogude äärde, puude alla, põõsaste ette, peenrale, kus naabriteks võiksid olla iirised, kukekannused ja pentstemonid.

Paljundatakse jagamise ja seemnetega.

Helekollane päevaliilia *(H. citrina).* Õitseb juulis ja augustis. Suured helekollased õied. Kõrgus 60 sm. Taimede vahekaugus 60 sm.

Kollane päevaliilia *(H. flava).* Õied lõhnavad, kollased, enamasti rippuvad. Õitseb juulis. Kõrgus 80 sm. Taimede vahekaugus 60 sm.

Oranž päevaliilia *(H. fulva).* Õitseb juulis. Õied lõhnata, suured, väljastpoolt kollased, seest oranžid, pruuni südamikuga. Kõrgus 75—100 sm. Taimede vahekaugus 60 sm.

Aed-päevaliilia *(H. hybrida).* Õied kollased või oranžikaskollased. Kõrgus kuni 100 sm. Õitseb juulis.

Ramondiad *(Ramondia),* gesneerialiste *(Gesneriaceae)* sugukonnast.

Ramondia *(R. pyrenaica, sün. R. myconi).* Laiad tumerohelised igihaljad lehed madala kodarikuna maapinnal. Nendest üle ulatuvad rohkearvulised sinakaslillad õied. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 10—12 sm. Taimede vahekaugus 15 sm. Vajab niiskepoole mulda. On hinnatav kauni taimena kivide vahel, kivilõhedes ja varjulisel ning poolvarjulisel kohal, isegi põhjanõlval. Sobib ka peenrale.

Paljundatakse seemnete ja lehtpistikutega ning (ettevaatlikult) jagamisega.

Raudrohud *(Achillea),* korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Rikkalikult õitsevad vähenõudlikud püsililled. Nägusad rühmana peenral ja vabakujulises lillerühmas; kauasäilivad lõiklilled.

Paljundatakse jagamise, rohtsete varspistikute ja seemnetega.

Hõbedalehine raudrohi *(A. argentifolia).* Lehed hallikasrohelised, õied kollased. Õitseb juunist augustini. Kõrgus 25—30 sm. Taimede vahekaugus 20—25 sm. Vajab kuivemat mulda. Kasvab ka kivide vahel.

Võsa-raudrohu täidisõieline teisend *(A. ptarmica var. lingulosa fl. pl.).* Tihedalt täidetud lumivalged õied. Õitseb juulist külmadeni. Kõrgus 50—60 sm. Taimede vahekaugus 30 sm. Kasvab harilikus aiamullas päikesepaistel ja kerges varjus. Meeldiv on roosade või punaste flokside kõrval.

Seebililled *(Saponaria),* nelgiliste *(Caryophyllaceae)* sugukonnast.

Kaunid helepunaste, roosade või valgete õitega püsililled. Nende juuri on kasutatud seebi aseainena, sellest ka nimetus — seebililled. Kasvavad päikesepaistel.

Paljundatakse jagamise, rohtsete varspistikute ja seemnetega.

Harilik seebilill *(S. officinalis).* Põõsataoline, püstise kasvuga, lõhnavate roosakasvalgete tihedate õitega taim. Kaunid on tema punaste, roosade ja valgete täidisõitega vormid. Õitseb juulist septembrini. Kõrgus 40—80 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Eelistab päikesepaistet, kasvab nii niiske- kui ka kuivavõitu huumusrikkas mullas. Sobib üksikult ja rühmana peenrale ja vabakujulisse lillerühma. On kaunis lõiklill.

Basiilikalehine seebilill *(S. ocymoides).* Väikeste igihaljaste roheliste lehtede ja lamanduvate vartega polstertaim, mis kattub suure hulga helepunaste, roosade või valgete õitega. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 15—20 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Eelistab päikesepaistet ja kuivemat mulda. Sobib müüridele kivide vahele ning peenra või vabakujulise lillerühma esiäärele.

Sinililled *(Hepatica),* tulikaliste *(Ranunculaceae)* sugukonnast.

Sinilill (*H. nobilis,* värviline tahvel XXX, 4). Kasvab meil looduslikult. Õitseb varakevadel, siis kui kohati on veel lund. Õied tumesinised, harvemini roosad või valged. Kõrgus 10 sm. Taimede vahekaugus 15 sm. On aretatud täidisõielisi teisendeid. Eelistab varju või poolvarju ja niiskevõitu mulda, kuid lepib ka hariliku aiamullaga. Kuiva mulla korral tuleb lisada lehe- ja turbamulda. Jätta pikemaks ajaks samale kasvukohale, sest sinilill ei talu iga-aastast ümberistutamist. Sobib varjutaimena suurema rühmana murusse puude alla ja põõsaste äärtele või vabakujulisse lillerühma. Naabriteks võiksid olla valgeõieline ülane, kopsurohud, kannikesed, kuutõverohud ja lõokannused.

Paljundatakse jagamisega.

Tradeskantsiad *(Tradescantia)*, kommeliiniliste *(Commeliniaceae)* sugukonnast.

Virgiinia tradeskantsia *(T. virginiana)*. Lehed sarnanevad pilliroolehtedega. Õitel kolm õielehte, mis on värvuselt sinised, lillad, punased või valged. Õitseb juulist septembrini. Kõrgus 30—50 sm. Taimede vahekaugus 40 sm. Kasvab päikesepaistel ja poolvarjus, kuid eelistab niiskemat mulda, kusjuures püsivat niiskust hästi ei talu. Sobib rühmana veekogu äärde ja aia poolvarjulisse kohta, vähem peenrale.

Paljundatakse jagamise ja seemnetega.

Vaagid *(Inula)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Aedvaak *(I. glandulosa)*. Lehed rohelised, piklikud. Õied helekollased. Õitseb juunist septembrini. Kõrgus 40—50 sm. Taimede vahekaugus 20 sm. Kasvab harilikus aiamullas. Sobib rühmana peenrale ja vabakujulisse lillerühma. Naabriteks võivad olla kukekannused, kurekellad, käokingad, mailased ja maranad.

Paljundatakse jagamise ja seemnetega.

Varsakabi *(Caltha)*, tulikaliste *(Ranunculaceae)* sugukonnast.

Harilik varsakabi *(C. palustris)*. Tuntud niisketel niitudel ja heinamaadel kollaseõielise varakevadel õitseva lillena. Aedades kasvata-

Aed-õnnehein.

takse täidisõielist aedvormi *C. palustris fl. pl.*, mis õitseb aprillis ja mais. Kõrgus 15—25 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Kasvab niiskes mullas päikesepaistel ja poolvarjus. Sobib üksikult või rühmana veekogude äärde või niiskesse aiaossa.

Paljundatakse jagamisega.

Ängelheinad *(Thalictrum)*, tulikõieliste *(Ranunculaceae)* sugukonnast.

Kasvavad päikesepaistel ja varjus. Eelistavad sügavalt haritud niiskevõitu huumusmulda. Võib paigutada üksikult või väikese rühmana põõsaste ette murusse ja varjulisse kohta vabakujulisse lillerühma, vähem sobivad peenrale.

Paljundatakse jagamise ja seemnetega.

Väike ängelhein *(T. adiantifolium)*. Kauni lehestikuga püsilill. Õied rohekaskollased. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 70 sm. Taimede vahekaugus 40 sm.

Hiina ängelhein *(T. dipterocarpum)*. Hargnevate varte küljes väikesed rohelised lehed. Varte tippudes suured õrnad õisikud. Õied helelillad. Õitseb juulist septembrini. Kõrgus 60—80 sm. Taimede vahekaugus 50 sm. Kasvab päikesepaistel või poolvarjus harilikus aiamullas.

Õnneheinad *(Erigeron)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Õied sarnanevad astriõitega, erinevad neist aga selle poolest, et enne puhkemist ripuvad alaspidi. Õnneheinad vajavad päikesepaistelist kasvukohta ja mitte liiga märga mulda. Sobivad väikese rühmana või üksikult peenrale, vabakujulisse lillerühma ja lõiklilleks. Naabriteks võiksid olla astilbed, aubrieetsiad, hüatsindid, kannikesed ja lupiinid.

Paljundatakse jagamise, seemnete ja rohtsete varspistikutega.

Alpi õnnehein *(E. alpinum)*. Lehed rohelised, õied kahvatulillad, õitseb juunist septembrini. Kõrgus 25—35 sm. Taimede vahekaugus 30 sm.

Aed-õnnehein *(E. hybridus)*. Lehed pikad, kitsad, läikivad, tumerohelised. Õied sinised, lillad, valged ja roosad. Kõrgus 70 sm. Taimede vahekaugus 30 sm.

Eriline õnnehein *(E. speciosus)*. Lehed hallikasrohelised, õied lillakassinised. Kõrgus 40—70 sm.

Ülased ehk **anemoonid** *(Anemone)*, tulikaliste *(Ranunculaceae)* sugukonnast.

Kõiki anemoone paljundatakse jagamise ja seemnetega.

Tahvel XXXV — Kivirikud (püsililled): *1, 2* ja *3* murujas kivirik (*1* — *Saxifraga caespitosa* «Triumph», *2* — *S. caespitosa* «Purpurteppich», *3* — *S. caespitosa* «Schneeteppich»), *4* — hübriidkivirik *(S. hybrida)*, *5* — harkjas kivirik *(S. trifurcata)*, *6* — ümaralehine kivirik *(S. rotundifolia)*, *7* — varjukivirik *(S. umbrosa)*, *8* — kobarkivirik *(S. aizoon)*, *9* — püramiidkivirik *(S. cotyledon)*.

1
2
3
4
5
6
7
8
9

8
8
5
6
7
4
2
3
1
3

Võsaülane *(A. nemorosa).* Kasvab meil looduslikult ja muudab metsaservad aprillis ja mais oma lumivalge õitevaibaga elavaks. Taime kõrgus 20 sm. Taimede vahekaugus 15 sm. Eelistab poolvarjulist või varjulist kasvukohta ja huumusrikast niiskemat pinnast. Sobib koos sinililledega ja kopsurohtudega varjulisse kohta pinnakatteks puude alla või põõsaste ette murusse.

Metsülane *(A. silvestris).* Kasvab looduslikult paekallastel ja loopealsetel. Õitseb mais ja juunis. Õied valged, siidikarvased, lõhnavad. Kõrgus 30—40 sm. Taimede vahekaugus 25 sm. Esineb ka täidisõieline variant. Talub poolvarju ja eelistab kerget kuivemat lubja- ja huumusrikast mulda, kuid kasvab ka harilikus aiamullas. Sobib rühmana murusse, koos sõnajalgadega kivide kõrvale, puude ja põõsaste ette.

Jaapani ülane *(A. japonica).* Lehed tumerohelised, meenutavad sõstralehti. Õied valged, alt lillaka varjundiga, roosad, punased, lillad ja helesinised. Õitseb augustist külmadeni. Kõrgus 50—80 sm. Taimede vahekaugus 30 sm. Eelistab niiskemat huumusrikast mulda ja kasvab nii päikesepaistel kui ka poolvarjus. Sobib peenrale üksikult või väikese rühmana madalate taimede vahele või ka kõrgemate (aedfloksid) kõrvale. Võib paigutada ka üksikult või suurema rühmana põõsaste ette.

Paljundatakse seemnete, jagamise ja juurpistikutega.

2. Üheaastased lilled

Üheaastased lilled on värviküllased ja kiire kasvuga. Nende eluiga kestab kevadest sügiseni. Igal aastal tuleb neid seemnest uuesti külvata ja esimeste öökülmadega nad hävivad. Tihti kasvavad nad ise mahavarisenud seemnetest ja jäävad umbrohuna aeda pikemaks ajaks. Sellised on näiteks kilbirohi, magunad ja saialill. Aedades kasvatatakse üheaastaste lilledena ka meie karmi talve mittetaluvaid lõunamaise päritoluga püsililli (begooniad, imikad, kuldlilled, kilbirohud, lõvilõuad, petuuniad ja tähtpead).

Adoonised *(Adonis),* tulikaliste *(Ranunculaceae)* sugukonnast.

Sügisadoonis *(A. annua sün. A. autumnalis).* Kreeka mütoloogia kohaselt tärkasid need lilled haavatud Adonise verest. Ja tõepoolest on

---

Tahvel XXXVI — Püsililled: *1* ja *2* — tšiili mõõl *(Geum chiloense var. flore pleno, 1* — «Mrs. Bradshaw», *2* — «Lady Stratheden»), *3* — kõrge priimula *(Primula elatior), 4* — lõhnav kannike *(Viola odorata), 5* — hiina kukekannus *(Delphinium chinense), 6* — padjandfloks *(Phlox subulata* «Põhjatar»*), 7* — arkwrighti käokann *(Lychnis arkwrightii), 8* — põõsasjas kuningakepp *(Oenothera fruticosa).*

enamikul liikidel, nende hulgas sügisadoonisel, õied veripunased. Kujult sarnanevad sügisadoonise õied aedanemooni õitega, igal õielehel on tipul aga must täpp. Kõrgus 40—50 sm. Õitseb juulist septembrini, kasvab soojal päikesepaistelisel kohal. Sobib rühmana peenrale.

Aprillis või septembris kasvukohale külvatud taimed harvendatakse 10—20-sentimeetristele vahekaugustele.

Arktootised *(Arktotis)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Suur arktootis *(A. grandis)*. Pikavarreliste hõbevalgete õite kahvatulilla keskosa on ümbritsetud kuldse äärisega. Õitseb juulis ja augustis. Õied on avatud ainult päikesepaistel. Kõrgus 50—70 sm. Eelistab päikesepaistelist kasvukohta ja kuivavõitu lubjarikast mulda. Sobib rühmana peenrale ja lõiklilleks.

Aprilli algul poolsooja lavasse või kasvuhoonesse külvatud ja pikeeritud taimed istutatakse kasvukohale 25-sentimeetriste vahekaugustega.

Astrid *(Callistephus)* korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Hiina aster *(Callistephus chinensis)*. On aretatud väga palju liht- ja täidisõisikulisi hiina astri sorte. Neid on igat värvi õitega ning mitmesuguste õisikutega. Nende kõrgus algab 15 sentimeetrist ja lõpeb 100 sentimeetriga. Varajased sordid õitsevad juba juuli algul, kuna kõige hilisemad hakkavad õitsema alles augusti lõpul. Vajavad päikesepaistelist kasvukohta ja kobedat komposti ning kõdusõnnikuga väetatud mulda. Hoiduda tuleb aga värskest sõnnikust ja liigsest mineraal-lämmastikväetisest. Sobivad rühmadena peenrale teiste lillede vahele. Sealjuures võib paigutada ka erinevat värvi astrirühmi kõrvuti. Astritega võib asendada ka varem äraõitsenud üheaastasi lilli. Madalaid astreid võib tarvitada üheaastaste lillede peenra piirdetaimestuseks. Astrid on hinnatud lõiklilled.

Märtsi algul või aprillis kasvuhoonesse, poolsooja lavasse või tuppa kastidesse külvatud taimed pikeeritakse 5 sm vahekaugustega kastidesse siis, kui nad on umbes tollipikkused. Mai lõpul pikeeritakse nad tagavarapeenrale ja sealt hiljem kasvukohale, kus nende vahekauguseks jäetakse madalatel sortidel 20, keskmistel 25—30 ja kõrgetel sortidel 35—40 sm.

Begooniad *(Begonia)*, begoonialiste *(Begoniaceae)* sugukonnast.

Pidevalt õitsev begoonia *(B. semperflorens)*. Värviküllaste õitega Lõuna-Ameerika troopikaalal vabalt looduses kasvav püsilill. Meil on ta külmaõrn ja teda kasvatatakse üheaastasena. Õied on valged, roosad ja punased. Õitseb maist kuni öökülmadeni. Kõrgus 20—40 sm. Sobib rühmana peenrale. Meeldivalt mõjub helesinise nemeesia kõrval. Sobib ka rõdukastidesse ja pottidesse.

Paljundatakse seemnete või pistikutega. Seemned külvatakse mullaga katmata jaanuari lõpul või veebruaris soojas kasvuhoones turba- ja lehemulla segusse. Pikeeritud taimi varjutatakse päikese eest kuni õiepungade tekkimiseni. Taimede vahekaugus kasvukohal on 15—20 sm.

Daaliad *(Dahlia)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

K ä ä b u s d a a l i a *(D. hybrida)*. Daaliad on küll püsililled, kuid lihtõisikulist kääbusdaaliat kasutatakse ka üheaastase lillena. Õied on valged, kollased, roosad, hele- ja tumepunased, lillad ja oranžid. Õitseb juunist sügiseste öökülmadeni. Kõrgus 30—60 sm. Vajab päikest ja rammusat mulda. Õitsenud õisikute kõrvaldamine koos vartega kutsub esile uue tugeva õitsemise. Daaliatest võib moodustada omaette peenra, neid võib paigutada madala hekina tarbe- ja eluaia vahele, rühmadena üheaastaste lillede peenrale ja neid võib kasutada lõiklilledena.

Külvatakse aprilli algul poolsooja lavasse või tuppa kastidesse ja pärast öökülmade möödumist istutatakse pikeeritud taimed kasvukohale, vahekaugusega 40 sm. Kääbusdaalia juurmugulaid võib talvel säilitada nagu teistegi daaliate juurmugulaid.

Eššoltsiad *(Eschscholtzia)*, magunaliste *(Papaveraceae)* sugukonnast.

E š š o l t s i a ehk e l d u *(E. californica*, värviline tahvel XXXIX, 1). Suured säravalt valged, kreemid, kollased, oranžid, pruunikaspunased, punased ja roosad õied. Pilves ilmaga õied sulguvad, päikesepaistel avanevad uuesti. Õitseb juunist septembrini. Kõrgus 30—40 sm. Vajab päikesepaistet, ei nõua eriti rammusat mulda. On meeldiv rühmana peenral. Hästi mõjuvad omavahel kõrvuti erineva värvusega eššoltsiarühmad, kusjuures kollase ette võiks paigutada kolmevärvilise kassitapu. Sobib ka pinnakatteks noorte, äsja istutatud püsililled vahele. Varajasema õitsemise saamiseks külvatakse kasvukohale sügisel, oktoobris; võib külvata ka kevadel, mais, või pikemaks õitsemisperioodiks mõlemal ajal. Istutamist ei talu. Taimed harvendatakse vahekaugusega 20—25 sm.

Floksid ehk **leeklilled** *(Phlox)*, siniladvaliste *(Polemoniaceae)* sugukonnast.

S u v i f l o k s ehk s u v i - l e e k l i l l *(P. drummondii)*. Nii nagu püsifloksid, nii on ka üheaastased floksid kaunid ja õiterikkad. Õied valged, roosad, punased ja kollased; õied katavad täielikult lehestiku. Õitseb juuni lõpust külmadeni. Kõrgus 40—50 sm. Eriti meeldiv on madalakasvuline *P. drummondii var. nana compacta* (värviline tahvel XL, 1). Kõrgus 20—25 sm. Suvifloks eelistab päikesepaistet, on tundlik külma ja vihma vastu, kuid kuivaga vajab küllaldast kastmist. Sobib kasvatada kuivemas toitaineterikkas mullas. Sobib rühmadena üheaastaste lillede peenrale, kus kollakasroosa suvifloksi naabriteks võiksid olla helesiniseõieline nemeesia, salulill, imikas või segavärviline viskaaria. Tume-lillakasroosat floksi

võib paigutada kõrvuti valgeõielise raudürdi, valgeõielise kilbirohu või helesiniseõielise salulillega. Suvifloks sobib ka madalate püsililledе vahele ja on meeldiv lõiklill.

Külvatakse aprilli algul tuppa kastidesse, poolsooja lavasse või kasvuhoonesse. Taimede vahekaugus kasvukohal on 20—30 sm.

Ibeerised *(Iberis)*, ristõieliste *(Cruciferae)* sugukonnast.

Vajavad päikesepaistelist kasvukohta ja kergevõitu huumusrikast mulda. Sobivad rühmadena peenrale ja peenra piirdetaimestuseks. Võib paigutada ka madalate püsililledе vahele ja kasutada lõiklillena.

Ibeerised külvatakse peenrale kevadel või sügisel. Taimede vahekauguseks jäetakse harvendamisel 15 sm. Õitsenud õite kõrvaldamine pikendab õitsemist.

Kroonjas ibeeris *(I. coronaria)*. Õied valged, pikkades õisikutes. Õitseb juunist augustini. Kõrgus 30 sm.

Sarikibeeris *(I. umbellata)*. Õisikud lühikesed, õied sarikas, eelmise liigi omadest väiksemad, valged, roosad ja lillad. Õitseb juunis, juulis ja augusti algul. Kõrgus 25 sm.

Imikad *(Anchusa)*, kareleheliste *(Boraginaceae)* sugukonnast.

Kapi imikas *(A. capensis)*. Lõosilmaõisikule sarnanev säravsinine õisik on südamikust nõrgalt roosa. Õitseb juulist öökülmadeni. Kõrgus 40—45 sm. Kasvab harilikus aiamullas. Sobib rühmana peenrale. Loodus-likus kasvukohas on ta püsilill, aga kuigi ta meil jääb külmaõrnaks, võib hinnata teda ta õite meeldiva kuju ja värvuse tõttu meie püsililledе ja üheaastaste lillede kõrval.

Külvatakse aprilli lõpul lavasse, tuppa kastidesse või mai algul otse peenrale. Võib kasvatada ka kaheaastasena; siis külvatakse ta juuli lõpul või augustis kasvukohale. Taimede vahekauguseks jäetakse 20—25 sm.

Jaanikakrad *(Chrysanthemum)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Üheaastased jaanikakrad on väga kirevad ja kergesti kasvatatavad lilled. Kõigi õitel on sarnane kuju, aga väga erinev värvus. Kasvavad päikesepaistel huumusrikkas aiamullas. Sobivad rühmadena peenrale ja lõiklilleks.

Külvatakse kas kohe avamaale või varajasemaks õitsemiseks aprilli keskel poolsooja lavasse või tuppa kastidesse.

Paatjas jaanikakar (*C. carinatum*, värviline tahvel XXXIX, 4). Tume-lillakaspunase südamiku ümber, mille moodustavad putkõied, valged, kollased, oranžid, helelillad või punased keelõied. Õitseb juuli algusest öökülmadeni. Kõrgus 60—80 sm. Taimede vahekaugus 30 sm. Kaunis erinevates värvustes rühmadena.

Kroonjas jaanikakar *(C. coronarium)*. Õied valged, kollased

ja pruunid. Õitseb juunist öökülmadeni. Kõrgus 90—120 sm. Taimede vahekaugus 40 sm. Eriti meeldiv on täidisõieline vorm.

Kassitapud *(Convolvulus)*, kassitapuliste *(Convolvulaceae)* sugukonnast.

Kolmevärviline kassitapp (*C. tricolor*, värviline tahvel XL, 2). Õied avatud ainult kuiva päikesepaistelise ilmaga. Õitseb juunist sügiseni. Kõrgus 30—40 sm. Kasvab päikesepaistel lubjarikkas aiamullas. Sobib suurema rühmana peenrale kollase-, roosa-, helelilla-, või valgeõieliste taimede kõrvale (kollaseõielised eššoltsiad ja peiulilled, mitut värvi paatjas jaanikakar ning pruudisõlg ja valge aster).

Seemned külvatakse kasvukohale kevadel mais või sügisel. Harvendamisel jäetakse taimede vahekauguseks 25—30 sm.

Kilbirohud *(Alyssum)*, ristõieliste *(Cruciferae)* sugukonnast.

Kilbirohi *(A. maritimum)*. Antiikajal kasutati seda taime marutaudi ravimina, sellest ka tema kreekakeelne nimetus. Meie vabariigist lõuna pool on sageli püsik, kuid meie aedades kasvatatakse teda tavaliselt üheaastasena. Ta on 10—20 sm kõrge. Õitseb juunis ja juulis. Õied valged või lillad, meelõhnalised. Eelistab kergemat, kuid niisket mulda. Parim ääretaim ja kõrgematele lilledele suurepärane alustaim, kuid on kaunis rühmana ka madalate lillede vahel peenral, vabakujulises lillerühmas, trepi kõrval ja kivilõhedes.

Seemned külvatakse kasvukohale (ka kivide vuukidesse ja kivilõhedesse) septembris või mai esimesel poolel. Sageli levib isekülvi teel. Taimede vahekauguseks jäetakse 10—15 sm. Õitsenud õisikute kõrvaldamine koos õievartega pikendab õitsemist.

Kipslilled *(Gypsophila)*, nelgiliste *(Caryophyllaceae)* sugukonnast.

Kaunis kipslill *(G. elegans)*. Õrna ehitusega taim. Peened rohekashallid lehed paistavad vaevalt välja. Peentel vartel õrnad, väikesed, tihedalt taimi katvad valged, kahvaturoosad või roosakaspunased õied. Õitseb juulis ja augustis. Kõrgus 30—50 sm. Peenras väga ilus vahetaim tugevavärviliste ja kompaktsete õitega taimedele (punaseõielised astrid, lõvilõuad). On ka meeldiv lõiklill.

Külvatakse kevadel, mais, päikesepaistelisele kuivemale kasvukohale. Harvendamisel jäetakse taimede vahekauguseks 10 sm.

Klarkiad *(Clarkia)*, pajulilleliste *(Onagraceae)* sugukonnast.

Laia värviskaalaga õite ja hõlpsa kasvatamise tõttu populaarsed taimed. Õitsevad juuli algusest septembrini. Eelistavad kuivemat hästi väetatud mulda, kuid kasvavad ka harilikus aiamullas. Sobivad rühmana peenrale, vabakujulistesse lillerühmadesse ja on kaunid lõiklilled.

Külvatakse kasvukohale septembris või mai algul. Harvendamisel jäetakse taimede vahekauguseks 20—25 sm.

Elegantne klarkia *(C. elegans fl. pl.)*. Roosad, punased, lillad ja valged täidisõied. Kõrgus 40—60 sm. Et taimed kasvaksid põõsasarnaseks ja mitte liiga kõrgeks, kärbitakse noortel taimedel latvu, nii et taim jääks 12 sm pikaks. Sel juhul kattub taim tihedate õitega.

Kaunis klarkia *(C. pulchella fl. pl.)*. Roosad, lillad ja valged täidisõied. Kõrgus 30—45 sm. Ei talu märga mulda.

Kukekannused *(Delphinium)*, tulikaliste *(Ranunculaceae)* sugukonnast.

Nagu püsik-kukekannused, nii on ka üheaastased kukekannused väga värvirikkad ja kaunid. Neid on madalaid, kõrgusega ainult 20 sm, keskmise kõrgusega ja kuni 110 sm kõrgeid. Õied esinevad kõigis värvitoonides peale kollase ning varieeruvad paljudes värvinüanssides. Vajavad päikesepaistet ja huumusrikast niiskemat savikat mulda. Nägusad rühmana peenral ka püsililledе vahel ja lõiklillena. Seemned idanevad aeglaselt, seepärast külvatakse neid kasvukohale sügisel, oktoobris. Neile sobiv idanemistemperatuur on 2—5° C. Võib külvata ka varakevadel. Idanemisaeg 2—3 nädalat. Taimed ei talu ümberistutamist.

Aed-kukekannus *(D. ajacis)*. Tugevad, püstised, kitsa lehestikuga ümbritsetud varred lõhnavate pikkade tihedate küünlakujuliste õisikutega. Õied varieeruvad sinisest roosa ja valgeni. Taimede vahekaugus kasvukohal on 15—20 sm. Õitseb juunist septembrini. Meeldivalt mõjuvad tema roosa, lilla, helesinine ja ka valge rühm omavahel kõrvuti, hästi sobivad nad ka mitut värvi õitega raudürdi ja roosaõieliste lilledega.

Põld-kukekannus *(D. consolida)*. Hargneva kasvuga, õisi eelmisest vähem ja need asetsevad üle taime laiali, enamasti lillad. Õitseb augustist ööкülmadeni. Taimede vahekaugus 30—40 sm.

Kuldlilled *(Dimorphoteca)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Karikakraõiele sarnanevate säravate õitega rikkalikult õitsevad taimed. Õitsevad juunist septembri alguseni. Kõrgus 30—40 sm. Eelistavad päikesepaistelist kasvukohta ja kuivemat kergemat mulda, kuid kasvavad ka harilikus aiamullas. Sobivad rühmadena peenrale ja on meeldivad lõiklillena.

Külvatakse kasvukohale mais, harvendatakse vahekaugusele 20—25 sm.

Hübriid-kuldlill *(D. hybrida)*. Õied varieeruvad valgest kollase ja oranžini. Meeldivalt mõjub omavahel kirju rühmana ja kõrvuti kõigi oranži- ja kollaseõieliste taimedega.

Oranž kuldlill *(D. aurantica)*. Õrnad oranžist säravkollaseni varieeruvad õied. Võiks kõrvutada helekollase- ja lillaõieliste taimedega.

Vihma ennustav kuldlill *(D. pluvialis)*. Õied lumivalged, kitsa lilla ringiga kollase südamiku ümber. Õhtul ja vihma eel õied sulguvad.

Lehtertapud *(Ipomoea)*, kassitapuliste *(Convolvulaceae)* sugukonnast.

Purpurpunane lehtertapp *(I. purpurea)*. Üks ilusamaid üheaastaseid vääntaimi. Temas on säilinud veel troopikalist kasvujõudu ja ta lehterjates õites värvitoredust, mis on omane lõunamaataimedele. Suured õied nüansseeruvad sinistes, lillakassinistes, valgetes ja punastes toonides ning värvitriipudes. Õiepõhi valge. Õitseb juulist öökülmadeni. Iga õis säilib ühe päeva. Lehed südajad. Taim kasvab kuni 3 m kõrgeks. Sobib päikesepaistelistele seintele, terrassidele, rõdudele, võrestikele, müüridele ja plankude katteks. Toestamiseks vertikaalselt kinnitatud nöörid või traadid kattuvad ruttu tiheda lehestiku ja õitega ning muutuvad nähtamatuks.

Külvatakse mais kasvukohale või aprillis tuppa või lavasse pottidesse, et istutamisel juuri ei vigastataks. Vajab rohkesti päikest, huumusrikast, hästi ettevalmistatud ja puujuurteta pinnast ning kastmist. Tugeva, elujõulise kasvu saamiseks ei või taimi liiga tihedalt istutada, vahekauguseks jäetakse 15—20 sm. Korduvalt samal kohal kasvatamise korral tuleb mulda uuendada.

Levkoid *(Matthiola)*, ristõieliste *(Cruciferae)* sugukonnast.

Levkoi *(M. incana)*. Vana kultuurtaim, millest on aretatud palju erineva õievärvuse ja -suurusega aedvorme. Nende kõrgus on 20 kuni 70 sentimeetrit. Lõhnavad liht- ja täidisõied on kas hele- või tumepunased, roosad, helekollased, valged või lillad.

Levkoi eelistab päikesepaistelist kasvukohta ja hästi väetatud ning sügavalt haritud mulda. Sobib rühmadena peenrale. Äraõitsenud levkoisid võib asendada hiljem õitsevate astritega. Hinnatud lõiklill.

Külvatakse aprilli keskel poolsooja lavasse või tuppa pottidesse või kastidesse, kus temperatuur püsib 18—20° C piires. Tärganud taimi kasvatatakse valguse käes ning temperatuuris 12° C. Soojas ruumis kasvavad idulehed pikaks ja taimed võivad haigestuda. Kui idulehed on avanenud, pikeeritakse taimed kohe 4—6-sentimeetristele vahekaugustele. Kui pikeerimine hilineb ja taimed jäävad kauaks tihedalt kasvama, siis kannatavad nad tihti tõusmepõletiku all. Ka pikeerimiseks täidetakse kastid või potid liivaka turbakompostmullaga ja kaetakse pealt 1 sm paksuse eriti liivase mullaga (1 : 1). Selline muld kuivab pealt, kuid altpoolt säilib niiskena. Taimi ei kasteta kunagi siis, kui päike on mulda tugevalt soojendanud, vaid hommikuti, ja ainult siis, kui muld on kuiv. Et muld õhtuks kuivaks ja taimed harjuksid välisõhuga, tuleb lava tugevasti õhustada, sageli isegi päev läbi lahti hoida. Avamaasse on soovitatav istutada väiksemaid taimi, sest suured põevad pärast istutamist kaua. Sooja kevade puhul võib pikeerida ka kohe avamaale. Noored taimed taluvad temperatuuri langust isegi allapoole nulli. Taimede vahekaugus kasvukohal 25 sm.

Seemet saadakse ainult lihtõielistest taimedest, seepärast ei ole täidis-

õieliste protsent kuigi suur. Lihtõielised noored taimed võib pikeerimise eel kõrvaldada. Lihtõielistel on tumeroheline lehevärvus, täidisõielistel aga heleroheline. Täiskasvanud taimedel see vahe kaob. Varajasema külvi korral tuleb värvuse vahe teravamini esile. Et lihtõielisi oleks võimalik teravamalt eraldada, võib taimi pikeerimise eel mõne päeva pimedas hoida, neid päeval paberiga kattes; ööseks tuleb paber ära võtta.

Seaherned *(Lathyrus)*, liblikõieliste *(Papilionaceae)* sugukonnast.

Lillhernes (*L. odoratus*, värviline tahvel XXXIX, 5). Hästi lõhnavate õitega kuni 2 meetrit kõrge rohttaim. Vajab toestamist. Õied roosad, punased, sinised, lillad ja kirjud. Õitseb juulist sügiseni, sest pidevalt ilmub uusi õisi. Kui ei vajata seemneid, tuleb õitsenud õied kõrvaldada, sest muidu nad nõrgendavad asjatult taime.

Vajab päikesepaistelist, sooja, tuulte eest kaitstud kasvukohta ja parasniisket kõdusõnniku, lehe- või turbamulla ning mineraalväetiste ja lubjaga hästi ettevalmistatud mulda. Suve esimesel poolel tuleks paaril korral kasta lahjendatud virtsaga.

Võib kasutada müüridel, seintel, piirdeaia kõrval. Meeldiv lõiklill.

Külvatakse kas aprillis 3- kuni 5-kaupa pottidesse (poolsoojas lavas, kasvuhoones või toas) või mais üksikult või kahekaupa 10—20-sentimeetriste vahekaugustega kasvukohale. Seemned kaetakse umbes 5 sm paksuse mullakorraga. Ettekasvatatud taimi võib kasvukohale istutada siis, kui neil on kolm lehepaari. Tugeva hargnemise tekitamiseks kärbitakse noortel taimedel ladvad.

Lobeeliad *(Lobelia)*, lobeelialiste *(Lobeliaceae)* sugukonnast.

Aedlobeelia (*L. erinus*, värviline tahvel XXXIX, 3). Meeldivat sinist värvilaiku moodustav tihedakasvuline madal, 10—25 sm kõrge taim. On aretatud ka roosa-, punase-, lilla- ja valgeõielisi sorte. Õitseb juunist sügiseni. Kasvab päikesepaistel harilikus aiamullas.

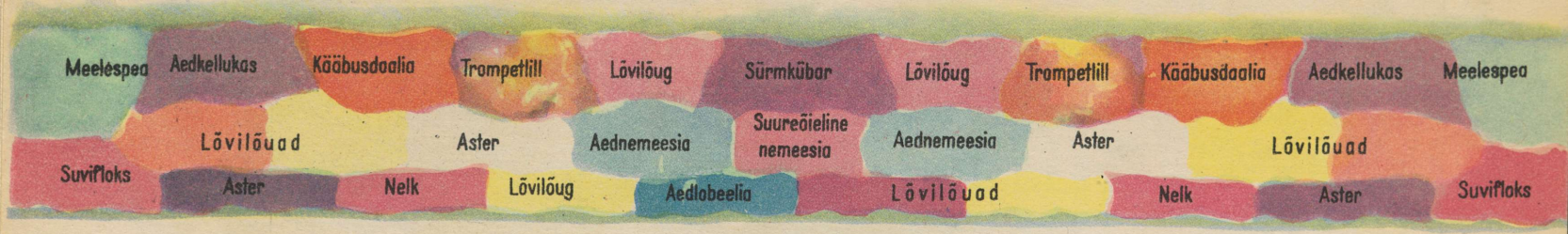
Aedlobeelia on väga kaua õitsev ja meeldiv äärise- ning rühmalill. Sobib ka hiljem õitsejaks kevadel õitsevate madalate püsililledе vahele ja rõdukastidesse. Meeldiva rühmituse moodustab sinine aedlobeelia tumepunase nelgi või lillakaspunase suvifloksi ja valge kummeliga.

Külvatakse seemneid mullaga katmata veebruari lõpul või märtsi algul sooja kasvuhoonesse või toas pottidesse või kasti ja pikeeritakse 2- kuni 4-kaupa paar korda enne kohale istutamist ümber. Kasvukohale võib istutada õitsemise ajal. Taimede vahekaugus kasvukohal on 10—15 sm. Rik-

---

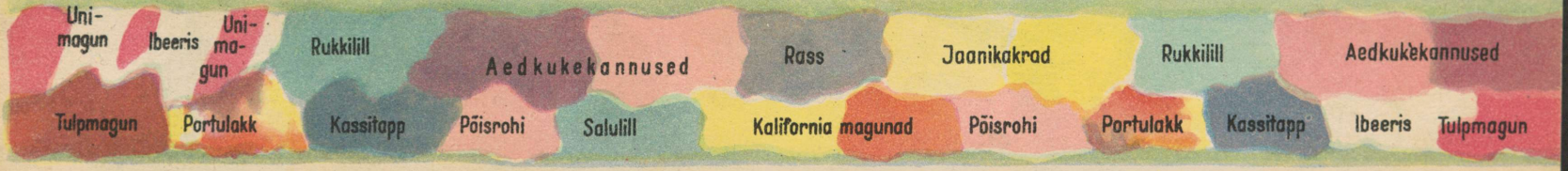
Tahvel XXXVII — Priimulad ehk nurmenukud (püsililled): *1* — kõrge priimula *(Primula elatior)*, *2* — varretu priimula *(P. acaulis)*, *3* — roosa priimula *(P. rosea)*, *4* — hambuslehine priimula *(P. denticulata)*.

3
2
2
4
2
1
2
2
1
1

1) Ühelt poolt vaadeldav poolteise meetri laiune kohaleistutatavate ühe- ja kaheaastaste lilledega peenar.

2) Kohalekülvatavate üheaastaste lilledega peenar laiusega 1,25 m.

5
5
5
1
4
3
4
2

1
1
1
2
3
4
5
6

kalikuks õitsemiseks vajab päikesepaistelist kasvukohta ja õitsenud õite varte kõrvaldamist.

Lõvilõuad *(Antirrhinum)*, mailaseliste *(Scrophulariaceae)* sugukonnast.

Lõvilõug *(A. majus)*. Püsilill, meil on ta aga külmaõrn ning teda kasvatatakse üheaastasena. Õied on kas tumepunased, purpur- või karmiinpunased, roosad, kollased, oranžid ja valged. Õitseb juuni lõpust kuni öökülmadeni. Kõrgus 15—80 sm. Taimede vahekaugus madalatel 20, kõrgetel kuni 40 sm. Eelistab päikesepaistelist kasvukohta ja kuivemat mulda. Sobib rühmadena peenrale ja on hinnatud lõiklill. Külvatakse märtsi lõpul või aprilli algul poolsooja lavasse, tuppa pottidesse või kasvuhoonesse. Oma kodumaal kasvab õhurikkas metsamullas. Külviks ja ka hiljem pikeerimiseks sobib hästisegatud liivakas nõmmemulla ja turbamulla segu. Kohe pärast tärkamist pikeeritakse taimed ümber kastidesse. Hõre külv ja ettevaatlik kastmine väldib taimede väljalangemist. Kui soovitakse hästi varajast õitsemist, külvatakse seemned augustis, seemikud pikeeritakse kastidesse ja hoitakse ületalve külmlavas. Sealt istutatakse nad kasvukohale pärast öökülmade möödumist. Võib ka sügisel otse kasvukohale külvata; siis hakkavad nad õitsema paar nädalat hiljem kui kevadel ettekasvatatud taimed. Õitsenud õisikute kõrvaldamine pikendab ja ergutab õitsemist.

Magunad ehk **moonid** *(Papaver)*, magunaliste *(Papaveraceae)* sugukonnast.

Eriti dekoratiivsete õitega taimed. Kasvavad nii kuivas kui ka niiskemas, nii huumusrikkas kui ka kehvas mullas, kuid sellele vastavaks kujuneb ka nende kasv ja õitsemine. On eriti meeldivad kuivemas ja vähem hooldatud aias. On kaunid üksikult, väiksema või suurema rühmana ja lõiklillena.

Magunad külvatakse kasvukohale kas kevadel või sügisel. Ümberistutamist taluvad ainult üsna väikesed taimed. Taimi tuleb aegsasti harvendada. Tulpmaguna vahekauguseks jäetakse 10—20, kuke- ja unimagunal 25—30 sm.

Tulpmagun *(P. glaucum)*. Lehed hallid. Tulbiõitega sarnanevad

---

Tahvel XXXIX — Üheaastased lilled: *1* — eššoltsia ehk eldu *(Eschscholtzia californica)*, *2* — kolmekuune rõngaslill *(Lavatera trimestris)*, *3* — aedlobeelia *(Lobelia erinus* «Crystal Palace»*)*, *4* — paatjas jaanikakar *(Chrysanthemum carinatum)*, *5* — lillhernes *(Lathyrus odoratus)*.

Tahvel XL — Üheaastased lilled: *1* — suvifloksid ehk suvi-leeklilled *(Phlox drummondii var. nana compacta)*, *2* — kolmevärviline kassitapp *(Convolvulus tricolor)*, *3* — viskaaria *(Viscaria oculata)*, *4* — salulill ehk vaariklill *(Nemophila insignis)*, *5* — kapi imikas *(Anchusa capensis)*, *6* — damaskuse mustköömen *(Nigella damascena)*.

säravpunased siidjad tumepunase põhjaga ja mustade tolmukatega õied. Õitseb kaua — juuni lõpust kuni septembrini. Kõrgus 40—50 sm.

Kukemagun *(P. rhoeas).* Metsikult kasvab umbrohuna, kuid on ometi tähelepanuväärv, kaunis üheaastane lill. Aedades kasvatatakse sordi «Shirley» vorme. Neil on tugevalt lõhestunud rohekashallid lehed. Haprail, veidi karvastel vartel asuvad valged, roosad, hele- ja tumepunased siidjad liht- ja täidisõied. Õitseb juulist septembrini. Kõrgus 40—60 sm. Kuivemas mullas kasvaval kukemagunal on rohkem õisi.

Unimagun *(P. somniferum).* Lehed sinakasrohelised. Kasutatakse peamiselt täidisõielisi vorme. Õied suured, valged, roosad, punased ja lillad. Õitseb juulis. Kõrgus 60—90 sm. Külvab kergesti end ise.

Mungalilled (kressid) *(Tropaeolum),* mungalilleliste *(Tropaeolaceae)* sugukonnast.

Eelistavad päikesepaistet, kuid lepivad ka kerge varjuga. Mungalilled külvatakse aprillis külmlavasse või toas pottidesse, igasse 3—4 seemet, ja istutatakse kasvukohale koos mullapalliga. Võib ka külvata kasvukohale — maikuus.

Mungalill *(T. majus).* Aedades kaua kasvatatud ümaralehine ja säravaõieline vääntaim. Ronib toestatult kuni 2 m kõrguseni. Õied kollased, punased, oranžid, pruunid, valged ja roosad. Õitseb juunist öökülmadeni. Sobib müüridele, seintele, võrestikele, plankude katteks, lillekastidesse (taimede vahekaugusega 20 sm). Meeldiv lõiklill.

Mungalille madal teisend *(T. majus var. nanum).* 25—40 sm kõrgune kompaktne põõsas. Hinnatud värvuste mitmekesisuse ja õiterohkuse poolest. Mõnedel on ka lehed punakaspruunid. On pinnas liiga toitaineterikas ja niiske, siis on lehtede kasv tugevam, kuid õisi on vähem. Taimede vahekaugus 15—25 sm. Peenra- ja lõiklill. Naabriks võiksid olla lobeeliad ja salulilled.

Mustköömned *(Nigella),* tulikaliste *(Ranunculaceae)* sugukonnast.

Damaskuse mustköömen *(N. damascena,* värviline tahvel XL, 6). Õied rukkilillesinised või valged. Õitseb juuli algusest septembrini. Kõrgus 40—50 sm. Lepib kerge varju ja tavalise või kuivema mullaga. Meeldiv rühmana peenral ja lõiklillena.

Külvatakse kasvukohale kas sügisel või kevadel. Taimed harvendatakse vahekaugusega 20—25 sm.

Neiusilmad *(Coreopsis),* korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Neiusilm *(C. tinctoria).* Peened varred lõpevad kollase, kollase- ja pruunikirju või pruunikaspunase õisikuga. Õitseb juuni lõpust öökülmadeni. Kõrgus 60—100 sm. Vajab päikest. Meeldiv rühmana peenral ja lõiklillena.

Külvatakse mais või sügisel kasvukohale. Harvendamisel jäetakse taimede vahekauguseks 25—30 sm.

Nelgid *(Dianthus)*, nelgiliste *(Caryophyllaceae)* sugukonnast.

Kaunid üksikult ja rühmas ning hinnatud lõiklilled.

Aednelk *(D. caryophyllus)*. Mitmeaastane taim. Sellest liigist on aretatud suur hulk üks kord ja korduvalt õitsevaid taimi. Korduvalt õitsevate ehk remontantnelkide rühmast kasvatatakse avamaas üheaastasena peamiselt šaboo (Chabaud) nelki. Nii lehed kui ka varred on sellel nelgil sinakashallid. Suured ja hästilõhnavad liht- ja täidisõied on valged, roosad ja punased. Õitseb juulist öökülmadeni. Kõrgus 40—60 sm. Külvatakse veebruari lõpul või märtsi algul kasvuhoonesse või tuppa kastidesse liivakasse kompostmulda ja kaetakse õhukese puhta liiva korraga. Tärganud seemikud pikeeritakse lavasse. Istutatakse avamaasse mai lõpul pärast öökülmade möödumist vahekaugusega 25—35 sm. Vajab päikest. Muld peab olema toitaineterikas ja vett läbilaskev.

Hiina nelk *(D. chinensis)*. Väikesed, enamasti kirjud täidisõied paiknevad mitmekaupa sarikas, õielehtede ääred on tugevalt lõhestunud. Õitseb juuni lõpust külmadeni. Kõrgus 20—40 sm. Taimede vahekaugus 20 sm.

Heddewigi nelk *(D. heddewigii)*. Aretatud hiina nelgist. Lehed hallikas- või sinakasrohelised. Valged, roosad, punased ja kirjud liht- ja täidisõied. Õie kroonlehtede ääred on kas lainelised või tugevalt lõhestunud. Õitseb juunist külmadeni. Kõrgus 15—40 sm. Kaunis üht või mitut värvi rühmana. Taimede vahekaugus 20 sm.

Hiina ja heddewigi nelk külvatakse aprilli keskel poolsooja lavasse või tuppa pottidesse. Vajavad päikesepaistelist kasvukohta ja vett läbilaskvat mulda. Kasvavad ka poolvarjus, aga õitsevad seal vähem.

Nemeesiad *(Nemesia)*, mailaseliste *(Scrophulariaceae)* sugukonnast.

Väga ilusad ja rikkalikult õitsevad üheaastased taimed. Eelistavad päikesepaistelist kasvukohta ja huumusrikast keskmist mulda. On ilusad suuremate rühmadena.

Külvatakse aprillis kasvuhoonesse, lavasse või toas pottidesse. Tihedama kasvu saamiseks kärbitakse noortel taimedel latvu. Taimede vahekaugus kasvukohal 20—25 sm. Kui pärast peamist õitsemist kõrvaldada äraõitsenud õisikud koos õievartega, siis õitsevad sügisel teistkordselt.

Suureõieline nemeesia *(N. strumosa var. grandiflora)*. Suured valged, kollased, oranžid, kuldpruunid, roosad ja punased nüansirikkad õied. Kõrgus 30—40 sm. Taimede vahekaugus 20—25 sm.

Aednemeesia *(N. hybrida)*. Tihedad kompaktsed põõsad. Õied eelmise omadest väiksemad, helesinised. On olemas ka valged. Kõrgus 20—50 sm. Kaunis on ta valge- või roosaõieliste taimede kõrval (põisrohud).

Peiulilled *(Tagetes)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Vähenõudlikud madalad või kõrged üheaastased lilled. Lepivad ka poolvarjuga. Meeldivad rühmana peenral ja lõiklillena.

Külvatakse mais kasvukohale ja varajasemaks õitsemiseks aprillis külmlavasse. Taimede vahekaugus kasvukohal 30—40 sm.

Kõrge peiulill *(T. erecta)*. Nii liht- kui ka täidisõied on enamasti hele- või tumekollased ja oranžid. Õitseb juulist öökülmadeni. Kõrgus 50—100 sm. Sobib peenra tagumisele äärele ja vabakujulise rühmana murusse. Hästi mõjuvad kõrvuti kõrge peiulille erinevat värvi rühmad.

Madal peiulill *(T. patula)*. Liht- ja täidisõied kollased, kollase- ja pruunikirjud ning tumepruunid. Õitseb juunist öökülmadeni. Kõrgus 30—40 sm.

Petuuniad *(Petunia)*, maavitsaliste *(Solanaceae)* sugukonnast.

Hübriidpetuunia *(P. hybrida)*. Püsilill, kuid meie kliimas kasvatatakse üheaastase lillena. Peamiselt kasvatatakse rühmana peenral ja madalakasvulist vormi — *P. hybrida var. compacta nana* — rõdukastides. Lehterjad lihtõied on kas punakaslillad, lillad, punased, roosad või valged. Õitseb juunist öökülmadeni. Kõrgus 30—60 sm.

Külvatakse aprilli algul kasvuhoonesse või tuppa kastidesse. Taimede vahekaugus kasvukohal 20—30 sm. Kasvab ka kerges varjus. Õitsenud õied on soovitatav kõrvaldada.

Portulakid *(Portulaca)*, portulakiliste *(Portulacaceae)* sugukonnast.

Suureõieline portulakk *(P. grandiflora)*. Maapinnal roomav väike paksulehine taim. Kaunid suured, ainult päikesepaistelise ilmaga avatud liht- ja täidisõied esinevad valgetes, kollastes, oranžides, roosades, punastes ja lillakaspunastes toonides. Õitseb juunist öökülmadeni. Kõrgus 8—15 sm.

Kultuuri kasvunõuded on päikesepaiste ja rikkalikult väetatud liivapinnas. Hästi sobibki ta mitmevärvilise rühmana nõlvadele, kivide vahele ja ka peenra äärele. Kasta võib ainult harva.

Külvatakse aprillis poolsooja lavasse või tuppa kastidesse, sealt pärast ühekordset pikeerimist kasvukohale, kuid võib ka külvata otse kasvukohale. Taimede vahekaugus kasvukohal 15—20 sm.

Pruudisõled *(Zinnia)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

On peamiselt päikesetaimed, kuid taluvad ka kerget varju. Eelistavad sügavalt haritud ja toitaineterikast mulda. Võib kasvatada peenral mitmevärviliste rühmadena, samuti võiks ta eri värvi rühmi kõrvuti paigutada. Külvatakse aprillis lavasse või tuppa kastidesse. Pärast ühekordset pikeerimist istutatakse taimed pärast ööküimade möödumist, juunis, 20-sentimeetriste vahekaugustega avamaasse.

Harilik pruudisõlg *(Z. elegans)*. Jõulise kasvuga taim. Liht- ja

täidisõielised särava värvuse ja kauni ehitusega korvõisikud. Õied suured, värvuselt valged, roosad, lillad, lillakas- ja kollakaspunased, kollased, oranžid. Õitseb juulist öökülmadeni. Kõrgus 70—90 sm.

Väike pruudisõlg *(Z. elegans var. liliput).* Väikesed tihedad täidisõied. Kõrgus 30—50 sm.

Päsmaslilled *(Ageratum),* korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Päsmaslill *(A. mexicanum).* Hübridiseerimise ja selektsiooni teel on saadud palju kääbus- ja kompaktsekasvulisi variante. Õied hele-, tumening lillakassinised, punased, roosad ja valged. Õitseb juunist öökülmadeni. Kõrgus 10—25 sm. Kasvab päikesepaistel ja kerges varjus. Sobib rühmana peenra esiäärele ning peenra ääretaimeks. Sobib ka rõdukastidesse ning on kaua säiliv lõiklill.

Külvatakse aprilli algul poolsooja lavasse, tuppa pottidesse või kastidesse või kasvuhoonesse külvikasti. Taimed istutatakse kasvukohale 15—20-sentimeetriste vahekaugustega.

Põisrohud *(Silene),* nelgiliste *(Caryophyllaceae)* sugukonnast.

Omapärase õisikukujuga madalad ja ka kõrgema kasvuga taimed. Mulla suhtes vähenõudlikud. Sobivad rühmana peenrale.

Külvatakse kohale sügisel või kevadel, mais. Taimed harvendatakse vahekaugusega 15 sm.

Aed-põisrohi *(S. armeria).* 30—50 sm kõrge. Väikesed roosad õied suurtes õisikutes, õitseb juunist augustini.

Rippuv põisrohi *(S. pendula).* Liht- ja täidisõied eelmise omadest suuremad, valged, roosad ja hele-sirelililllad. Õied katavad tihedalt pinda, mille vahelt helerohelised lehed jäävad vaevalt nähtavaks. Õitseb juunist septembrini. Kõrgus 10—15 sm. Sobib peenra esiäärele, kus tema tagasihoidlik õievärvus sobib paljude värvitoonidega, eriti hästi aga lillade, tume- või karmiinpunaste ja siniste värvustega.

Rass *(Cynoglossum),* kareleheliste *(Boraginaceae)* sugukonnast.

Rass *(C. amabile).* Türkiissiniste meelespeaõisi meenutavate õitega taim. Õitseb juulist sügiseni. Kõrgus 45—60 sm. Eelistab kergemat niisket mulda. Hea meetaim. Nägus rühmana peenral ja lõiklillena. Võib kõrvutada õrnroosade õitega (floks) ja helekollaste õitega (lõvilõug) taimedega.

Külvatakse aprilli keskel külma lavasse või tuppa kastidesse või maikuus peenrale. Taimede vahekaugus kasvukohal 20 sm.

Raudürdid *(Verbena),* raudürdiliste *(Verbenaceae)* sugukonnast.

Raudürt *(V. hybrida).* Õied valged, roosad, tuli- ja veripunased, sinised ja lillad. Õitseb juulist külmadeni. Kõrgus 20—40 sm. Vajab päikesepaistelist kasvukohta ja huumusrikast mulda. Kaunis rühmadena peenral. Hea äärislill ja nägus lõiklill. Meeldiv mitut värvi rühmana ja kõrvuti roosa- või valgeõieliste taimedega.

Külvatakse märtsi lõpul poolsooja lavasse, tuppa kastidesse või kasvuhoonesse (idanevad aeglaselt). Taimede vahekaugus kasvukohal 25—30 sm.

Reseeda *(Reseda)*, reseedaliste *(Resedaceae)* sugukonnast.

Lõhnav reseeda *(R. odorata)*. Väikesed, tähelepandamatud, helerohelistest lehtedest vaevalt eraldatavad õied on kas valged, kollased või roheka varjundiga kollakaspunased, paiknevad pikkades õisikutes. Õitseb juuni lõpust öökülmadeni. Kõrgus 20—40 sm. Oma suurepärase lõhna tõttu on reseeda laialt kasutatav. Eelistab hästi väetatud lubjarikast raskemat mulda. Talub kerget varju. Sobib rühmana peenrale, põõsaste ette või muru serva.

Külvatakse kasvukohale kevadel või sügisel. Taimede vahekaugus kasvukohal 15—20 sm.

Jumikas *(Centaurea)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Rukkilill *(C. cyanus)*. Rukkipõldudel umbrohuna kasvavast taimest pärinev rukkilill on aedades kergesti kasvatatav, meeldiv üheaastane taim. Nii liht- kui ka täidisõied on säravsinised, kuid esineb ka hele- ja tumesinise, valge-, roosa-, ning lillakaspunase-õielisi sorte. Õitseb juuni lõpust kuni septembrini. Kõrgus 60—80 sm. Vajavad palju päikest ja rammusat huumusrikast mulda. Sobivad rühmana peenrale ja lõiklilledeks.

Külvatakse sügisel või mai algul peenrasse. Taimed harvendatakse 30-sentimeetristele vahekaugustele.

Saialilled *(Calendula)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

Saialill *(C. officinalis)*. Üks vanemaid ja tuntumaid aedlilli. Saialille peamine väärtus seisab tema vastupidavuses ja vähenõudlikkuses. Tihedad helekollased, kollased või oranžid liht- ja täidisõied ilmuvad juunis ja õitsevad hilissügiseni lihava kollakasrohelise lehestiku taustal. Kõrgus 30—50 sm. Sobib rühmana peenrale ja lõiklillena püsib kaua värske.

Külvatakse kasvukohale sügisel või kevadel. Sageli külvab end ise. Taimed harvendatakse 30-sentimeetristele vahekaugustele.

Salulilled ehk vaariklilled *(Nemophila)*, vesileheliste *(Hydrophyllaceae)* sugukonnast.

Salulill ehk vaariklill *(N. insignis*, värviline tahvel XL, 4). Õitseb juuni lõpust öökülmadeni. Kõrgus 25 sm. Lamanduv, pinda kattev. Meetaim. Kasvab päikesepaistel ja kerges varjus. Sobib rühmana peenra esiäärele.

Külvatakse kohale kevadel või sügisel. Harvendamisel jäetakse taimede vahekauguseks 15—20 sm.

Salveid *(Salvia)*, huulõieliste *(Labiatae)* sugukonnast.

Leeksalvei *(S. splendens)*. Tulipunased õied pikkades õisikutes. Õitseb mai lõpust öökülmadeni. Kõrgus 20—100 sm. Meeldivamad on madalad sordid.

Vajavad päikest ja hästi väetatud mulda. Kasutatakse väikese või suurema rühmana peenral ja lillekastides.

Külvatakse märtsi algul kasvuhoonesse, lavasse või tuppa kastidesse. Et madala temperatuuri korral muutuvad noored taimed kollaseks, istutatakse õitsevad taimed kasvukohale juunis, pärast öökülmade möödumist. Võib paljundada ka rohtsete pistikutega.

Sametlilled *(Godetia)*, pajulilleliste *(Onagraceae)* sugukonnast.

Siidjalt läikivate õielehtedega sametlill, püsilille kuningakepi sugulane, on dekoratiivne üheaastane lill. Nagu kuningakepil, nii õitseb ka sametlillel iga õis ainult lühikest aega, aga uusi ilmub pidevalt juurde ja nii ta õitseb kuni külmadeni. Kerges mullas ja tugeva kuumusega lakkab õitsemine varem.

Sametlilled külvatakse aprilli lõpul lavasse või tuppa kasti või mai algul kasvukohale. Taimede vahekaugus avamaas on 25 sm. Vajavad päikesepaistelist kasvukohta ja kobedat, kuid mitte liiga kuiva mulda. Kaunid väikese või suurema rühmana peenral ja lõiklillena.

Nägus sametlill *(G. amoena)*. Kõrgus 20—70 sm. Rohekashall lehestik, kompaktne kasv. Valged, roosad ja punased liht- ja täidisõied. Õitseb juulist külmadeni.

Suureõieline sametlill *(G. grandiflora)*. Koheva kujuga, kõrgus 70—80 sm. Suured roosad või punased õied pikkades õisikutes. Õitseb augustist öökülmadeni. Kaunina mõjub ta rohelisel või valgeõielisel tagapõhjal.

Trompetlilled *(Salpiglossis)*, maavitsaliste *(Solanaceae)* sugukonnast.

Muutlik trompetlill *(S. variabilis)*. Suured lehterjad õied kõrgetel vartel varieeruvad sinakaslillast punakaslillani, aga on ka punased, pruunid, kollased ja valged. Ühel ja samal taimel on erineva värvinüansiga õisi. Õitseb juulist sügiseni. Kõrgus 50—100 sm. Eelistab hästi väetatud mulda ja päikesepaistelist kasvukohta. Huvitav üksikult ja rühmana peenral ning lõiklillena. Võiks kõrvutada tumepunase, lilla- ja kollaseõieliste taimedega.

Külvatakse aprilli algul poolsooja kasvuhoonesse, lavasse või toas kastidesse. Taimede vahekaugus kasvukohal on 25—30 sm.

Tähtpead *(Scabiosa)*, uniohakaliste *(Dipsacaceae)* sugukonnast.

Tumepunane tähtpea *(S. atropurpurea)*. Eri sordid erineva kõrguse ja õiesuurusega. Liht- ja täidisõied paljudes värvivariatsioonides — valged, kollased, roosad, punased, lillad ja tumepunased. Õievarred pikad ja peened. On väsimatult — juulist öökülmadeni — pidevalt õitsev taim. Kõrgus 40—100 sm.

Külvatakse aprillis lavasse või tuppa kastidesse. Eelistab päikesepaistet,

kuid lepib ka kerge varjuga. Vastuvõetavam on toitaineterikas muld. Taimede vahekaugus kasvukohal 30 sm.

Kasutatakse rühmana peenra äärel ja põõsaste ees. Hea lõiklill.

3. Kaheaastased lilled

On püsililli, mis õitsevad kõige paremini teisel aastal, nagu habenelk, kirikakar, sõrmkübaralill ja tokkroos. Seepärast kasvatataksegi neid kaheaastastena. Mõningaid meie talve hästi taluvaid üheaastasi lilli külvatakse aga varajasema õitsemise saamiseks eelmisel kevadel või suvel ja ka neid tuntakse üldiselt kaheaastaste lilledena. Sellised on keskmine kellukas, aed-lõosilm ja võõrasema ehk aedkannike. Seemnetega paljundamise korral külvatakse nende seemned maist kuni juulini lavasse või paljunduspeenrale. Noored taimed istutatakse kasvukohale kas sügisel või kevadel.

Kellukad *(Campanula)*, kellukõieliste *(Campanulaceae)* sugukonnast.

K e s k m i n e k e l l u k a s *(C. medium)*. Väga ilus taim, mida kasvatatakse tavaliselt kui kaheaastast, sest ta kuivab külvijärgsel aastal pärast seemnete valmimist. Suured alaspidirippuvad kellukakujulised liht- ja täidisõied on kas valged, roosad, lillad või lillakassinised. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 60—90 sm. Nägus üksikult või rühmana üheaastaste lillede hulgas, kuid niisama hästi sobib ka püsililledе vahele ja rühmana murusse; säilib ka lõiklillena.

Külvatakse mai lõpul või juuni algul lavasse või paljunduspeenrale. Augusti lõpul või septembri algul istutatakse kasvukohale, vahekaugustega 40 sm.

Kannikesed *(Viola)*, kannikeseliste *(Violaceae)* sugukonnast.

A e d k a n n i k e ehk v õ õ r a s e m a *(V. tricolor f. maxima*, värviline tahvel XXXIII, 1). Ta on hinnatud varakevadel kauniõielise pinnakatjana nii püsililлepeenardes kui ka üheaastaste lillede hulgas sel ajal, kuni viimased pole veel jõudnud õitseikka. Aedkannikese õied esinevad väga paljudes erinevates värvinüanssides, neid on mitmesuguseid punaseid, siniseid, lillasid, pruune, kollaseid, valgeid, peaaegu musti ja kirjusid. Õitseb varakevadest sügiseni. Kõrgus 10—20 sm. Eelistab huumusrikast niiskemat mulda.

Külvatakse juuni lõpul või juuli algul paljunduspeenrale või külmlavasse. Augustis istutatakse tagavarapeenrale ja kevadel 15—20-sentimeetriste vahekaugustega kasvukohale.

Kirikakrad *(Bellis)*, korvõieliste *(Compositae)* sugukonnast.

K i r i k a k a r *(B. perennis)*. Väga ammu tuntud ning aedades kasvata-

tav väike, 15 sm kõrgune valge-, roosa- või punaseõieline taim. Kirikakrad on meeldivad rühmana püsililledе või üheaastaste lillede vahel, rühmana murus ja on kaunid ka lõiklillena.

Kirikakar on küll püsilill, kuid pikemat aega ümberistutamatuna ta metsistub: intensiivselt punased või roosad õied muutuvad valgeks või heleroosaks, väikesteks ja lihtsateks. Seepärast tuleks teda ümber istutada ja jagada iga kahe või vähemalt kolme aasta tagant. Kirikakrasorte paljundatakse puhma iga-aastase jagamisega. Seemnetest kasvatamise korral külvatakse juuli algul lavasse või paljunduspeenrale. Augusti lõpul või septembri algul istutatakse taimed 10—20-sentimeetriste vahekaugustega kasvukohale, kus nad õitsevad järgmisest varakevadest sügiseni. Talveks on soovitatav taimi kergelt katta kuuseokstega.

Levkoid *(Matthiola)*, ristõieliste *(Cruciferae)* sugukonnast.

Öölevkoi *(M. bicornis)*. Lehed ja varred hallikasrohelised, õied väikesed, lillakasroosad, päeval suletud. Õitseb juulist külmadeni. Kõrgus 40—50 sm. Hinnatav on ta just lõhna tõttu: õhtul ja öösel avatud õied täidavad tugeva meeldiva lõhnaga kogu ümbruse. Öölevkoi kasvukoht on poolvarjus, jahedas põõsaste ees ja istekoha läheduses asuvas lillerühmas või peenra äärel.

Lõosilmad ehk **meelespead** *(Myosotis)*, kareleheliste *(Boraginaceae)* sugukonnast.

Aed-lõosilm ehk aed-meelespea *(M. alpestris)*. Väga lähedane püsimeelespeale. Õitseb mais ja juunis. Õied hele- või tumesinised, kuid on ka valgeõielisi sorte. Kõrgus 15—40 sm. Eelistab huumusrikast, veidi niiskemat mulda, kasvab päikesepaistel ja poolvarjus. Sobib rühmana üheaastaste või püsililledе vahele, omaette rühmana põõsaste ette või varjulisse kohta murusse.

Külvatakse suvel, juunis, paljunduspeenrale või külmlavasse, kuna kasvukohale istutatakse augustis. Sageli külvab end ise. Õitseb järgmisel aastal. Taimede vahekaugus 20 sm.

Nelgid *(Dianthus)*, nelgiliste *(Caryophyllaceae)* sugukonnast.

Habenelk *(D. barbatus)* on küll vana tuntud püsilill, kuid teda võiks kasvatada kaheaastasena, sest õitseb teisel aastal kõige rikkalikumalt. Lehed tumerohelised. Hästilõhnavad, väga lühikeste vartega valged, roosad, tume- ja helepunased või kirjud liht- ja täidisõied asuvad hästi tihedates õisikutes. Õitest allpool varre ümber peened lehed; sellest tuleneb ka ta nimetus. Õitseb juunist augustini. Kõrgus 30—40 sm. Eelistab päikesepaistet ja toitaineterikast mulda. Meeldiv segavärvustes rühmana ühe- või mitmeaastaste lillede vahel, sobib ka rühmana põõsaste ette ja on kaua säiliv lõiklill.

Külvatakse mai lõpul või juunis külmlavasse või paljunduspeenrale.

Külvab end ka ise. Augustis istutatakse 20-sentimeetriste vahekaugustega kasvukohale. Õitseb järgmisel aastal.

Sõrmkübarad *(Digitalis)*, mailaseliste *(Scrophulariaceae)* sugukonnast.

Sõrmkübar *(D. purpurea)*. Väga mürgine, aga omapäraselt kaunis püsilill. Meil kasvatatakse peamiselt kaheaastasena. Suured rohelised lehed, mille keskelt ulatuvad välja pikad õisikud kellukakujuliste õitega. Õied värvuselt lillakaspunased, õiekellukate siseserval tumedad valgeservalised täpid. Esineb ka valge- ja roosaõielisi vorme. Eriti suurte õitega on gloksiiniaõielised *(D. purpurea var. gloxiniiflora)* vormid. Õitsevad juulist septembrini. Kõrgus 60—120 sm.

Eelistab huumusrikast mulda, mis võib olla kuiv, aga mitte lubjarikas. Talub kerget varju, kuid ise külvab end meelsamini päikesepaistesse. Nägus üksikult või rühmana peenral, eriti sobib aga põõsaste, hekkide ja müüride ette, piirdeaia kõrvale ja lõiklillena suuremasse vaasi.

Külvatakse mais külmlavasse või tagavarapeenrale, kust juulis istutatakse kasvukohale 30—45-sentimeetriste vahekaugustega. Õitseb järgmisel aastal.

Tokkroosid *(Althea)*, kassinaeriliste *(Malvaceae)* sugukonnast.

Tokkroos *(A. rosea)*. Kaua meie aedades tuntud dekoratiivse ja nägusa püsilillena. Tokkroosi eluiga kestab küll 4—5 aastat, kuid et ta kõige rikkalikumalt õitseb just teisel aastal, võiks teda kasvatada kaheaastasena. Tal esineb ka hübriidseid liike, mis õitsevad 4—5 kuud pärast külvi. Suured liht- ja täidisõied kinnituvad pika püstise varre ümber. Õitseb augustist öökülmadeni. Kõrgus kuni 3 m. Eelistab sooja päikesepaistelist ja õhurikast kasvukohta ning huumusrikast, sügavalt haritud kergemat mulda. Vegetatsiooniperioodil vajab kastmist ja väetamist. Vajab talvekatet.

Tokkroosid mõjuvad dekoratiivselt müüride, lihtsamate või akendeta majaseinte, hekkide, põõsaste ja piirdeaia ees. Ka on nad meeldivad suuremas vaasis lõiklillena.

Külvatakse mai lõpul lavasse või paljunduspeenrale. Täidisõielisi sorte paljundatakse ka kevadel rohtsete varspistikutega, mis võetakse juurekaela juurest. Noored taimed istutatakse kasvukohale augusti lõpul või septembri algul 40—50-sentimeetriste vahekaugustega.

4. Vee- ja sootaimed

On olemas suur hulk veetaimi, mis kasvavad juurtega sügavas vees, nende lehed ja õied aga ulatuvad veest välja. Enamus neist eelistab päikesepaistelist kasvukohta, kuid kasvavad ka varjus ja poolvarjus. Varjus ei õitse nad aga kuigi hästi.

Kaunid on ka madalvee- ja sootaimed. Nad kasvavad madalas, kuni paarikümne sentimeetri sügavuses vees, kuid et paljudele neist on hädavajalik ainult tugev niiskus, siis võivad nad kasvada ka kaldal.

Vee- ja sootaimed on enamasti dekoratiivsed, ornamentaalsed taimed.

Vee- ja sootaimede kasvukohaks aias on veekogud, mis samaaegselt täidavad ka lindude joomiskoha ülesannet. Soo- ja veetaimede kasvatamiseks sobivad väikeses koduaias ka vanad puutünnid ja plekkvannid, mis ääreni paigutatakse maasse kaevatud aukudesse ja täidetakse mulla ning veega. Kasutada võib isegi pealt avatud petrooleumi- või bensiinivaate, mis aga tuleb seest enne üle põletada. Maapind nende ümber kaetakse kiviplaatidega. Muidugi on väga kaunid selleks spetsiaalselt ehitatud basseinid või suuremate basseinide külgedele parajasse sügavusse müüritud veetaimede hoidlad. Sellised vee- ja sootaimede basseinid peaksid olema vormilt lihtsad ja looduspärased. Vee- ja sootaimede lähemasse naabrusse ei või istutada kõrgeväärtuslikke kultuurtaimi nagu roose.

Veetaimed

Vesiroosid *(Nymphaea)*, vesiroosiliste *(Nymphaeaceae)* sugukonnast. Nad on ühed kaunimaid ning suursugusemaid veetaimi. Vesiroosid sobivad nii loodusliku kui ka arhitektoonilise kujundusega veekogudesse. Kiirevoolulist vett nad ei soovi, vaid kasvavad kõige paremini soojas vees, päikesepaistes. Nende normaalseks kasvatamiseks peab vee sügavus olema vähemalt 40—50 sm. 50—200 sm sügavuses vees kasvavad kõik kodumaised vesiroosid hästi. Ainult üksikud vesiroosid kasvavad ka madalamas vees. Nad istutatakse kevadel, mai lõpul või juunis, okstest või traadist huumusrikka savika mättamullaga täidetud korvidesse, kastidesse või savipottidesse. Vee sogaseks muutumise ja vetikate tekkimise vältimiseks raputatakse istutusnõusse mulla peale 3—4 m paksune kiht liiva ja kõige peale õhuke kiht kruusa. Siis lastakse nõu vesiroosidega vette. Suuremates tiikides ja basseinides, kus vesi tuule mõjul liigub, on soovitatav korv või kast kohale kinnitada kepikeste abil või raskendada teda kividega. On veekogu liiga sügav, võib vesirooside istutuskohta kõrgendada kividega. Ka istutatakse vesiroose vahetult basseini serva parajasse sügavusse ehitatud hoidlatesse. Selleks täidetakse hoidla põhi 30 sm paksuse huumusrikka mullaga, mis koosneb savikast mättamullast ja kõdunenud veisesõnnikust. Tarvitatav orgaaniline väetis peab olema hästi kõdunenud. Seda võib paigutada ka kihina põhja. Lubja lisamist mullale ei soovitata. Vesiroosid istutatakse vahekaugustega 150—250 sm. Neid ei või istutada liiga palju, et kogu veekogu ei oleks kaetud vesiroosilehte-

Tumedal veepinnal mõjuvad vesiroosiõied säravalt valgetena.

dega. Nagu korvides, nii kaetakse muld ka basseini ehitatud hoidlas liiva- ja kruusakihiga. Taimi võib lasta seista aastaid ümber istutamata.

Basseinidesse ja tiikidesse, mida talveks veest ei tühjendata, jäetakse vesiroosid ka talveks ja nad võivad seal säilida liigutamatult aastaid. Talveks veest tühjendatavatest veekogudest tõstetakse aga vesiroosid koos nõudega välja ja lastakse nõrguda. Seejärel kõrvaldatakse vesiroo-side vanad lehed, alles jäetakse ainult südamelehed. Mullale raputatakse kuiv liiv ja nõud säilitatakse talvel kuivas keldris või mõnes muus külmavabas ruumis, kus temperatuur on umbes 6° C. Ka võib vesiroose talvel säilitada kasvuhoones. Sellisel korral tõstetakse nad oktoobrikuus veest välja ja istutatakse peenrasse. Novembris võetakse üles, puhastatakse mullast, pestakse ja pannakse puhta liiva sisse, mis hoitakse talvel niiskena. Kevadel täidetakse $^3/_4$ basseinist veega. Kui see on selginud ja soojenenud, asetatakse taimed sisse. Puuduv $^1/_4$ veest lastakse juurde hiljem. Vesiroose ei tohi kunagi viia tiiki enne, kui vesi selles on küllalt soojenenud.

Vesiroosid ei vaja suvel hooldamist, ainult auranud veehulka tuleb aeg-ajalt taastada. Veekogust, kus asuvad vesiroosid, ei tohi kastmiseks suuremal hulgal vett võtta ning seda külma veega asendada.

Paljundatakse seemnete ja jagamisega. Seemnetega paljundamisel võib asetada savikuulikesse paigutatud seemned sinna kohta vette, kus neid hiljem soovitakse näha. Seemned idanevad mais.

Valge vesiroos *(N. alba).* Tugevakasvuline. Kasvab meil jõgedes, järvedes ja tiikides. Õied valged, suured. Õitseb juunist augustini. Kasvab 40—200 sm sügavuses vees.

Vesirooside naabriteks sobivad vesikupud ja teised veetaimed. Kaldale vesirooside lähedusse sobivad iirised ja päevaliiliad. Lõiklilledena säilivad vesirooside õied siis, kui nad kohe pärast lõikamist asetada pooleks tunniks kuuma päikesepaistesse, seejärel otsad veidi tagasi lõigata ja alles siis vaasi vette asetada.

Vesikupud *(Nuphar),* vesiroosiliste *(Nymphaeaceae)* sugukonnast.

Paksude kollaste õielehtedega ja vesiroosi lehtedele sarnanevate lehtedega veetaimed. Koos vesiroosidega loovad nad meeleoluka pildi. Vesikupud eelistavad rohkem kui vesiroosid seisvat ja veidi varjutatud vett. Kasvatatakse nagu vesiroose. Sobiv vee sügavus 40—50 sm.

Kollane vesikupp *(N. luteum).* Ümarad kollased 4—5-sentimeetrise läbimõõduga paksulehised lõhnavad õied. Õitseb meie jõgedes, ojades, järvedes ja tiikides juunist augustini.

Väike vesikupp *(N. pumilum).* Õied väiksemad, õielehed õhemad, nõrgalt lõhnavad. Õitseb juunist augustini. Kasvab nagu eelminegi meil looduslikult. Sobib väikestesse veekogudesse.

Vesikarikad *(Stratiotes),* kilbukaliste *(Hydrocharitaceae)* sugukonnast.

Vesikarikas *(S. aloides).* Piklike saagjate lehtede ja valgete õitega veetaim. Õitseb juulis ja augustis. Kõrgus 20—50 sm. Kasvab vees ning tõuseb ainult õitseajal pooleldi veepinnale. Kasvab meil kinnikasvavais jõgedes, järvedes ja tiikides.

Madalvee- ja sootaimed

Madalamas kaldavees (vee sügavus 10—25 sm) ja kalda ääres kasvavaid veetaimi nimetatakse ka sootaimedeks. Talveks jäetakse nad veekogusse või, selle tühjendamise korral, paigutatakse sügisel aeda mulda, kust nad kevadel uuesti vette tagasi istutatakse.

Hundinuiad *(Typha),* hundinuialiste *(Typhaceae)* sugukonnast.

Pikkade püstiste dekoratiivsete lehtede ja omapärase nuiataolise õisikuga kodumaised veetaimed. Taluvad vee sügavust kuni 40 sm.

Ahtalehine hundinui *(T. angustifolia).* Lehed rohelised, pikad ja kuni 1 sm laiad. Kõrgus 100—200 sm.

Laialehine hundinui *(T. latifolia).* Väga tugeva kasvuga. Lehed laiemad, sinakasrohelised. Õisikud suured, pruunid.

Iirised ehk **võhumõõgad** *(Iris)*, võhumõõgaliste *(Iridaceae)* sugukonnast.

S o o i i r i s *(I. kaempferi)*. Õied valged, lillad ja punased. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 70—100 sm. Vajab vegetatsiooniperioodil niisket kasvukohta — ta talub vee sügavust kuni 20 sm, kuid talvel nõuab kuiva.

K o l l a n e i i r i s ehk k o l l a n e v õ h u m õ õ k *(I. pseudacorus)*. Kasvab looduslikult Eesti jõgede, järvede ja kraavide kallastel. Pikad, dekoratiivsed lehed ja kollased õied. Õitseb juunis ja juulis. Kõrgus 70—120 sm. Kasvab niiskes mullas, aga kasvuajal talub hästi ka veega üleujutamist ja kuni 30 sm sügavust vett.

Kalmused *(Acorus)*, võhaliste *(Araceae)* sugukonnast.

K a l m u s *(A. calamus)*. Pikkade dekoratiivsete roheliste lõhnavate lehtedega taim. Lehtede ja ka kogu taime pikkus 80—150 sm. Õied kollased. Õitseb juunist augustini. Kalmus on kohalik vee- ja mudataim. Kasvab kerges varjus ja päikesepaistel, üleujutatud kui ka ainult hästi niiskes pinnases.

Konnarohud *(Alisma)*, konnarohuliste *(Alismataceae)* sugukonnast.

H a r i l i k k o n n a r o h i *(A. plantago-aquatica)*. Laiad lusikakujulised lehed pikkadel vartel. Valged 30—100 sm pikad õiepöörised. Õitseb juunist augustini. Konnarohi on vaikse seisva vee, tiigi taim, kuid kasvab ka selges, aeglaselt voolavas 10—20 sm sügavuses vees ja ka soisel kaldal. Kohalik.

Kukesabad *(Lythrum)*, kukesabaliste *(Lythraceae)* sugukonnast.

K u k e s a b a *(L. salicaria)*. Vee- ja kaldataim. Pikad püstised purpurpunased õiepöörised. Õitseb juunist septembrini. Esineb meil looduslikult niisketel kraavidel ja jõgede kallastel. Kõrgus 60—90 sm.

Kõrkjad *(Scirpus)*, lõikheinaliste *(Cyperaceae)* sugukonnast.

J ä r v e k õ r k j a s *(S. lacustris)*. Dekoratiivne 100—300 sm kõrgune tumeroheline ümaravarreline kohalik veetaim. Kasvades veekogu servas 20—30 sm sügavuses, loob omapärase kontrasti vee tagapinnaga.

Kõõluslehed *(Sagittaria)*, konnarohuliste *(Alismataceae)* sugukonnast.

K õ õ l u s l e h t *(S. sagittifolia)*. Omapäraste nooljate lehtedega kohalik veetaim. Õied õrnad, valged, roosasilmalised, pikkades kobarates. Õitseb juunist augustini. Kõrgus 30—80 sm. Kasvab 10—30 sm sügavuses vees ja talub kerget varju. Kohalik.

Luigelilled *(Butomus)*, luigelilleliste *(Butomaceae)* sugukonnast.

L u i g e l i l l *(B. umbellatus)*. Kodumaine, 60—130 sm kõrge vee- ja kaldataim. Talub vee sügavust kuni 25 sm, kuid sageli laieneb ka kaldale. Pikkade kolmekandiliste mõõkjate lehtede ja õrna roosakasvalge õiesarikaga taim. Õitseb juunis ja juulis.

Mõõkrohud *(Cladium)*, lõikheinaliste *(Cyperaceae)* sugukonnast.

M õ õ k r o h i *(C. mariscus)*. Kõrgete mõõgataoliste hallikasroheliste

lehtedega taim. Lehtede ülaots kolmekandiline. Kõrgus 70—150 sm. Vee- ja kaldataim. Kohalik.

Sookallad ehk **soovõhad** *(Calla)*, võhaliste *(Araceae)* sugukonnast.

Sookalla ehk soovõhk *(C. palustris)*. Väga sarnane kasvuhoones kasvavale kallale, aga looduslikult kasvav sookalla on väiksemaõieline. Maist kuni augustini ilmub suuri rohekaskollaseid õisi, mida hiljem asendavad punased marjataolised viljad. Kõrgus 15—40 sm. Värskelt on kogu taim mürgine. Kasvab meil niiskes kaldapinnases ja kuni 5 sm sügavuses vees. Eelistab päikesepaistet, kuid talub ka kerget varju.

Varsakabjad *(Caltha)*, tulikaliste *(Ranunculaceae)* sugukonnast.

Varsakabi *(Caltha palustris)*. Suured kollased õied. Kasvab niiskes pinnases ja kuni 10 sm sügavuses vees. Kohalik.

5. Sõnajalad

Maismaa vanimad hiigeltaimed olid puusuurused sõnajalad. Nad katsid kunagi soiseid maa-alasid. Õite poolest on sõnajalad kaunid ainult muinasjuttudes; tegelikult hinnatakse neid aga nende kauni kuju ja lehtede ilu pärast. Kujult on sõnajalgu väga mitmesuguseid. Sõnajalad kasvavad varjulistes ja poolvarjulistes niisketes kohtades, milliseid taluvad ainult vähesed taimed. Sõnajalad on kaunid seal, kus muru puude ja põõsaste rühmade all vähese valguse tõttu ei taha enam kasvada. Kuid nende kasvukoht ei tarvitse ilmtingimata olla puude või põõsastega varjatud. Neile sobib põhjapoolne nõlvak või hoonest põhjapoole jääv aiaosa. Murus ja kivide kõrval annavad sõnajalad imeilusaid kombinatsioone. Peamiselt muidugi koos selliste taimedega, mis kasvavad varjus, poolvarjus, aga ka nendega, mis kasvavad päikesepaistel. Nad sobivad vahetaimedena nende kevadlillede vahele, mis pärast õitsemist näevad välja lagedad, ja varjutaluvate liiliate hulka. Sõnajalad on kaunid koos metsalilledega, nagu maikellukesed, kannikesed, kuutõverohud, metspiprad, ülased, sinililled, aga ka priimulad, sõrmkübarad, bergeeniad, hostad ning dekoratiivsed heintaimed. Sõnajalad on alles tugevalt looduslikud taimed ega sobi seetõttu sirgjoonelisele peenrale, vaid nõuavad looduspärast paigutamist rühmadena või üksikult. Ka nende naabrusse ei sobi intensiivsete värvustega lilled. Kasvavad ilma erilise hooldamiseta, eriti kui nad kasvavad värskes metsamullas ja küllaldases niiskuses. Neid võib istutada ka harilikku aiamulda, kuid pinnas tuleb siis hästi kobestada ning rikkalikult turba- ja lehemulda lisada. Sõnajalad ei talu lupja. Harilikult istutatakse sõnajalgu hilissügisel, kuid neid võib istutada ka kogu kasvuperioodi vältel.

Imarad *(Polypodium)*, sõnajalaliste *(Polypodiaceae)* sugukonnast.

Kiviimar *(P. vulgare).* Igihaljad 10—40 sm pikad lehed kasvavad tiheda puhmana. Lehed on nahkjad ning kinnituvad varrele kahes reas. Kasvab kuivas steriilses mullas, kus midagi muud ei kasva, nii päikesepaistel, poolvarjus kui ka varjus. Ronivate juurte abil laieneb kiiresti ja on hinnatud pinnakattetaim. Kohalik. Sobib ka kuivmüüri vuukidesse, sammaldunud kivide vahele, paekivide lõhedesse. Ronivaid juuri on hõlbus jagada.

Laanesõnajalad *(Struthiopteris),* sõnajalaliste *(Polypodiaceae)* sugukonnast.

Laanesõnajalg *(S. filicastrum).* Väga kaunis sulgjate palmikujuliselt asetsevate lehtedega sõnajalg. Lehed kasvavad 60—150 sm pikaks ja kuni 40 sm laiaks ning on kauni pruuni sügisvärvusega. Eelistab varjulist ja poolvarjulist kasvukohta ning huumusrikast niiskemat mulda, kuid kasvab niiskes mullas ka päikesepaistel. Kaunis üksikult murus, kivide vahel, veekogude ääres, puude all ja müüri kõrval. Võib istutada väikese rühmana, aga siis soovitatav küllalt hõredalt, et taimekuju jääks hästi nähtavaks. Kasvab kevadel väga vara ja jõuliselt, kollaseks muutub aga juba varasügisel. Siis on soovitatav lehed pealt ära lõigata. Paljundada võib jagamisega.

Sõnajalad *(Dryopteris),* sõnajalaliste *(Polypodiaceae)* sugukonnast.

Maarjasõnajalg *(D. filix-mas).* Väga tugev ja vastupidav sõnajalg. Kasvab kuni meetri kõrguse ning niisama laia põõsana ning säilib kuni hilissügiseni värskerohelisena. 10—24 sm laiad lehed asetsevad lehtrina. Eelistab huumusrikast metsamulda ja kasvab tugevas varjus ka kivide vahel. Kasvab ka päikesepaistel, kui pinnas on küllaldaselt niiske või kui piserdamisega hoitakse niiskust. Kohalik.

Naistesõnajalad *(Athyrium),* sõnajalaliste *(Polypodiaceae)* sugukonnast.

Naistesõnajalg *(A. filix-femina).* Kuni meetri pikkused lühikeste vartega lehed on helerohelised, kaheli- kuni kolmelisulgjad, asetsevad lehtrina. Sobib üksikult või väikese hõredalt paigutatud rühmana poolvarjulisse või varjulisse kasvukohta. Paljundatakse jagamise ja eostega.

6. Dekoratiivsed heintaimed

Nagu sõnajalad on tähelepanuväärsed varju- ja metsataimede hulgas, nii äratavad värvirikaste õite kõrval tähelepanu dekoratiivsed heintaimed. Nende ilu seisab nende ornamentaalses kujus. Neid võib paigutada nõmmeaeda, veekogude äärde, kivide kõrvale, kivide vahele ja püsililleрühmadesse. Eriti dekoratiivse kasvuga heintaimi võib paigutada üksikult

või väikese rühmana teekäänu kõrvale murusse, tagapõhjana keraamikale, trepi kõrvale, müüri vuukidesse ja müüri ette. Heintaimedega, mida ei kasutata pinnakattena, ei tohi aga aeda üle kuhjata.

Dekoratiivsete heintaimede liigse leviku ja umbrohuna edasikasvamise tõkestamiseks võib neid istutada maasse paigutatud mullaga täidetud põhjata ämbri või astja sisse. Ka võib nende juuri ümbritseda silindrikujuliselt maasse paigutatud katusepapiga. Sügisel niidetakse heintaimed mõne sentimeetri kõrguselt.

Paljundatakse seemnete ja jagamisega.

Aruheinad *(Festuca)*, kõrreliste *(Gramineae)* sugukonnast.

Kaunikujulise madala põõsa moodustab hall aruhein *(F. glauca)*. Lehed sinakashallid, kõrgus 10—15 sm. Eelistab kergemat mulda ja päikesepaistet. Kuiva taluva taimena tuntakse lamba-aruheina *(F. ovina)*, mille lehed on pehmed, tumerohelised, veidi looklevad, sissepoole keerduva servaga. Kõrgus 20—40 sm. Õitseb juunis ja juulis. Meeldivad on hallide või sinakashallide iehtedega vormid. Kasvab looduslikult niitudel, hõredates metsades ja nõlvadel. Head äärisetaimed. Sobivad ka päikesepaistelistele nõlvadele.

Keraheinad *(Dactylis)*, kõrreliste *(Gramineae)* sugukonnast.

Kerahein *(D. glomerata)*. Kasvab looduslikult teeservadel, aedades ja parkides. Kõrgus 80—130 sm. Lehed hallid või sinakasrohelised, kuni 9 mm laiad, lintjad, sügava vaoga pealmisel küljel. Õisikud hallid või lillakad. Eelistab parasniisket mulda.

Load *(Juncus)*, loaliste *(Juncaceae)* sugukonnast.

Harilik luga *(J. effusus)*. Kasvab meil looduslikult kraavides, teeservadel ja karjamaal. Kõrgus 40—80 sm. Varred rohelised, täiesti siledad. Eelistab niiskemat päikesepaistelist kasvukohta.

Paelrohud *(Phalaris)*, kõrreliste *(Gramineae)* sugukonnast.

Harilik paelrohi *(P. arundinaceae)*. Kasvab 70—150 sm kõrge taimena jõekallastel. Lehed hallikasrohelised, veidi nahksed, kuni 2 sm laiad. Õitseb juunis ja juulis. Vajab niiskemat mulda ja eelistab päikesepaistet, kuid talub ka poolvarju.

Partheinad *(Glyceria)*, kõrreliste *(Gramineae)* sugukonnast.

Suur parthein *(G. aquatica)*. Lehed helerohelised, 1—2 mm laiad. Kõrgus 100—200 sm. Õitseb juulis ja augustis. Tugevakasvuline, kasvab niiskemas mullas, kuid talub ka kuiva.

Väriheinad *(Briza)*, kõrreliste *(Gramineae)* sugukonnast.

Harilik värihein *(B. media)*. Meil looduslikult kasvav rohttaim, mille õiepöörises lapikud pähikud tuule mõjul värisevad. Lehed helerohelised, kuni 5 mm laiad. Kasvab 30—60 sm kõrgeks. Õitseb maist juulini.

Tarnad *(Carex)*, lõikheinaliste *(Cyperaceae)* sugukonnast.

Kodumaistest tarnadest võib aias kasvatada 20—50 sm kõrget jänestarna *(C. leporina)*, mis kasvab looduslikult niitudel ja raiesmikel ning õitseb mais ja juunis, ja kõrgema kasvuga niiskemat kasvukohta eelistavat 40—80 sm kõrget rebastarna *(C. vulpina)*, mille lehed on 5—8 mm laiad. Varjulistes niisketes kohtades on kaunis kaugema päritoluga igihaljas laiade lehtedega tarn *C. pendula* (kõrgus 60—80 sm).

Tabel 1

HEKIKS SOBIVAD PUUD JA PÕÕSAD

Nimetus	Heki kõrgus (m)	Taimede vahekaugus (sm)	Märkused
Puud			
Harilik kuusk *(Picea excelsa)*	1,5—4	50—100	
Elupuud *(Thuja)*	1—3	25—50	
Põldvaher *(Acer campestre)*	1,5—2,5	60—100	
Tatari vaher *(Acer tataricum)*	1,5—2,5	60—100	
Harilik pärn *(Tilia cordata)*	1,5—2,5	60—100	
Põõsad			
Viirpuud *(Crataegus oxyacantha* ja *C. monogyna)*	1—2,5	30—35	
Suur läätspuu *(Caragana arborescens)*	1—2,5	30—35	
Väike läätspuu *(Caragana frutescens)*	0,6—1,2	30—35	
Harilik sirel *(Syringa vulgaris)*	1—2	30—50	
Ungari sirel *(Syringa josikaea)*	1—2	35—60	
Harilik ebajasmiin *(Philadelphus coronarius)*	1—1,5	30—50	
Mage sõstar *(Ribes alpinum)*	0,5—1,2	20—35	Talub tugevat varju.
Tuhkpuud *(Cotoneaster lucida* ja *C. nigra)*	0,5—1,2	20—35	*C. lucida* lehed on sügisel punased.
Harilik liguster *(Ligustrum vulgare)*	0,5—1,0	20—35	Tugev külm kahjustab maapealset osa.
Lumimarjad *(Symphoricarpus)*	0,5—1,0	20—35	Marjad valged või punased
Enelad *(Spiraea)*	0,5—1,0	25—35	Igihaljas, talvel vajab kuuseokstega katmist.
Pukspuud *(Buxus)*	0,2—0,3	10—20	

Tabel 2

KUIVA JA PÄIKESEPAISTELISE KASVUKOHAGA LEPPIVAD PÜSILILLED

Astrid *(Aster)*
Aubrieetsiad *(Aubrietia)*
Duglaasiad *(Douglasia)*
Floksid *(Phlox)*
Hanerohud *(Arabis)*
Ibeerised *(Iberis)*
Iirised *(Iris)*
Jumikad *(Centaurea)*
Jänesekäpad *(Leontopodium)*
Kadakkaerad *(Cerastium)*.
Kaljunelk *(Tunica saxifraga)*
Karukellad *(Pulsatilla)*
Kassikäpad *(Antennaria)*
Kellukad *(Campanula)*: karpaatia kellukas *(C. carpatica)*, pisikellukas *(C. pusilla)*, raineri kellukas *(C. raineri)*, ümaralehine kellukas *(C. rotundifolia)*
Kevadikud *(Draba)*
Kilbirohud *(Alyssum)*
Kipslilled *(Gypsophila)*
Kivirikud *(Saxifraga)*: kolmetipmeline kivirik *(S. tricuspidata)*, kobarkivirik *(S. aizoon)*, püramiidkivirik *(S. cotyledon)*
Kukeharjad *(Sedum)*
Käokannused *(Linaria)*
Käokullad *(Helichrysum)*
Liivateed *(Thymus)*
Lõokannused *(Corydalis)*
Magunad *(Papaver)*
Mailased *(Veronica)*
Merikannid *(Armeria)*
Mägisibulad *(Sempervivum)*
Nelgid *(Dianthus)*
Nõianõgesed *(Stachys)*
Ogaputked *(Eryngium)*
Parkjuured *(Statice)*
Kõrvikpriimula *(Primula auricula)*
Põisrohud *(Silene)*
Raudrohud *(Achillea)*
Metsülane *(Anemone silvestris)*

Tabel 3

POOLVARJUS KASVAVAD PÜSILILLED

Adoonised *(Adonis)*
Akakapsad *(Ajuga)*
Astilbed *(Astilbe)*
Bergeeniad *(Bergenia)*
Dodekateonid, kaheteistkümne jumala lilled *(Dodecatheon)*
Epimeediumid *(Epimedium)*
Helleboorused, lumeroosid *(Helleborus)*
Helmikpöörised *(Heuchera)*
Hostad *(Hosta, Funkia)*
Lõosilmaõieline imikas *(Anchusa myosotidiflora)*
Sarvkannike *(Viola cornuta)*
Suureõieline kellukas, kurekatel *(Campanula persicifolia)*
Kitsekakrad *(Doronicum)*
Kivirikud *(Saxifraga)*: harkjas kivirik *(S. trifurcata)*, hübriidkivirik *(S. hybrida)*, kolmetipmeline kivirik *(S. tricuspidata)*, püramiidkivirik *(S. cotyledon)*, sammalkivirik *(S. hypnoides)*
Kopsurohud *(Pulmonaria)*
Kuldvitsad *(Solidago)*
Kullerkupud *(Trollius)*
Kurekellad *(Aquilegia)*
Kureläätsed *(Orobus)*
Kuutõverohud *(Polygonatum)*
Käokingad *(Aconitum)*
Laikellukad *(Platycodon)*
Liiliad *(Lilium)*
Lõokannused *(Corydalis)*
Lõosilmad, meelespead *(Myosotis)*

Lumikellukesed *(Galanthus)*
Maikellukesed *(Convallaria)*
Makleiad *(Macleya)*
Mesiohakad *(Echinops)*
Metsvitsad *(Lysimachia)*
Monardad *(Monarda)*
Murtud südamed *(Dicentra)*
Mõrsjalilled *(Gaillardia)*
Mõõlad *(Geum)*
Ogaputked *(Eryngium)*
Priimulad *(Primula)*, välja arvatud kõrvikpriimula *(P. auricula)*
Päevaliiliad *(Hemerocallis)*
Sinilill *(Hepatica nobilis)*
Siniliiliad *(Scilla)*
Tradeskantsiad *(Tradescantia)*
Varsakabjad *(Caltha)*
Metsülane *(Anemone silvestris)*
Ängelheinad *(Thalictrum)*

Tabel 4

VARJUS KASVAVAD PÜSILILLED

Akakapsad *(Ajuga)*
Astilbed *(Astilbe)*
Bergeeniad *(Bergenia)*
Epimeediumid *(Epimedium)*
Helleboorused, lumeroosid *(Helleborus)*
Helmikpöörised *(Heuchera)*
Hostad *(Hosta, Funkia)*
Väikseim igihali *(Vinca minor)*
Lõhnav kannike *(Viola odorata)*
Varju- ja ümaralehine kivirik *(Saxifraga umbrosa, S. rotundifolia)*
Kopsurohud *(Pulmonaria)*
Kahtlane kukehari *(Sedum spurium)*
Kuldkingad *(Cypripedium)*
Kureläätsed *(Orobus vernus, Lathyrus vernus)*
Kuutõverohud *(Polygonatum)*
Käokingad *(Aconitum)*
Laanelill, metsatäht *(Trientalis europaea)*
Türgi liilia *(Lilium martagon)*
Maikelluke, piibeleht *(Convallaria majalis)*
Makleiad *(Macleya)*
Mesiohakad *(Echinops)*
Metspipar *(Asarum europaeum)*
Priimulad *(Primula)*, välja arvatud kõrvikpriimula *(P. auricula)*
Ramondiad *(Ramondia)*
Sinilill *(Hepatica nobilis)*
Valdsteiniad *(Waldsteinia)*
Võsaülane *(Anemone nemorosa)*

Tabel 5

NIISKES PINNASES JA TIIGI VÕI OJA KALDAL KASVAVAD PÜSILILLED

Akakapsad *(Ajuga)*
Alpi hanerohi *(Arabis alpina)*
Astilbed *(Astilbe)*
Bergeeniad *(Bergenia)*
Dodekateonid *(Dodecatheon)*
Hostad *(Hosta, Funkia)*
Süstjalehine emajuur *(Gentiana asclepiadea)*
Kollane ja sooiiris *(Iris pseudacorus, I. kaempferi)*
Lõosilmaõieline imikas *(Anchusa myosotidiflora)*
Kitsekakrad *(Doronicum)*
Varju- ja ümaralehine kivirik *(Saxifraga umbrosa, S. rotundifolia)*

Kopsurohud *(Pulmonaria)*
Kullerkupud *(Trollius)*
Kuutõverohud *(Polygonatum)*
Käokingad *(Aconitum)*
Lõokannused *(Corydalis)*
Lõosilmad, meelespead *(Myosotis)*
Maikelluke, piibeleht *(Convallaria majalis)*
Pikalehine mailane *(Veronica longifolia)*
Metspipar *(Asarum europaeum)*
Metsvitsad *(Lysimachia)*
Mõõlad *(Geum)*
Priimulad *(Primula)*: hambulislehine priimula *(P. denticulata)*, kõrge priimula *(P. elatior)*, roosa priimula *(P. rosea)* ja florinda priimula *(P. florindae)*
Päevaliiliad *(Hemerocallis)*
Rodgersiad *(Rodgersia)*
Ramondiad *(Ramondia)*
Seebililled *(Saponaria)*
Sinilill *(Hepatica nobilis)*
Sookalla, soovõhk *(Calla palustris)*
Tradeskantsiad *(Tradescantia)*
Varsakabi *(Caltha palustris)*
Võsaülane *(Anemone nemorosa)*
Väike ängelhein *(Thalictrum adiantifolium)*

Tabel 6

KUIVMÜÜRI VUUKIDES KASVAVAD PÜSILILLED

Päikesepaistel

Alpi aster *(Aster alpinus)*
Aubrieetsiad *(Aubrietia)*
Hanerohud *(Arabis)*
Jänesekäpad *(Leontopodium)*
Kadakkaerad *(Cerastium)*
Kassikäpad *(Antennaria)*
Karpaatia kellukas *(Campanula carpatica)*
Kilbirohud *(Alyssum)*
Kukeharjad *(Sedum)*
Kääbusiiris *(Iris pumila)*
Mägisibulad *(Sempervivum)*
Roomav kevadik *(Draba repens)*
Roomav kipslill *(Gypsophila repens)*
Missuuri kuningakepp *(Oenothera missouriensis)*

Poolvarjus

Akakapsad *(Ajuga)*
Karpaatia kellukas *(Campanula carpatica)*
Püramiidkivirik *(Saxifraga cotyledon)*
Müürilill *(Linaria cymbalaria)*
Lamav mailane *(Veronica prostrata)*

Varjus

Karpaatia kellukas *(Campanula carpatica)*
Kolmetipmeline kivirik *(Saxifraga tricuspidata)*
Sinilill *(Hepatica nobilis)*
Lõhnav kannike *(Viola odorata)*

JUURPÜSILILLEDE ISELOOMUSTUS

Liiginimi	Kõrgus sm	Taimede vahekaugus sm	Õite värvus	Õitsemise aeg
Juurpüsililled kõrgusega kuni 30 sm				
Amuuri adoonis *(Adonis amurensis)*	10—15	25	kollane	aprill, mai
Kevadadoonis *(A. vernalis)*	20	25	kollane	mai
Kirjulehine akakapsas *(Ajuga reptans var. multicoloris)*	15—20	20	sinakaslilla	maist juulini
Punaselehine akakapsas *(A. reptans var. atropurpurea)*	25	20	sinakaslilla	maist juulini
Alpi aster *(Aster alpinus)*	15—25	20	sinakaslilla, valge	juuni, juuli
Madal aster *(A. dumosus)*	15—20	30	valge, roosakaslilla	septembrist külmadeni
Harilik aubrieetsia *(Aubrietia deltoidea)*	8—10	20	sinine, lilla, roosa	mai, juuni
Tauria aubrieetsia *(A. tauricola)*	8—10	20	sinakaslilla	mai, juuni, üksikuid õisi kuni sügiseni
Pürenee duglaasia *(Douglasia vitaliana)*	6— 8	10	vahakollane	aprilli lõpp, mai
Douglasia gaudinii	4— 6	10	vahakollane	aprill, mai
Harilik drüüas *(Dryas octopetala)*	5—10	20	valge	maist juulini
Varretu emajuur *(Gentiana acaulis)*	10	20	sügavsinine	maist juulini
Sügisene emajuur *(G. septemfida)*	15—25	20	ultramariinsinine	juulist septembrini
Alpi epimeedium *(Epimedium alpinum)*	25	20	väljast punane, seest kollane	mai
Meelisfloks *(Phlox amoena)*	15—25	20	punakasroosa	mai, juuni
Kanada kääbusfloks *(P. divaricata)*	30	20	helesinine	mai, juuni
Padjandfloks *(P. subulata)*	10—20	20	punane, roosa, sinine, valge	mai, juuni
Alpi hanerohi *(Arabis alpina)*	10—20	20	valge, roosa	mai
Valge hanerohi *(A. albida)*	20	25	valge	mai, juuni
Must lumeroos *(Helleborus niger)*	15—20	25	valge	aprill, mai
Kaljuibeeris *(Iberis saxatilis)*	7—10	20	valge	mai, juuni
Igihaljas ibeeris *(I. sempervirens)*	20—30	20	valge	mai, juuni
Väikseim igihali *(Vinca minor)*	10—20	25	helesinine	mai, juuni

Liiginimi	Kõrgus sm	Taimede vahekaugus sm	Õite värvus	Õitsemise aeg
Kääbusiiris *(Iris pumila)*	10—20	25	lilla, sinine, valge, õrnkollane	mai, juuni
Suureõieline incarvillea *(Incarvillea grandiflora)*	30	25	sügavroosa	juunist augustini
Nägus jumikas *(Centaurea bella)*	30	30	roosakaslilla	juuni, juuli
Alpi jänesekäpp *(Leontopodium alpinum)*	25—30	20	kollakashall	juunist augustini
Siberi jänesekäpp *(L. sibiricum)*	20—25	20	hall	juuni, juuli
Biebersteini kadakkaer *(Cerastium biebersteinii)*	25	20	valge	juuni, juuli
Karvane kadakkaer *(C. tomentosum var. columnae)*	10—15	20	valge	juunist septembrini
Kaljunelk *(Tunica saxifraga)*	15—18	15	roosa	juunist septembrini
Sarvkannike *(Viola cornuta)*	15—25	20	sinine, lilla, valge, kollane, oranž	maist külmadeni
Lõhnav kannike *(V. odorata)*	5—15	15	sinakaslilla	mai, juuni
Aas-karukell *(Pulsatilla pratensis)*	20	20	lilla	aprill, mai
Palu-karukell *(P. patens)*	20—30	20	lilla	aprill, mai
Alpi kassikäpp *(Antennaria alpina)*	15	15	valkjashall	juuni, juuli
Harilik kassikäpp *(A. dioica)*	10	15	valge, roosa, punane, kirju	juuni, juuli
Karpaatia kellukas *(Campanula carpatica)*	20—30	25	lillakassinine, valge	juunist septembrini
Pisikellukas *(C. pusilla)*	10—15	15	helesinine	juunist augustini
Raineri kellukas *(C. raineri)*	10—12	15	sinakaslilla, valge	juunist külmadeni
Ümaralehine kellukas *(C. rotundifolia)*	30	20	helesinine	juunist septembrini
Roomav kevadik *(Draba repens)*	10	20	kollane	mai, juuni
Kalju-kilbirohi *(Alyssum saxatile var. compactum)*	20—30	25	säravkollane	mai, juuni
Hübriid-kipslill *(Gypsophila hybrida)*	30	30	heleroosa	juulist külmadeni
Roomav kipslill *(G. repens)*	10—15	30	valge, roosa	juunist septembrini
Murujas kivirik *(Saxifraga caespitosa)*	15—20	20	valge, roosa, punane	maist juulini
Hübriidkivirik *(S. hybrida)*	15—20	20	roosakaspunane	maist juulini
Sammalkivirik *(S. hypnoides)*	15—25	20	valge	juuni, juuli
Harkjas kivirik *(S. trifurcata)*	25	20	valge	juuni, juuli
Kolmetipmeline kivirik *(S. tricuspidata)*	10	20	valge, tumedate täppidega	mai, juuni
Kobarkivirik *(S. aizoon)*	15—20	20	valge, roosa, kollane	juuni juuli
Sturmi kivirik *(S. sturmiana)*	12—15	20	valge, punaste täppidega	maist augustini
Varjukivirik *(S. umbrosa)*	15—30	20	valge, punakate täppidega	juuni, juuli
Sinine kopsurohi *(Pulmonaria angustifolia)*	15—30	20	roosa	aprillist juunini
Veripunane kopsurohi *(P. rubra)*	15—30	20	punane	aprillist juulini
Harilik kukehari *(Sedum acre)*	5	20	kollane	juuni, juuli
Valge kukehari *(S. album)*	15	20	valge	juuli, august
Ewersi kukehari *(S. ewersii)*	15	20	karmiinroosa	juuli lõpust septembrini
Kahtlane kukehari *(S. spurium)*	15	25	heleroosa	juuli, august
Kamtšatka kukehari *(S. kamtschaticum)*	20	25	kollane	juuni, juuli
Middendorfi kukehari *(S. middendorffianum)*	25	25	kollane	juuli, august
Kuuetahuline kukehari *(S. mite)*	5—10	25	kollane	juuli, august
Kalju-kukehari *(S. rupestre)*	20	25	kollane	juuli, august
Paljavarreline kukekannus *(Delphinium nudicaule)*	30	40	tumepunane	juunist augustini
Haraline kuningakepp *(Oenothera frutigena)*	15	25	helekollane	juunist külmadeni
Missuuri kuningakepp *(O. missouriensis)*	10—20	25	helekollane	juunist septembrini
Kevadine kurelääts *(Orobus vernus)*	30	20	purpurpunane	maist juunini
Arkwrighti käokann *(Lychnis arkwrightii)*	25—30	25	tulipunane	juunist augustini
Alpi käokannus *(Linaria alpina)*	8—15	10	sinine, lillakassinine	juuli, august
Müürilill *(L. cymbalaria)*	5—10	10	helelilla	juunist külmadeni
Käokuld *(Helichrysum arenarium)*	15—25	20	kuldkollane	juuli, august
Laanelill *(Trientalis europaea)*	15	15	valge	maist juulini
Nõmme-liivatee *(Thymus serpyllum)*	3—10	10	lillakasroosad	juuli, august
Valgeõieline liivatee *(T. serpyllum var. albus)*	10	10	valge	juuni, juuli
Kingu-liivatee *(T. serpyllum var. collinus)*	10	10	roosakaslillad	juuli, august
Kollane lõokannus *(Corydalis lutea)*	20—30	20	sidrunkollane	mai lõpust sügiseni
Harilik lõokannus *(C. halleri)*	15—25	20	lilla	mai lõpp, juuni
Alpi magun *(Papaver alpinum)*	20	25	valge, roosa, kollane, oranž	maist septembrini
Maikelluke *(Convallaria majalis)*	25	15	valge	mai, juuni
Lamav mailane *(Veronica prostrata)*	10—25	25	sinine	mai, juuni
Alpi merikann *(Armeria alpina)*	15—20	15	lillakasroosa, valge	juunist augustini

Liiginimi	Kõrgus sm	Taimede vahekaugus sm	Õite värvus	Õitsemise aeg
Nägus merikann *(A. formosa)*	25	25	roosa	juunist septembrini
Metspipar *(Asarum europaeum)*	5—10	12	pruun	mai
Roomav metsvits *(Lysimachia nummularia)*	5— 8	20	kollane	juunist augustini
Lamottei mägisibul *(Sempervivum lamottei)*	20	20	heleroosa	juuli, august
Punakas mägisibul *(S. rubicundum)*	20	20	purpurpunane	juuli, august
Liiva-mägisibul *(S. arenarium)*	15	15	kollane	juuli, august
Võsund-mägisibul *(S. soboliferum)*	15	15	valkjaskollane	juuli, august
Villkarvane mägisibul *(S. tomentosum)*	20	15	roosa	juuli, august
Alpi nelk *(Dianthus alpinus)*	10—20	20	valge, roosa	juunist augustini
Hall nelk *(D. caesius)*	15—20	20	lillakasroosa	juunist septembrini
Nurmenelk *(D. deltoides)*	15—20	20	karmiin- või purpurpunane	juunist septembrini
Nõmmenelk *(D. arenarius)*	15—20	20	valge	juulist septembrini
Sulgnelk *(D. plumarius)*	30	25	valge, roosa, punane	juunist augustini
Varretu priimula *(Primula acaulis)*	10	20	valge, kollane, oranž, sinine, lilla, roosa, punane	aprillist juulini
Kõrvikpriimula *(P. auricula)*	10—20	25	lilla, roosa, punane	aprilli lõpust juuni alguseni
Hambulislehine priimula *(P. denticulata)*	30	25	lilla, roosa, valge	aprilli lõpust poole juunini
Kõrge priimula *(P. elatior)*	20	20	kollane, valge, punane, roosa	mai, juuni
Roosa priimula *(P. rosea)*	10	15	roosa	aprill, mai
Juulia priimula *(P. juliae)*	10	15	sirelililla, roosa	aprill, mai
Harilik nurmenukk *(P. veris)*	15—25	25	kollane	mai, juuni
Varretu põisrohi *(Silene acaulis)*	5—15	20	valge	juuni, juuli
Schafta põisrohi *(S. schafta)*	10—20	20	lillakasroosa	juuli, august
Ramondia *(Ramondia)*	10—12	15	sinakaslilla	juuni, juuli
Hõbedalehine raudrohi *(Achillea argentifolia)*	25—30	20	kollane	juunist augustini
Basiilikalehine seebilill *(Saponaria ocymoides)*	15—20	25	helepunane, roosa, valge	juuni, juuli
Sinilill *(Hepatica nobilis)*	10	15	tumesinine, roosa, valge	aprill, mai
Harilik varsakabi *(Galtha palustris)*	15—25	25	kollane	aprill, mai

Alpi õnnehein *(Erigeron alpinum)*	25—30	30	kahvatulilla	juunist septembrini
Võsaülane *(Anemone nemorosa)*	20	15	valge	aprill, mai
Juurpüsililled kõrgusega 30—60 sm				
Kiirgaster *(Aster amellus)*	50—60	50	lilla, sinine, roosa	augusti lõpust septembri lõpuni
Aedastilbe *(Astilbe arendsii)*	40—60	50	valge, kollane, roosa, lilla, punane	juuli, august
Jaapani astilbe *(A. japonica)*	30—60	50	valge, roosa	juuli, august
Südajalehine bergeenia *(Bergenia cordifolia)*	30—50	30	roosa	aprilli lõpust juuni alguseni
Dodekateon e. kaheteistkümne jumala lill *(Dodecatheon meadia)*	20—40	25	purpurroosa, lilla	juuni
Süstjalehine emajuur *(Gentiana asclepiadea)*	30—60	30	säravsinine	juulist septembrini
Arendsi floks *(Phlox arendsii)*	40—50	30	roosa, valge, lilla	juuni
Purpurpunane lumeroos *(Helleborus atropurpureus)*	40	30	lillakaspunane	aprill, mai
Valge helmikpööris *(Heuchera convallaria var. nivea)*	50	20	valge	juunist augustini
Veripunane helmikpööris *(H. sanguinea)*	30—60	20	punane, roosa	juunist augustini
Jaapani hosta *(Hosta japonica)*	30—60	40	valge, helelilla	juuli, august
Suurelehine hosta *(H. sieboldiana)*	40—80	60	helelilla	juuli, august
Lõosilmaõieline imikas *(Anchusa myosotidiflora)*	40	30	helesinine	mai, juuni
Delavay inkarvillea *(Incarvillea delavayi)*	40	25	roosa	juuni, juuli
Harilik jaanikakar *(Chrysanthemum leucanthemum)*	40—70	50	valge	juulist külmadeni
Mägijumikas *(Centaurea montana)*	60	40	sinine, valge, roosa	juunist septembrini
Väävelkollane jumikas *(Centaurea sulphureum)*	35—45	40	kollakasvalge	juunist septembrini
Suureõieline kellukas ehk kurekatel *(Campanula persicifolia)*	40—70	30	valge, helesinine	juunist augustini
Hõbedane kilbirohi *(Alyssum argenteum)*	30—40	25	kuldkollane	juunist augustini
Kaukaasia kitsekakar *(Doronicum caucasicum)*	40	30	kollane	mai, juuni
Püramiidkivirik *(Saxifraga cotyledon)*	40—60	15	valge	juuni, juuli
Ümaralehine kivirik *(S. rotundifolia)*	50	20	valge	juuni, juuli
Kaunis kukehari *(Sedum spectabile)*	40	30	lillakasroosa	august, september
Hiina kukekannus *(Delphinium chinense)*	40—60	50	sinine, valge	juuni, juuli
Kuldking *(Cypripedium calceolus)*	25—40	25	helekollane	juuni, juuli

Liiginimi	Kõrgus sm	Taimede vahekaugus sm	Õite värvus	Õitsemise aeg
Harilik kullerkupp *(Trollius europaeus)*	50	40	helekollane	mai, juuni
Avaõieline kullerkupp *(T. patulus)*	60	40	heleoranž	mai, juuni
Põõsasjas kuningakepp *(Oenothera fruticosa)*	30—70	25	helekollane	juunist külmadeni
Hall kuningakepp *(O. glauca)*	50—70	25	kuldkollane	juuni, juuli ja august
Mitmeõieline kuutõverohi *(Polygonatum multiflorum)*	30—50	30	rohekasvalge	mai, juuni
Suureõieline laikellukas *(Platycdon grandiflorum)*	60	25	sinakaslilla	juulist septembrini
Noobel lõokannus *(Corydalis nobilis)*	30—40	20	kahvatukollane	mai lõpp, juuni
Siberi magun *(Papaver nudicaule)*	30—40	30	kollane, oranž, punane, valge	aprillist külmadeni
Kassisaba *(Veronica spicata)*	40	25	sinine	juunist septembrini
Laialehine mailane *(V. teucrium)*	60	25	sinakaslilla	juunist septembrini
Nepaali maran *(Potentilla nepalensis)*	25—60	25	kollakasroosa	juulist külmadeni
Soo-lõosilm *(Myosotis palustris)*	30—60	25	helesinine	mai, juuni
Suureõieline mõrsjalill *(Gaillardia grandiflora)*	30—70	30	kollane	juunist külmadeni
Borisi mõõl *(Geum borisii)*	40	25	tulipunane	maist juulini
Tšiili mõõl *(G. chiloense)*	35—60	25	tulipunane, kollane, oranž	juunist septembrini
Allwoodi nelk *(Dianthus allwoodi)*	20—40	25	roosa, punane, valge	juuli, august
Suureõieline nõianõges *(Stachys grandiflora)*	30—60	25	tume-lillakasroosa	juunist augustini
Villane nõianõges *(S. lanata)*	30—50	25	roosa	juunist augustini
Alpi ogaputk *(Eryngium alpinum)*	30—70	50	terassinine	juunist septembrini
Laialehine parkjuur *(Statice latifolia)*	40—50	30	sinakaslilla	juulist septembrini
Varajane pojeng *(Paeonia officinalis)*	60	65	valge, roosa, punane	juuni
Littoni priimula *(Primula littoniana)*	60	20	lillakaspunane	juuni, juuli
Newmanni päevakübar *(Rudbeckia newmannii)*	50—60	30	kollane	juulist oktoobrini
Punane päevakübar *(R. purpurea)*	30—70	30	lillakaspunane	juulist septembrini
Helekollane päevaliilia *(Hemerocallis citrina)*	60	60	helekollane	juuli, august
Võsa-raudrohu täidisõieline teisend *(Achillea ptarmica var. lingulosa fl. pl.)*	50—60	30	valge	juulist külmadeni

Harilik seebilill *(Saponaria officinalis)*	40—80	25	roosakasvalge, punane, valge	juulist septembrini
Virgiinia tradeskantsia *(Tradescantia virginiana)*	30—50	40	sinine, lilla, punane, valge	juulist septembrini
Aedvaak *(Inula glandulosa)*	40—50	20	helekollane	juunist septembrini
Eriline õnnehein *(Erigeron speciosus)*	40—70	30	lillakassinine	juunist külmadeni
Metsülane *(Anemone silvestris)*	30—40	25	valge	mai, juuni
Juurpüsililled kõrgusega 60—100 sm				
Kibe aster *(Aster acris)*	70	50	sinililla	augusti lõpust oktoobrini
Aedfloks *(Phlox paniculata)*	50—120	40	valge, roosa, punane, sinine, lilla, kirju	juunist külmadeni
Kuldheleenium *(Helenium hoopesii)*	50—100	30	oranž	juuni, juuli
Aediiris *(Iris germanica)*	50—90	40	sinine, valge, kollane, roosa, pruun	juuni, juuli
Siberi iiris *(Iris sibirica)*	80	60	helesinine, valge	juuni, juuli
Suureõieline jaanikakar *(Chrysanthemum maximum)*	50—80	50	valge	juulist augustini
Roosa jaanikakar *(C. roseum)*	60—80	30	valge, roosa, punane, lilla	juunist septembrini
Pöörisõisikuline kipslill *(Gypsophila paniculata)*	50—90	50	valge	juunist septembrini
Hübriid-kuldvits *(Solidago hybrida)*	60—80	40	kollane	august, september
Ledebour'i kullerkupp *(Trollius ledebouri)*	80	30	oranž	juuli, august
Harilik kurekell *(Aquilegia vulgaris)*	60—80	50	valge, lillakasroosa, tumelilla, sinine, hele- ja tumepunane	juuni, juuli
Aed-kurekell *(A. hybrida)*	70—75	50	sinine, punane, roosa, kollane, valge	juuni, juuli
Loitev käokann *(Lychnis chalcedonica)*	60—90	25	tulipunane	juunist augustini
Idamagun *(Papaver orientale)*	80—100	50	tulipunane	juuni, juuli
Kattelehine magun *(P. bracteatum)*	80	50	tumepunane	juuni, juuli
Pikalehine mailane *(Veronica longifolia)*	80	30	sinakaslilla	juuli, august
Aedmonarda *(Monarda didyma)*	100	75	tumepunane, roosa, valge	juulist augustini
Murtud süda *(Dicentra spectabilis)*	70	40	tumeroosa	mai, juuni
Habepentstemon *(Pentstemon barbatus)*	60—100	40	punane	juunist septembrini
Valgeõieline pojeng *(Paeonia albiflora)*	60—100	90	valge, roosa, punane	juuni, juuli

Liiginimi	Kõrgus sm	Taimede vahekaugus sm	Õite värvus	Õitsemise aeg
Kitsalehine pojeng *(P. tenuifolia)*	70	90	säravpunane	juuni
Florinda priimula *(Primula florindae)*	80	30	väävelkollane	juulist septembrini
Kollane päevaliilia *(Hemerocallis flava)*	80	60	kollane	juuli
Oranž päevaliilia *(H. fulva)*	75—100	60	väljastpoolt kollane, seest oranž	juuli
Aed-päevaliilia *(H. hybrida)*	100	60	kollane, oranž	juuli
Väike ängelhein *(Thalictrum adiantifolium)*	70	40	rohekaskollane	juuni, juuli
Hiina ängelhein *(T. dipterocarpum)*	60—80	50	helelilla	juulist septembrini
Aed-õnnehein *(Erigeron hybridus)*	70	30	sinine, lilla, valge, roosa	juunist augustini
Jaapani ülane *(Anemone japonica)*	50—80	30	valge	augustist külmadeni
Juurpüsililled kõrgusega 100—150 sm				
Inglise aster *(Aster novae-angliae)*	100—180	60	lilla, sinine, roosa, valge	septembrist külmadeni
Belgia aster *(A. novi-belgii)*	100—150	60	sinine, lilla, roosa, valge	septembrist külmadeni
Hiina astilbe *(Astilbe davidii)*	120	50	lillakasroosa	august, september
Sügisheleenium *(Helenium autumnale)*	80—160	40	kollane, kollane punakaspruuni varjundiga	augustist külmadeni
Kollane iiris *(Iris pseudacorus)*	120	60	kollane	juuni, juuli
Itaalia imikas *(Anchusa italica)*	100—150	50	sügavsinine	juuni lõpust sügiseni
Kanada kuldvits *(Solidago canadensis)*	60—160	50	kuldkollane	augustist külmadeni
Sinine käoking *(Aconitum napellus)*	80—150	50	sinine, valge, kirju	juuli, august
Harilik mesiohakas *(Echinops ritro)*	100—120	50	helesinine	juulist septembrini
Juurpüsililled kõrgusega üle 150 sm				
Aed-kukekannus *(Delphinium cultorum hybr.)*	150—250	90	helesinine, sügavsinine, lilla, roosa, valge	juunist septembrini
Wilsoni käoking *(Aconitum wilsonii)*	200	50	helesinine	september, oktoober
Jaapani makleia *(Macleya cordata)*	180—250	100	kahvatukollane	juuli, august
Harilik päevakübar *(Rudbeckia laciniata)*	100—200	40	kollane	august, september

Eestikeelne nimetus	Ladinakeelne nimetus
Okaspuud	
kuused	*Picea*
lehised	*Larix*
männid	*Pinus*
nulud	*Abies*
Okaspõõsad	
elupuud	*Thuja*
jugapuud	*Taxus*
kadakad	*Juniperus*
Lehtpuud	
jalakad	*Ulmus*
kased	*Betula*
kastanid	*Aesculus*
mandlipuud	*Amygdalus*
pajud	*Salix*
paplid	*Populus*
pihlakad	*Sorbus*
pärnad	*Tilia*
robiiniad	*Robinia*
saared	*Fraxinus*
tammed	*Quercus*
toomingad	*Padus*
toompihlakad	*Amelanchier*
vahtrad	*Acer*
õunapuud	*Malus*
Lehtpõõsad	
araaliad	*Aralia*
deutsiad	*Deutzia*
ebajasmiinid	*Philadelphus*
ebaküdooniad	*Chaenomeles*
enelad	*Spiraea*
forsüütiad	*Forsythia*
hortensiad	*Hydrangea*
kikkapuud	*Evonymus*
kontpuud	*Thelycrania (Cornus)*
kuldvihmad	*Laburnum*
kukerpuud	*Berberis*
kuslapuud	*Lonicera*
leedripuud	*Sambucus*
ligustrid	*Ligustrum*
lodjapuud	*Viburnum*
lumimarjad	*Symphoricarpus*
läätspuud	*Caragana*
mahooniad	*Mahonia*
pihlenelad	*Sorbaria*
pukspuud	*Buxus*
põõsasmaranad	*Dasiphora*
rododendronid	*Rhododendron*
roosid	*Rosa*
sarapuud	*Corylus*
sirelid	*Syringa*
sõstrad	*Ribes*
tuhkpuud	*Cotoneaster*
ubapõõsad	*Cytisus*
veigelad	*Weigela (Diervilla)*
viirpuud	*Crataegus*
Vääntaimed	
aktiniidiad	*Actinidia*
elulõngad	*Clematis*
kuslapuud	*Lonicera*
metsviinapuud	*Parthenocissus*
tobiväädid (aristolohhiad)	*Aristolochia*
viinapuud	*Vitis*
Enam-vähem külmakindlad sibul- ja sibulmugul-püsililled	
hionodoksad	*Chionodoxa*
hüatsindid	*Hyacinthus*
kobarhüatsindid	*Muscari*
krookused	*Crocus*
liiliad	*Lilium*
lumikellukesed	*Galanthus*
märtsikellukesed	*Leucojum*
nartsissid	*Narcissus*

Eestikeelne nimetus	Ladinakeelne nimetus
püvililled (keisrikroonid)	*Fritillaria*
siniliiliad	*Scilla*
sügislilled	*Colchicum*
tulbid	*Tulipa*
Külmaõrnad mugul- ja sibulmugul-püsililled	
aedanemoon	*Anemone coronaria*
mugulbegoonia	*Begonia tuberhybrida*
daaliad	*Dahlia*
gladioolid	*Gladiolus*
tritooniad	*Tritonia*
Juurpüsililled	
adoonised	*Adonis*
akakapsad	*Ajuga*
anemoonid (vt. ülased)	
araabised (vt. hanerohud)	
astrid	*Aster*
astilbed	*Astilbe*
aubrieetsiad	*Aubrietia*
dodekateonid, kaheteistkümne jumala lilled	*Dodecatheon*
bergeeniad	*Bergenia*
duglaasiad	*Douglasia*
drüüased	*Dryas*
emajuured	*Gentiana*
epimeediumid	*Epimedium*
floksid (leeklilled)	*Phlox*
hanerohud	*Arabis*
heleeniumid	*Helenium*
helleboorused (lumeroosid)	*Helleborus*
helmikpöörised	*Heuchera*
hostad	*Hosta, Funkia*
hundiead (vt. lupiinid)	
ibeerised	*Ibeeris*
igihaljad	*Vinca*
iirised (võhumõõgad)	*Iris*
imikad	*Anchusa*
inkarvillead	*Incarvillea*
jaanikakrad	*Chrysanthemum*
jumikad	*Centaurea*
jänesekäpad	*Leontopodium*
kadakkaerad	*Cerastium*
kaheteistkümne jumala lilled (vt. dodekateonid)	
kaljunelgid	*Tunica*
kannikesed	*Viola*
karukellad	*Pulsatilla*
kassikäpad	*Antennaria*
kellukad	*Campanula*
kevadikud	*Draba*
kilbirohud	*Alyssum*
kipslilled	*Gypsophila*
kitsekakrad	*Doronicum*
kivirikud	*Saxifraga*
kopsurohud	*Pulmonaria*
kukeharjad	*Sedum*
kukekannused	*Delphinium*
kuldkingad	*Cypripedium*
kuldvitsad	*Solidago*
kullerkupud	*Trollius*
kuningakepid (ööküünlad)	*Oenothera*
kurekellad	*Aquilegia*
kureläätsed	*Orobus*
käokannid	*Lychnis*
käokannused	*Linaria*
käokingad	*Aconitum*
käokullad	*Helichrysum*
laanelilled (metsatähed)	*Trientalis*
laikellukad	*Platycodon*
leeklilled (vt. floksid)	
liivateed	*Thymus*

Eestikeelne nimetus	Ladinakeelne nimetus
lumeroosid (vt. helleboorused)	
lupiinid (hundioad)	*Lupinus*
lõokannused	*Corydalis*
lõosilmad (meelespead)	*Myosotis*
magunad (moonid)	*Papaver*
maikellukesed (piibelehed)	*Convallaria*
mailased	*Veronica*
makleiad	*Macleya*
maranad	*Potentilla*
meelespead (vt. lõosilmad)	
merikannid	*Armeria*
mesiohakad	*Echinops*
metsatähed (vt. laanelilled)	
metspiprad	*Asarum*
metsvitsad	*Lysimachia*
monardad	*Monarda*
moonid (vt. magunad)	
murtud südamed	*Dicentra*
mõrsjalilled	*Gaillardia*
mõõlad	*Geum*
mägisibulad	*Sempervivum*
nelgid	*Dianthus*
nurmenukud (vt. priimulad)	
nõianõgesed	*Stachys*
ogaputked	*Eryngium*
parkjuured	*Statice*
pentstemonid	*Pentstemon*
piibelehed (vt. maikellukesed)	
pojengid	*Paeonia*
priimulad (nurmenukud)	*Primula*
põisrohud	*Silene*
päevakübarad	*Rudbeckia*
päevaliiliad	*Hemerocallis*
ramondiad	*Ramondia*
raudrohud	*Achillea*
seebililled	*Saponaria*
sinililled	*Hepatica*
tradeskantsiad	*Tradescantia*
vaagid	*Inula*
varsakabjad	*Caltha*
võhumõõgad (vt. iirised)	
ängelheinad	*Thalictrum*
õnneheinad	*Erigeron*
ööküünlad (vt. kuningakepid)	
ülased (anemoonid)	*Anemone*
Üheaastased lilled	
adoonised	*Adonis*
arktootised	*Arktotis*
astrid	*Aster*
begooniad	*Begonia*
daaliad	*Dahlia*
eššoltsiad (eldud)	*Eschscholtzia*
floksid (leeklilled)	*Phlox*
ibeerised	*Iberis*
imikad	*Anchusa*
jaanikakrad	*Chrysanthemum*
kassitapud	*Convolvulus*
kilbirohud	*Alyssum*
kipslilled	*Gypsophila*
klarkiad	*Clarkia*
kressid (vt. mungalilled)	
kukekannused	*Delphinium*
kuldlilled	*Dimorphoteca*
leeklilled (vt. floksid)	
lehtertapud	*Ipomoea*
levkoid	*Matthiola*
lillhernes	*Lathyrus odoratus*
lobeeliad	*Lobelia*
lõvilõuad	*Antirrhinum*
magunad (moonid)	*Papaver*

Eestikeelne nimetus	Ladinakeelne nimetus
mungalilled (kressid)	*Tropaeolum*
mustköömned	*Nigella*
neiusilmad	*Coreopsis*
nelgid	*Dianthus*
nemeesiad	*Nemesia*
peiulilled	*Tagetes*
petuuniad	*Petunia*
portulakid	*Portulaca*
pruudisõled	*Zinnia*
päsmaslilled	*Ageratum*
põisrohud	*Silene*
rassid	*Cynoglossum*
raudürdid	*Verbena*
reseedad	*Reseda*
jumikad	*Centaurea*
saialilled	*Calendula*
salulilled (vaariklilled)	*Nemophila*
salveid	*Salvia*
sametlilled	*Godetia*
trompetlilled	*Salpiglossis*
tähtpead	*Scabiosa*
vaariklilled (vt. salulilled)	
Kaheaastased lilled	
keskmine kellukas	*Campanula medium*
kirikakrad	*Bellis*
levkoid	*Matthiola*
aed-meelespea (aedlõosilm)	*Myosotis alpestris*
habenelk	*Dianthus barbatus*
sõrmkübarad	*Digitalis*
tokkroosid	*Althaea*
aedkannike (võõrasema)	*Viola tricolor f. maxima*
Veetaimed	
vesiroosid	*Nymphaea*
vesikupud	*Nuphar*
vesikarikad	*Stratiotes*
Madalvee- ja sootaimed	
hundinuiad	*Typha*
iirised (võhumõõgad)	*Iris*
kalmused	*Acorus*
konnarohud	*Alisma*
kukesabad	*Lythrum*
kõrkjad	*Scirpus*
kõõluslehed	*Sagittaria*
luigelilled	*Butomus*
mõõkrohud	*Cladium*
sookallad (soovõhad)	*Calla*
varsakabjad	*Caltha*
Sõnajalad	
imarad	*Polypodium*
laanesõnajalad	*Struthiopteris*
sõnajalad	*Dryopteris*
naistesõnajalad	*Athyrium*
Dekoratiivsed heintaimed	
aruheinad	*Festuca*
keraheinad	*Dactylis*
load	*Juncus*
paelrohud	*Phalaris*
partheinad	*Glyceria*
väriheinad	*Briza*
tarnad	*Carex*

Ladinakeelne nimetus	Eestikeelne nimetus
Okaspuud	
Abies	nulud
Larix	lehised
Picea	kuused
Pinus	männid
Okaspõõsad	
Juniperus	kadakad
Taxus	jugapuud
Thuja	elupuud
Lehtpuud	
Acer	vahtrad
Aesculus	kastanid
Amygdalus	mandlipuud
Amelanchier	toompihlakad
Betula	kased
Fraxinus	saared
Malus	õunapuud
Padus	toomingad
Populus	paplid
Quercus	tammed
Robinia	robiiniad
Salix	pajud
Sorbus	pihlakad
Tilia	pärnad
Ulmus	jalakad
Lehtpõõsad	
Aralia	araaliad
Berberis	kukerpuud
Buxus	pukspuud
Caragana	läätspuud
Chaenomeles	ebaküdooniad
Cornus (vt. *Thelycrania*)	
Corylus	sarapuud
Cotoneaster	tuhkpuud
Crataegus	viirpuud
Cytisus	ubapõõsad
Dasiphora	põõsasmaránad
Deutzia	deutsiad
Evonymus	kikkapuud
Forsythia	forsüütiad
Hydrangea	hortensiad
Laburnum	kuldvihmad
Ligustrum	ligustrid
Lonicera	kuslapuud
Mahonia	mahooniad
Philadelphus	ebajasmiinid
Rhododendron	rododendronid
Ribes	sõstrad
Rosa	roosid
Sambucus	leedripuud
Sorbaria	pihlenelad
Spiraea	enelad
Symphoricarpus	lumimarjad
Syringa	sirelid
Thelycrania (Cornus)	kontpuud
Weigela (Diervillea)	veigelad
Viburnum	lodjapuud
Vääntaimed	
Actinidia	aktiniidiad
Aristolochia	tobiväädid (aristolohhiad)
Clematis	elulõngad
Parthenocissus	metsviinapuud
Vitis	viinapuud
Lonicera	kuslapuud
Enam-vähem külmakindlad sibul- ja sibulmugul-püsililled	
Chionodoxa	hionodoksad
Colchicum	sügislilled
Crocus	krookused

Ladinakeelne nimetus	Eestikeelne nimetus
Fritillaria	püvililled (keisrikroonid)
Galanthus	lumikellukesed
Hyacinthus	hüatsindid
Leucojum	märtsikellukesed
Lilium	liiliad
Muscari	kobarhüatsindid
Narcissus	nartsissid
Scilla	siniliiliad
Tulipa	tulbid
Külmaõrnad mugul- ja sibulmugul-püsililled	
Anemone coronaria	aedanemoon
Begonia tuberhybrida	mugulbegoonia
Dahlia	daaliad
Gladiolus	gladioolid
Tritonia	tritooniad
Juur-püsililled	
Achillea	raudrohud
Aconitum	käokingad
Adonis	adoonised
Ajuga	akakapsad
Alyssum	kilbirohud
Anchusa	imikad
Anemone	ülased (anemoonid)
Antennaria	kassikäpad
Aquilegia	kurekellad
Arabis	hanerohud
Armeria	merikannid
Asarum	metspiprad
Aster	astrid
Astilbe	astilbed
Aubrietia	aubrieetsiad
Bergenia	bergeeniad
Caltha	varsakabjad
Campanula	kellukad
Centaurea	jumikad
Cerastium	kadakkaerad
Chrysanthemum	jaanikakrad
Convallaria	maikellukesed (piibelehed)
Corydalis	lõokannused
Cypripedium	kuldkingad
Delphinium	kukekannused
Dianthus	nelgid
Dicentra	murtud südamed
Dodecatheon	dodekateonid (kaheteistkümne jumala lilled)
Doronicum	kitsekakrad
Douglasia	duglaasiad
Draba	kevadikud
Dryas	drüüased
Echinops	mesiohakad
Epimedium	epimeediumid
Erigeron	õnneheinad
Eryngium	ogaputked
Funkia (vt. *Hosta*)	
Gaillardia	mõrsjalilled
Gentiana	emajuured
Geum	mõõlad
Gypsophila	kipslilled
Helenium	heleeniumid
Helicrysum	käokullad
Helleborus	lumeroosid (helleboorused)
Hemerocallis	päevaliiliad
Hepatica	sinililled
Heuchera	helmikpöörised
Hosta (Funkia)	hostad
Iberis	ibeerised
Incarvillea	inkarvillead
Inula	vaagid
Iris	iirised (võhumõõgad)
Leontopodium	jänesekäpad
Linaria	käokannused
Lupinus	lupiinid
Lychnis	käokannid
Lysimachia	metsvitsad
Macleya	makleiad

Ladinakeelne nimetus	Eestikeelne nimetus
Monarda	monardad
Myosotis	lõosilmad (meelespead)
Oenothera	kuningakepid (ööküünlad)
Orobus	kureläätsed
Paeonia	pojengid
Papaver	magunad
Pentstemon	pentstemonid
Phlox	floksid (leeklilled)
Platycodon	laikellukad
Polygonatum	kuutõverohud
Potentilla	maranad
Primula	priimulad (nurmenukud)
Pulmonaria	kopsurohud
Pulsatilla	karukellad
Ramondia	ramondiad
Rudbeckia	päevakübarad
Saponaria	seebililled
Saxifraga	kivirikud
Sedum	kukeharjad
Sempervivum	mägisibulad
Silene	põisrohud
Solidago	kuldvitsad
Stachys	nõianõgesed
Statice	parkjuured
Thalictrum	ängelheinad
Thymus	liivateed
Tradescantia	tradeskantsiad
Trientalis	laanelilled (metsatähed)
Trollius	kullerkupud
Tunica	kaljunelgid
Verbascum	vägiheinad
Veronica	mailased
Vinca	igihaljad
Viola	kannikesed
Üheaastased lilled	
Adonis	adoonised
Ageratum	päsmaslilled
Alyssum	kilbirohud
Anchusa	imikad
Antirrhinum	lõvilõuad
Arctotis	arktootised
Begonia	begooniad
Calendula	saialilled
Callistephus	astrid
Centaurea	jumikad
Chrysanthemum	jaanikakrad
Clarkia	klarkiad
Convolvulus	kassitapud
Coreopsis	neiusilmad
Cynoglossum	rassid
Dahlia	daaliad
Delphinium	kukekannused
Dianthus	nelgid
Dimorphotheca	kuldlilled
Eschscholtzia	eššoltsiad (eldud)
Godetia	sametlilled
Gypsophila	kipslilled
Iberis	ibeerised
Ipomoea	lehtertapud
Lathyrus	seaherned
Lobelia	lobeeliad
Matthiola	levkoid
Nemesia	nemeesiad
Nemophila	salulilled (vaariklilled)
Nigella	mustköömned
Papaver	magunad
Petunia	petuuniad
Phlox	floksid (leeklilled)
Portulaca	portulakid
Reseda	reseedad
Salpiglossis	trompetlilled
Salvia	salveid
Scabiosa	tähtpead
Silene	põisrohud
Tagetes	peiulilled
Tropaeolum	mungalilled (kressid)
Verbena	raudürdid
Zinnia	prantsusõled

Ladinakeelne nimetus	Eestikeelne nimetus
Kaheaastased lilled	
Althaea	tokkroosid
Bellis	kirikakrad
Campanula medium	keskmine kellukas
Dianthus barbatus	habenelk
Digitalis	sõrmkübarad
Matthiola bicornis	öölevkoi
Myosotis alpestris	aed-lõosilm (aed-meelespea)
Viola tricolor f. maxima	võõrasema (aed-kannike)
Veetaimed	
Nymphaea	vesiroosid
Nuphar	vesikupud
Stratiotes	vesikarikad
Madalvee- ja sootaimed	
Acorus	kalmused
Alisma	konnarohud
Butomus	luigelilled
Calla	sookallad (soo-võhad)
Caltha	varsakabjad
Cladium	mõõkrohud
Iris	iirised (võhumõõ-gad)
Lythrum	kukesabad
Sagittaria	kõõluslehed
Typha	hundinuiad
Scirpus	kõrkjad
Sõnajalad	
Athyrium	naistesõnajalad
Dryopteris	sõnajalad
Struthiopteris	laanesõnajalad
Polypodium	imarad
Dekoratiivsed heintaimed	
Briza	väriheinad
Carex	tarnad
Dactylis	keraheinad
Festuca	aruheinad
Glyceria	partheinad
Juncus	load
Phalaris	paelrohud

KASUTATUD KIRJANDUS

Barber, A. C. Annual flowers. London, 1954.

Baumann, A. Neues Planen und Gestalten für Haus und Garten. Aachen, 1953.

Church, T. D. Gardens are for people. New York, 1955.

Der Deutsche Gartenbau. Deutscher Bauernverl. Berlin, 1958. Jg. 5, H. 1—12.

Eichwald, K., Talts, S., Vaga, A., Varep, E. Eesti NSV floora II. Tallinn, 1956.

Eichwald, K., Laasimer, L., Talts, S., Vaga, A., Varep, E. ja Üksip, A. Taimemääraja. Tallinn, 1948.

Foerster, K. Blauer Schatz der Gärten. Berlin, 1955.

Foerster, K. Der Steingarten der sieben Jahreszeiten. Bornim bei Potsdam, 1956.

Foerster, K. Neue Blumen — neue Gärten. Berlin—Bern, 1938.

Garten und Landschaft. Hefte der Deutschen Gesellschaft für Gartenkunst und Landschaftspflege. Jg. 69, 1959, 1—12.

Hill, A. L. Gardens and grounds that take care of themselves. Englewood Cliffs, 1958.

Howland, J. E. The House Beautiful book of Gardens and outdoor living. New York, 1958.

Göritz, H. Blumen im Garten. Berlin, 1954.

Göritz, H. Laubgehölze für Garten und Landschaft. Berlin, 1957.

Harada, J. Japanese Gardens. London, 1956.

Harbers, G. Der Wohngarten. München, 1937.

Hoffmann, H. Garten und Haus. Stuttgart, 1941.

Jekyll, G. and Weaver, L. Gardens for small country houses. London — New York, 1927.

Kuum, J. Soode kuivendamine ja kasutamine põllumajanduses. Tallinn, 1954.

Krüssmann, G. Die Laubgehölze. Berlin, 1951.

Krüssmann, G. Die Nadelgehölze. Berlin—Hamburg, 1955.

Krüger, K., Baumann, E. Bodenkunde und Düngerlehre. Berlin, 1957.

Mathiesen, A. Dendroloogia. Tartu, 1934.

Matzner, E. Das Steingartenbuch. Berlin, 1956.

Neutra, R. Mensch und Wohnen. Stuttgart, 1957.

Niine, A., Süvalepp, A. Üheaastased lilled. Tallinn, 1955.

Perry, F. The herbaceous border. London, 1951.

Poethig, K. und Schneider, C. Hausgartentechnik. Berlin, 1929.

Port, J. Ehisaiandus. Tallinn, 1949.

Port, J. Koduaed. Tartu, 1941.

Reich, A. Gärten, die uns glücklich machen. München, 1956.

Reinhold, J. Der Garten wie er sein soll. Berlin, 1950.

Rimann, K. Die Praxis der Gartentechnik. Berlin, 1927.

Rose, J. Creative gardens. New York, 1958.
Schiller, H. Gartengestaltung. Berlin—Hamburg, 1952.
Schneider, C. Jedermanns Gartenlexikon. München, 1933.
Seifert, A. Italienische Gärten. München, 1950.
Shepheard, P. Modern gardens. London, 1954.
Shepherd, J., Jellicoe, G. Italian gardens of the renaissance. London, 1953.
Spuy, U. van der. Garden planning and construction. Cape-Town—Johannesburg, 1955.
Tegeliku aianduse ja mesinduse käsiraamat. Tartu, 1934—1935. Köited I, II, III.
Tunnard, C. Gardens in the modern landscape. London — New York, 1956.
Valentien, O. Mauern und Wege im Garten. München, 1958.
Valentien, O. Neue Gärten. Ravensburg, 1949.
Wyman, Donald. The Arnold Arboretum garden book. Toronto, 1954.

SISUKORD

Eessõna 5

Esimene osa. **Koduaia kujundamine**

I. Koduaia kujundamise põhiprobleeme 9

II. Aiamullad ja nende parandamine 21

1. Mullaliigid ja nende omadused 21
2. Mulla happesus ja selle reguleerimine 22
3. Aiamulla viljakuse suurendamine 23
4. Veeolude reguleerimine 24
5. Kompostide valmistamine 25
6. Aiakultuuride nõuded mullastiku suhtes 27
7. Ehituste kaevistest väljatõstetud pinnase ärakasutamine 29

III. Koduaia osad 30

1. Eesaed 30
2. Majapidamisõu 34
3. Tarbeaed 36
4. Elu- ehk iluaed 38

IV. Koduaia kujunduslikud elemendid 42

1. Piirdeaiad ja väravad 42
2. Aiaterrassid 55
3. Teed 60
4. Trepid 69
5. Aiamüürid 77
6. Vesi aiakujunduses 84
7. Istekohad 100
8. Laste mängunurgad 104
9. Pergolad ja võrestikud 107
10. Aiamajad ja lehtlad 111
11. Plastika, keraamika ja sepistööd aias 114

12. Akende, rõdude, treppide ja sissekäikude kaunistamine 119
13. Muru ja murutaimed 126
14. Puud ja põõsad 129
15. Püsililled 135
16. Kiviktaimla 158
17. Üheaastased lilled 165
18. Linnud ja loomad aias 168

Teine osa. **Koduaia taimmaterjal**

I. Ilupuud ja -põõsad 175

1. Okaspuud 175
2. Okaspõõsad 177
3. Lehtpuud 178
4. Lehtpõõsad 182
5. Vääntaimed 196

II. Lilled 199

1. Püsililled
Enam-vähem külmakindlad sibul- ja sibulmugul-püsililled 199
Külmaõrnad mugul- ja sibulmugul-püsililled 207
Juurpüsililled 210
2. Üheaastased lilled 257
3. Kaheaastased lilled 272
4. Vee- ja sootaimed 274
Veetaimed 275
Madalvee- ja sootaimed 277
5. Sõnajalad 279
6. Dekoratiivsed heintaimed 280

Tabelid 283
Taimede nimestik eestikeelsete perekonnanimede järjekorras 295
Taimede nimestik ladinakeelsete perekonnanimede järjekorras 299

Kasutatud kirjandus 303

Линда Яновна Патуне-Митт

ФОРМИРОВАНИЕ
ПРИУСАДЕБНОГО САДА

На эстонском языке

Оформление Г. Пант

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja *M. Raud*

Kunstiline toimetaja *R. Tungla*

Tehniline toimetaja *H. Veber*

Korrektorid *H. Abo* ja *H. Kull*

Ladumisele antud 22. VIII 1960. Trükkimisele antud 31. X 1960. Paber 70 : 92, 1/16. Trükipoognaid 19,25 + 40 värvilist tahvlit. Formaadile 60 : 92 kohaldatud trükipoognaid 25,45. Arvutuspoognaid 23,91. Trükiarv 15 000. MB-06176. Tellimise nr. 1244. Trükikoda „Punane Täht", Tallinn, Pikk tänav 54/58. Värvilised tahvlid trükkinud trükikoda „Oktoober", Tallinn, Tartu mnt. 49.

Rbl. 12.80 (rbl. 1.28)

4—8

A
23453
51001

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00356965 6

A
23453
51001

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00356965 6

L. PATUNE · KODUAEDADE KUJUNDAMINE

